

*0: EK
*1: 2012-2013
*2: 24
*3: WordXP
*4: 24ste vergadering
*5: Dinsdag 16 april 2013
*6: 10.30 uur

**

Voorzitter: De Graaf

Tegenwoordig zijn 70 leden, te weten:

Backer, Barth, Beckers, Van Beek, Beuving, Van Bijsterveld, De Boer, Van Boxtel, Bröcker, Broekers-Knol, Bruijn, Van Dijk, Dupuis, Duthler, Elzinga, Engels, Essers, Ester, Faber-van de Klashorst, Flierman, Franken, Frijters-Klijnen, Fred de Graaf, Thom de Graaf, Marcel de Graaff, De Grave, Hermans, Hoekstra, Holdijk, Ter Horst, Huijbregts-Schiedon, Van Kappen, Kneppers-Heijner, Knip, Koffeman, Kok, Koole, Kox, Kuiper, De Lange, Van der Linden, Linthorst, Lokin-Sassen, Nagel, Popken, Postema, Putters, Quik-Schuijt, Reuten, Reynaers, Ruers, Schaap, Scholten, Schouwenaar, Schrijver, Sent, Slagter-Roukema, Sörensen, Van Strien, Strik, Swagerman, Sylvester, Terpstra, Thissen, Vliegenthart, Vlietstra, Vos, De Vries, De Vries-Leggedoor en Witteveen,

en mevrouw Dijkma, staatssecretaris van Economische Zaken, de heer Kamp, minister van Economische Zaken en de heer Timmermans, minister van Buitenlandse Zaken.

**

*N

De voorzitter: Ik deel aan de Kamer mede dat zijn ingekomen berichten van verhindering van de leden:

Smaling en Ganzevoort, wegens verblijf buitenslands;

Martens en Brinkman, wegens ziekte;

Duivesteijn, wegens persoonlijke omstandigheden.

**

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen.

*B

*!Algemene Europese beschouwingen *!

Aan de orde zijn de algemene Europese beschouwingen 2013.

De voorzitter: Ik heet de minister van Buitenlandse Zaken van harte welkom in de Eerste Kamer.

**

De beraadslaging wordt geopend.

*N

De heer Van der Linden (CDA): Voorzitter. Wij debatteren vandaag voor het eerst met de minister van Buitenlandse Zaken en Europese Zaken. Daarbij willen wij graag onze waardering uitspreken voor het optreden van deze minister. Wij ervaren dat als positief en ook de toon en de inhoud van de Staat van de Europese Unie heeft in algemene zin onze instemming.

Europa is echter groter dan de Europese Unie. Dat wordt nog wel eens vergeten. De Staat van de Europese Unie vormt dan ook een onderdeel van wat tijdens de Algemene Europese Beschouwingen aandacht van deze Kamer krijgt. De CDA-fractie wil in het bijzonder aandacht vragen voor de rol van de Raad van Europa, de betrekkingen tussen de Europese Unie en Rusland en ons partnerschap in de Benelux, voordat ik aan de Staat van de Europese Unie begin.

De Raad van Europa staat symbool voor de vertegenwoordiging en verankering van Europa als een gemeenschap van gedeelde waarden en mensenrechten. Die waarden vertonen zorgelijke ontwikkelingen. Xenofobie en antisemitisme steken verontrustend de kop op. Godsdienstvrijheid en vrijheid van meningsuiting staan in veel landen onder druk. De Raad van Europa, met het in de wereld unieke Europees Hof voor de Rechten van de Mens en een aantal uitstekende instellingen zoals de Venice Commission, het ECRI, het CPT en de Commissaris voor de Rechten van de Mens, verdient meer en zichtbare politieke steun. Er bestaat gerede vrees dat de Europese Unie parallelle structuren opbouwt en dat een verdringingseffect optreedt. Ook hier moet het subsidiariteitsprincipe worden toegepast. De minister schrijft dat de expertise van de Raad van Europa benut moet worden en dat doublures en overlap voorkomen moeten worden.

De CDA-fractie ziet eerder het tegenovergestelde. Combineer, zo zeggen wij, het politieke gewicht van de Europese Unie met de kosteneffectieve instituten van de Raad van Europa. Wij vragen de minister om helder aan te geven in hoeverre de Europese Unie gebruik maakt van de expertise en de instituten van de Raad van Europa.

Hoe verloopt die samenwerking in de praktijk? Het ziet ernaar uit dat de toetreding van de Europese Unie tot het EVRM-verdrag in de eindfase is gekomen. Betekent dit dat de bezwaren van het Verenigd Koninkrijk en Frankrijk zijn opgelost? Hoe is de positie van Zwitserland en Rusland binnen de Raad van Europa? Zijn er nog problemen te verwachten? Op welke termijn verwacht de minister dat dit eindelijk zijn beslag krijgt?

Wij vieten dit jaar het Nederland-Ruslandjaar. Het biedt ons de mogelijkheid om op een breed terrein -- zoals cultuur, onderwijs, economie, handel en rechtsstaat -- in die relatie te investeren. Buitenlandse politiek is voor een groot deel investeren in persoonlijke relaties. Terecht wordt daarbij bijzondere aandacht gevraagd voor de zorgelijke ontwikkelingen in Rusland op het

gebied van de mensenrechten. Hoe beoordeelt de minister het afgelopen bezoek van de Russische president met een uitgebreide delegatie aan Nederland?

Het baart de CDA-fractie zorgen dat de Europese Unie en Rusland er tot nog toe niet in zijn geslaagd een strategische alliantie te sluiten en die inhoud te geven. De relatie met Rusland staat wel op de agenda maar een nieuw strategisch akkoord komt nog steeds niet tot stand. De Europese Unie heeft geen Ruslandstrategie terwijl dit voor de stabiliteit op ons continent en in het Midden-Oosten van het grootste belang is. Dat gaat uiteraard veel verder dan alleen energie en grondstoffen, hoe belangrijk ook. Het ontbreekt de Europese Unie nog steeds aan een gezamenlijk energiebeleid terwijl een sterke onderhandelingspositie op dit terrein om een krachtige, eensgezinde Unie vragen. Lidstaten spelen hier nog steeds hun eigen kaart. Terwijl zich in Amerika met de komst van het schaliegas een energierevolutie aftekent -- met verregaande gevolgen voor de EU-landen qua prijsvorming, milieueffecten, industriepolitiek alsook geopolitieke verhoudingen -- zijn wij in de Europese Unie niet bij machte om daar een gemeenschappelijke politiek tegenover te stellen. Hoe beoordeelt de minister deze stand van zaken? Kan hij toezeggen dat de Nederlandse regering juist op het Europese niveau inzet op een coherent en ambitieus energiebeleid waar geanticipeerd wordt op deze geopolitieke ontwikkelingen en uitdagingen?

Het kabinet kiest, aldus de Staat van de Unie, voor een actieve opstelling in Europa en een positionering in het centrum van de Europese besluitvorming. Voor een voorspelbaar en constructief optreden binnen de Europese Unie met een scherp oog voor het Europa dat Nederland voorstaat, en daarmee voor het eigen belang. Wij delen die benadering. Maar moeten wij daaruit afleiden dat de regering voor een sterk Europa kiest uit eigenbelang en dat Europees belang nationaal belang is? De regering wil daarbij werken aan duurzame coalities, zo staat geschreven. Welke duurzame coalities ziet zij binnen de Europese Unie? Vaak is dan het antwoord "een politiek van wisselende coalities" maar dat wordt toch niet bedoeld met werken aan duurzame coalities? Ik nodig de minister uit om een nadere beschouwing te wijden aan wat hij verstaat onder "strategische duurzame coalities binnen Europa". Wat het CDA betreft moet daartoe -- uiteraard naast een bestendige, intensieve relatie met Duitsland -- zeker de Benelux gerekend worden. Dat is voor het CDA geen samenwerkingsverband van het verleden dat opgedoekt moet worden, aldus het Tweede Kamerlid Verheijen, maar biedt in de huidige, sterk vergrote Europese Unie en de globaliserende wereld op tal van terreinen mogelijkheden voor een intensievere samenwerking. Te denken valt aan consulaire diensten, visumverlening, expo's en co-locatie van ambassades.

Het is ook opvallend dat Noordrijn-Westfalen bij de verdragsvernieuwing juist een engere band met de Benelux heeft bepleit. Uiteraard is het altijd goed om kritisch naar het functioneren te kijken. Hier valt naar het oordeel

van het CDA zeker behoorlijk wat winst te behalen. Dat geeft het kritisch positieve rapport van Buitenlandse Zaken ook aan. Meer focus en meer resultaatgerichtheid. Echter, de door de Tweede Kamer aangenomen motie waarin de opheffing van de Interparlementaire Beneluxraad wordt aangekondigd wordt ten eerste betreurd door de CDA-fractie. Wij steunen van harte de constructieve en actieve opstelling die de minister op tal van terreinen in Beneluxverband aan de dag legt.

Ik vraag de minister naar een officieel regeringsstandpunt nu de opstelling van een meerderheid in de Tweede Kamer zoveel verontwaardiging in onze buurlanden heeft opgeroepen. Het getuigt niet alleen van ongepaste arrogantie maar ook van een elementair gebrek aan internationale omgangsvormen om eenzijdig, als een soort overval, een nieuw verdrag aan de kant te schuiven. Ongenoegen over het functioneren van het Benelux-samenwerkingsverband bespreek je met de betrokken verdragspartijen. Het kan niet zo zijn dat Nederland unilateraal, per motie "het sloopwerk", aldus het SP-Tweede Kamerlid Van Bommel, van dit regionale samenwerkingsverband aankondigt. Overigens ben ik benieuwd naar de opstelling van de andere fracties hier.

Dan kom ik thans bij de Staat van de Europese Unie. Na de val van de Berlijnse muur was er een breed gedragen gevoel van werken aan de "heling van Europa". Vandaag heerst er echter een gevoel dat de tweedeling in Europa weer toeneemt, tussen Oost en West -- Rusland en de Europese Unie -- maar ook in zekere zin tussen Noord en Zuid, tussen kern en periferie, tussen eurolanden en niet-eurolanden. Hoe beoordeelt de minister deze ontwikkelingen? Hoe zou hij de negatieve beelden die met deze tweedeling geassocieerd worden willen bestrijden zonder de realiteit van divergentie binnen de Europese Unie te miskennen?

In de Staat van de Unie schrijft de minister dat hij niet verder wil springen dan de polsstok lang is. Deze benadering is in zekere zin begrijpelijk, zeker onder de huidige, complexe omstandigheden. Ook wij wagen ons niet aan voorspellingen die tientallen jaren vooruitblikken, al was het maar omdat de loop der geschiedenis altijd anders uitpakt. Maar wij moeten wel de richting aangeven waar we naartoe willen, en dat vereist politieke moed en leiderschap. Terecht stelde de voormalige secretaris-generaal van de Europese Commissie Carlo Trojan onlangs dat Europese integratie een "step by step process" is geweest gedurende de afgelopen 60 jaar en dat zal het ook blijven. Maar, zo vervolgde hij stellig, "from time to time a qualitative jump is needed requiring decisive action." De huidige crisis in de Eurozone vraagt zeker om zo'n kwalitatieve sprong voorwaarts. Die sprong moet wat de CDA-fractie betreft gericht zijn op concrete resultaten en op het vergroten van het probleemoplossend vermogen en de slagkracht van de Europese Unie.

We hebben dan ook naar het oordeel van het CDA meer te maken met een politieke crisis dan met een eurocrisis. Ook het CDA wil de valkuilen

van eenzijdige discussies over definalité politique van de Unie vermijden. In plaats daarvan staat zij een passievolle, maar bovenal realistische, toekomstgerichte visie voor waarin wij uitbouwen wat goed is aan de Europese Unie en waarin wij correcties aanbrengen waar nodig, zoals bij de EMU, en waarbij we bevoegdheden teruggeven aan de lidstaten waar wenselijk, conform het principe van subsidiariteit.

Deze visie leidt niet af van wat ons de eerstkomende jaren te doen staat. Is naar het oordeel van de minister een vergezicht naar Europa 2020 te ambitieus? Hoe moet ik dit dan rijmen met het feit dat wel de begroting van de Europese Unie tot 2021 wordt vastgelegd en dichtgetimmerd? De voorstellen van Van Rompuy c.s. bestrijken drie fasen waarvan de derde etappe de periode na 2014 betreft. Dat zou ik toch niet graag te ver voor de troepen uit willen noemen. Bovendien zijn de voorstellen van Van Rompuy c.s. een uitvloeisel van een unaniem verzoek van de regeringsleiders en opereert hijzelf binnen de marges die de lidstaten zelf stellen.

In het bijzonder twee cruciale vraagstukken uit de Staat van de Unie vragen om nadere toelichting van de minister, te weten de versterking van de democratische controle op de Economische en Monetaire Unie en het maatschappelijk draagvlak voor de Europese Unie als geheel. De minister stelt terecht dat het een gedeeld Europees belang is om de mankementen in de eurozone te repareren. Er zijn de nodige stappen voorwaarts gezet om het financieel-economische bestuur van de eurozone institutioneel te versterken. De recente redding van Cyprus laat evenwel zien dat de urgentie onverminderd groot is om door te pakken, voornamelijk ten aanzien van de oprichting van de Bankenunie en het coördineren van het economisch beleid in de landen van de eurozone. Welke mogelijkheden ziet de minister in de enhanced cooperation procedure om op deze onderwerpen vooruitgang te boeken? Van welk gremium kunnen we hierin leiderschap verwachten.

De CDA-fractie pleit ervoor om de eurogroep een voortrekkersrol en een locomotiefunctie te laten vervullen. Het is onmiskenbaar dat deze locomotiefunctie van de eurogroep op gespannen voet staat met de wens van de minister om de integriteit van de Unie van 27 in het oog te houden. Hoe ziet de minister deze spanning en op welke wijze denkt hij deze te kunnen verminderen, met name als het gaat om de wijze waarop lidstaten die voornemens zijn, toe te treden tot de eurozone te betrekken bij het proces van institutionele versterking van de EMU? Onderschrijft de minister dat het overwegend niet-bindende karakter van de economische coördinatie binnen de bestaande verdragen een zwakke schakel blijft? Hoeveel ruimte is er binnen de bestaande verdragen om deze zwakte weg te nemen? De CDA-fractie sluit zich aan bij het standpunt van de minister om binnen de bestaande verdragen tot maximale institutionele versterking en verbetering van de EMU te komen. Maar hoever kunnen we hier verdragsrechtelijk in gaan en hoever komen wij met de huidige verdragen, met de versterkte

samenwerking, met separate verdragen à la het Stabiliteitsverdrag? Of, anders gezegd: waar stuiten wij op de grenzen van de huidige verdragen? Over een nieuw verdrag wordt mijns inziens te lichtvaardig gedacht. Dat zal een lange, moeizame en ongewisse route zijn.

Duitsland lijkt nu in te zetten op een beperkte verdragswijziging. Wat zal die inhouden? Wat is dan het Nederlandse standpunt? Is er dan geen gevaar van een kerstboomeffect? Betekent unanimité van de 28 lidstaten niet dat dit op korte termijn geen realistische benadering is? In dit kader merkt de CDA-fractie op dat het ontbreken van het eigenmiddelenbesluit zich begint te wreken. Hoe ziet de minister deze clausule in relatie tot de wens om de EMU daadwerkelijk te versterken? Men weet dat de CDA-fractie voor versterking van de eigen middelen is.

In brede zin dringt zich bij de roep om versterkte democratische controle ook de vraag op hoe de integriteit van de Unie van 27 behouden kan blijven. Terecht wijst de Raad van State er in dit verband op dat de oprichting van ESM en de komst van het Stabiliteitsverdrag in een ontwikkeling passen waarbij zich niet zozeer een complementaire als wel een parallelle structuur naast de autonome rechtsorde van de Europese Unie aftekent. Dit is volgens de Raad van State onwenselijk. De CDA-fractie vraagt zich af of dit geen onvermijdbare ontwikkeling is indien men daadwerkelijk tot een sterkere EMU wil komen. Daar waar de Raad van State zich genuanceerd afvraagt of het principe van de ondeelbaarheid van de instellingen nog in alle gevallen zonder meer houdbaar is, kan de CDA-fractie zich niet aan de conclusie onttrekken dat deze ondeelbaarheid reeds fictie is geworden. Graag een reactie van de minister op dit punt.

De grote opgave die voor ons ligt, is om naast het versterken van het bestuur van de EMU de democratische controle daarop te versterken en het budgetrecht van de nationale parlementen te waarborgen binnen de Europese besluitvorming. Het heeft de hoogste prioriteit om de rol van nationale parlementen van de landen van de eurozone te versterken evenals de democratische controle op het financieel-economisch bestuur. Het zal voor ieder lid van deze Kamer als bijzonder onwenselijk worden beoordeeld dat een Brits Europarlementariër directer betrokken is en een grotere invloed heeft op de controle en de aanpak van de eurocrisis dan wijzelf. De CDA-fractie deelt de mening van de minister dat van de vier door de Raad van State geschetste modaliteiten om tot parlementaire controle op de eurogroep te komen, de laatste variant -- dat wil zeggen de mengvorm van Europarlementariërs en nationale parlementariërs uit de eurolanden -- de meest waardevolle optie om te verkennen vormt. Het zet echter vraagtekens bij de terughoudendheid van de minister om hier een visie op te ontwikkelen. Juist nu moeten wij verkennen wat binnen de verdragen mogelijk is om tot versterking van de parlementaire controle te komen. Ook hier dwingt de realiteit ons om de facto en de jure divergentie binnen de Europese Unie onder ogen te zien. Rekenschap geven van deze divergentie op de korte en

middellange termijn stelt ons juist in staat om het langetermijnstreven naar de integriteit van de Unie van 28 of meer te concretiseren.

De CDA-fractie vraagt de minister om geen terughoudendheid ten aanzien van de organisatiemodellen van parlementaire controle op de EMU aan de dag te leggen. Hoe kijkt hij bijvoorbeeld aan tegen de mogelijkheid van kruisbestuiving tussen COSAC en de nationale parlementaire commissies voor Financiën? Ook in dit kader en met het oog op de integriteit van de Unie is het de vraag hoe de parlementen van de lidstaten van de Europese Unie, die voornemens zijn, toe te treden tot de eurozone, erbij kunnen worden betrokken. Zij kunnen niet buiten de deur gehouden worden. Tegelijkertijd is het onwenselijk als zij vroegtijdig invloed hebben op het beleid dat alleen de huidige landen uit de eurozone direct raakt. Hoe kijkt de minister hier tegenaan?

De CDA-fractie wil benadrukken dat in deze lijn de controle op begrotingscommissaris Rehn niet enkel bij het Europees Parlement kan worden gelaten. Hoe kan ook hier een rol worden gecreëerd voor de nationale parlementen en welke leidraad bieden de door de Raad van State geschetste modaliteiten in dezen?

Ten slotte verdient volgens de CDA-fractie de toegenomen dominantie van de toppen een kritische beschouwing. Het kan niet zo zijn dat deze de communautaire methode waarop de Unie in belangrijke mate is gestoeld, geheel en al overvleugelt, zeker niet wanneer hier niet meer transparantie en openheid van deze gremia tegenover staat. Graag een reactie van de minister op dit punt. Wij sluiten ons in dezen graag aan bij de wens van de Tweede Kamer om volledige transparantie te betrachten. Dit vormt een essentieel onderdeel van grotere betrokkenheid en effectieve controle van de nationale parlementen. Hoe beoordeelt de minister de ontwikkeling van de vergaderingen van de eurogroep waar geen verslaggeving van plaatsvindt?

Al deze overwegingen en uitdagingen om in kwesties op institutioneel niveau tot een sterkere parlementaire controle te komen, dienen echter niet te worden verward met datgene waar versterkte Europese samenwerking uiteindelijk mee staat of valt: het draagvlak onder de bevolking. De democratische vervreemding waarover de Raad van State spreekt, is een constante en reële bedreiging voor zowel nationale democratieën als de Europese Unie. Maar vooral ten aanzien van dit laatste lijkt deze dreiging in het tumult van de crisis sterker te worden. De CDA-fractie is van mening dat de steun van burgers uiteindelijk afhangt van de slagkracht van de Unie, van haar vermogen om de fundamentele vraagstukken en uitdagingen van deze tijd aan te pakken wanneer deze de landsgrens overstijgen. Het beste antwoord is het boeken van concrete en effectieve resultaten. Mensen willen perspectief zien. Daarnaast vraagt het ook steeds weer opnieuw om uitleg van genomen besluiten.

De veronderstelde vervreemding van burgers kan evenwel gevoed worden door het uitblijven van die kwalitatieve sprong voorwaarts

waar de crisis om vraagt. Een adequaat antwoord, zo schrijft de Raad van State, is niet een kwestie van nieuwe of meer institutionele arrangementen, maar een kwestie van politieke overtuigingskracht en aansprekendheid. Daartoe behoort in ieder geval duidelijk perspectief op een uitweg uit de crisis en op een stabiele EMU.

De onbekendheid met het functioneren van de EU, het ontbreken van het vak "Europa" in het onderwijs -- een oud en herhaald pleidooi van het CDA -- en "Brussel" inzetten als zwartepiet en als geldverslindende internationale organisatie zijn ook niet behulpzaam. Het beeld klopt vaak niet met de werkelijkheid. Hoe beoordeelt de minister de EU-publiekscampagne?

Daarnaast is de CDA-fractie van mening dat de EU ook haar successen moet blijven vieren en door alle financieel-economische crisissgeluiden heen haar immateriële rol als waardengemeenschap moet blijven uitdragen. Het "nooit meer"-idee dat ten grondslag ligt aan het Europese project wordt te makkelijk vergeten.

Afgelopen week vierden wij 300 jaar Vrede van Utrecht.

De heer Marcel de Graaff (PVV): Ik hoor de heer Van der Linden spreken over meer draagvlak voor Europa in de nationale staten. Dan vraag ik mij af of het vragen van de mening van de burger niet in zijn gedachten opkomt. Dan denk ik met name aan een referendum. Ik hoor graag hoe de heer Van der Linden daarover denkt.

De heer Van der Linden (CDA): Dat is toch algemeen bekend, dacht ik. Het CDA is geen voorstander van een referendum. Ik nog minder. Wij hebben een keer per vier jaar of zo veel meer een referendum bij nationale verkiezingen. Ik heb zo'n achttien jaar in het parlement gezeten en in de regio waar ik vandaan kom is wel bekend hoe ik over Europa en over het regionale en het nationale beleid denk. Ik mag zeggen dat ik er nooit moeite mee heb gehad om mij bij de kiezer te verantwoorden. Ik heb er nog minder moeite mee gehad om met voorkeur gekozen te worden op grond van die ervaringen.

De heer Marcel de Graaff (PVV): Ik hoor de heer Van der Linden zeggen dat hij er nooit behoefte aan heeft gehad, zich te verantwoorden bij de kiezer. Ik zou willen zeggen: waarvan akte.

De heer Van der Linden (CDA): Ik heb er altijd behoefte aan gehad om mij te verantwoorden. Het is juist de kerncapaciteit van iedere volksvertegenwoordiger dat hij op alle punten -- of dat nu over materiële of immateriële zaken gaat -- de noodzaak en de plicht heeft om zich te verantwoorden bij de kiezer, de burger dus. Daar kan de burger zich een keer per vier jaar of zo veel eerder over uitspreken. Dat is een uitstekend democratisch principe. We hebben een representatieve volksvertegenwoordiging. Die is er om daar een oordeel over te geven.

Ik merk daarbij op dat ik het een heel merkwaardige zaak vind -- niet alleen in

retrospectief maar ook toen -- dat in Nederland het eerste consultatieve referendum in 2005 gehouden is over het constitutioneel ontwerpverdrag van de Europese Unie. Ik begrijp goed dat er toen een eenvoudige vraag voorlag. Maar juist nationale volksvertegenwoordigers worden gekozen om de mensen te vertellen op grond waarvan zij vinden dat zij voor of tegen zo'n verdrag zijn. Laat er geen misverstand over bestaan. Wij zijn in die periode ernstig tekortgeschoten om dat aan de burgers uit te leggen. Er zijn beelden uitgedragen die niet stroken met de werkelijkheid. En dat noem ik -- en dat zeg ik misschien een beetje hard -- een vorm van volksverlakkerij. Als je bewust een beeld uitdraagt dat niet strookt met de werkelijkheid, kun je de mensen op het verkeerde been zetten.

De heer Marcel de Graaff (PVV): Ik hoor het de heer Van der Linden zeggen, maar hij weet ook heel goed dat er in verkiezingstijd allerlei thema's aan de orde zijn. Het is maar net wat er speelt -- economie of iets anders -- waarop de kiezer zijn keuze maakt. De heer Van der Linden heeft er klaarblijkelijk geen behoefte aan om de kiezer apart te bevragen op iets specifiek als de Europese Unie en het overdragen van soevereiniteit aan de Europese Unie. Dat verbaast mij. Hoe denkt hij dat democratisch tekort dan op te lossen? Het moge toch duidelijk zijn dat hier een van de knelpunten zit waardoor dat democratisch tekort zichtbaar wordt?

De heer Van der Linden (CDA): Ik heb er altijd behoefte aan gehad om mij te verantwoorden bij de kiezer, zelfs als lid van de senaat. Ik voel dat in mijn politiek functioneren, zeker in de rol van volksvertegenwoordiger in deze Kamer, zij het in parttimefunctie. Ik heb dat ook altijd gevoeld toen ik parlementariër was. Ik heb er ook nooit moeite mee gehad om standpunten in te nemen over heikele onderwerpen. Ik was de eerste die de subsidie voor de landbouw, de BRT, heeft afgeschaft. Ik kom uit een boerenfamilie uit een regio waarop dat van toepassing was. Maar ik vond het absurd dat zo'n subsidiesysteem bestond. Mensen hebben een veel beter gevoel voor wat wel en niet kan dan wij denken. Het "gesundes Volksempfinden" is veel beter ontwikkeld dan wij vaak denken. Dus in dat opzicht wil ik mij ook graag verantwoorden voor de ontwikkelingen die zich in Europa aftekenen. Het kost mij geen moeite. Ik weet dat het een heel complex gegeven is; de Europese Unie wordt complexer, maar de vraag is of wij daarvoor willen staan of niet. De heer De Graaff heeft daar een andere opvatting over dan ik. Ik draag mijn opvatting ook iets anders uit, met zeker zo veel overtuiging uit als de heer De Graaff dat doet op zijn manier.

Zoals ik zei, vierden wij de afgelopen week 300 jaar Vrede van Utrecht. Na dat Verdrag, dat toen als een ongekend diplomatiek succes is aangemerkt, is Europa nog vele malen een strijdtoneel geweest met bloed en haat. Het Verdrag van Rome heeft ons meer dan 60 jaar vrede gebracht. Dat historisch besef zou meer moeten doorklinken. Daar komt bij dat de nieuwe

werkelijkheid waarin wij en Europa ons in de wereld bevinden ook voor de jongere generaties een extra dimensie geeft aan de noodzaak van Europese samenwerking. Tegelijkertijd putten wij hoop uit de kansen die jonge Europeanen benutten die in deze barre tijden de nationale grenzen binnen Europa trotseren om alsnog wat van hun toekomst te maken, om te werken of te studeren. Dat zijn en blijven bemoedigende signalen voor het maatschappelijk draagvlak. Het is voor de toekomst van deze jonge generaties dat de politiek nu meer dan ooit lef en leiderschap zal moeten tonen.

Het CDA wil geen Europa à la carte. Dat zou het einde van Europa als gemeenschap inluiden. Dat is ook ons fundamenteel bezwaar tegen met name het tweede deel van de speech van Cameron. Dat zet de deur voor cherry picking à la United Kingdom open voor alle leden van de Europese Unie. De Europese Unie is een waardengemeenschap die veel verder reikt dan alleen de interne markt, een veredelde vrijhandelszone. Daar hoort ook wat het CDA betreft een modernisering van het Rijnlandmodel bij, de sociale markteconomie. Wij willen verder bouwen aan een Europa waarin elke mens telt. De markt kan geen doel zijn. Het gaat om mensen; die moeten vooropstaan.

Ook wil de CDA-fractie graag van de minister weten hoe hij tegenover de Britse wens staat om samen met Nederland op te trekken in het pleidooi voor het terugbrengen van talloze bevoegdheden en beleidsdomeinen van het Europese naar het nationale niveau. De EU is uiteraard beter af met dan zonder de Britten. Maar ook de Britten moeten op een bepaald moment begrijpen dat het kiezen of delen is, dat een Europa à la carte en zonder wederzijdse opofferingen niet kan bestaan. De CDA fractie is benieuwd hoe de minister hier tegenover staat.

Wij hebben in het verleden op tal van punten scherpe kritiek geuit. De wildgroei van agentschappen, de te ver doorgevoerde regelgeving op tal van terreinen, de omvang van de Europese Commissie, het ontbreken van goedkeurende verklaringen van nationale rekenkamers, de doublures met de Raad van Europa; dat hoort ook bij het subsidiariteitsbeginsel. Als het gaat over teruggeven van wat in Brussel nu gebeurt aan de nationale lidstaten, verzoek ik de minister vooral ook te kijken naar punten als de agentschappen.

De heer Elzinga (SP): Ik wil even terug naar wat de senator voor het CDA zei over het Rijnlandmodel en de noodzaak om het sociale model zoals wij dat in Europa kennen te moderniseren en te respecteren. In dat verband vraag ik hem naar de afspraken die de sociale partners in Nederland hebben gemaakt. Die zouden wij ook moeten respecteren?

De heer Van der Linden (CDA): Dat komt hier nog uitgebreid aan de orde. Het CDA is een partij van het middenveld. Wij hebben altijd gestaan voor het Rijnlandmodel, maar dit model zegt heel veel meer. Het Rijnlandmodel zegt ook dat wij staan voor familiebedrijven, voor het investeren in human capital. Werknemers vormen het menselijk kapitaal

van bedrijven. Het Rijnlandmodel zegt niets over de hoogte van de sociale voorzieningen. Die moeten natuurlijk wel goed zijn, maar het kan ook zijn dat ze zijn doorgeschooten. Dat wil niet zeggen dat je het Rijnlandmodel op een goede manier toepast.

De heer Elzinga (SP): In dit verband heb ik een vervolgvraag. Ook wij hechten aan de afspraken die in het maatschappelijk middenveld zijn gemaakt en ook wij erkennen dat het Rijnlandmodel breder is dan alleen dat. Als de sociale partners hebben afgesproken dat de bezuinigingen die in het voorjaar eerder waren overeengekomen binnen het kabinet van tafel zijn voor 2014, dan is dat een afspraak die gerespecteerd moet worden, dunkt mij. Hoe verhoudt zich dit tot het streven van Europa om ons te dwingen, 3% te bezuinigen?

De heer Van der Linden (CDA): Ik heb al gezegd dat voor het CDA de afspraken met sociale partners zwaar wegen, maar sociale partners zitten niet op de stoelen van de politici en van de regering. Dus dat moet allemaal afgewogen worden. We krijgen nog de mogelijkheid om hier uitvoerig te discussiëren over de ins and outs, de complicaties en de mogelijkheden die uit dit sociaal akkoord gekomen zijn. Ik wil er helemaal niet op vooruitlopen. De opvattingen van het CDA over het middenveld zijn bekend. Helaas hebben nogal wat partijen in Nederland meegeholpen, het middenveld af te breken. Nu zijn we blijkbaar weer toe aan het opbouwen van het middenveld.

De heer Koffeman (PvdD): Collega Van der Linden spreekt over Europa als waardengemeenschap waarin elke mens telt. Dat is geweldig. Daar kan natuurlijk niemand op tegen zijn, maar hoe wil hij dat uitleggen aan mensen die bijvoorbeeld bij Prime Champ in de regio van de heer Van der Linden wonen en werken, die hun baan zijn kwijtgeraakt aan Poolse werknemers omdat die het werk voor de helft van het geld doen? Ik denk aan de mensen bij Sierafor die 20 jaar bloembinder waren en die ontslagen zijn om per direct door Poolse flexwerkers vervangen te worden. Er gaat een vleesfraudeur dicht en dan staan er 87 mensen op straat; allemaal Polen. Hoe kan de heer Van der Linden dat uitleggen tegen de achtergrond van het verhaal dat elke mens telt in een waardengemeenschap, terwijl iemand anders uit die waardengemeenschap bereid is om het werk voor de helft van het geld over te nemen?

De heer Van der Linden (CDA): Laat er geen misverstand over bestaan: waar sociale misstanden zijn, kan niet hard genoeg, niet rücksichtslos genoeg opgetreden worden. Dat geldt in algemene zin. Ik vind dat mensen beschermd moeten worden in de zin van het stevig aanpakken van misstanden. Als hier sprake is van misstanden, waarbij mensen onderbetaald worden of slecht gehuisvest zijn of worden uitgebuit, dan is de CDA-fractie daar heel helder in. Daar hebben wij geen goed woord voor over. Maar wij zijn wel voorstander van vrij verkeer van werknemers en van vrij verkeer van kapitaal in de Europese Unie. Er zijn landen -- ik zal geen

namen noemen -- die voor 50% exporteren, daar heel veel werkgelegenheid aan ontlenden en die grootinvesteerd zijn met heel hoge rendementen die terugvloeien naar hun land. Ik houd er niet van als die landen wel dat profijt hebben waar het gaat om het vrije verkeer van kapitaal en goederen, terwijl zij als het dan aankomt op het vrije verkeer van werknemers zeggen: ho, dat doen we niet. We hebben daar spelregels voor en die moeten goed en eerlijk toegepast worden. Dat moet ook goed gecontroleerd worden.

De heer Koffeman (PvdD): Ik had het niet over misstanden maar over reguliere werkzaamheden die worden overgenomen, over het punt dat Europa als uitdijende waardengemeenschap bedoeld was om welvaart voor iedereen te brengen. Wij zouden welvaart exporteren naar landen die het minder hadden dan wij. Nu importeren wij armoede. Het werk hier wordt overgenomen door mensen die dat voor de helft van het loon van Nederlandse werknemers willen doen. Het is bekend dat het werkloosheidscijfer meer dan 600.000 is, de zzp'ers niet mee gerekend en ook niet de 100.000 mensen in de thuiszorg die eruit gaan. U zult zich in gemoede af moeten vragen of uw beleid om het vrij verkeer van personen en goederen tussen arme en rijke landen mogelijk te maken wel uitpakt zoals u gedacht had.

De heer Van der Linden (CDA): Ik herhaal wat ik heb gezegd: daar waar misstanden zijn, moeten die worden aangepakt. Ik voeg eraan toe dat het vrij verkeer van werknemers ook Nederland geweldig veel extra welvaart heeft gebracht. Ik kom uit de agrarische sector. In mijn eigen provincie heb ik jarenlang gezien dat niemand meer asperges wilde steken. Er moesten mensen van buiten worden aangetrokken. Ik ben in een tuinbouwkas geweest met 10 hectare tomatenplanten waar ik weet niet hoeveel werklozen uit Rotterdam zijn wezen kijken. Van die honderden werklozen hebben er vier werk aanvaard. Die tuinder heeft in zijn familiebedrijf geïnvesteerd en risico's genomen ten behoeve van de nationale economie. Die tuinder kan het volhouden dankzij de mensen die hier duizend of vijftienhonderd kilometer vandaan komen. Ik verzet mij tegen het beeld dat dit mensen zijn die hier alleen maar arbeidsplaatsen komen verdringen. Daar doe ik niet aan mee. Als echter onze faire spelregels op het gebied van wonen of sociale zekerheid worden ontdoken, dan kan daar niet hard genoeg tegen worden opgetreden. Die zaken mogen wij in een beschaafde wereld niet accepteren.

De heer Koffeman (PvdD): U signaleert dat het vrije verkeer van personen en goederen welvaart gebracht heeft, maar heel veel Nederlanders signaleren die welvaart niet. De misstanden die u ook verwerpt, hebben ertoe geleid dat aspergetelers in de gevangenis beland zijn. U weet ook dat de verdringing op de arbeidsmarkt ervoor zorgt dat Nederlanders niet meer op een fatsoenlijke basis een baan kunnen krijgen. Daarvoor moet het CDA verantwoording afleggen.

De heer Van der Linden (CDA): Ik heb niets toe te voegen aan wat ik heb gezegd. Ik deel die opvatting met nadruk niet. Wij leven in een Europese Unie waarin wij onze handtekening onder verdragen hebben gezet. Wij hebben mede de spelregels bepaald. Wij moeten nu niet overgaan tot cherry picking. Het moet niet alleen doorgaan als het ons goed uitkomt. U stelt vast dat er verdringing optreedt. Dat is dan de consequentie daarvan, maar ik vind dat die effecten zich op grote schaal voordoen.

De voorzitter: U vervolgt uw betoog. Let u op uw tijd?

**

De heer Van der Linden (CDA): Ik rond langzaam maar zeker af. Ik heb gezegd dat het CDA in het verleden heel veel kritiek heeft gehad op een aantal ontwikkelingen in de EU die niets te maken hebben met het teruggeven van bevoegdheden van Brussel aan de nationale lidstaten, maar die het gevolg waren van inefficiënt, spijluchtig beleid van de EU. Daarbij heb ik een aantal agentschappen genoemd. Op dat terrein is er wildgroei. Er zijn er nu vijftig of zestig. Daar kan nog wel op bezuinigd worden.

Een veilig, duurzaam en welvarend Nederland dat de concurrentie met andere werelddelen zoals Azië aankan, krijgen wij alleen door actief mee te doen in Europa. Daar zet deze minister op in en daarbij kan hij op de steun van de CDA-fractie rekenen. Europa moet daarvoor sterk zijn, het moet de bevoegdheden en middelen krijgen om zijn taken goed uit te oefenen. Dat betekent ook dat wij gedurfde stappen moeten zetten waar nieuwe uitdagingen een Europese aanpak vragen.

Nieuwe uitdagingen dienen zich aan en dringen zich aan ons op. Ik sprak eerder al over de drastische wijzigingen in de mondiale machtsverhoudingen die de huidige geopolitieke omstandigheden fundamenteel veranderen. Het grondstoffenarme Europa staat voor opgaven, verantwoordelijkheden en keuzen die de schaal van de nationale lidstaten ver te boven gaat. Een verdeeld Europa zal snel aan relevantie inboeten. Wij worden dan bovendien voortdurend tegen elkaar uitgespeeld waar het de verdediging en het uitdragen van onze waarden en belangen betreft. Denk daarbij aan milieu, kinderarbeid, patentrechten, sociale bescherming, valutamanipulatie enzovoorts. Europa komt voor grotere uitdagingen en verantwoordelijkheden aan zijn buitengrenzen te staan: het Midden-Oosten, Noord-Afrika en de Kaukasus.

In de Staat van de Unie wijst de minister erop dat thema's zoals grondstoffen, klimaat, water, energie en non-proliferatie om leiderschap van de Unie vragen. Hoe ziet de minister dat leiderschap? In het antwoord op die uitdagingen die het belang van de lidstaten en hun burgers direct raken ligt het *raison d'être* van een sterke Europese Unie. De Unie moet meer dan voorheen namens de lidstaten optreden, schrijft de minister. Kan de minister deze opvatting verder uitwerken? Dat

betekent toch noodzakelijkerwijs dat we toe moeten naar een gemeenschappelijk Buitenlands- en veiligheidsbeleid en dus het poolen en overdragen van soevereiniteit? De Europese Dienst voor het Externe Optreden lijkt vast te zitten tussen verplichte uitgaven, beperkte speelruimte, stroperige interne aansturing, bloedgroepenstrijd en de roep om meer zichtbaarheid, zo schrijft de minister. Dat lijkt op een verstikkende wurggreep. Graag een reactie van de minister.

Wij wensen ons toe dat de EU de onmacht en het onvermogen dat Europa in deze politieke crisis dreigt te verlammen doorbreekt om zo een antwoord te geven op de grote problemen van deze tijd waaronder de onaanvaardbaar hoge jeugdwerkloosheid. Wij wensen de minister toe dat hij in de voorhoede daarbij een belangrijke rol kan spelen.

De heer Marcel de Graaff (PVV): Ik hoorde de heer Van der Linden spreken over Europa als een waardengemeenschap. Ik heb hem ook impliciet dreigende taal horen uitslaan richting het lidmaatschap van het Verenigd Koninkrijk. Ik heb niet gehoord hoe hij staat tegenover uitbreiding van de EU met Turkije. Ziet hij liever Turkije bij de EU komen en Groot-Brittannië daaruit vertrekken?

De heer Van der Linden (CDA): Ik heb met nadruk gezegd dat het voor de EU beter is dat het Verenigd Koninkrijk lid is van de Unie. Als je lid van een vereniging bent, moet je wel de spelregels van die vereniging accepteren. Het Verenigd Koninkrijk is in 1973 lid van de EU geworden. Met het acquis communautaire heeft het alle regels geaccepteerd. Vanaf 1973 heeft het VK niet nagelaten om te proberen al die regels te ondermijnen. Het is geen lid van Schengen, het doet niet mee aan de eurozone, het doet niet mee aan het Charter van het Verdrag en zo kun je doorgaan. Ik heb het Verenigd Koninkrijk er graag bij, maar dan moet het wel op grote lijnen meedoen. Cameron heeft gezegd: ik sta voor het nationale belang. Dat wil dus zeggen: de City van Londen. Wij moeten allemaal voor ons nationale belang staan, maar dat betekent dat je moet nagaan hoe je dat belang kunt dienen in het gemeenschappelijk belang. Je mag niet alleen maar veto's uitspreken over punten waarvan je vreest dat het financieel van Londen daarmee in het geding komt.

Over de toetreding van Turkije hebben wij heldere afspraken. De fractievoorzitter van de PVV in de Tweede Kamer heeft daaraan meegedaan. Nederland heeft getekend voor het starten van de toetredingsonderhandelingen met Turkije. Daar zijn criteria en voorwaarden aan verbonden. Turkije voldoet daar vandaag nog niet aan. Het kan zijn dat opvattingen in de komende periode wijzigen. De EU heeft zich met alle regeringsleiders en met de ratificatie van alle parlementen gecommitteerd aan toetreding van Turkije als dat aan de voorwaarden voldoet. Daarna moet er nog ratificatie in de nationale lidstaten plaatsvinden. In dat opzicht hebben wij een heldere positie. Wij houden ons aan de afspraken en constateren dat daar nog niet aan voldaan wordt. Ik zal u iets anders vertellen. Ik

schat in dat Turkije over een aantal jaren zegt dat het mooi is geweest en dat het de andere kant opkijkt, terwijl wij zeggen: please come in. Ik sluit dat niet uit, maar ik ben geen helderziende. Ik zeg wel dat wij ook in de internationale politiek onze afspraken na moeten komen. Uiteraard kunnen gewijzigde omstandigheden leiden tot gewijzigde opvattingen, maar dan moet je terug naar de onderhandelingstafel.

De heer Kuiper (ChristenUnie): Collega Van der Linden heel veel interessante en belangrijke dingen gezegd. Ik hoop dat die dingen richtinggevend zijn voor het debat van vandaag. Hij heeft wel drie keer gezegd dat het belangrijk is dat bevoegdheden terugkeren naar de nationale lidstaten. Hij is voor een heldere bevoegdheidsverdeling tussen de Unie en de lidstaten. In de Staat van de Unie staat een aantal onderwerpen die daartoe gerekend worden: de inrichting van het belastingstelsel, het pensioen, de zorg voor de sociale zekerheid en onderwijs. Waar denkt de heer Van der Linden zelf aan als hij het heeft over bevoegdheden die echt thuishoren bij de lidstaten?

De heer Van der Linden (CDA): De minister en ondergetekende hebben in de Conventie gediscussieerd over de bevoegdheden van de EU. Die bevoegdheden zijn in grote lijnen vastgelegd maar niet in een Competenzkatalog. De vertegenwoordiger van de Länder in Duitsland was voor een Competenzkatalog. De bevoegdheden zijn niet in beton gegoten -- dat wil zeggen vastgelegd in het verdrag -- omdat omstandigheden kunnen wijzigen en dan kun je geen kant meer op. Nu is in grote lijnen vastgelegd dat onderwijs een zaak is van de lidstaten. Dat is in het Verdrag terug te vinden. Voor sociale zaken geldt dat in grote lijnen ook. Er zijn partijen die zeggen dat Europa sociaal beleid moet gaan voeren. Een zekere mate van sociaal beleid is prima, maar Europa gaat niet over de stelsels van sociale zekerheid. De fiscale wetgeving is ook voor het grootste gedeelte nationaal. In het Verdrag van Rome en in het Verdrag van Lissabon is afgesproken dat de EU over eigen middelen moet beschikken. Die afspraak komen wij niet na en daarom krijgen wij al die discussies met een zeer negatieve uitstraling. Men vecht om winnaar te zijn, dat wil zeggen meer geld terug te krijgen dan men betaalt. Dat is een van de beelden die volstrekt verwrongen zijn. Op de omvang van de uitgaven van de EU is op onderdelen kritiek uit te oefenen. Dat hebben wij al die jaren ook gedaan. Toen ik nog aan de overzijde zat, heb ik dat ook gedaan. Maar de omvang van de uitgaven van de EU valt in het niet bij de omvang van de uitgaven van de lidstaten. Het gaat om ongeveer 3% van de totale overheidsuitgaven. Dat neemt niet weg dat wij ook moeten zorgen dat die belastingcenten zorgvuldig besteed worden. Ik heb aangegeven dat op dat punt verbetering mogelijk is, nog los van wat teruggaat naar de lidstaten. Daar moeten wij meer aan doen. Wij moeten dublures voorkomen bij de Raad van Europa, wij moeten naar de agentschappen kijken enzovoorts.

De heer Kuiper (ChristenUnie): Ik constateer dat het de afgelopen jaren heel moeilijk is geweest om te spreken over bevoegdheden die echt bij de lidstaten horen als wij tegelijkertijd gedeelde bevoegdheden met de EU hebben. Er is een helder gebied wat bij de lidstaten hoort en er is een helder gebied dat bij de Unie hoort. Er is echter ook een overlap aan gedeelde bevoegdheden. Dat geeft de EU telkens weer grond om zich toch te bemoeien met beleid dat in principe bij de lidstaten hoort. Dat probleem moeten wij tackelen. Daarover moeten wij een keer helderheid kunnen geven.

De heer Van der Linden (CDA): Als het beleid bij de lidstaten hoort, is het heel eenvoudig, want dan moeten de lidstaten zich daarmee bezighouden. Dat geldt dan niet alleen voor de parlementen, maar ook voor de regeringen. Subsidiariteit is geen zaak van parlementen en Brussel, maar van lidstaten en Brussel. Wij houden ons als eenpittertjes hiermee bezig.

De regeringen hebben een geweldig apparaat ter beschikking. Ik vraag van hen om erop toe te zien dat de subsidiariteit goed wordt toegepast. Wat op het regionale niveau kan, moet op regionaal niveau, wat op het nationale niveau kan, moet op nationaal niveau en wat niet nationaal kan, moet automatisch naar Brussel. Dat betekent dat ook u zult moeten erkennen dat wij defensie, buitenlands beleid enzovoorts niet meer zelf kunnen doen. Wij zullen daarvoor een gemeenschappelijk beleid moeten ontwikkelen. Anders zal Europa zienderogen aan relevantie inboeten in de wereld.

De heer Kuiper (ChristenUnie): Hier ligt precies het punt van het democratisch tekort dat wij proberen te analyseren. U kunt verwijzen naar de regeringen die iets moeten doen in de Raad, maar daar is sprake van meerderheidsbesluitvorming. Vaak heeft het Parlement het nakijken en zijn er toch manieren gevonden om Europees beleid op andere manieren in te voeren in de lidstaten. Daarover moeten wij eens helderheid krijgen.

De heer Van der Linden (CDA): Dat kan niet. Wij hebben ook nog de kaartenprocedure. Wij moeten andere parlementen toch kunnen mobiliseren om tegen te zijn?

De heer Kuiper (ChristenUnie): Ik kom hierop later nog terug.

*N

Mevrouw Broekers-Knol (VVD): Voorzitter. Vorig jaar begon ik namens de VVD-fractie de algemene Europese beschouwingen met de opmerking dat in de periode 2011-2012 in Europa alle hens aan dek moest om de Europese Unie in het algemeen en de eurozone in het bijzonder zo goed mogelijk door de financieel-economische crisis te loodsen. Het is nu 2013. We kunnen helaas alleen maar vaststellen dat Europa het in de periode 2012-2013 nog zwaarder voor de kiezen heeft gekregen dan we vorig jaar konden voorzien.

Ondanks alle problemen en tegenslag herhaalt mijn fractie wat zij vorig jaar zei: de gezamenlijke Europese koers biedt de lidstaten en de inwoners van die lidstaten uiteindelijk veel meer dan een alleingang van iedere lidstaat afzonderlijk. Dat geldt zeker ook voor Nederland. Die koers moeten we dus blijven varen.

In zijn heldere brief van 15 februari jongstleden, met daarin een scherpe analyse van de huidige problemen, geeft het kabinet aan, zich de komende jaren met kracht te blijven inzetten voor de koers-Europa. Dat is positief. Toch kan mijn fractie een gevoel van enige somberheid over de ontwikkelingen in Europa niet van zich afschudden. De Europese economische motor hapert en komt niet gemakkelijk terug in het vloeiende ritme van voorheen. Er is nauwelijks of geen economische groei, er is grote werkloosheid, vooral onder de jongeren, de consumptie neemt af, de armoede neemt toe en de bureaucratie verstikt het bedrijfsleven.

In het debat van vandaag is, zoals bekend, de focus gericht op twee onderwerpen, namelijk: 1. de aanpak van de eurocrisis, ontwikkelingen ten aanzien van economie governance binnen de EMU en de consequenties daarvan voor de rechten en bevoegdheden van nationale parlementen en 2. het Europese buitenlandbeleid, met name ten aanzien van het Midden-Oosten. Het zwaartepunt van de inbreng van de VVD-fractie in dit debat zal liggen op het eerste onderwerp. Zoals gebruikelijk zal ik namens mijn fractie ook weer de lidstaatverklaring de revue laten passeren. Ik zou bijna zeggen: what's new? Ik zal ook kort aandacht besteden aan de op handen zijnde toetreding van Kroatië tot de Europese Unie.

Voordat ik over die onderwerpen spreek, wil ik namens mijn fractie niet voorbijgaan aan de moeilijke politieke situatie in de verschillende lidstaten van de Europese Unie. Ik doel daarbij onder andere op de politieke situatie in Italië, de situatie in Frankrijk, de situatie in Portugal met de uitspraak van het constitutionele hof, en de situatie in het Verenigd Koninkrijk, waar extreemrechts, de United Kingdom Independent Party, sterk in opkomst is. En ook in ons eigen land is de politieke situatie niet eenvoudig. Er zijn ook lichtpuntjes. Zo is in Griekenland voor het eerst meer geld aan belasting opgehaald. Hoe taxeert de minister de stand van zaken?

Burgers geven onder andere door hun stemgedrag aan dat zij zich niet langer laten meevoeren op een in hun ogen ongewisse weg, die er alleen maar toe leidt dat zij het financieel-economisch slechter krijgen en dat zij bovendien in hun eigen land zeggenschap kwijt lijken te raken. De Raad van State spreekt in zijn brief van 18 januari jongstleden in antwoord op het verzoek van de Eerste Kamer aan de raad van 6 november jongstleden, van "democratische vervreemding" om aan te geven dat burgers zich in afnemende mate bij de besluitvorming vertegenwoordigd voelen door wetgever of bestuur. Dat blijkt dan vervolgens uit de opstelling van de kiezer. Bijvoorbeeld in een land als Italië is het, als gevolg van de verkiezingsuitslag, buitengewoon lastig om een

regering te formeren. In Portugal maakt de uitspraak van het constitutionele hof de regering vleugellam -- het wordt misschien enigszins aangedikt door de regering om druk op de bezuinigingen te houden, maar toch -- in het Verenigd Koninkrijk voelt de regering de hete adem van extreemrechts in haar nek, in Frankrijk ontbeert de president in toenemende mate electorale steun en keert de burger zich richting Marine le Pen en haar partij.

Op Europees niveau zien we bij herhaling dat de opkomst bij de verkiezingen van het Europees Parlement zeer matig is, hetgeen afbreuk doet aan de legitimatie van dat parlement. De verwachtingen voor de EP-verkiezingen van 2014 zijn wat dat betreft bepaald niet rooskleurig. Naar het oordeel van mijn fractie schuilt daarin het grote gevaar voor de Europese Unie en wellicht specifiek voor de eurozone: de burgers krijgen het voortdurend slechter, er is nauwelijks of geen perspectief, regeldruk en overheidsbemoeienis nemen toe, het midden- en kleinbedrijf steunt en kreunt en gaat in groten getale failliet, terwijl de maatregelen die op Europees niveau worden genomen traag tot stand komen, vaak niet effectief genoeg blijken, meer bureaucratie tot gevolg hebben, de belastingbetaler geld kosten en bovendien met zich brengen dat de nationale instituties, in ieder geval in de ogen van de burger, tot een soort bijkantoren worden van het Brusselse hoofdkantoor.

Mijn fractie is van mening dat wij verder willen en verder moeten met "Europa", dat wij krachtig verder moeten gaan met het vervolmaken van de interne markt met het oog op een sterke economische, concurrerende positie van Europa -- en van Nederland -- in de wereld, maar dan moeten de steeds sterker wordende beroering onder de bevolking van de lidstaten en de gevoelens van onrust en onzekerheid bij de burgers op de juiste wijze worden geadresseerd. Het kan niet zo zijn dat enerzijds veel overleg en vele vergaderingen en inspanningen plaatsvinden om met name de eurocrisis maar ook andere Europese problemen het hoofd te bieden, terwijl anderzijds onvoldoende acht wordt geslagen op de toenemende beroering onder de bevolking van de lidstaten.

Als volksvertegenwoordigers moeten wij daarop alert zijn. Senatu deliberante Saguntum perit? Oftewel: zijn de democratische landen en hun leiders in staat om de eurocrisis krachtig en effectief te overwinnen of verloopt een en ander zo traag dat ondertussen de eurocrisis Europa ten val brengt? Hoe beoordeelt de regering dit?

De Europese Unie zou een rol van betekenis kunnen spelen om de burgers te helpen, hun problemen het hoofd te bieden. De Europese Unie zou zich als het "Europa van de kansen" kunnen presenteren door bijvoorbeeld programma's ter bestrijding van de enorme jeugdwerkloosheid te financieren uit de structuur- en cohesiefondsen. Of de Europese Unie zou de armoede onder de bevolking van de Unie kunnen bestrijden uit Europese ontwikkelingsgelden, zoals recentelijk is gesuggereerd. Hoe staat de regering tegenover dit soort gedachten?

Mevrouw Strik (GroenLinks): Ik kan u een heel eind volgen. In uw betoog geeft u eigenlijk aan dat wij Europese samenwerking heel hard nodig hebben en dat wij daar meer aan hebben dan aan een alleingang. Tegelijkertijd wijst u op het gevaar van nationalistische sentimenten die in de verschillende lidstaten opkomen. Nu komt u volgens mij tot een aantal concrete voorstellen die hiervoor eventueel een oplossing moeten bieden. Ik hoor u zeggen: armoedebestrijding met OS-geld. Is de VVD dan voor een Europees sociaal beleid? Dat zou nieuw zijn voor mij. Heeft de Europese Unie dan alleen maar verantwoordelijkheid binnen Europa? Kijkt de VVD niet over de grenzen van de Europese Unie heen?

Mevrouw Broekers-Knol (VVD): U hebt mij niet helemaal goed gevolgd. Ik heb de suggestie over armoedebestrijding met ontwikkelingsgelden alleen genoemd omdat deze onlangs in de media werd gedaan. Ik vraag de regering hoe zij daar tegenover staat. Ik heb niet gezegd dat mijn fractie hiervoor kiest. Mij is het om het volgende te doen. Als volksvertegenwoordigers -- dat zijn wij hier allemaal -- moeten wij ook kijken naar de noden in onze eigen groep van de Europese Unie. Europa moet voor onze mensen ook het Europa van de kansen zijn: Europa helpt ons, Europa biedt ons wat. Daarmee moeten wij de negatieve sfeer wegnemen. Wij moeten ervoor zorgen dat iedereen weer wat perspectief krijgt. Nogmaals, het is een suggestie die in de kranten heeft gestaan. Ik vraag alleen maar aan de minister hoe hij daar tegenover staat.

Mevrouw Strik (GroenLinks): U vraagt dat niet voor niks. Ik wil dan graag weten hoe u daar tegenover staat.

Mevrouw Broekers-Knol (VVD): Daar krijgt u op dit moment geen antwoord op van mij. Het is een suggestie.

Mevrouw Strik (GroenLinks): Dus u wilt eerst horen wat de minister ervan vindt. Ik zal u dan in een volgend ...

Mevrouw Broekers-Knol (VVD): Nee, mevrouw Strik weet net zo goed als ik dat daar heel veel haken en ogen aan zitten. Misschien zijn er nog veel meer onderwerpen waarvan je kunt zeggen dat het geld van Europa daar naartoe moet. Ik wil alleen maar naar voren brengen dat de leiders en de nationale parlementen in Europa moeten bezien of het mogelijk is dat wij aan de noden van onze bevolking, wat die dan ook mogen zijn, tegemoet kunnen komen door vanuit Europa meer kansen te bieden. Ik heb zo-even het voorbeeld gegeven van het bestrijden van de jeugdwerkloosheid met geld uit de structuur- en cohesiefondsen. Dat is ook een suggestie. Iemand met een andere insteek zal misschien denken: waarom moeten wij dat nu doen? Het gaat ons erom dat wij laten zien dat Europa je vooruit kan helpen.

Mevrouw Strik (GroenLinks): U ziet het ook als een mogelijkheid om het probleem van de nationalistische sentimenten te adresseren; gebrek aan draagvlak. Hoe kijkt de VVD-fractie aan tegen de democratische waarborgen die wij op dit moment binnen de Europese Unie hebben? Hoe zouden wij die kunnen versterken, juist om burgers meer te betrekken bij de Europese samenwerking die ook u zo van belang vindt?

Mevrouw Broekers-Knol (VVD): Ik kom daar zo dadelijk op in mijn betoog, naar aanleiding van de bankenunie. Ik wil nog een opmerking maken tegen mevrouw Strik. Ik heb het niet per se gehad over nationalistische sentimenten, begrijp mij goed. Ik heb gezegd dat de burgers in Europa, onze burgers en de burgers uit de ons omringende lidstaten, in problemen verkeren. Dat is niet per se nationalistisch. In sommige landen uit dit zich in de opkomst van extreemrechts, zoals in Engeland. Ik heb het daar echter niet specifiek over gehad.

De heer Thom de Graaf (D66): Ik prijs de VVD-fractie voor het feit dat zij actief op zoek gaat naar mogelijkheden om bij onze burgers weer een positief gevoel over Europa op te wekken door Europa rechtstreeks, nog meer dan nu, een helpende hand te laten bieden, bijvoorbeeld vanuit de structuur- en cohesiefondsen. Mag ik, los van de specifieke suggesties die mevrouw Broekers net deed, hieruit afleiden dat de VVD-fractie onder omstandigheden vindt dat meer Europa -- neem de sociale agenda -- een bijdrage kan leveren aan het overbruggen van de kloof tussen de burgers en de Europese Unie?

Mevrouw Broekers-Knol (VVD): Nee, met die suggestie komen wij niet.

De heer Thom de Graaf (D66): Uw suggesties zijn waardevrij, maar niettemin. U zegt: een Europese aanpak van de jeugdwerkloosheid door het ter beschikking stellen van fondsen. Is dat niet meer Europa?

Mevrouw Broekers-Knol (VVD): Het is iets anders. Je stuurt de structuur- en cohesiefondsen een andere richting op, ter leniging van een bepaald probleem dat echt heel ernstig is. Wij praten immers wel over onze toekomst. Ik denk dat het dom zou zijn om de ogen te sluiten voor het feit dat de jongeren in onze samenleving, die straks deze samenleving verder moeten brengen als wij er niet meer zijn -- misschien zijn wij er nog wel, maar dan oud en ...

De voorzitter: Der dagen zat.
**

Mevrouw Broekers-Knol (VVD): ... der dagen zat; dat was het.

De heer Thom de Graaf (D66): Speak for yourself.

Mevrouw Broekers-Knol (VVD): De jeugdwerkloosheid is echt schrikbarend. Dadelijk

krijgen wij een soort verloren generatie in onze 27 lidstaten. Dat mag en kan niet. Als wij de toekomstige generatie wat meer kansen en perspectief kunnen bieden -- hoe dat in het vat gegoten kan worden, weet ik op dit moment niet -- door de fondsen enigszins van koers te laten veranderen, dan moeten wij bezien of dat mogelijk is.

De heer Thom de Graaf (D66): Ik hoor dit met plezier. Dat betekent dat de VVD-fractie heel pragmatisch omgaat met de vraag wat de taken van de Europese Unie zijn, namelijk niet per se alleen datgene wat wij nu doen in het kader van bijvoorbeeld de structuurfondsen, maar nadrukkelijk ook het agenderen van een thema als jeugdwerkloosheid en dat niet tot het domein van de nationale staten verklaren, maar nadrukkelijk ook de mogelijkheid bieden dat Europa daar beleid op voert, inclusief de herverdeling van fondsen. Met mevrouw Strik zou ik zeggen dat dit een nieuw geluid is van de VVD.

Mevrouw Broekers-Knol (VVD): Dat laat ik aan u, mijnheer De Graaf.

Ik ga dan nu over tot het eerste onderwerp waarop specifiek de focus van dit debat is gericht: de aanpak van de crisis. Dankzij de ongekende kredietverlening door de ECB aan de particuliere banken zijn de grootste gevaren van de crisis, die nu al enige tijd voortduurt en waarvan het einde helaas nog niet in zicht is, afgewend. De opmerking van de ECB-president Draghi, "whatever it takes", heeft ertoe bijgedragen dat het vertrouwen van de financiële markten toenam. Ook in de recente problematiek rond Cyprus heeft de ECB een rol van betekenis gespeeld. Maar hoe moet het nu verder?

Kort na de redding van Cyprus blijkt alweer dat er niet 17 miljard nodig is, maar 23 miljard. Hoe wordt dat opgelost? Is Slovenië het eerstvolgende eurolid dat aan de deur klopt? Ook die klap is nog wel op te vangen, maar de 500 miljard van het European Stability Mechanism, met 40 miljard Nederlands aandeel, is niet voldoende om Italië boven water te houden als dit nodig is, laat staan Frankrijk. In Frankrijk is de groei zeer laag, het aantal "onbetaalde rekeningen" is er zeer groot -- de pensioenen worden bijvoorbeeld betaald uit de schatkist -- Frankrijk heeft al 30 jaar geen begrotingsoverschot en de publieke sector bedraagt 57%. Is er een scenario als Italië en/of Frankrijk onderuitgaat? Zo ja, hoe ziet dat eruit? Zou het voorstel van de voorzitter van de Europese Raad, Van Rompuy, om te komen tot een bankenunie nieuwe financiële crises kunnen voorkomen en in het geval ze zich wel voordoen, de gevolgen ervan kunnen beperken?

Over het Europees toezicht op de banken, één van de drie onderdelen van de bankenunie, is in december jongstleden overeenstemming bereikt. De ECB krijgt er een taak bij: naast de verantwoordelijkheid voor het monetaire beleid zal een tweede poot van de ECB zich bezighouden met het banktoezicht. Op de ene taak van de ECB, het monetaire beleid, is politieke beïnvloeding uitgesloten. Op de andere taak, het toezicht op de

solvabiliteit en liquiditeit van banken, zal die politieke beïnvloeding wél plaatsvinden. Zo meent het Europees Parlement dat de Europese toezichthouder volledig verantwoording verschuldigd is aan dat Parlement. Hoe ziet de minister de verantwoordingsrelatie in de praktijk geëffectueerd? Gaat het alleen om verantwoording aan het Europees Parlement of gaat het ook om verantwoording aan nationale parlementen en regeringen? Zouden Europees Parlement en/of nationale parlementen en regeringen sancties kunnen opleggen als blijkt dat de Europese toezichthouder zijn taak niet naar behoren vervult? Kan de board van de ECB, die verantwoordelijk is voor beide pijlers van de ECB en waarin alle 27 lidstaten van de Europese Unie vertegenwoordigd zijn, worden aangesproken? Zou in het uiterste geval de begroting van de ECB kunnen worden verworpen? En wat betekent dit voor het onafhankelijke monetaire beleid van de ECB? Of zijn er wellicht andere instrumenten?

Wat zijn de verwachtingen van de Nederlandse regering met betrekking tot de taakverdeling tussen de Europese toezichthouder en de nationale toezichthouders die toezicht zullen houden op de kleinere banken? Juist bij de kleinere banken, zoals de Landesbanken in Duitsland, zijn grote problemen. Blijft het gebrekkige toezicht, dat men wil verhelpen door het toezicht centraal, op Europees niveau, bij de ECB onder te brengen, op deze manier niet bestaan? Verwacht de minister dat het operationaliseren van het banktoezicht door de ECB, inclusief vragen over verantwoording zoals ik die zojuist naar voren bracht, voorspoedig genoeg verloopt om in 2014 voor de EMU te kunnen functioneren? De tweede pijler van een bankenunie, het resolutiemechanisme, zal cruciaal zijn om te komen tot sanering van het bankwezen. Hoe is dat voorzien? De Nederlandse regering vindt dat banken zelf een saneringsfonds moeten oprichten. Hoe denken andere lidstaten daarover? Afgelopen weekend is gebleken dat er meer hordes zijn op de weg naar een bankenunie dan verwacht of gehoopt. Met name Duitsland meent dat voor een Europese bankenunie wijziging van het EU-verdrag nodig is. Hoe denkt de Nederlandse regering daarover, mede in het licht van de vertraging die onvermijdelijk wordt opgelopen?

Wanneer het tweede onderdeel van de bankenunie tot stand komt, zal directe herkapitalisatie van banken met ESM-middelen mogelijk worden. Formeel is het Nederlandse parlement hierbij betrokken. Materieel zal het vaak anders uitpakken vanwege de spoed waarmee in voorkomende gevallen gehandeld zal moeten worden. Het parlement zal samen met de regering een modus moeten zien te vinden om een slagvaardige parlementaire betrokkenheid te realiseren.

In het ESM-verdrag is wel een board of auditors opgenomen, maar aan de taak van publieke externe controle en aan het openbaar maken van de resultaten daarvan is maar beperkt invulling gegeven. In het licht van de mogelijkheid dat onder de bankenunie directe herkapitalisatie van banken met ESM-middelen mogelijk wordt, lijkt

het mijn fractie van belang dat er een onafhankelijke board of auditors wordt ingesteld. Hoe denkt de regering daarover?

Genoeg over de bankenunie. Namens mijn fractie wil ik de aandacht richten op de rol van nationale parlementen, dus ook het Nederlandse parlement, met betrekking tot de begroting als gevolg van het Europees semester. Het begrotingsrecht is wel het hart van de parlementaire democratie genoemd. De Raad van State formuleert het in zijn brief aan de Eerste Kamer heel duidelijk: in het Europees semester verschuift de rol van het parlement van die van medebeslisser naar die van controleur van de regering voor die onderdelen waar de afspraken over doelstellingen betrekking op hebben, dat wil zeggen controle op de standpunten ten aanzien van het begrotingsbeleid die door Nederland in de Europese Unie worden ingenomen. Het komt neer op de vraag: is er sprake van uitholling van het begrotingsrecht van het Nederlands parlement? Heeft het Nederlandse parlement nog correctiemogelijkheden en, zo ja, in hoeverre? Vervolgens komt de vraag aan de orde of de verdere coördinatie van het begrotings- en het economisch structuurbeleid communautair moet geschieden, met een sterke rol voor het Europees Parlement, of intergouvernementeel.

In het laatste geval is het democratisch gehalte zeer beperkt. Een sterke rol voor het Europees Parlement ligt, vanuit democratisch oogpunt, meer voor de hand. Mijn fractie ziet echter wel drie bezwaren. 1. In het Europees Parlement beslissen ook lidstaten die niet tot de eurozone behoren mee over maatregelen die slechts de eurozone betreffen. 2. De politieke verhoudingen kunnen in het Europees Parlement geheel anders liggen dan in de desbetreffende lidstaten. Dit kan aanvaarding van een besluit van het Europees Parlement door de bevolking van die desbetreffende lidstaat bemoeilijken. 3. Bij geringe opkomstpercentages voor de verkiezingen van het Europees Parlement kan de vraag gesteld worden in hoeverre de leden van het Parlement voldoende legitimatie kunnen ontlenen aan hun verkiezing om over zulke cruciale onderwerpen als nationale begrotingen te oordelen.

Om aan het eerste bezwaar tegemoet te komen, doet de Raad van State de suggestie om een parlementair orgaan speciaal voor de eurozone in het leven te roepen, een "eurozonekamer". Vooralsnog opteert de regering daar niet voor, mede omdat dit een verdragswijziging vereist. Maar hoe komt de regering dan wel aan de genoemde bezwaren tegemoet? Teneinde de acceptatie bij de bevolking en de nationale parlementen over de Europese "ingreep" in de nationale begrotingen te vergroten, lijkt het mijn fractie van wezenlijk belang dat zowel de positie van het Europees Parlement als die van de nationale parlementen in dezen duidelijk gemarkeerd wordt.

In dit kader vraagt mijn fractie ook aandacht voor de figuur van de Europese begrotingscontroleur, die sinds kort actief is in de landen die zijn aangesloten bij de EMU. Wat doet deze persoon precies? Stelt hij kritische vragen,

benadert hij rechtstreeks departementen over de begroting? Mijn fractie verneemt graag van de minister of er een protocol is opgesteld voor het doen en laten van deze functionarissen voor zover het de nationale begroting regardeert.

Al hetgeen ik zojuist namens mijn fractie aan de orde heb gesteld over de EMU en het Europees semester is voor de gemiddelde burger een ver-van-mijn-bedshow. Waar de burgers wel mee geconfronteerd worden, is dat de bureaucratie praktisch onoverkomelijk is, dat zij geen financiering voor hun bedrijf kunnen krijgen, dat zij de broekriem moeten aanhalen, hun baan verliezen, geen werk kunnen vinden en dan vervolgens uit de media vernemen dat er weer vele miljarden de schatkist verlaten om een collega-euroland uit de financiële problemen te helpen. Daarover moet door het kabinet beter gecommuniceerd worden, al was het maar om degenen de wind uit de zeilen te nemen die vinden dat Nederland beter af is zonder de Europese Unie. Voor die communicatie is ook een heldere visie op Europa van de regering nodig: wat willen we, waar zijn we, waar gaan we naartoe? De brief van de regering van 15 februari jongstleden vormt een degelijk uitgangspunt om die broodnodige visie op Europa te formuleren. Het is goed dat het kabinet van plan is om met een lijst van onderwerpen te komen waarvan het vindt dat deze zich niet langer lenen voor Europese actie of verantwoordelijkheid.

De heer Van der Linden (CDA): Vindt mevrouw Broekers dat het feit dat wij door deze omstandigheden zo goedkoop staatsleningen kunnen uitschrijven en daaraan veel "geld" verdienen, ook bij de voorlichting hoort? Dat is een groot voordeel voor Nederland, Duitsland en andere landen. Op deze manier besparen wij heel veel geld dat wij anders hadden uitgeven voor dezelfde staatsleningen.

Mevrouw Broekers-Knol (VVD): Het kabinet -- dat geldt voor ons allemaal, maar het kabinet heeft in dezen een bijzondere taak -- moet al dit soort aspecten op een zeer toegankelijke manier uitdragen. In de visie van mijn fractie gebeurt dat niet voldoende. Het kabinet moet de burger juist meenemen: oké, het zijn moeilijke tijden, maar er zijn ook lichtpuntjes en uiteindelijk is het beter om het in Europees verband te doen dan in ons eentje. Die boodschap moet veel beter uitgedragen worden. Ik denk dat je de bevolking hiermee makkelijker meekrijgt dan menigeen denkt.

Ik zei zo-even dat de brief van de regering een degelijk uitgangspunt vormt. Het is goed dat het kabinet van plan is om te komen met een lijst van onderwerpen waarvan het vindt dat deze zich niet langer lenen voor Europese actie of verantwoordelijkheid. Te vaak bemoeit Europa zich met allerhande onderwerpen die niet op Europees niveau thuis horen. Daarover bestaat ergernis. Het risico van de Nederlandse inzet is dat geen consensus met de andere lidstaten wordt bereikt. Dan verandert er weinig en blijft de ergernis bestaan. Nog beter zou het zijn als de regering de gewenste visie op Europa zou formuleren. Die visie

kan dan als toetssteen dienen voor alle plannen en ontwikkelingen die zich in het kader van "Europa" voordoet. Graag een reactie van de regering.

De heer Marcel de Graaff (PVV): Ik heb een vraag over de ergernis bij nationale lidstaten. Er is ook zoiets als een mechanisme van gele kaarten. Is mevrouw Broekers van mening dat dit mechanisme in wezen niet functioneert, dat het faalt?

Mevrouw Broekers-Knol (VVD): Het is een lastig mechanisme. Dat weet iedereen. Je moet er immers voor zorgen dat je een bepaald aantal lidstaten meekrijgt om te laten merken dat je een voorstel van de Commissie in strijd acht met de subsidiariteit. Het is één keer gelukt. Als wij naar aanleiding van voorstellen veel consequenter kijken naar het subsidiariteitsvraagstuk, krijgen wij een veel soepeler lopend mechanisme. Ik ben het eens met de heer Van der Linden, die naar aanleiding van een interruptie zei: niet alleen de parlementen maar ook de regeringen moeten pal staan voor wat naar hun mening wel of niet kan.

De heer Marcel de Graaff (PVV): Ik hoor het antwoord van mevrouw Broekers. Zij suggereert dat de nationale parlementen zich voortdurend sterk moeten maken voor het behoud van de subsidiariteit. Daar komt het eigenlijk op neer. Komen wij dan niet terecht in een permanente state of war met de Europese Commissie?

Mevrouw Broekers-Knol (VVD): Ik denk het niet. In 2014 komen er Europese verkiezingen. Naar aanleiding daarvan wordt er opnieuw een Commissie geformeerd en zullen er extra contacten zijn: tussen de nationale parlementen, tussen de gekozen volksvertegenwoordigers et cetera. Langzamerhand moet iedereen ervan doordrongen zijn dat Europa heel belangrijk is, maar dat franjes -- ik noem het maar zo, maar het zijn geen leuke dingen -- tot het minimum beperkt moeten worden.

De heer Marcel de Graaff (PVV): Is het dan niet veel zinvoller om de strakke grens waarbinnen Europa zich mag bewegen, vast te leggen? Ik denk dan aan een verdrag zoals destijds met de EEG. Daaruit heb ik dit soort ergerniswekkende problematiek nooit voort zien komen. Op die manier kunnen wij het toch veel structureler regelen?

Mevrouw Broekers-Knol (VVD): Dat is misschien de oplossing die u voorstaat, maar op dit moment hebben wij met het Verdrag van Rome en het Verdrag van Lissabon een systeem ontwikkeld dat wij zo goed mogelijk werkend moeten maken. Terug naar de EEG, "toen het zo prachtig was" -- ga uw gang, doe uw best -- lijkt mij op dit moment geen begaanbare weg. Ik hoor de heer Van der Linden sotto voce zeggen dat het ook niet juist is. Dat laat ik voor zijn rekening.

De heer Koffeman (PvdD): Ik heb met veel belangstelling geluisterd naar het kritische betoog van mevrouw Broekers over een aantal Europese zaken. Zij vraagt het kabinet om een visie. "Wij

moeten dit echt aanpakken, want het gaat niet goed." Ik deel die mening. Mevrouw Broekers vraagt dit aan een kabinet waarvan de VVD deel uitmaakt, al geruime tijd, en waarvoor de partij verantwoordelijkheid draagt. Ik hoor in haar betoog niet welke kant zij dan wel op wil. Partijprominenten van de VVD, zoals de heer Bolkestein, zeggen: je kunt in deze Unie niet met één munt toe, dat gaat gewoon niet in een Europa van verschillende snelheden. Deelt mevrouw Broekers deze mening van de heer Bolkestein? Of zegt zij: gut, we hebben die munt en we moeten ermee door? Wat is haar visie op de euro? Dat is immers een doorslaggevend thema bij de oplossing van het probleem, zo neem ik aan.

Mevrouw Broekers-Knol (VVD): Dat is een aardige vraag. Moeten wij de euro hebben of niet? Mijn fractie is van mening dat de euro belangrijk is in de markt Europa zoals wij die kennen.

De heer Koffeman (PvdD): Dat begrijp ik heel goed. De heer Bolkestein miskent dat niet, maar zegt: je zult daarnaast eigen monetaire instrumenten moeten hebben. Wij hadden de euro al voordat de euro de enige munt werd.

Mevrouw Broekers-Knol (VVD): Het is ongelooflijk belangrijk dat allerlei mensen, inclusief de heer Bolkestein, wiens mening ik zeer hoog acht, hun mening geven over de vraag hoe het zou moeten. Wij hebben allemaal ideeën. Het voordeel van de VVD is -- daarom ben ik ook met passie lid van die partij -- dat je met zijn allen kunt discussiëren en dat je allemaal je eigen mening kunt hebben, maar dat dit uiteindelijk uitkristalliseert in een mening die door de partij gedragen wordt. Die mening draag ik hier uit. Het mooie is dat je binnen de partij kritische standpunten en meningen kunt hebben.

De heer Koffeman (PvdD): Natuurlijk, dat begrijp ik heel goed. U signaleert een aantal problemen in Europa. Ik zou willen weten welke kant u op wilt. U vraagt de regering welke kant zij opgaat om het probleem op te lossen. Ik mag dan toch van u verwachten dat u suggesties aandraagt?

Mevrouw Broekers-Knol (VVD): Wij hebben een debat met de regering. Wij vragen aan de regering welke plannen zij heeft.

Ik kom op de lidstaatverklaring. De Europese begroting is wederom niet goedgekeurd, ik meen voor de negentiende keer. Als alle lidstaten een lidstaatverklaring opstellen met een verantwoording van de uitgaven van de Europese gelden, zou dat een enorme stap vooruit zijn om de Europese begroting goedgekeurd te krijgen. Waarom lukt het niet? Is het mogelijk om sancties op te leggen aan lidstaten die geen lidstaatverklaring kunnen overleggen? Zo ja, welke?

Over Kroatië kan ik kort zijn. Het land voldoet na een lang traject aan de toetredingscriteria. Het op 26 maart jongstleden verschenen monitoringrapport over Kroatië is positief. Mijn fractie meent dan ook dat Kroatië kan toetreden tot de Europese Unie.

De tweede focus van het debat van vandaag betreft het Europese buitenlandbeleid, met name ten aanzien van het Midden-Oosten. Voor mijn fractie is de grote vraag: bestaat dat Europese buitenlandbeleid eigenlijk? Wat stellen we ons erbij voor en wat verwachten wij ervan? Bij alle voorgaande algemene Europese beschouwingen was ik namens mijn fractie zeer kritisch over het Europese buitenlandbeleid. Mevrouw Ashton doet ongetwijfeld haar best, maar zelfs de minister schrijft op pagina 25 van de brief van 15 februari jongstleden dat stuurmanskunst en leiderschap van de Unie in het Midden-Oosten, Noord-Afrika en de Kaukasus tot op heden nog niet voldoende uit de verf zijn gekomen. Juist in die gebieden is een helder, coherent Europees buitenlandbeleid zo hard nodig.

Nu lezen we in de krant dat de Fransen het ene moment wel voornemens zijn wapens aan de Syrische oppositie te leveren en het andere moment weer niet. Wellicht zou dat met een degelijk buitenlands beleid op Europees niveau anders zijn gelopen. Mevrouw Ashton is druk met het op poten zetten van de Europese diplomatieke dienst, de EDEO. Is inmiddels al duidelijk wat de toegevoegde waarde is van de EDEO, ook voor Nederland?

Naar het oordeel van mijn fractie zou het Europese buitenlandbeleid zich moeten bekommeren om de vitale belangen van Europa. Is daar een beeld van? Wordt er op Europees niveau nagedacht over de vraag hoe de wereld, en dus ook de Europese wereld, eruit zal zien als de Verenigde Staten zich op termijn terugtrekken uit het Midden-Oosten, omdat zij dankzij de enorme hoeveelheden schaliegas in eigen land onafhankelijk worden van olie uit het Midden-Oosten? Wordt erover nagedacht wat een vertrek van de VS uit het Midden-Oosten kan betekenen voor de veiligheid van Europa? Mijn fractie roept de minister op om bij mevrouw Ashton en bij zijn collega-ministers deze zaken aan de orde te stellen.

De heer Van der Linden (CDA): Betekent dit dat de VVD voorstander is van een Europese defensiegemeenschap? U wilt het gemeenschappelijk doen, terwijl wij vandaag de dag allemaal versnipperde operaties in de lidstaten hebben.

Mevrouw Broekers-Knol (VVD): Laten we één ding vaststellen: Nederland kan in zijn eentje op defensiegebied niet datgene doen wat het zou willen of moeten doen. Samenwerking is dus nodig. Op de vraag hoe zich dat moet uiten in Europees verband, ga ik hier niet in. Er zijn deskundigen die daar veel vanaf weten. Eén ding is echter zeker: in zijn eentje kan Nederland het niet.

De heer Van der Linden (CDA): Mevrouw Broekers zegt dus dat we verder moeten gaan, maar ze zegt niet hoeveel verder.

Mevrouw Broekers-Knol (VVD): Zo zou de heer Van der Linden het kunnen zeggen.

*N

De heer Marcel de Graaff (PVV): Voorzitter. Vandaag voeren wij het debat over Europa met minister Timmermans die hier namens de regering aanwezig is. We hebben in de Eerste Kamer reeds het rapport "Naar een echte economische en monetaire unie" van de heer Van Rompuy besproken. Wat dat betreft lijkt het een beetje dubbelop. Aangezien wij van de huidige regering op heel veel punten geen eigenstandige visie krijgen, stel ik de volgende vraag. Als we van het kabinet willen vernemen welke visie het heeft op Europa, moeten we dan de heer Van Rompuy of de heer Barosso uitnodigen in plaats van de minister van Buitenlandse Zaken?

"De vloek van de euro" heb ik mijn bijdrage genoemd. Als het kabinet dan toch de visie bij anderen weghaalt, vraag ik de minister om met betrekking tot de toekomst van de euro het oor wat minder te luister te leggen bij de wereldvreemde en wat ons betreft eurofiële hemelbestormers in Brussel, en de waarschuwingen van eurosceptici wat serieuzer te nemen bij het ontwikkelen van beleid. Als de regering met betrekking tot Europa minder de hangpop van de heren Van Rompuy en Barosso zou zijn en zich zou verdiepen in de discussie die op dit moment in Duitsland plaatsvindt -- voor de minister van Buitenlandse Zaken geen onbelangrijke bezigheid -- zou zij vernemen dat de heer Hans-Olaf Henkel, oud-voorzitter van de grootste Duitse werkgeversorganisatie, heeft verklaard dat Duitsland de eurozone zou moeten verlaten. De kritiek op de euro zwelt in Duitsland steeds sterker aan. Gerenommeerde instituten, zoals het IFO, ondersteunen deze kritiek. Er is al even aan gerefereerd dat de heer Bolkestein, als EU-commissaris iemand die niet aan de zijkant heeft gestaan maar zich in het hart van de EU heeft bewogen, zich onlangs zeer kritisch heeft uitgelaten over de euro. De heer Bolkestein zegt: "Laten we stoppen met de euro en in plaats daarvan de interne markt versterken. Dat heb ik als eurocommissaris ook jaren gedaan en dat is heel goed. Daar hebben we de euro niet voor nodig". De heer Bolkestein gaat verder in hetzelfde interview: "De monetaire unie is totaal mislukt". Dat zijn geen geringe uitspraken: totaal mislukt. "De euro is een slaappil gebleken die Europa heeft doen indutten, in plaats van na te denken over onze concurrentiekracht".

De heer Van der Linden (CDA): Denkt de heer De Graaff dat wij een interne markt kunnen hebben? Eén gemeenschappelijke markt met 26, 27 of 28 valuta? Dat hebben we al eerder gehad. Het voorbeeld is uit de jaren zeventig. Toen was voor veel bedrijven het ondernemersrisico kleiner dan het valutarisico. We betaalden 12% rente omdat er concurrentie tussen de valuta was, we hadden een werkloosheid van 10% tot 15%. Wil de heer De Graaff terug naar die tijd? Hij zet de klok terug in plaats van vooruit. Een interne markt met tien, vijftien of twintig valuta zal niet functioneren.

De heer Marcel de Graaff (PVV): Ik hoor de interruptie van de heer Van der Linden. Ik constateer dat hij iets constateert dat ik niet heb geconstateerd, namelijk dat ik terug zou willen naar een conjunctureel dal dat in mijn beleving destijds vooral veroorzaakt werd door de problemen rondom de olie, de zogenaamde oliecrisis. Wat dat betreft praten we volgens mij op twee totaal verschillende golflengtes.

De heer Van der Linden (CDA): De heer De Graaff geeft geen antwoord op de vraag of je een interne markt kunt hebben met twintig valuta.

De heer Marcel de Graaff (PVV): Wat is de definitie van "interne markt"? Ik denk dat Nederland een uitstekend, welvarend land kan zijn, terwijl er in Europa 28 valuta zijn. Als dat antwoord de heer Van der Linden niet bevredigt, spijt me dat. Ik denk dat Nederland in dat geval alleen maar beter af is.

De heer De Lange (OSF): Ik wil reageren op de suggestie van de heer Van der Linden dat een interne markt automatisch zou terugvallen tot 28 verschillende valuta als we de euro verlaten. Dat hoeft helemaal niet het geval te zijn. Het is heel terecht dat gewezen wordt op de discussie die in Duitsland wordt gevoerd. Uit deze discussie blijkt duidelijk dat het mogelijk is om de euro op een bepaalde manier te behouden en daarnaast parallelle munten te hebben. Dan zijn we zeer wel in staat om te zorgen dat de interne markt gaat groeien en bloeien, terwijl de afzonderlijke landen in staat worden gesteld om zich uit hun eigen moeras te tillen door devaluatie van de parallelle munten. Dat is een werkelijkheid die we gezamenlijk onder ogen moeten zien.

De heer Marcel de Graaff (PVV): Ik zou dat graag ondersteunen, in die zin dat ik van de regering graag een rapport zie waarin de invoering van de parallelle munt wordt onderzocht en waar een aantal aanbevelingen uit voortkomt.

Ook het Europees Parlement moest het bij de heer Bolkestein ontgelden. Hij zei namelijk: "dat is niet representatief meer voor de Nederlandse en Europese burger. Het leeft een federale fantasie uit, die niet langer houdbaar is". Deze fantasie heeft echter wel een prijs, namelijk een transferunie van noordelijke naar zuidelijke landen. Om een beeld te krijgen van de prijs die hiervoor moet worden betaald, wijs ik op de ontwikkelingen rond Cyprus. In de afgelopen maand zijn we getuige geweest van een ronduit beschamende vertoning rondom de redding van Cyprus voor de eurozone. Laat ik het op een rij zetten. De Cypriotische banken zijn in de problemen geraakt door het opkopen van Griekse staatsschuld, die dankzij een zogenaamde "haircut" in één keer de helft minder waard werd. Het ene gat werd met het andere gat gevuld, zou ik willen zeggen. Vervolgens ontstond immers het gat op Cyprus. De prijs om dit landje, dat slechts 0,2% van het totale Europese bbp uitmaakt, te redden blijkt niet gering. Het bedrag dat voor de redding van Cyprus nodig is, neemt per week met miljarden

toe, tot inmiddels een schrikbarende 23 miljard euro.

Dat is niet het enige. De bonafide spaarder blijkt in eerste instantie eenvoudig beroofd te zijn van zijn zuurverdiende centen. De zogenaamde Russische oligarchen en criminele bazen zijn immers van tevoren al getipt en veel van hun geld is al voor de crisis weggesluisd.

Het zogenaamde depositogarantiestelsel blijkt een wassen neus, maar te elfder ure wordt het toch nog in stand gehouden voor spaarders met een spaarbedrag tot €100.000. Spaarders met een bedrag boven de €100.000 zijn in de eurozone dus niet zeker meer van hun spaargeld. Ik vind dat nogal een prijs. Ook tast Nederland weer voor een slordige 600 miljoen euro in de buidel. Heeft de regering zich de facto neergelegd bij een transferunie?

Wat hebben we als Nederlanders inmiddels al voor deze fantasie of voor deze fata morgana, betaald? We weten hoe het afloopt met degenen die een fata morgana najagen: ze eindigen niet bij die heerlijke oase, maar midden in de woestijn waar ze langzaamaan verdorsten. Er is door de Nederlandse burger voor het rabiante vasthouden aan de Brusselse 3%-norm een aantal zaken betaald. De soevereiniteit van Nederland gaat door het putje en het budget van de Staten-Generaal wordt uitgehold. Dit laatste heeft ook de Raad van State laten weten. Ook komt het kabinet onder toezicht van een Brusselse begrotingsspion. Verder loopt de staatsschuld op tot ruim boven de 70%, komt de werkloosheid boven de 7%, loopt het aantal faillissementen op tot recordhoogte, en gaat de koopkracht met procenten tegelijk achteruit. Daar komt nog bij dat de spaarcenten op de bank niet meer veilig zijn en dat 600 miljoen euro naar een zinkend eiland gaat. In de afgelopen periode tekende het kabinet-Rutte/Verhagen al blanco cheques, maar ik vraag me inmiddels af of het nieuwe kabinet is overgegaan tot het verstrekken van automatische incasso-opdrachten.

Niet alleen Cyprus heeft enorm veel geld gekost, ook de interne huishouding van de EU blijkt het toonbeeld van geldsmijterij met een tekort van maar liefst 11 miljard euro. Niet voor niets waarschuwt de Algemene Rekenkamer al jaren voor de financiële puinhoop in Brussel, en inmiddels ook voor de torenhoog oplopende garanties van de Nederlandse regering voor de Europese noodfondsen. Gaat het kabinet de burger uitleggen waarom het honderden miljoenen naar Brussel gaat overmaken om dit gat te dichten? Kan de minister aangeven hoeveel Brusselse ambtenaren netto meer verdienen dan de minister-president? Deze vraag is ook al in de Tweede Kamer gesteld. Hoe is dat uit te leggen? Waarom heeft de regering niet, zoals minister-president Cameron van het Verenigd Koninkrijk het lef om haar veto te gebruiken? Wanneer is het een keer genoeg?

Ik wil dit nog iets meer abstraheren. Is de minister van Buitenlandse Zaken bekend met het rapport The Eurosystem Household Finance and Consumption uit 2010 van de ECB? In dit rapport wordt aangegeven dat de Nederlandse huishoudens gemiddeld tot de armste in de eurozone behoren.

Uit het rapport blijkt dat Nederlandse gezinnen gemiddeld de helft aan vermogen bezitten ten opzichte van België en Duitsland, maar ook ten opzichte van Cyprus, Italië en Spanje. Vindt de minister van Buitenlandse Zaken het in dit licht gerechtvaardigd dat Nederlandse gezinnen moeten opdraaien voor de schulden van, wat zo eufemistisch is betiteld, de "knoflooklanden"?

Vindt de minister het normaal dat Nederland een land als Cyprus gaat spekken, een land waar een huishouden gemiddeld twee keer zo veel vermogen heeft als een Nederlands huishouden? Ik vraag de minister van Buitenlandse Zaken of het kabinet totaal geen oog heeft voor de ellende waar het de Nederlandse bevolking in stort: de toenemende geldzorgen, de verslechterende zorg, de dalende inkomens en pensioenen, en de oplopende werkloosheid. Waar is de ruggengraat van het kabinet om pal te staan voor de Nederlandse burger? Tot zover de euro.

Naast de vloek van de euro blijkt Nederland ook onder de vloek van de Europese Unie te lijden. De euro blijkt de strop om de nek van onze economie, de EU blijkt een strop om de nek van onze vrijheden. De hardwerkende Nederlander mag hangen. Zoals ook bevestigd is in de reactie van de Raad van State op het rapport van Van Rompuy, draagt de huidige regering via de sluiproute van intergouvernementele verdragen steeds meer bevoegdheden over aan Europese instituten met de bedoeling deze uiteindelijk weer te consolideren in het EU-verdrag. Zo denkt zij klaarblijkelijk dat ze de burger zand in de ogen kan strooien. Het protest in Nederland wordt echter luider. Onlangs ontving het kabinet het verzoek van Burgerforum EU om de kiezer via een referendum te laten meebeslissen over de overdracht van bevoegdheden aan de Europese Unie. Inmiddels heeft men met dit initiatief ruim 57.000 handtekeningen verzameld. Is het kabinet voornemens om meer bevoegdheden bij supranationale organen te leggen en, zo ja, overweegt het hiervoor een raadpleging van de bevolking? Of zijn bij het kabinet eindelijk de ogen open gegaan en is het voornemens om bevoegdheden terug te halen? Zo ja, welke?

De minister heeft democratie en mensenrechten hoog in het vaandel staan. Zeker als het gaat om economische grootmachten, zoals China, is dat natuurlijk volstrekt terecht. Maar let wel: de Europese Commissie heeft in het kader van de verkiezingen voor het Europees Parlement enige tijd geleden aangegeven dat ze nationale partijen wil uitsluiten van zitting in het Europees Parlement. Ik zou zeggen dat de Europese Unie zichtbaar steeds ondemocratischer wordt. Het socialistische gezicht van de Europese Unie wordt steeds duidelijker. Wat socialistisch betekent, weten we uit de Sovjetunie, uit China en uit Vietnam: dictatoriaal, met een ideologie van de heilstaat die boven mensenlevens gaat, en waarin de elite zich verrijkt terwijl het volk in armoede leeft in een niet functionerende economie. Welk plan heeft de minister om te voorkomen dat de Europese Unie zich meer en meer ontwikkelt tot een "EUSSR"? Kan de minister concreet aangeven op welke

terreinen bevoegdheden van Brussel zouden moeten terugvloeien naar de nationale staten?

Naast het democratisch tekort van de Europese Unie kan ook het tekort ten aanzien van de mensenrechten worden genoemd. De Europese Unie weigert categorisch om Hezbollah als een terroristische organisatie aan te merken, terwijl niet alleen Nederland en de Verenigde Staten deze gewelddadige organisatie op de lijst hebben gezet, maar zelfs een land als Bahrein.

Financiële steun aan terroristische organisaties is volgens het Wetboek van Strafrecht verboden. Kan de minister aangeven in hoeverre Nederland deze bepaling in het Wetboek van Strafrecht overtreedt door geld over te maken naar de EU, die deze organisatie blijft steunen door haar weigering deze als terroristisch te kwalificeren? Kan de minister eveneens uitleggen in hoeverre de steun van 5 miljard euro aan de Egyptische regering daadwerkelijk is verstrekt onder de conditie dat de mensenrechten in dat land zullen worden verbeterd, zoals bijvoorbeeld de vorige minister van Buitenlandse Zaken voorstond? Hoe verklaart de minister dat er onder het bewind van president Morsi sprake is van toenemend geweld tegen christenen in Egypte, van marteling van christenen in nota bene moskeeën, van ontvoering en dwanghuwelijken van koptische meisjes, en van moord en brandstichting in christelijke kerken? Kan de minister aangeven hoe hij denkt het EU-beleid ten opzichte van Egypte om te buigen naar het stellen van eisen van respect voor religieuze minderheden?

Op 20 maart 2013 begon het bezoek van, laat ik hem toch de heer noemen, Erdogan aan Nederland en op 28 maart had deze het lef om aan te kondigen dat hij Nederland voor het Europees Hof voor de Rechten van de Mens zou slepen. Is het de minister bekend dat Turkije al jaren in de top drie staat qua veroordelingen door het Europees Hof voor de Rechten van de Mens voor schendingen van mensenrechten? Weet hij dat er zo'n 200 journalisten wegrotten in Turkse gevangenissen, en dat er inmiddels een pianist is veroordeeld, alleen om het feit dat hij twijfelt aan het bestaan van een god? De minister heeft beweerd dat toetreding van Turkije geen probleem is. Klopt dat? Vindt de minister het geen probleem dat het land dat al jaren nummer één is in schendingen van de mensenrechten, toe te laten tot de EU? Wiens visie verkondigt de minister hier: die van de Moslimbroederschap? Ik hoor graag een antwoord hierop.

Tot slot: de vloek van de immigratie. Het respect voor de rechten van de mens in islamitische landen is in haar algemeenheid een probleem. Dat mag bekend zijn. Inmiddels hebben we dit probleem echter ook nog eens geïmporteerd. Nederlandse moslims radicaliseren, nota bene in Nederland, en gaan vechten in Syrië en andere brandhaarden. De tweede en derde generatie blijkt zelfs radicaler dan de eerste, niet alleen in Nederland maar ook in de ons omringende landen. Op 13 maart heeft Duitsland drie radicale islamitische groeperingen verboden en ontbonden. Nederlandse moslimjongeren, of islamitische

jongeren om het subtieler te zeggen, kunnen echter zonder problemen op televisie de mening uiten dat Hitler alle joden had moeten vermoorden. Ik schrik daarvan. Radicale moslims die radicale internaten leiden waar jongeren volledig gehersenspoeld kunnen worden, blijken al jaren belangrijke posten te bekleden in een partij als de VVD. Hoe is dat mogelijk? Op deze vraag hoeft de minister geen antwoord te geven.

Het onderzoek van professor De Ruiter in opdracht van het ministerie van Veiligheid en Justitie toont een duidelijk verband tussen de islam en delinquent gedrag. Wanneer trekt de regering hier lering uit?

De AIVD heeft het dreigingsniveau voor terrorisme verhoogd, maar de regering laat op geen enkele wijze zien dat ze hier maatregelen voor treft. Waarom kan Sharia for Holland islamitische jongeren oproepen om ten strijde te trekken en van Nederland een islamitisch land te maken? Nog steeds zien we geen beweging vanuit de Europese Unie om de immigratie vanuit islamitische landen expliciet te stoppen. Wat gaat de regering op Europees niveau doen aan deze ideologie die vrouwen als minderwaardig wegzet, zoals blijkt uit het rapport van de PVV Geweld tegen vrouwen binnen de islam. Ik herinner de minister eraan dat de vorige regering daar wel heel expliciet op inzette. Ik zie graag continuïteit van bestuur in dezen.

In Zweden is de dader in 77% van alle verkrachtingen een moslim. Het aantal verkrachtingen in dat land is tussen 2004 en 2012 met 500% gestegen. Kent de minister de cijfers van verkrachtingen van Nederlandse vrouwen door mannen met een islamitische achtergrond en kan hij deze delen met de Kamer? Of moet de Nederlandse samenleving onder druk van de Europese Unie net zo stuk gaan aan islamitisch geweld als Libanon in de tachtiger jaren? Kan de minister aangeven in hoeverre hij zich richting de andere EU-landen sterk maakt voor het beperken van immigratie uit islamitische landen?

Ik concludeer dat het huidige kabinet geen visie heeft en aan de leiband van Brussel loopt. Het kabinet handelt contrair aan de belangen van Nederland door lastenverzwaringen en het weggooien van geld voor de redding van de euro. Het kabinet ondersteunt -- ik noem maar een gevleugeld woord van de heer Reagan, een goede vriend van de onlangs overleden mevrouw Margareth Thatcher -- het "evil empire", met als belangrijkste vertegenwoordigers de EU en de islam. Het kabinet doet niets aan de verspreiding van oprukkend islamitisch geweld in Nederland. Ik besluit daarom met de oproep van de leden van mijn fractie aan de minister om het Schengenverdrag op te zeggen en zo de immigratie uit islamitische landen te stoppen. Laat het kabinet eindelijk tonen dat het daadkracht heeft en welvaart en veiligheid brengt in Nederland.

De vergadering wordt van 12.17 uur tot 13.30 uur geschorst.

De voorzitter: De ingekomen stukken staan op een lijst die in de zaal ter inzage ligt. Op die lijst heb ik voorstellen gedaan over de wijze van behandeling. Als voor het einde van de vergadering daartegen geen bezwaren zijn ingekomen, neem ik aan dat de Kamer zich met de voorstellen heeft verenigd.

**

*B

!Stemmingen toetreding Kroatië tot EU!

Aan de orde zijn de stemmingen in verband met het wetsvoorstel Goedkeuring van het op 9 december 2011 te Brussel tot stand gekomen Verdrag tussen het Koninkrijk België, de Republiek Bulgarije, de Tsjechische Republiek, het Koninkrijk Denemarken, de Bondsrepubliek Duitsland, de Republiek Estland, de Helleense Republiek, het Koninkrijk Spanje, de Franse Republiek, Ierland, de Italiaanse Republiek, de Republiek Cyprus, de Republiek Letland, de Republiek Litouwen, het Groothertogdom Luxemburg, de Republiek Hongarije, de Republiek Malta, het Koninkrijk der Nederlanden, de Republiek Oostenrijk, de Republiek Polen, de Portugese Republiek, Roemenië, de Republiek Slovenië, de Slowaakse Republiek, de Republiek Finland, het Koninkrijk Zweden, het Verenigd Koninkrijk van Groot-Brittannië en Noord-Ierland (lidstaten van de Europese Unie), en de Republiek Kroatië betreffende de toetreding van de Republiek Kroatië tot de Europese Unie (met Akte, Protocol en Bijlagen) (Trb. 2012, 24) (33183 (R1975)).

De voorzitter: Ik richt wederom een woord van welkom tot de minister van Buitenlandse Zaken, nu bij dit onderwerp.

I also would like to welcome the ambassador of Croatia, here present. Thank you for being here.

Ik geef gelegenheid tot het afleggen van stemverklaringen vooraf.

**

*N

De heer Van Dijk (PVV): Voorzitter. Zoals algemeen bekend, is de PVV tegen de Europese Unie in zijn huidige vorm, met name tegen het Nederlandse lidmaatschap van dit gedrocht. Het geheel is een geld- en subsidiefabriek en kost ons land ieder jaar miljarden. Om deze reden zitten wij dan ook niet te wachten op een uitbreiding van de EU, nog afgezien van welk land het betreft. Dat het in dit geval om Kroatië gaat, maakt het voor mijn fractie alleen maar erger. Dat land scoort op de corruptie-index van Transparency International zelfs slechter dan landen als Rwanda, Cuba en Namibië. Door de torenhoge werkloosheid in Kroatië van bijna 20% maken wij ons grote zorgen over verdere verzwakking van de Nederlandse economie door de EU, wanneer dit land zou toetreden. De PVV zal dit voorstel derhalve niet steunen.

*N

De heer De Lange (OSF): Voorzitter. Mijn fractie ziet een grote discrepantie tussen, enerzijds, de steeds toenemende problemen in de Europese Unie en de grote onzekerheid of de Unie wel in de huidige vorm kan blijven bestaan, en, anderzijds, het uitbreiden van diezelfde Europese Unie. Mijn fractie meent dat dit niet het goede signaal is tegenover de burger, die zeer grote lastenverzwaringen op zich ziet afkomen. Alleen om die reden zal mijn fractie tegenstemmen.

*N

De heer Elzinga (SP): Voorzitter. Mijn fractie heeft twijfels bij de vraag of het verstandig is dat Kroatië nu tot de EU toetreedt. Voor de stabiliteit in de EU, maar bovenal voor de mensen in Kroatië, gezien de problemen waarvoor bijvoorbeeld buurland Slovenië zich gesteld ziet. Dat is echter, wegens eerder gemaakte afspraken, aan Kroatië zelf. De Europese Commissie stelt dat Kroatië voldoet aan de aangescherpte criteria en de regering bevestigt dat. Als Kroatië nu wil toetreden, ondanks de groeiende scepsis in het land zelf, zullen wij ons daar niet tegen verzetten, maar onze zorgen blijven.

*N

Mevrouw Strik (GroenLinks): Voorzitter. De stemming over de goedkeuringswet van het toetredingsverdrag voor de Republiek Kroatië tot de Europese Unie is een historisch moment, waard om kort bij stil te staan. Als na Nederland de twee resterende lidstaten hun goedkeuring geven, zal met de toetreding van Kroatië de zesde uitbreidingsronde van de Unie worden voltooid. De onderhandelingen, die feitelijk een aanvang namen in oktober 2005, konden na bijna zes jaar worden afgerond. In die periode heeft Kroatië intensieve inspanningen verricht om aan de toetredingscriteria te voldoen. Door vandaag onze instemming te verlenen is Kroatië wat Nederland betreft niet langer een gewaardeerde vriend en handelspartner, maar ook een toekomstige collega-lidstaat. De banden die de Eerste Kamer via wederzijdse uitwisseling heeft opgebouwd met Kroatië zullen daarmee als vanzelf worden verdiept. Namens de fracties van de VVD, de PvdA, het CDA, D66, GroenLinks en de ChristenUnie wens ik Kroatië veel succes met de allerlaatste stappen naar de toetreding en bij een verdere integratie in de Europese Unie.

(geroffel op de bankjes)

In stemming komt het wetsvoorstel.

De voorzitter: Ik constateer dat de aanwezige leden van de fracties van de VVD, de PvdA, het CDA, de ChristenUnie, GroenLinks, de SP, D66 en 50PLUS voor dit wetsvoorstel hebben gestemd en de aanwezige leden van de fracties van de PVV, de PvdD en de OSF ertegen, terwijl de fractie van de SGP afwezig is, zodat het is aangenomen.

Ik schors de vergadering voor een ogenblik om de gelegenheid te geven om de ambassadeur

en natuurlijk ook de minister van Buitenlandse Zaken geluk te wensen.

**

*B

*!Algemene Europese beschouwingen *!

Aan de orde is de voortzetting van de algemene Europese beschouwingen 2013.

*N

De heer De Vries (PvdA): Voorzitter. Eens per jaar wijden wij een algemene beschouwing aan Europese Zaken. Zoals we weten, kent Europa van dag tot dag interessante en adembenemende ontwikkelingen -- never a dull moment -- maar daar wil ik niet bij stilstaan. Sommigen raken van die ontwikkelingen in paniek, anderen in extase. Voor deze gemoedstoestanden heeft een Kamer van reflectie natuurlijk wel begrip, maar doorgaans weinig aanleg. Ik wil daarom stilstaan bij een aantal thema's die in de discussie over Europa bij voortduring een rol spelen. Eerst wil ik de regering echter dank zeggen voor een Staat van de Unie die zich heeft bevrijd van het negatieve frame waarin de discussie over Europa in ons land een aantal jaren gevangen zat. Volgens mijn fractie is samen met andere landen constructief aan een perspectiefrijke toekomst werken, voor ons land en zijn burgers oneindig veel waardevoller dan te zwelgen in negativisme en het perspectief in het verleden te zoeken.

De Staat van de Unie begint met de vraag wat Europa nu eigenlijk is. Wel, geografisch is het Europees continent niet scherp af te bakenen. En wat wij onder de Europese cultuur verstaan is al eeuwenlang gelukkig niet meer exclusief. Europese cultuur heeft diepe sporen getrokken in andere continenten, mede omdat Europeanen eeuwenlang contacten met andere continenten hebben ontwikkeld. Ook politiek is Europa niet goed af te bakenen. Internationaalpolitiek zijn de Europese landen georganiseerd in de Raad van Europa en in de Europese Unie, organisaties die gelukkig op niet-leden nog altijd een grote aantrekkingskracht uitoefenen.

De Staat van de Unie vermeldt dat de cineast Wim Wenders op de vraag waar de ziel van Europa zich bevindt en waar het hart van Europa leeft, als antwoord geeft dat Europa leeft in de dingen en gebruiken die ons al eeuwen vertrouwd en dierbaar zijn en die we met elkaar delen. Gedeelde geschiedenis is inderdaad wat de Europese identiteit het meest bepaalt. En terecht schrijft de minister in de Staat van de Unie dat juist dit ons vertrouwd geworden Europa door mondiale ontwikkelingen op de proef wordt gesteld. Daarom is het, kort samengevat, nodig dat de unie ervoor zorgt dat Europese landen die uitdagingen aankunnen.

Ik voeg hier toch maar aan toe dat de Europese integratie ook vooral is geïnspireerd door de angst voor nieuwe confrontaties van Europese landen met elkaar. Dat is in het licht van de

humanitaire verschrikkingen die in de directe nabijheid van Europa plaatsvinden niet overbodig. Ook de Europese geschiedenis druipt immers van het bloed en het is gevaarlijk om dat te vergeten. Europa is tot voor kort nooit een vreedzaam continent geweest; het had de Europese Unie nodig om dat te worden. Als dit nieuwe generaties niet meer zou aanspreken, zoals sommigen beweren, omdat vrede in Europa vanzelfsprekend zou zijn, rechtvaardigt dat feit op zich al de toekenning van de Nobelprijs voor de vrede aan de Europese Unie. De Europese Unie en de Raad van Europa zijn derhalve opgericht, bestaan en blijven nodig om de verschrikkingen van het verleden te voorkomen en de verworvenheden van beschaving, welvaart en welzijn in de toekomst veilig te stellen en verder te ontwikkelen.

Een volgende vraag is hoe ver de Europese integratie en samenwerking uiteindelijk moeten gaan. Deze vraag, die vaak met visie wordt geassocieerd, gaat over de finalité politique van Europa. Wie denkt te weten waar Europa institutioneel moet eindigen heeft visie; wie dat niet weet is alleen maar pragmatisch bezig. Dat dit niet waar kan zijn, bewijst alleen al het feit dat partijen die zich vooral op pragmatisme baseren, op dit punt veel visie blijken te hebben. Van de geschiedenis valt te leren dat het denken in politieke finaliteiten vaak uitloopt op teleurstellingen of erger. De geschiedenis kent geen finaliteit en al zeker niet in institutionele zin. Francis Fukuyama, die na de val van de Berlijnse muur de triomf van de westerse liberale democratie vierde en deze gelegenheid aangreep om het einde der geschiedenis te proclameren, moest al gauw toegeven dat dit vooral ideaaltypisch bedoeld was. Inderdaad, het was volgens hem niet uit te sluiten dat van tijd tot tijd regressie zou optreden en dat opnieuw totalitaire regimes de kop zouden opsteken.

Het zou ook wel van een beperkte visie getuigen als de finalité politique van Europa bereikt zou zijn als Europa eindelijk zijn zaakjes organisatorisch min of meer op orde zou hebben en op die lauweren zou kunnen rusten. In mijn jeugd werd veel gesproken over een wereldregering door de Verenigde Naties, maar ook die droom lijkt vandaag onze eigen finaliteit aanzienlijk te overstijgen. Om misverstand te vermijden voeg ik daaraan toe dat dit natuurlijk niet betekent dat Helmut Schmidt gelijk had toen hij zei: wie een visie heeft, moet naar de dokter gaan. Als Monnet, Schuman, Delors en vele andere staatslieden niet een toekomstvisie hadden gehad, was er van Europa niets terechtgekomen. Politici moeten kiezen waarheen zij hun land willen leiden. Daarbij zijn echter de waarden die zij voor ogen hebben belangrijker dan de op zichzelf onmisbare instituties die deze waarden moeten ondersteunen en verworvenheden moeten borgen. Het realiseren van waarden op het gebied van beschaving, vrede, welvaart en welzijn is intrinsiek belangrijker dan het najagen van een finaal institutioneel construct.

Met de opvatting van de minister in de Staat van de Unie dat er ook zonder een pretentieuze finalité in institutionele zin in het achterhoofd, meer dan voldoende werk aan de

winkel is om aan Europeanen een betere toekomst te bieden, kan mijn fractie goed leven. De Europese toekomst moet niet worden belast door haar op te sluiten in thans denkbare eindconstructies, maar moet stap voor stap worden ontwikkeld. Dat geschiedt door te doen wat nodig is, maar vooral door kansen te grijpen en te creëren om de nagestreefde waarden naderbij te brengen. Dat is, zoals de recente ontwikkelingen in Europa leren, voor velen, en van tijd tot tijd voor iedereen, een hele opgave.

Dat gezegd hebbend, is het natuurlijk wel aan de politiek om ervoor te zorgen dat de structuren en instituties die met onze steun tot stand zijn gebracht, overeenkomstig hun bedoeling functioneren. Ik zeg nu met opzet niet: volgens ieders bedoeling. Een belangrijk deel van onze democratische vitaliteit bestaat immers uit het toetsen van wat eerder democratisch tot stand is gebracht. Voldoet wat we eerder democratisch besloten hebben nog, of moet dat verbeterd worden? Ook nationaal is zo'n afweging bij voortdurend aan de orde. Ik denk bijvoorbeeld aan de zojuist geëntameerde discussies over decentralisatie van taken en over de meest gewenste omvang van provincies. Het lijkt mij echter van belang dat het overwegen van veranderingen geschiedt in het besef dat wat democratisch tot stand is gebracht, met respect wordt bejegend en niet te makkelijk als een vergissing wordt weggezet. Bouwen is immers moeilijker dan breken. En internationaal constructief bezig zijn kent nog een hogere moeilijkheidsgraad.

De Europese Unie heeft zich democratisch ontwikkeld langs de weg van intergouvernementele samenwerking en door overdracht van nationale bevoegdheden. Dit laatste wordt vaak negatief aangeduid als het verliezen van soevereiniteit. Maar meestal vindt die overdracht plaats om samen met andere landen winst te boeken. Soevereiniteit is macht die bij uitsluiting van anderen aan een staat toekomt. Een staat heeft echter ook de soevereine macht om een deel van zijn macht over te dragen aan een supranationale instelling. In de meeste gevallen gaat het daarbij niet om macht die men zonder bezwaar ook zelf zou kunnen uitoefenen. Integendeel, het gaat meestal om macht die tekortschiet, om onmacht die een staat tracht op te heffen door de uitoefening van zijn macht samen met anderen te effectueren. In een wereld waar veel problemen de macht van relatief kleine landen -- en zelfs van relatief grote landen -- overstijgen is dat onvermijdelijk en noodzakelijk.

In deze zin levert soevereiniteitsoverdracht voor een staat geen verlies op maar winst. Indien een staat een bepaalde taak niet of niet adequaat kan behartigen, maar die samen met andere landen wel de vereiste kwaliteit van uitvoering kan geven, is er -- hoe paradoxaal het ook klinkt -- bij overdracht van bevoegdheden sprake van een toename van macht. Het zou verstandig zijn als de Europese regeringsleiders zo'n overdracht van bevoegdheden dan ook met gepaste tevredenheid aan hun respectieve parlement en bevolking zouden toelichten. Het is echter in ieder geval onverstandig

om iets waarbij men aantoonbaar winst boekt, te beschrijven als een onvermijdelijk verlies.

Onlangs bracht een delegatie uit deze Kamer een bezoek aan vertegenwoordigers van de Europese instellingen in Brussel. Het zou overigens goed zijn als alle volksvertegenwoordigers dat met regelmaat zouden kunnen doen. Dat geldt ook voor anderen. Als hoogleraar in Nijmegen kon ik constateren dat een bezoek van studenten aan Straatsburg vele malen leerzamer was dan het volgen van een aantal hoorcolleges. Goede voorlichting over Europa is ook van enorme betekenis. Het vorige kabinet heeft de ondersteuning van publieksvoorlichting over Europa afgeschaft. Kortzichtiger kon het haast niet. Wil de regering zich nog eens bezinnen op het faciliteren van bezoeken aan internationale instellingen en het ondersteunen van goede publieksvoorlichting?

Tijdens ons bezoek aan Brussel noemde Herman van Rompuy, de voorzitter van de Europese Raad, het besluit om een gemeenschappelijke munt te introduceren een van de belangrijkste overdrachten van bevoegdheden aan de Unie. Deze overdracht is -- zoals wij tot schade en schande hebben ervaren -- onvolkomen en onvoldoende doordacht geweest. De afgelopen jaren is getracht herstelwerkzaamheden te verrichten teneinde de gemeenschappelijke munt te redden en deze door noodzakelijke nadere afspraken een stabiele en toekomstbestendige positie te geven. Het is duidelijk dat dit werk nog niet voltooid is, maar dat in het afgelopen jaar -- soms langs de rand van de afgrond -- wel bijzonder veel vooruitgang is geboekt.

Bij de ontwikkelingen die de Europese instellingen sinds het Verdrag van Lissabon hebben doorgemaakt, rijzen van tijd tot tijd vragen waarover mijn fractie graag de mening van de regering zou vernemen. Er is een samenstel van machtsdragers binnen de Unie en de onderlinge verhoudingen tussen hen zijn aan wijziging onderhevig. Het Europees Parlement heeft ontegenzeggelijk in belangrijke mate aan macht gewonnen, hetgeen voor de democratische begeleiding van en controle op de Europese ontwikkelingen moet worden toegejuicht. Tijdens dit gejuich mag overigens worden opgemerkt dat het onverstandig lijkt als leden van het Europees Parlement zich al te enthousiast loszingen van wat de nationale partijen en het nationale electoraat, die hen geselecteerd hebben, bij de Europese ontwikkeling voor ogen staat. De ECB lijkt bij tijd en wijle haast beslissende invloed op het voortbestaan van de Unie te hebben. Als zij daarbij in gaten springt die de regeringsleiders niet tijdig weten te vullen, is dat onvermijdelijk. Hoe ziet de regering echter de toekomst van de ECB? Er zal toch vermeden moeten worden dat zij een politiek rol gaat of blijft spelen? Bankvoorzitter Draghi legt over zijn beleid zelfs verantwoording aan het Europees Parlement af. Vindt de regering dat normaal? Zou dat niet door de Commissie moeten gebeuren?

De heer Thom de Graaf (D66): Kan de heer De Vries mij nog even uitleggen of hij bezwaar heeft

tegen de informatieplicht van de Europese Centrale Bank aan het Europese Parlement?

De heer De Vries (PvdA): Ik ben zelf geneigd, dat geen juiste constellatie te vinden. Als er verantwoording moet worden afgelegd over financieel beleid, is dat aan degene die dat in zijn portefeuille heeft en niet aan de bankdirecteur. De heer Knot legt net zo min in de Tweede Kamer verantwoording af over zijn beleid.

De heer Thom de Graaf (D66): Daarom had ik het ook over een informatieplicht. Ik zou graag het onderscheid maken tussen de informatieplicht en het afleggen van verantwoording. Dat laatste is natuurlijk typisch een politieke aangelegenheid. Als wij dat onderscheid zouden aanbrengen, zou het dan ook verkeerd zijn als de president van de Europese Centrale Bank verplicht is om informatie te verstrekken?

De heer De Vries (PvdA): Nee, het verstrekken van informatie vind ik uitstekend. De heer De Graaf zal moeten toegeven dat het optreden van de heer Draghi in het Europees Parlement echter bijna het karakter heeft van politieke verantwoording afleggen. Dit is gebeurd, maar volgens mij moeten wij die traditie niet in het leven roepen.

Ik ga verder met mijn betoog. Vroeger vulden drie instellingen de Europese politieke ruimte: de Raad, de Commissie en het Parlement, dat toen overigens nog weinig bevoegdheden had. Ik laat het Europese Hof en de Rekenkamer hierbij buiten beschouwing. Thans zien we een vijftal spelers: de Europese Raad, de Raad van Ministers, de Commissie, het Europees Parlement en de Europese Centrale Bank. De Europese Raad, met een eigen vaste voorzitter, het Europees Parlement en de ECB hebben ontegenzeggelijk aan invloed gewonnen. Moet hieruit de conclusie worden getrokken dat de Europese Commissie de grote verliezer is? Het lijkt alsof de Commissie thans een afwachtende houding aanneemt. Wat betekent dit in het licht van de wens van de regering om de commissie een sterkere rol te geven in het financieel-economisch beleid? Wat vindt de minister van het idee om de lijsttrekker van de grootste fractie in het Europees Parlement straks de voorzitter van de Europese Commissie te maken? Impliceert dat een politisering van de Commissie en een grotere afhankelijkheid van het Europees Parlement? Men zou het zeggen.

De heer Van der Linden (CDA): De heer De Vries stelt een interessante vraag aan de minister. Vindt de heer De Vries dat de lijsttrekker van de grootste fractie voorzitter moet worden van de Europese Commissie?

De heer De Vries (PvdA): Ik zei dat mij dit bezwaarlijk lijkt, omdat de Commissie toch gezien moet worden als een onafhankelijke groep binnen de Unie, een instelling die onafhankelijk is van de andere politieke machtsdragers. Als de Commissie een samenstelling krijgt die gedicteerd wordt door verkiezingen, lijkt het alsof de Commissie de kant

van het Europees Parlement gaat kiezen. Ik hoor graag de mening van de minister daarover.

De heer Van der Linden (CDA): Excuses, het woord "bezwaarlijk" is mij ontgaan. Ik deel die opvatting. Is de heer De Vries dan ook voor een kleine Commissie?

De heer De Vries (PvdA): Ja, daar zal ik straks nog iets over zeggen. Ik ben zeker voor een kleinere Commissie.

Het belangrijkste thema -- andere collega's hebben dit ook aangesneden -- met betrekking tot Europa is het draagvlak van de Europese Unie bij de burgers binnen de Unie. In democratieën is het natuurlijk de normaalste zaak van de wereld dat burgers kritisch staan ten opzichte van hen, die namens hen, althans namens een meerderheid van hen, de macht uitoefenen. Diegenen die verantwoordelijk zijn voor het uitoefenen van macht horen zich daarvoor ook bij voortduring te verantwoorden. Er moet dus niet alleen informatie worden verstrekt, maar er moet verantwoording afgelegd worden, voor het monetaire en financiële beleid naar mijn smaak door de Commissie.

Helaas moeten we ook bij voortduring vaststellen dat vertegenwoordigers van nationale regeringen veel te weinig staan voor hun eigen verantwoordelijkheid in de besluitvorming in Unieverband. Dat is ook een terechte klacht van de heer Van Rompuy. Alles wat in Brussel besloten is, maar thuis onaangenaam kan klinken, verwijt men anderen. Dat geldt ook voor de besluitvorming in de eurogroep. Het zou regeringen sieren en de politieke hygiëne bevorderen als regeringen voor hun eigen aandeel in de besluitvorming gingen staan, inclusief hun instemming met moeilijke besluiten. Het verstoppertje spelen of anderen, bij voorkeur Brussel, de schuld geven, getuigt van politieke lafheid, die als zodanig ook door de kritische burgers wordt ervaren en bij hen weezin wekt.

Misschien werkt dit fenomeen van geen verantwoordelijkheid nemen en elkaar de schuld geven ook in de hand dat in sommige landen, ik denk nu aan Griekenland en Cyprus, door groepen burgers virulente verwijten worden gemaakt aan het adres van landen die hen met omvangrijke leningen te hulp komen. Veel problemen -- ook in ons land -- zijn echter grotendeels van eigen makelij, en het is bizar die te wijten aan anderen die bij de oplossing willen helpen. De opmerkingen die de heer Juncker uit Luxemburg maakte over de recente besluitvorming in de eurogroep, beschouw ik in dit verband maar als een commercial voor zijn eigen belastingparadijs dat jarenlang -- samen met Oostenrijk -- voortgang bij het bestrijden van belastingontduiking en -ontwijking in Europees verband effectief heeft getraineed. Het lijkt er nu op dat men onder Amerikaanse druk -- jawel, ook deze blamage blijft de Unie niet bespaard -- op termijn coöperatiever zal worden.

Bij een zich ontwikkelende Unie, die het hoofd moet bieden aan een immense crisis, is een zeer kritische houding van de bevolking voor de hand liggend. Helaas hebben degenen die menen dat het vroeger

allemaal beter was, toen nationale staten zelf hun boontjes trachtten te doppen, de geschiedenis niet aan hun kant.

Soms wordt de suggestie gewekt dat het draagvlak van de Unie wordt aangetast omdat de Europese besluitvorming in formele zin de toets van een perfect functionerende democratie niet zou kunnen doorstaan. Uiteraard valt aan het functioneren van de Europese democratie nog veel te verbeteren, zoals dat ook bij de nationale democratie altijd weer mogelijk is. Maar degenen die denken dat met nieuwe technische ingrepen, zoals een directe verkiezing van de voorzitter van de Europese Commissie, het democratisch probleem kan worden opgelost, dansen op de wolven.

De heer Thom de Graaf (D66): Had u nog kandidaten in gedachten voor die danspartij?

De heer De Vries (PvdA): Nee, iedereen mag zelf uitmaken of hij meedoet aan die dans. U voelt zich kennelijk uitgenodigd.

De heer Thom de Graaf (D66): Ja. U weet dat mijn partij dit eerder heeft voorgesteld, dus het was niet zo'n rare vraag van mij. Hoe bezwaarlijk vindt u het? Er heeft niemand gezegd dat, als je de voorzitter van de Europese Commissie rechtstreeks laat legitimeren door de Europese burgers, alle problemen zijn opgelost, zoals u dat karikaturaal verwoordt. De vraag is: wat is er eigenlijk op tegen?

De heer De Vries (PvdA): In de eerste plaats houden technische oplossingen zoals deze naar mijn smaak de illusie in zich dat zij de oplossing voor de problemen zijn. In de tweede plaats: stelt u zich eens voor wat het impliceert als je een voorzitter van de Europese Commissie in de hele Unie moet kiezen. Dit betekent dat de kandidaten uit verschillende landen moeten komen en dat zij in al die landen steun moeten zien te verwerven. Zij zullen er vele jaren voor nodig hebben om de nodige bekendheid te krijgen. Dan zijn zij voorzitter van een Commissie, die overigens door de lidstaten verder wordt samengesteld. Ik kan mij niet voorstellen dat dit een succesvol project kan zijn, dat het mogelijk is om een Letse, Italiaanse, Griekse of Portugese voorzitter te laten kiezen door het hele Europese electoraat die inderdaad bij alle kiezers in alle Europese landen voldoende bekend is. Daarnaast moet deze kandidatuur ook nog kunnen worden afgewogen tegen andere kandidaturen.

De heer Thom de Graaf (D66): Ik wil hier niet te lang op ingaan, maar dat zou kunnen worden versterkt doordat nationale partijen kandidaten zouden steunen. Dat zou in de campagne wel degelijk een rol kunnen spelen.

Ik hoor de heer De Vries ook bezwaar uiten tegen de mogelijkheid dat de macht van de Europese Commissie wordt geconstitueerd door het Europees Parlement, door bijvoorbeeld de lijsttrekker van de grootste partij tot voorzitter te

maken. Daartegen heeft de heer De Vries ook bezwaar. Meent hij dat de democratie zoals wij die nu kennen, dan wel volkomen is, of zijn er nog wel verbeteringen aan te brengen?

De heer De Vries (PvdA): Ik denk dat er veel verbeteringen mogelijk zijn, maar dat die niet in deze richting gezocht moeten worden.

Het wezen van de onvrede van de bevolking zit volgens mij in het feit dat men van de Unie enerzijds veel meer verwacht dan zij presteert en dat de Unie zich anderzijds op sommige punten te veel inlaat met zaken die men in eigen land prima kan regelen.

Het eerste punt laat zich illustreren door het feit dat de Nederlandse Eurocommissaris mevrouw Kroes in haar vorige verantwoordelijkheid de handen op elkaar kreeg toen ze onervraagd bedrijven aanpakte die door kartels of anderszins de Europese burgers benadeelden. Die daadkracht van de Unie is nodig en wordt op prijs gesteld. Het is noodzakelijk dat die daadkracht ook zichtbaar wordt bij andere, de macht van nationale staten overstijgende problemen. Ik denk hier vooral aan het veel te lang getolereerde probleem van belastingontwijking en -ontduiking. Dit fenomeen ondermijnt het vertrouwen van de burgers in het vermogen van de nationale regeringen en van de Europese Unie om hun burgers te beschermen tegen machtige profiteurs, die hun rijkdom vergroten door de winsten op te strijken en de rekening door gewone burgers te laten betalen. Het is onbegrijpelijk dat de Europese regeringsleiders dit toelaten.

Er heerst in de Unie op dit punt een laakbare laksheid. Al vijf jaar liggen plannen van Commissaris Semeta op tafel en ze worden nonchalant genegeerd. Het gevoel van urgentie en daaraan gekoppelde daadkracht blijft in een brij van nota's steken. De steun voor de Unie zou dramatisch toenemen als de Unie eindelijk daadkracht liet zien en niet zou wachten tot de Amerikanen ons dwingen dit probleem aan te pakken. Als het Europees Parlement van zich wil laten horen op een wijze die de burgers aanstaat, zou men er elke vergadering aandacht aan moeten besteden.

Het aanpakken van dit probleem kan toch niet veel moeilijker zijn dan om gewone burgers in moeilijke tijden zwaar te belasten teneinde de nationale begrotingen op orde te krijgen. Gelet op de bedragen die met het niet betalen van belasting gemoeid zijn -- de heer Van Rompuy sprak van 1.000 miljard euro per jaar -- behoort dit dossier de komende jaren topprioriteit te krijgen en dient elke verdere poging tot vertraging of sabotage door profiterende lidstaten onbarmhartig aan de kaak te worden gesteld; en niet alleen door Amerika. Is de regering dit met mij eens?

Dan kom ik op het tweede punt. Te grote bemoeienis van de Unie met zaken die landen zelf goed kunnen regelen, draagt niet bij aan het vertrouwen in de Unie. Die gedraagt zich als een bureaucratisch rupsje-nooit-genoeg. Europa moet zich beperken tot zaken die in ieders belang op bovennationaal niveau moeten worden verricht

omdat ze de macht van individuele landen te boven gaan. Europa dient zich niet te bemoeien met zaken die in de verschillende lidstaten heel goed op eigen wijze kunnen worden geregeld. De regering heeft dit punt opgepakt en bezint zich nu op de invulling van subsidiariteit. Hoever staat het met de inventarisatie die het kabinet onderneemt? Duurt deze niet wat lang? Komt er al tekening in en, zo ja, welke? Het is noodzakelijk dat over de betekenis van subsidiariteit, vooral ook in de Brusselse kantoren, een nieuwe consensus ontstaat. Tot nu toe hebben we een systeem waarbij nationale parlementen met gele en rode kaarten kunnen werken als zij menen dat niet voldoende is nagedacht over subsidiariteit. Het zou echter wenselijk zijn dat dit diep in het denken van de Europese Commissarissen en ambtenaren zou zijn geworteld om te voorkomen dat parlementen steeds maar moeten zeggen: u zit aan iets wat bij ons thuishoort. Dat zou men zelf moeten kunnen verzinnen. Een nieuwe consensus op dit punt lijkt mij dus noodzakelijk.

Overigens is de ijver van alle 27 Commissarissen -- ik voeg eraan toe, na de oproep van de heer Van der Linden, maar ook volgens mijn voornemen, dat dit een onmogelijk groot aantal is -- die aan het Europees Parlement hun ambities openbaren, altijd weer imponerend, maar het zou beter zijn als men wat vaker zou durven zeggen dat Europa op sommige terreinen terughoudend moet zijn.

De heer Kuiper (ChristenUnie): Collega De Vries zegt dat de consensus over wat bij de lidstaten kan blijven, wat beter door de lidstaten behartigd kan worden, in Brussel moet ontstaan. Moet die consensus niet allereerst in de lidstaten zelf ontstaan?

De heer De Vries (PvdA): Zeker.

De heer Kuiper (ChristenUnie): Ik ken de heer De Vries als een man van eigen opvattingen. Wat is zijn opvatting over de zaken die prima nationaal kunnen blijven?

De heer De Vries (PvdA): Laat ik dat probleem nu eens niet oplossen voor de regering. Die is nu bezig om uit te zoeken wat naar haar mening het geval is. Dat kunnen wij in de loop van het jaar verder bespreken. Ik geloof niet dat het verstandig is om daar nu voorbeelden van te noemen.

Ik denk heel sterk aan de gelaagdheid van het Nederlandse openbaar bestuur, waarbij elke bestuurslaag zijn eigen domein heeft. Die domeinen kunnen aan verandering onderhevig zijn in de loop der tijd en dat is ook niet erg. Ik vind dat in beginsel duidelijk moet zijn dat de gemeente doet wat tot het huishouden van de gemeente behoort -- ook dat kan natuurlijk in de loop der tijd veranderen -- en dat de provincie doet wat tot het huishouden van de provincie behoort. Wat mij betreft mogen dat bij gemeenten open huishoudingen zijn; bij provincies is dat wat minder aan de orde. Het Rijk moet echter niet telkens weer proberen om in te grijpen in de lokale en regionale

bevoegdheden. Zo'n concept zou ook in de hoofden van de Brusselse machthebbers moeten bestaan. Ik denk dat het reuze kan helpen als deze regering en andere regeringen daarover intensief met elkaar spreken en een globale taakafbakening afspreken die voorkomt dat wij steeds "schele" ogen krijgen en dat onze bevolking zegt: waar bemoeien ze zich nu weer mee?

De heer Kuiper (ChristenUnie): Ik waardeer het zoeken naar criteria hiervoor. Wij hebben jarenlang het beginsel van subsidiariteit gehanteerd. Wij hebben eigenlijk een beetje het gevoel -- de heer De Vries drukt het zelf ook uit -- dat dit beginsel nog niet voldoende scherp is gedefinieerd om deze keuzes te maken. Ook al wil de heer De Vries niet aangeven wat precies wel en niet tot de eigen bevoegdheden behoort, het is toch wel een gezamenlijke zoektocht naar een verscherping van die criteria. Vindt de heer De Vries dat het idee van de gedeelde bevoegdheden tussen de lidstaten en de Europese Unie ook een eigen benadering vraagt? Dit is immers vaak het gebied waarop de Europese Unie toch dingen doet waarvan de heer De Vries zegt dat de lidstaten die ook wel zelf kunnen.

De heer De Vries (PvdA): Misschien is dat zo. Ik zou dat in concreto willen beoordelen. Je moet natuurlijk wel zorgen dat de problemen geadresseerd blijven. Ik ben er niet voor dat men op nationaal niveau dingen probeert te doen die men niet kan. Integendeel: men moet die overdragen aan de Europese Unie en zeggen dat zulks in ons voordeel is omdat wij die zelf niet kunnen. Ik noem het voorbeeld van de belastingontduiking en -ontwijking. Dat is iets dat minstens op Europees niveau moet worden aangepakt, omdat wij dat zelf niet voor elkaar krijgen. Er zijn andere voorbeelden te noemen, zoals de continue bedreiging van cybermisdriven, of die nu gericht is op particuliere instellingen of tegen landen. Daarbij kan Nederland alleen geen vuist maken. Je moet zorgen dat je dat samen grondig doet. Bij de bestrijding van cybercrime kan ik mij voorstellen dat de Europese Unie nu tamelijk snel tot oplossingen en taakverdelingen komt en dat daarna ook de particuliere sector en de nationale overheden hun rol daarbij spelen. Het staat echter voor mij als een paal boven water dat het een overkoepelende strategie moet zijn.

De heer Van der Linden (CDA): Ik heb waardering voor en instemming met de redenering. Betekent dat niet dat overeenkomstig het verdrag ook de Europese Unie over eigen middelen moet beschikken?

De heer De Vries (PvdA): Zolang het overeenkomstig het verdrag is, valt het niet buiten de wet, dus dat zou moeten kunnen. Het is de vraag of dat meer of minder moet zijn. Als de nationale regeringen bereid zijn om niet telkens te bekibbelen op hun bijdrage aan de Europese Unie, kan het op die manier worden gefinancierd.

De heer Van der Linden (CDA): De heer De Vries sprak eerder over de negatieve beeldvorming in Europa. Een van de oorzaken van die negatieve beeldvorming is dat het voortdurend een centenkwestie is. Men gaat naar huis en zegt: ik heb gewonnen want ik heb meer gekregen dan ik heb betaald. In ieder normaal systeem, gemeente, provincie, land -- en dat zou voor Europa ook moeten gelden -- moet je over eigen middelen kunnen beschikken. Uiteraard kun je erover spreken of er limieten aan moeten worden gesteld en of het vervangend beleid moet zijn. Zonder eigen middelen blijf je echter een negatieve beeldvorming over Europa houden.

De heer De Vries (PvdA): Ik weet niet of dat zo is. Wij kunnen het helaas niet in de praktijk toetsen, maar het zou best eens kunnen zijn dat Europeanen zeer verstoord zouden zijn als zij zouden merken dat delen van wat zij betalen, rechtstreeks in de Brusselse kas gaan zonder dat andere dingen inmiddels duidelijk zijn geworden, namelijk wat de taakverdeling is en wat het domein is waarmee Europa zich met nadruk moet bezighouden.

De heer Van der Linden (CDA): Dat begrijp ik. Dat moet vastliggen. De heer De Vries heeft gezegd dat dit niet in beton gegoten moet zijn omdat het nog aan veranderingen onderhevig kan zijn. Het moet echter ook zo zijn dat de Europese Unie over eigen middelen moet kunnen beschikken die zij moet verantwoorden, bijvoorbeeld via accijnzen op benzine of diesel. Het verkeer vindt immers over de grenzen plaats. Daardoor zijn er eigen middelen en kan men eigen beleid voeren met verantwoording aan het Europese Parlement.

De heer De Vries (PvdA): Misschien komen wij daar ooit aan toe, maar voor die tijd zou ik graag veiliggesteld zien dat de Europese Commissie en de Europese instellingen in staat zijn om de financiën die zij tot nu toe hebben op een behoorlijke manier te verantwoorden. Aangezien zij daartoe al ongeveer 20 jaar niet in staat zijn geweest, denk ik dat wij nog enige jaren moeten wachten voordat belasting in allerlei Europese landen kan worden geheven.

Mevrouw Strik (GroenLinks): De heer De Vries toont zich voorstander van de exercitie die de regering is gestart over de vraag wat op het nationale en wat op het Europese niveau hoort. Hij geeft zelf niet duidelijk aan waar het aan schort en wat er op Europees niveau gebeurt dat meer bij de lidstaten hoort. Heeft hij de indruk dat het een groot probleem is of heeft hij een andere doelstelling met het toejuichen van deze exercitie?

De heer De Vries (PvdA): Nee, ik heb geen andere doelstelling. Ik denk dat het voor het functioneren van de Europese Unie en de lidstaten beter is als men weet wat ongeveer het domein is en dat men probeert dat met elkaar af te bakenen. Mevrouw Strik leest ook kranten en zal met enige regelmaat onderwerpen aantreffen waarvan mensen zich afvragen of de Europese Unie zich daarmee moet

bemoeien, zoals pensioenen en andere zaken. Ik zou wensen dat men in een goed overleg in Brussel wat lijnen trekt, omdat dat de verhoudingen zuivert. Als mensen de hele tijd kibbelen over dossiers en proberen om die uit elkaars handen te nemen, terwijl anderen denken dat zij die nu juist goed behartigen, heeft dat een negatief effect op de discussie en op het werk.

Mevrouw Strik (GroenLinks): De heer De Vries sluit dus niet uit dat na zo'n exercitie blijkt dat de verdeling redelijk duidelijk is en niet overdreven naar het Europese niveau is getild. De meeste dossiers kennen een gedeelde bevoegdheid, waarbij zowel de lidstaten als de Europese Unie iets te zeggen heeft.

De heer De Vries (PvdA): Ja, maar misschien kan daarover ook wat meer duidelijkheid komen. Ik sluit niets uit. Het zou voor mij absoluut te pretentiefus zijn om te zeggen dat ik het thuis al heb bedacht, terwijl de regering bezig is om een inventarisatie te maken en te kijken waarover het precies moet gaan.

De heer Marcel de Graaff (PVV): Ik volg met interesse de bijdrage van de heer De Vries. Ik heb hem in het begin horen zeggen dat de nationale regeringen wat meer zouden moeten doen aan voorlichting met betrekking tot datgene wat Europa betekent voor de nationale lidstaten. Aan de andere kant komt hij nu op een interessant punt van de verhouding van de verantwoordelijkheid van de Europese Unie tot die nationale lidstaten. Hij zal het toch met mij eens zijn dat de rol van de nationale pers daarin heel belangrijk is. Dat lijkt mij het gremium in de nationale lidstaten waardoor aan de burgers duidelijk wordt wat de verdiensten zijn van een Europese Unie. Daar zie ik een stukje spanning ontstaan tussen wat een regering zegt, zoals de heer De Vries bepleit, en wat journalisten zouden moeten doen en wat tot hun taak behoort. Daarnaast heeft de Europese Unie voorstellen om journalisten te accrediteren en hen alleen maar toe te laten als zij pro-Europees zijn in hun schrijven. Als we dan de discussie voeren over wat het juiste is op nationaal en Europees niveau, krijgen we een heel merkwaardige situatie. Ik hoor graag de reactie van de heer De Vries.

De heer De Vries (PvdA): De heer De Graaff gebruikt het woord "verdiensten". Daarover heb ik helemaal niet nagedacht. Ik spreek vooral over het fenomeen dat onbekend ook onbemind maakt en dat het voor mensen heel moeilijk is om over iets te spreken waarvan zij geen directe kennis hebben. Daarom noemde ik het voorbeeld van studenten die naar instellingen gaan en plotseling in drie dagen erachter komen wat er allemaal gebeurt en aan de orde is. Ook tijdens ons laatste bezoek aan Brussel was het volstrekt duidelijk dat alle leden van de delegatie -- ik meen ook leden van de PVV-fractie -- zeiden dat het toch interessant en leerzaam is om ter plekke te zien wat er gebeurt, waarmee men bezig is en waarover men spreekt. De pers moet schrijven waarover hij wil. Wat mij altijd verbaast

bij de pers, is dat wij hier in Nieuwspoort zoveel journalisten hebben die het werk op het Binnenhof van seconde tot seconde volgen, maar dat men nog niet helemaal de slag heeft gemaakt naar Europa. Dat is een keuze die men zelf maakt. Op enig moment zal veel van het nieuws gecoverd worden door niet 1 of 2 of 10 journalisten uit Nederland, maar misschien wel door 100 journalisten die in Brussel zitten en de besluitvorming daar volgen. Dat is helemaal aan de pers. Van de regering zou ik willen dat zij probeert om in alle objectiviteit voorlichting te geven over de instellingen, wat zij doen, waar zij staan en waarom zij in Brussel zitten en niet in Straatsburg bij de Raad van Europa. Het verbaasde mij dat zelfs studenten die met hun masteropleiding bezig zijn, soms helemaal geen idee hebben wat het verschil is tussen het Hof van Justitie in Luxemburg en het Europese Hof voor de Rechten van de Mens. Met die dingen moeten wij langzamerhand vertrouwd raken. Dat moet je in ieder geval weten, anders kun je er nooit een zinnig verhaal over vertellen.

De heer Marcel de Graaff (PVV): Natuurlijk begrijp ik wat de heer De Vries hier zegt. Een stuk beeldvorming en algemene basiskennis over hoe Europa functioneert, zou je graag bij elke burger zien. Maar in hoeverre de Europese instituten binnen hun mandaat, dus binnen hun vanuit subsidiariteitsperspectief vastgestelde grenzen blijven, zal keer op keer kritisch moeten worden bekeken. Ik zie daar een rol weggelegd voor de nationale parlementen en de nationale pers. Hoe staat de heer De Vries tegenover een voorstel van de Commissie dat in wezen lijkt op persbreidel?

De heer De Vries (PvdA): Ik ben altijd tegen persbreidel. U noemde de nationale regeringen niet. We spreken met deze minister, en ik zou willen dat men op zijn departement eens bekijkt of het wenselijk is om basale informatie over Europa beschikbaar te maken voor mensen en of het mogelijk is om hoogleraren, studenten en anderen die over Europa moeten nadenken, de kans te geven te zien wat daar gebeurt. Ik noemde daarbij de ervaringen van een delegatie uit deze Kamer, die constateert dat het altijd weer boeiend is om te zien wat er ter plekke gebeurt, en daaraan veel kennis ontleent over de manier waarop wordt gewerkt en nagedacht. Als de heer De Graaff mij zou willen steunen, zou ik hem zeer erkentelijk zijn.

Ook bij het bestrijden van het grootste probleem van deze tijd, de voortwoekerende werkloosheid, heeft de Unie het tot nu toe vrijwel laten afweten. Dat is een harde constatering, maar ik meen dat de sociale antenne van onze waardengemeenschap echt opnieuw moet worden afgesteld. In de eerste edities van de Staat van de Unie vanaf 1999 nam werkgelegenheid een zeer belangrijke plaats in. Alle regeringen ontwikkelden op basis van overeengekomen richtsnoeren nationale actieplannen, die vervolgens op Unieniveau werden onderworpen aan de analyse en kritiek van de Commissie en andere lidstaten. Daarbij waren ook thema's als sociale insluiting, gender equality, de kwaliteit van de arbeid, nu weer

volop actueel, en het behoud van werkgelegenheid tijdens een neergaande conjunctuur permanent aan de orde. Aan dat proces heb ik enige tijd mogen meewerken en het was inspirerend, maar belangrijker nog: het was ook effectief.

Sedert het rapport van oud-premier Kok, getiteld "Jobs, Jobs, Jobs" -- ik meen dat dat een vertaling is van "Werk, werk, werk" -- uit november 2003, dat een jaarlijkse heruitgave verdient, is de feitelijke bemoeienis van de Unie met het werkgelegenheidsbeleid van jaar tot jaar sluipend minder geworden. De afgelopen jaren heeft men er kennelijk op vertrouwd dat, als de financiële markten weer rustig zouden worden en de begrotingen op orde zouden zijn, het probleem op de arbeidsmarkt zich vanzelf zou oplossen. Deze eenzijdige benadering heeft in veel landen tot sociale ontwrichting geleid. Mevrouw Broekers sprak daarover. Pas in december jongstleden is een omvangrijk programma geformuleerd om de jeugdwerkloosheid te gaan bestrijden. Dat is nu werkelijk "too little" en voor een hele generatie jonge mensen veel "too late". Mijn fractie wil op sociaal gebied van de Unie daden zien en niet alleen zorgelijke verklaringen. Wij willen daden zien en niet te veel woorden horen. Is de regering bereid op dit punt (nadere) initiatieven te nemen? Ik overweeg in tweede termijn twee moties in te dienen. Een zal gaan over belastingontwijking en één over werkgelegenheid. Maar ik wacht uiteraard eerst het antwoord van de regering af.

Er is niet alleen genoeg te doen, er moet nog zoveel meer worden gepresteerd door Europa voor zijn burgers. Veel meer presteren zal voor de burgers beter zijn dan lang met dossier bezig zijn en er te lang over nadenken. Maar het is altijd een vreugde om te constateren dat, met de problemen die wijzelf dagelijks bespreken, landen dit historische proces willen meemaken. Het prachtige land Kroatië is wat ons betreft dus welkom in de Unie en we rekenen op een voorspoedige samenwerking.

*N

De heer Elzinga (SP): Voorzitter. Veel mensen hebben veel vertrouwen verloren in de wijze waarop Europese samenwerking vandaag de dag wordt vorm gegeven. Steeds meer mensen zien het beleid van de huidige Europese instituties tegenwoordig eerder als oorzaak dan als oplossing van de toenemende economische en maatschappelijke problemen. Vertrouwen is dan ook het eerste thema dat ik in deze algemene Europese beschouwingen bespreek. Vertrouwen in Europese samenwerking, in de Europese Unie en in de euro. Daarna bespreek ik het vertrouwen in economisch herstel in Europese context. Is het Europees beleid wel effectief in dat opzicht? Vervolgens komen de sociale kosten van het financieel en economisch beleid aan bod. Daarna het belang van Europese samenwerking voor de vrede. Tegen het eind van mijn inbreng bespreek ik andere belangrijke Europese waarden: democratie, mensenrechten en rechtsstatelijkheid, om bij democratie en de democratische legitimering van de Europese instellingen wat langer stil te staan.

Afgelopen dagen werd er gejubeld over het sociaal akkoord. Volgens de minister-president kan dat akkoord het vertrouwen van de samenleving in de economie weer terugbrengen. En als dat gebeurt, gaan we meer consumeren en dan weer meer produceren en gaat de economie die nu vast zit weer draaien. En dat betekent: meer winsten, meer lonen, en vooral ook meer belastingen voor de overheid, en daardoor minder noodzaak tot bezuinigen. Tot zover het goede nieuws.

Nu de andere kant: verschillende bewindslieden hebben al verkondigd dat de afspraak om volgend jaar aan de EMU-norm van maximaal 3% tekort te voldoen nog recht overeind staat. Zondag liet ook de VVD-fractievoorzitter in de Tweede Kamer weten, sceptisch te zijn over het aantrekken van de economie voor het najaar. De door het sociaal akkoord uitgestelde miljardenbezuinigingen zouden dan in september alsnog doorgaan. Dat doet de regering dan om het vertrouwen van Brussel in onze begroting te behouden. Maar, zo vraag ik de regering, is dan niet meteen het gevolg dat het vertrouwen van sociale partners en vooral ook van de bevolking een nieuwe knauw zal krijgen, met alle negatieve economische gevolgen van dien? Hoe oordeelt de minister over de opmerking van FNV-voorzitter Ton Heerts in dat verband dat naar zijn overtuiging de aanvullende bezuinigingen voor 2014 definitief van tafel zijn? Wat vindt de regering uiteindelijk belangrijker? Het vertrouwen van de sociale partners en van de bevolking? Of het vertrouwen van Brussel? Ziet de minister dit spanningsveld ook? Na jaren van overheidssteun aan banken is het vertrouwen van de bevolking in de financiële sector en de bereidheid nog meer belastinggeld in de redding van banken te steken niet erg groot. Voor veel mensen lijkt dat verdacht veel op geld in het putje gooien. Begrijpt de minister dat? In de Staat van de Unie geeft de minister aan dat het redden van de euro zijn eerste prioriteit is. Denkt hij dat dit ook de eerste prioriteit van de bevolking is? Of zien die zaken van grotere waarde om beschermd te worden?

Enkele weken geleden zei de minister in het programma Buitenhof dat de Europese Raadsvoorzitter Van Rompuy onvoldoende begrip had voor wat er leeft onder de bevolking en dat hij teveel gas geeft waardoor hij uiteindelijk dreigt met alleen nog een stuur in handen in de berm te belanden. Hoe geeft hij dan precies teveel gas? Waar wil Van Rompuy dan specifiek verder gaan dan de Nederlandse regering? Waarin verschilt de inzet voor een echte economische en monetaire unie van Van Rompuy met de Nederlandse inzet? Wat is precies het verschil tussen prioriteiten die de minister geeft in de Staat van de Unie, te weten: het redden van de euro, het completeren van de interne markt, het tot stand komen van een bankenunie, en het onder controle krijgen van de financiële markten, met de visie van Van Rompuy? Is dat alleen de politieke unie als einddoel?

Het eerdere stuk van de Europese Commissie, als input voor de visie van Van Rompuy, ging in het beschrijven van het einddoel, een stap verder dan de voorzitter. Mag ik dan

concluderen dat Barroso daarmee nog verder weg staat van het volk dan Van Rompuy? En zo ja, wat vindt de minister dan van de twee recentere uitwerkingen van delen van de routekaart, de road map, door de Europese Commissie? Ik doel hier op de introductie van een convergentie- en concurrentiemechanisme en de ex-ante coördinatie van structurele hervormingen in de lidstaten. Zijn die wel in lijn met de Nederlandse inzet? Wat vindt de minister van de uitspraak van de president van de ECB, Draghi, dat we ook met het streven naar een politieke unie inmiddels voortgang hebben geboekt?

De Volkskrant publiceerde twee maanden geleden een artikel waaruit bleek dat ruim de helft van alle grote Zuid-Europese bedrijven, vooral uit Portugal, Spanje en Italië, via briefvenbusmaatschappijen in Nederland veel winst wegsluizen om fiscale redenen. De heer De Vries refereerde daar ook al aan. Vindt de minister van Buitenlandse Zaken, die ik ken als iemand met een oprechte passie voor Europese samenwerking, het moreel juist dat deze landen, die nu al zo zwaar door de eurocrisis zijn getroffen, hun tekorten verder zien oplopen door constructies waar alleen ons land van profiteert?

Wat vindt hij ervan dat ondertussen de staatssecretaris van Financiën in het buitenland ons aantrekkelijke fiscale klimaat promoot, juist om hoofdkantoren en concernholdings aan te trekken? Wat doet dit voor het vertrouwen van de Zuid-Europese landen in de collegiale opstelling van Nederland binnen Europa? En moet Nederland wel naam willen maken als belastingparadijs? Ik weet dat die term niet in de promotie van de staatssecretaris van Financiën past, maar als PvdA-leider Samsom deze term mag bezigen, dan mag ik het toch zeker ook?

Ik ga nu over naar het volgende onderwerp: het economische beleid van de EU. Laat ik maar met de deur in huis vallen. Is het niet zo dat de huidige aanpak momenteel de crisis niet bestrijdt maar verergert? Dit is in ieder geval de mening van een toenemend aantal vooraanstaande economen in de wereld. Met name de obsessie met de begrotingsnorm en het gevolgde bezuinigingsbeleid worden internationaal fel bekritiseerd. Volgens Nobelprijswinnaar Paul Krugman ligt het feit dat Europa wereldwijd economisch momenteel duidelijk onderpresteert aan de fixatie op bezuinigen: "The amazing thing is the way men who know neither theory nor the history previous crises are utterly convinced that they know what to do in our current crisis; and how their confidence in their prescriptions has been unaffected by the fact that they have been wrong about everything so far." Steek het maar in je zak, zou ik zeggen. En Krugman staat lang niet alleen. Simon Wren-Lewis, professor aan Oxford University en voormalig economisch adviseur van de Bank of England, zegt het zo: "With macroeconomic theory, plenty of evidence and recent events on our side, there is just no contest in terms of which narrative is correct." Ook de OESO en het IMF hebben al eerder tot voorzichtigheid gemaand en landen die het zich kunnen permitteren opgeroepen bezuinigingen nog

even uit te stellen. De verse minister van Financiën van de Verenigde Staten, Jacob Lew, heeft Europa zeer onlangs nog gevraagd of het alsjeblieft een onsje minder kan met bezuinigen, want dit schaadt het herstel van de wereldeconomie. Ook in ons eigen land staat het keihard vasthouden aan de 3%-norm steeds meer ter discussie. Wat Emile Roemer volgens veel partijen en de media in de verkiezingscampagne niet had mogen zeggen, wordt nu alom beweerd: de 3%-norm is niet heilig. Zaterdag voegde minister Schippers zich bij de critici van de Brusselse dogmatiek. Ook voor haar is 3% maar een willekeurig getal. En nu, pakweg een halfjaar na de verkiezingen, roepen drie VVD-kopstukken op om die norm over boord te gooien. Als iedereen wat eerder bij de les was geweest, hadden we nu wellicht minder diep in de sores gezeten en was het vertrouwen van de samenleving een stukje hoger geweest. Hoe heilig is de 3%-norm voor de regering, met de kennis van nu? Begrijp me overigens niet verkeerd; natuurlijk moeten de financiën op orde komen, maar in een crisis zoals in de jaren dertig verergert bezuinigen de recessie en kan de schuld juist relatief toenemen door het uitblijven van groei. In een dergelijk scenario lukt het bedrijven en consumenten niet om het vertrouwen op eigen kracht terug te vinden en kan alleen de overheid nog substantieel investeren. Dat waren de wijze lessen van Keynes na de jaren dertig.

De Commissie zet ondertussen alle kaarten voor economisch herstel in op zogenaamde structurele hervormingen. Ik hoor graag de opvatting van deze minister, die ook lid is van de Partij van de Arbeid, over de uitspraak van de heer Draghi gisteren dat de Europese Unie concurrerend zou moeten worden op arbeidskosten. Vindt deze minister verheugde concurrentie op arbeidsvoorwaarden een wenselijke uitkomst van de Europese economische integratie?

Ook het economisch onverstandige bezuinigingsbeleid heeft ernstige sociale consequenties. Kent de minister het vorige week gepubliceerde onderzoek naar de gezondheidstoestand van Europeanen in het wetenschappelijk tijdschrift The Lancet? Conclusie van dat onderzoek is dat de bezuinigingen die in Europese landen in de crisis hebben doorgevoerd, een dramatische uitwerking hebben op de volksgezondheid in Europa. Ik geef nog een ander voorbeeld. Volgens het meest recente Europese kwartaaloverzicht van Eurocommissaris Andor van Werkgelegenheid en Sociale Zaken groeit de divergentie tussen Europese landen nog immer en dat vertaalt zich ook in werkloosheids- en armoedecijfers. Met name in Zuid-Europa dreigt een totale generatie verloren voor de arbeidsmarkt met jeugdwerkloosheidscijfers die de 60% naderen. Anderen hebben dit onderwerp al uitgebreid besproken. Voor de EU als geheel komt het jeugdwerkloosheidsaandeel bijna op een kwart. Vindt de minister dergelijke jeugdwerkloosheidscijfers die volgens Andor voor een aanzienlijk deel direct op het conto van het door Europa gestuurde bezuinigingsbeleid

geschreven kunnen worden, aanvaardbaar? Zo nee, wat gaan we eraan doen?

Eurocommissaris Andor wijst op de grote negatieve gevolgen van het bezuinigingsbeleid op de werkgelegenheid in de Europese Unie als geheel en op de huishoudinkomens. Hij zegt: "De sociale crisis in Europa wordt alsmaar erger en in een aantal lidstaten is geen uitzicht op tastbare verbeteringen. Vaak worden de allerarmsten het hardst getroffen. Regeringen moeten investeren om inclusieve groei te kunnen verwezenlijken en mensen reële kans te geven om in hun levensonderhoud te voorzien." Dat is nog eens een ander bericht uit Brussel! Wil de minister deze afwijkende Europese boodschap ook meenemen naar de ministerraad? Want ook in ons eigen land daalt het beschikbare inkomen van huishoudens al vijf jaar op rij, volgens het CBS. Afgelopen jaar kende zelfs de sterkste daling sinds het CBS dit is gaan meten meer dan twintig jaar geleden.

Moet de euro dan wellicht gered worden vanwege de vrede als het niet is vanwege de welvaart? "Met de euro valt de Unie en daarmee de grootste garantie op vrede.", aldus Van Rompuy. Die argumentatie lijkt mij niet valide, aangezien de munt en het redden daarvan juist tot spanningen leiden die ons continent decennia niet heeft meegemaakt. Is het dan zuiver de symbolische waarde van eenheid die de euro zo belangrijk maakt? Wat vindt de minister trouwens van de stelling van oud-Eurocommissaris Bolkestein dat het wenselijk is en zelfs onvermijdelijk dat de triple-A-landen een parallelle munt gaan invoeren? Die vraag is vandaag al eerder gesteld.

Voor de SP-fractie zouden vrede en de verdediging van Europese waarden als democratie, mensenrechten en rechtsstatelijkheid voorop moeten staan in de Europese samenwerking. Vanzelfsprekend is ook economische samenwerking ter wederzijds voordeel belangrijk, maar niet ten koste van deze fundamentele waarden. Het huidige beleid om de euro te redden leidt echter wel degelijk tot felle antireacties die deze waarden bedreigen. Denk bijvoorbeeld aan de opkomst van de Gouden Dageraad in Griekenland, of aan hoe de regerende partij in Hongarije het land bestuurt ten koste van belangrijke mensenrechten en de rechtsstatelijkheid. De Europese Commissie stelt er net een onderzoek naar in. Andere landen staan onder curatele en zijn hun beleidsautonomie geheel verloren. Hoe verhoudt zich dat tot hun democratie? Daarop wil ik graag een reactie van de minister. Welke gevolgen heeft het onder curatele stellen door de trojka voor de functionaliteit van een land?

Ik kom daarmee op mijn volgende punt: de democratie in Europa. In de Staat van de Unie wordt het democratisch tekort de achilleshiel van de Europese Unie genoemd en terecht. De Raad van State heeft het over "democratische vervreemding" in het kader van de verdieping van de EMU en het voorgestelde beleid door Van Rompuy. In Buitenhof gaf de minister aan dat hij deze zorg deelt. Wat verstaat de minister hier precies onder? Belangrijker nog: wat gaat hij hier concreet tegen ondernemen? Welke expliciete

stappen onderneemt Nederland om het democratisch tekort tegen te gaan? De democratie komt ook in Nederland onder druk, onder andere doordat het budgetrecht wordt uitgehold als gevolg van steeds verdere interventies ex ante van de Commissie in de nationale begrotingen en het nationale economische beleid. Oud-Eurocommissaris Bolkestein -- en hij zou toch moeten weten waarover hij spreekt -- noemt de lidstaatcontracten die de Europese Commissie met alle lidstaten wil afsluiten ongrondwettig, aangezien de keuze om een contract niet te sluiten in veel gevallen de facto afwezig is. Graag een reactie van de minister op deze uitspraak.

De regering lijkt deze contracten echter niet te willen blokkeren. Ze kunnen, zo blijkt uit de geannoteerde agenda voor de eurogroep: "potentieel nuttig zijn om positieve prikkels te doen uitgaan naar landen die hervormingen moeten doorvoeren die van belang zijn voor de stabiliteit van de EMU als geheel." De lidstaatcontracten zijn een onderdeel van de verdieping van de EMU. Wat is de inschatting van de minister? Is hiervoor een nieuw verdrag nodig, of zal het raamwerk voor deze contracten binnen het huidige verdrag worden ingevuld? En op welke juridische basis dan precies? Tijdens een werkbezoek aan Brussel, vorige maand, was het juridische statuut nog onduidelijk. Wie is namelijk de verdragspartij aan de andere kant van de tafel voor de lidstaat die een contract moet afsluiten? Zijn dat alle andere lidstaten? Hoe liggen in de Europese Raad de verhoudingen bij deze lidstaatcontracten? Wat is precies de inzet van Nederland straks tijdens de top in juni? In de Staat van de Unie wordt nog eens benadrukt dat zaken als de inrichting van ons belastingstelsel, sociale zekerheid en pensioenstelsel en zorg en onderwijs nationale bevoegdheden zijn en zullen blijven. Kent de minister de zorgen van de vakbeweging dat deze contracten wel degelijk kunnen beogen ook het arbeidsmarktbeleid voor te schrijven? Een van de aanbevelingen die Nederland in 2012 kreeg, had hierop betrekking. Wat vindt hij daarvan en wat betekent dat dan voor de autonomie van onze sociale partners? Blijft dat in de Nederlandse inzet ook een nationale aangelegenheid en hoe hard is deze inzet? Als arbeidsmarktbeleid onderdeel kan uitmaken van de contracten, hoe zeker is het dan dat bijvoorbeeld het pensioenbeleid erbuiten zal blijven? Mag Europa iets vinden van de belastingwig op arbeid of is dat in het kader van een nationale inrichting van ons belastingstelsel uitgesloten? Waarom gaf Brussel dan vorig jaar in het kader van het Europees semester een aanbeveling aan Nederland over negatieve prikkels voor twee-inkomensverdieners? Hoe rijmt dat met onze nationale belastingautonomie? Ik krijg hierover graag zo groot mogelijke duidelijkheid. Als de contracten binnen het huidige verdrag kunnen worden vormgegeven, en dat lijkt het uitgangspunt van de Europese Commissie te zijn, kan Nederland de inzet tegen een eventueel meerderheidsstandpunt dan wel hard maken? Hoe kijkt de Raad hiertegen aan?

Mijn fractie is van mening dat het concurrentie- en convergentiemechanisme,

specifiek de landencontracten, en mogelijk de ex-ante beleidscoördinatie, maar zeker verdere stappen op de routekaart van de Commissie zullen leiden tot de noodzaak van een verdragswijziging. In Duitsland groeit de opvatting dat dit wellicht nu al nodig is voor de Bankenuie. Wanneer verwacht de minister dat een verdragswijziging nodig zal zijn en in zicht zal komen? Wat weet hij van de groeiende verwachting dat na de Duitse verkiezingen -- en zeker in het geval Merkel herkozen wordt -- een nieuwe conventie wordt georganiseerd? Hoe staat hij daar dan tegenover? Wat vindt de minister van het standpunt van zijn partijleider Samsom dat een volgende verdragswijziging aan een nieuw referendum moet worden onderworpen? Hoe zou zo'n referendum vorm kunnen krijgen? De minister vond het burgerinitiatief voor een debat over een nieuw referendum aanvankelijk "afgezaagd", zo meen ik mij te herinneren. Hoe kijkt hij daar nu tegenaan, nu de benodigde handtekeningen zijn opgehaald? Wat is het regeringsstandpunt hierover?

Europa is groter dan de Europese Unie. Alle Europese landen, met uitzondering van Wit-Rusland en het Vaticaan, zijn aangesloten bij de Raad van Europa en gebonden aan het Europese Verdrag voor de Rechten van de Mens, waarop het Mensenrechtenhof in Straatsburg toeziet. Zou het, gezien de economische, sociale en politieke verdeeldheid waartoe het EU-beleid momenteel leidt, zo vraag ik de minister, niet verstandiger zijn om wat minder te wedden op alleen de zegeningen van de EU en wat meer in te zetten op de mogelijkheden die het EVRM de Raad voor Europa ons zouden kunnen bieden? Een mooier document over de in Europa, althans formeel, gedeelde waarden valt niet te verzinnen. Zouden we ons daarom niet eens wat extra moeten inspannen om juist met betrekking tot dit verdrag de daad bij het woord te gaan voegen? Nu zuigt de EU alle aandacht en vooral ook al het geld op. Wedden op meer paarden zou een stuk lucratiever zijn, zeker als het gaat om elementaire Europese waarden als de rechtsstaat, de democratie en de mensenrechten en misschien ook wel als het gaat om vreedzame Europese samenwerking. Ik hoor hierop graag een reactie van de minister die ik overigens graag op korte termijn hoop te mogen zien verschijnen in de Parlementaire Assemblée van de Raad van Europa in Straatsburg. Daar is immers nog wel iets uit te leggen over Nederland in Europa, lijkt me.

Voorzitter, dank u wel. Ik kijk uit naar de antwoorden.

*N

De heer Thom de Graaf (D66): Voorzitter. Vorig jaar heb ik bij de algemene Europese beschouwingen de Humboldtlesing van Joska Fisher uit het jaar 2000 aangehaald. Ik deed dat om aan te geven dat het de moeite waard is om na te denken over de toekomst van Europa en daarin ook een begeestering te vinden. Ik verwees in mijn bijdrage naar Fisher en andere Europeanen zoals Jurgen Habermas en Helmut Schmidt en deed dat natuurlijk om het contrast te benadrukken met de

bloedeloze, naar binnen gekeerde en bijna anti-Europese houding van het toenmalige kabinet. Die houding leek te passen bij het moeras waarin de Europese Unie terecht was gekomen en waar het zichzelf met de grootste mogelijke moeite aan de eigen haren uit probeerde te trekken.

Een jaar verder. De zon schijnt weliswaar nog niet over Europa, maar er is wel het nodige veranderd. Natuurlijk doel ik op de consensus die is ontstaan om via de instrumenten van two-pack, six-pack en fiscal compact meer grip te krijgen op de begrotingsdiscipline in de EMU-landen, om een scheiding te bewerkstelligen tussen nationaal beleid en de belangen van nationale, maar internationaal opererende banken en om te bouwen aan Europese mogelijkheden om een daadwerkelijk begrotingsbeleid te voeren, inclusief begrotingsfonds. Weliswaar ontbreekt er nog een heleboel en zijn er grote vraagtekens te zetten bij tal van onderdelen, waaronder de democratische legitimatie, maar er is in ieder geval meer bescherming gekomen tegen de vrije val van financiële markten -- wat je noemt een financiële firewall -- en er is een gezamenlijk besef dat een Europese monetaire unie niet halverwege kan blijven steken maar moet doorgroeien naar, zoals de Europese Commissie en Herman van Rompuy dat noemen, een échte EMU.

Er is meer veranderd. De minister-president bleef, maar gelukkig is Rutte II in menig opzicht anders dan Rutte I. Zelfs de naamgever praat tegenwoordig anders: minder geharnast en zelfs positiever over Europa. De minister van Buitenlandse Zaken maakt een wezenlijk verschil. Deze minister heeft zich in het verleden als Kamerlid, als lid van de Europese Conventie en als staatssecretaris laten kennen als een Europese vooruitgangsdienaar. Weliswaar zien wij dat binnen de constellatie van dit blauw-rode kabinet ietsje minder terug en moeten we de Europese inspiratie in de regeringsstukken met een lampje zoeken, maar onmiskenbaar is hier een minister met een andere houding aan het werk dan zijn voorganger.

Even relevant is de portefeuillewijziging die onder dit kabinet is doorgevoerd. Mijn fractie deed al eerder de suggestie om de minister van Buitenlandse Zaken tevens de eerstverantwoordelijke te laten zijn voor de Europese coördinatie. De D66-fractie is dus positief over de combinatie van algemeen buitenlands en veiligheidsbeleid met Europese Zaken. Niet alleen omdat deze minister dat kan worden toevertrouwd, ook omdat het ten principale duidelijk maakt dat buitenlands beleid en Europa met elkaar vervlochten zijn. Nederland heeft ooit twee ministers van Buitenlandse Zaken gehad, omdat, zoals Luns zei, het buitenland zo groot was. Nu hebben we één minister voor Europa en het buitenlands beleid omdat de wereld kleiner is geworden en Europa de kern vormt van onze internationale politiek. En marge hiervan sluit ik mij graag aan bij de opmerkingen van de heer Van der Linden over de Benelux, de Beneluxraad en dus ook over de wijze opstelling van de minister tegenover de "onwijze" opstelling van de overkant.

Mijn fractie is gematigd positief over de Staat van de Unie van dit kabinet. Ik prijs de minister voor zijn gedegen analyse van de problemen die Europa ondervindt om legitimatie te verkrijgen bij de burgers van de Europese landen, Nederland in het bijzonder. Het Europese hart klopt volgens de ook door de heer De Vries geciteerde filmmaker Wim Wenders in de oudste delen van Europa, de steden en de regio's, waar mensen zich thuis voelen, maar hun hart slaat niet over als ze aan Europa denken.

Terecht schetst het kabinet de zorgelijke kanten: de uitbreiding, waarvan nu de zesde ronde wordt voltooid met de ook door mijn fractie gesteunde toetreding van Kroatië, heeft niet alleen voordelen, maar ook nadelige effecten gekend, bijvoorbeeld de arbeidsmigrantenstroom uit het oosten, waarvoor weinig absorptievermogen lijkt te bestaan in ons eigen land, de bij de verwachtingen achterblijvende groei, zelfs recessie, die ertoe leidt dat de Europese Unie niet langer als een schild maar als een risico wordt gezien, de onderlinge solidariteit tussen Europese landen die wordt bekritiseerd en Brussel, die in de ogen van veel mensen een poel van Eurocratisch verderf is met te veel en te goed betaalde ambtenaren. De analyse dat het draagvlak voor het Europese project is ondermijnd, is niet wereldschokkend. Het is echter belangrijk dat het wordt onderkend en dat wij gezamenlijk zoeken naar mogelijkheden om dat draagvlak te versterken. Dat is urgent omdat een Europa zonder burgers niet alleen een mislukking is, maar ook tot desintegratie leidt en grote negatieve economische en politieke gevolgen heeft, dus uiteindelijk diezelfde burgers ernstig schaadt in hun recht op vrede, welvaart en stabiliteit.

Mijn fractie is met het kabinet van mening dat het verband tussen de Europese idealen en het daadwerkelijk functioneren van de EU moet worden hersteld, omdat anders geen enkele hervorming tegen de eurosceptis helpt. Hierin lopen wij gelijk op. Sterker nog, een zo duidelijk als pro-Europa gesitueerde partij als D66 heeft zelfs een extra zware verantwoordelijkheid om bij te dragen aan het herstel van dat draagvlak.

De minister weet dat wij uit overtuiging, en overigens ook uit het welbegrepen eigenbelang van een kleiner land, een uitgesproken voorstander zijn van verdergaande hervormingen van de Europese instituties, van de vergroting van de slagkracht van de Unie en van politieke integratie via de communautaire methode. In die zin is D66 zelfs eurokritisch, want wij vinden dat het nog lang niet goed genoeg is en wij menen dat we sneller naar een effectievere en beter democratisch verankerde Unie toe moeten. Mijn partij blijft daarop hameren, omdat er geen beter alternatief is voor een sterke economische, monetaire en politieke Europese Unie. Maar het is natuurlijk ook onze plicht om de sceptis te begrijpen en om iets te doen met het wantrouwen dat menigeen lijkt te hebben.

Dat wantrouwen bewijst immers dat het Europa van de instituties en het Europa van de burgers nog volkomen uiteenlopen. Daar zijn onvoldoende verbindingen tussen. Het lijkt erop dat

in Nederland en elders in de lange decennia van de voorspoed, het Europa van de instellingen werd geaccepteerd als iets wat weliswaar ver weg was, maar ook geen kwaad kon en van tijd tot tijd zelfs het leven van alledag wat vergemakkelijkte: vrij verkeer van personen en goederen, studeren in het buitenland, niet meer wisselen bij de grens; wij kennen het allemaal. Maar die instellingen zijn nooit van de burgers geworden. Brussel zit niet in het hoofd, laat staan in het hart. En decennialang was dat kennelijk ook niet bezwaarlijk, want de onvolkomen formele democratische legitimatie via Europarlement en nationale verantwoording werd materieel niet ondermijnd door onvrede of argwaan.

De vierde bestuurslaag die wij, bestuurders, politici en deskundigen, eigenlijk zo vanzelfsprekend vinden, was dat voor de burgers helemaal niet, maar zij wonden zich er lang ook niet echt over op. Ze hadden er gewoon weinig mee. Wat dat betreft doet Europa af en toe denken aan de provincie, de tweede bestuurslaag. Ook daar ligt de gemiddelde inwoner niet wakker van en ook daar is de materiële democratische verankering soms flinterdun. Pas als het fout gaat of als de sprong die wordt gemaakt te groot is en de kiezers het niet meer kunnen volgen, blijkt hoe groot de mentale afstand eigenlijk is. In de lokale en in de nationale politiek vallen democratie en demos aanmerkelijk meer met elkaar samen. De democratie in dorp of stad wordt geschraagd door actiegroepen, buurtcomités, plaatselijke blaadjes, onderlinge netwerken, cultuurverenigingen, vrijwilligers en de kroeg op de hoek waar men zich gezamenlijk kan opwinden over de wethouder. De gemeenteraad en het gemeentehuis vormen van die samenleving een onderdeel. De formele democratie is geworteld in een civil society en wordt daardoor met grote regelmaat tussen de verkiezingen in aangesproken, gecorrigeerd, uitgelachen of opgejut. Op nationaal niveau geldt mutatis mutandis hetzelfde, waarbij de plaatselijke kroeg is ingeruild voor Pauw en Witteman en de buurtcomités voor sociale partners, natuurbeweging en consumentenbond. De civil society en de politiek-bestuurlijke instituties zijn zichtbaar en onzichtbaar met elkaar verbonden en de correctiemechanismen zijn cultureel met onze nationale democratie vergoed.

Europa ontbeert nog steeds die civil society, die demos die aan de Brusselse instituties een zekere worteling verschaft. Wij hebben dat allemaal in 2005 bij het referendum gemerkt; of wij nu voor- of tegenstander waren van het voorstel voor een grondwettelijk verdrag. Voor mij staat vast dat de uitslag toen niet zozeer een stem tegen verder Europese integratie was, maar vooral een stem tegen de enorme afstand; een protest tegen een project dat te ver van burgers was komen af te staan om nog inhoudelijk te kunnen begrijpen, laat staan te steunen.

De financiële en economische crisis heeft het draagvlak voor onze vierde bestuurslaag niet vergroot; ik druk mij eufemistisch uit. In dat dilemma verkeren wij nu. Om verdere ongelukken in de eurozone te voorkomen, lijkt verdergaande

financieel-economische integratie noodzakelijk -- en mijn fractie vindt dat ook -- waarin de verwevenheid van banken en staten wordt doorbroken en een verantwoord begrotingsbeleid wordt afgedwongen in het belang van heel Europa en van alle burgers. Ik denk aan de bankenunie, op termijn aan een begrotingsfonds en aan nadere afspraken met de lidstaten, zoals Van Rompuy suggereert. Dat betekent per definitie een zwaardere impact van de EU-instellingen.

Om economisch compatibel en concurrerend te blijven en onze welvaart op peil te houden, zullen we op grote schaal moeten opereren in een wereldmarkt die gedomineerd gaat worden door de opkomende economieën. Niet de staten, maar de continenten concurreren met elkaar. Daarvoor is een sterk Europa nodig, met externe vertegenwoordiging en interne harmonisatie. Om het hoofd te bieden tegen wereldwijde bedreigingen van terreur, dictatuur, cybercrime, fanatisme en instabiliteit, volstaat niet langer de individuele stem van zelfs het grootste Europese land, maar zullen we een geïntegreerd Europees buitenlands- en veiligheidsbeleid moeten ontwikkelen. Daarvan is de facto nog maar weinig sprake. Ik neem aan dat de minister dat met mij eens is. Het dilemma is niet of wij verder moeten op deze weg, mijn fractie denkt dat dit onvermijdelijk is. Desintegratie is geen optie en een halve Unie is ook geen optie. Het dilemma is hoe verder te gaan en tegelijkertijd het Europa van de burgers niet verder weg, maar dichterbij te brengen.

Wij onderschrijven natuurlijk de aandacht die het kabinet wil schenken aan de hervorming van Brussel. Ik denk dat deze minister ook bereid is om met ons te zoeken naar nieuwe middelen om die Europese demos te vergroten, door actieve steun te geven aan culturele en andere initiatieven op dat vlak -- de heer De Vries sprak over middelen die beschikbaar kunnen komen voor voorlichting -- uitwisselingen, Europese partijvorming -- ook niet onbelangrijk -- en verdere politisering van het Europese discours. Het is in onze overtuiging een nationale verantwoordelijkheid van alle lidstaten om Europa ook daadwerkelijk van de Europeanen te laten zijn, in plaats van enkel van de eurocraten.

In dit verband wijs ik graag op de recente ROB-lezing, dus van de Raad voor het openbaar bestuur, van Gabriël van den Brink, die de ziel van Europa heeft trachten te vangen in een aantal morele beginselen die wij over de staatsgrenzen en de economische en culturele verschillen heen als Europeanen met elkaar delen. Beginselen zoals vrijheid, redelijkheid, gelijkwaardigheid, zelfstandigheid, betrokkenheid en natuurlijk menselijke waardigheid. Ik vond dat een belangrijke bijdrage aan dat Europese discours dat ik noemde en ik meen dat wij deze morele beginselen actief moeten uitdragen als onvervreemdbare Europese waarden. Het initiatief van onder meer Nederland om een EU-rechtsstatelijkheidsmechanisme te ontwikkelen, past daar uitstekend bij. Misschien dat de minister hierop wil reageren.

Mijn fractie gaat ook mee in het streven van het kabinet om het subsidiariteitsvraagstuk actiever

te benaderen, overigens zonder daarvan een "Kompetenzkatalog" te willen maken. Gelukkig is de inzet van het kabinet ook niet gericht op het bereiken van opt-outs voor Nederland, maar op een nog betere taakverdeling. Ik zou zeggen: prima. Dat lijstje dat voor de zomer zou komen, zeg maar een "Buma II-lijstje", hoeft echter niet alleen maar eenrichtingsverkeer van Brussel naar de lidstaten te zijn. Ik herinner me het interruptiedebatje van zojuist. Ik vind dat wij daarvoor met zijn allen actie moeten ondernemen, moeten zoeken naar wat dit zou kunnen inhouden en moeten onderzoeken welke voorstellen echt reëel zijn om als het ware terug te halen. Van mij mag dit ook een tweezijdig lijstje zijn. Het zou moeten gaan om de vraag wat in het kader van een optimale taakverdeling beter op communautair niveau zou kunnen geschieden. Ik denk hierbij bijvoorbeeld aan het tegengaan van fiscale verschillen die leiden tot belastingparadijzen midden in de Unie, of aan een verdere coördinatie van het energiebeleid, om te voorkomen dat aan de ene kant van een grens kerncentrales worden gesloten en aan de andere kant juist klassieke kolencentrales. Mevrouw Broekers sprak in dit kader al over de bestrijding van de jeugdwerkloosheid als een concrete kerntaak van de Europese Unie. Ik ben bereid om over dit soort punten allemaal te spreken, maar dan wel graag tweezijdig; dus niet slechts als eenrichtingsverkeer van Brussel naar de hoofdsteden.

Waarin het kabinet en D66 natuurlijk veel van elkaar verschillen, is de visie op de toekomst van Europa. Dat wil zeggen, het kabinet doet in de Staat van de Unie met veel omhaal van woorden moeite om uit te leggen waarom het onverstandig zou zijn om die visie op tafel te leggen. Dat roept natuurlijk de vraag op of dit kabinet, in het delicate evenwicht tussen erkende eurosceptici als -- om maar enkelen te noemen -- de premier en minister Plasterk enerzijds, en anderzijds een geboren Europeaan als minister Timmermans en vermoedelijk ook de ministers Hennis en Dijsselbloem, überhaupt wel tot een eenduidige visie kan komen. De redenering van het kabinet om daarvoor niet te kiezen, vindt mijn fractie in ieder geval niet overtuigend; sterker nog, enigszins onhelder. Eerst wordt de vraag gesteld of wij op weg zijn naar de Verenigde Staten van Europa of juist terug zouden gaan naar een "concert der naties", om die te beantwoorden met: "geen van beide". Alsof dat nu een serieuze vraag zou zijn. Vervolgens zegt het kabinet dat het voorspellen van de finalité politique "veredeld giswerk" zou zijn, dat al snel prooi wordt van politiek opportunisme of wensdenken.

Ik citeer letterlijk: "Bovendien verdraagt de aard van de samenwerking, die gebaseerd is op het zetten van stappen waar en wanneer die nodig zijn, zich zeer slecht met de begrijpelijke wens om helder aan te geven waar dit alles zou moeten eindigen". Dat lijken mij een paar argumenten die elkaar in de staart bijten.

Wensdenken en politieke opportuniteit zijn volgens mij de handelsmerken van elke democratie. Waarom moeten we daar eigenlijk denigrerend over doen? Het gaat ook vaak om wensdenken in de

politiek, want wij willen iets. Het gaat bovendien niet om voorspellen of gissen, maar om het formuleren van een richting waarin de volgende stappen voor de EU kunnen worden gezet. Die richting hoeft geen blauwdruk te zijn, laat staan een template, maar ze moet wel een koerswijzer zijn. Het is mij in het geheel niet duidelijk waarom de pragmatische samenwerking waar het kabinet over rept nou uitgerekend door zo'n visie zou worden gefrustreerd. Dat het vooralsnog niet zal lukken om alle 27 landen op een eindbeeld of zelfs een richtingwijzer te verenigen, is toch geen argument om als relevant land, als oprichter van de gemeenschap, staande in het centrum van de Europese besluitvorming -- zoals dit kabinet het ook zelf graag wil -- zelf dan geen helder beeld voor ogen te hebben?

Het moet mij van het hart dat deze passages uit de Staat van de Unie niet helemaal sporen met het beeld dat ik van minister Timmermans heb. Ik vermoed dat hij ze met gezonde tegenzin heeft moeten opschrijven, als resultaat van een wel erg waterig compromis. Ik zou haast zeggen dat hij ten prooi is gevallen aan het politieke opportunisme van een verdeelde coalitie.

Verdere integratie is noodzakelijk om te komen tot een echte politieke en monetaire unie. De term Verenigde Staten van Europa is daarbij erg misleidend.

De heer Kuiper (ChristenUnie): De heer De Graaf begon zijn betoog over Joska Fisher en de woorden die hij in 2000 sprak. Ik meen dat hij verwees naar de rede waarin Joska Fisher het woord finaliteit gebruikte. Vandaag komt nu een paar keer voorbij dat we niet in die termen zouden moeten denken. Er was een bepaald moment waarop een aantal mensen vond dat we nu toch eens duidelijk moeten maken waar het eigenlijk echt naartoe gaat. Ik versta het betoog van de heer De Graaf zo, dat ook hij dat wel wil. Hij heeft het over richting. Zou die richting kunnen bestaan uit een nadere bevoegdheidsverdeling tussen de lidstaten en de Europese Unie, zodat nu ook eens opgehelderd wordt wat het nou precies gaat betekenen? Bij verschillende andere woordvoerders was dat al een belangrijk element. De heer De Graaf refereerde eraan, maar heeft dit ook draagvlak bij hem?

De heer Thom de Graaf (D66): Drie zinnen verder in mijn bijdrage zou ik daarop komen. Verdere financieel-economische en politieke integratie moet worden beschouwd in termen van een sterke Europese overheid waar het moet, en sterke staten waar dat voor de soevereiniteit, de identiteit en de verscheidenheid wenselijk is. Dat is de richtingwijzer waarop ik graag verder zou willen bouwen. Ik nodig het kabinet uit om die richtingwijzer te ondersteunen. Dat betekent niet alleen dat we sterke staten moeten definiëren. Het betekent ook dat we moeten definiëren hoe dat sterke Europa in politieke zin en in termen van competenties meer volwaardig zou moeten worden.

De heer Kuiper (ChristenUnie): Ik interpreteer uw antwoord als ja. Ook u wilt naar een heldere bevoegdheidsverdeling. Wellicht zou dat ook een oplossing kunnen zijn voor een vraagstuk dat u eerder aanroerde, namelijk de worteling van de Europese democratie. Die behoeft natuurlijk ook politieke gemeenschappen waarin zij zich afspeelt. U noemde het voorbeeld van een gemeente waarin gesproken wordt over de wethouder. Op nationaal niveau en binnen Europa wordt natuurlijk gesproken over de politiek die daar plaatsvindt. Dat ene demos, in mijn woorden, hoeft er niet te komen, als we de verscheidenheid en de politieke gemeenschappen maar rechtdoen.

De heer Thom de Graaf (D66): De heer Kuiper moet niet proberen zijn filosofie nu in mijn mond te leggen. Ik denk dat wij wel degelijk van mening verschillen over de vraag wat dan precies aan de Europese Unie moet worden gegeven en wat aan de landen kan blijven. Ik verschil nog op een ander punt met hem van mening: ik geloof wel degelijk dat er buiten en boven de demos op nationaal niveau ook een Europese culturele en politieke ruimte of demos moet ontstaan. Die schraagt de formele Europese democratie. Als het ons niet lukt die te creëren, hebben we een groot probleem. Dan wordt het een institutie die van niemand is, maar die wel over ons beslist.

De heer Kuiper (ChristenUnie): Ik leg de heer De Graaf niets in de mond, maar ik constateer wel dat wij beiden uit de voeten kunnen met een nationale en een Europese demos.

De heer Thom de Graaf (D66): Dat lijkt mij een belangrijk bondgenootschap.

Ik zei net al dat de term Verenigde Staten van Europa misleidend is. Ik denk dat we met die discussie zouden moeten ophouden. Op sommige terreinen heeft de Unie al veel meer competenties dan bijvoorbeeld het federale overheidsniveau in Amerika; denk aan milieu. Op andere terreinen, bijvoorbeeld de soevereiniteitsoverdracht op het vlak van het internationaal publiekrecht, moeten we het Amerikaanse voorbeeld helemaal niet willen volgen. Het is dus niet heel erg vruchtbaar om alleen maar te denken in termen van de verenigde staten van iets, want dan nemen wij een referentiemodel dat in Europa helemaal niet van toepassing kan zijn.

Dat wil niet zeggen dat we dat denken moeten stoppen, of alleen maar moeten denken in volgende stappen zonder dat we proberen een toekomstbeeld te definiëren. Daarin verschillen het kabinet en de fractie van D66 van elkaar. Ik geloof dat wij een grotere poging moeten doen om voor onszelf een beeld te hebben over waar wij over tien, twintig over dertig jaar met Europa willen zijn. Dat is niet omdat we denken dat we dat toekomstbeeld per definitie zullen bereiken, maar omdat elke strategie betekent dat je een punt op de horizon formuleert. Vervolgens probeer je in die richting te bewegen. Ik zei al dat daar wat mij betreft ook dat tweezijdige lijstje bijhoort. Ik hoor graag een reactie van de minister.

Dat brengt mij tot slot op de democratische legitimatie van de huidige Europese samenwerking. In de eerste plaats is het goed om hier nog eens te benadrukken dat de communautaire methode van beleids- en besluitvorming binnen de Unie voor mijn fractie de absolute voorkeur geniet. De financieel-economische crisis heeft Europa verleid tot intergouvernementele afspraken met supranationale trekjes door de inschakeling van en competentieverschaffing aan communautaire instellingen. De legitimatie lag in de noodzaak om acuut op te treden, maar dit verschaft de EU toch een rommelige governancestructuur. Transparantie en eenduidigheid lijden daaronder.

Natuurlijk is het wenselijk om het Europees Parlement op de kortere of langere duur een meer volwaardige relatie te geven met de Europese macht. Dat betekent dat de Europese Commissie steeds meer niet enkel voor haar aantreden, maar ook voor haar aftreden afhankelijk zal moeten zijn van het Europees Parlement, inclusief de beoordeling en politieke sanctionering van de individuele commissarissen. Het is op den duur ook nodig dat de Europese Raad en de Raad van Ministers als besluitvormende organen in betekenis eerder terugtreden dan vooruitreden. Zo krijgt de Europese Commissie meer een echte regeringspositie, wat mij betreft met een versterkte legitimatie van de voorzitter. Daarin verschil ik sterk van mening met collega De Vries. De discussie hierover moet onverminderd doorgaan.

Voor nu is echter vooral van belang een goede oplossing te vinden voor de democratische controle en legitimatie binnen de EMU. De munt heeft de absolute prioriteit, zegt de regering terecht. Dat geldt dus ook voor de democratische legitimatie van besluiten over de munt.

Hier dreigen we in een bijna onmogelijke spagaat terecht te komen. Het nationale budgetrecht is in het geding, en het Europees Parlement is betrokken omdat besluitvorming plaatsvindt door supranationale unieorganen. Ook wordt nog voorzien in een parlementaire conferentie van nationale parlementen en het Europees Parlement op grond van artikel 13 van het Stabiliteitsverdrag.

De regering is enthousiast over een dergelijke interparlementaire conferentie en ziet uit naar een spoedige invulling daarvan. Misschien wil minister Timmermans dat mij nog eens uitleggen. Hoezo enthousiast? Mijn fractie is hier, met de Raad van State, een stuk gereserveerder over. Terecht wijst de Raad van State erop dat het alleen maar gaat over een conferentie met een deliberatief karakter: geen bevoegdheden, geen kracht, geen betekenis anders dan dat het uitwisselen van informatie tussen de parlementen natuurlijk nuttig kan zijn. Laten we daar echter geen al te serieuze verwachtingen van hebben.

Zoals diezelfde Raad van State terecht opmerkt, is het bijzondere van de betrokkenheid van het Europees Parlement dat vertegenwoordigers van 27 lidstaten mee-oordelen over de besognes van 17 EMU-staten. Is dat een onoverkomelijk probleem? Ik vind van niet, al was het maar omdat de munt altijd een Europees

project is geweest, bedoeld voor ooit alle Europese lidstaten. Bovendien: de Europese Commissie en de begrotingscommissaris zijn eveneens supranationale organen, niet alleen van de EMU. In die zin is het niet fundamenteel anders dan wanneer de Nederlandse regering en het Nederlandse parlement bijvoorbeeld besluiten over de samenvoeging van drie provincies, en dat aan die besluitvorming ook wordt deelgenomen door ministers en Kamerleden afkomstig uit geheel andere provincies. Een apart EMU-parlement buiten het Europees Parlement, zoals de Raad van State suggereert, is een suggestie die D66 niet aanspreekt.

We hebben al een Europees Parlement. Dat kan heel goed zijn eigen boontjes doppen, ook als die boontjes alleen op EMU-velden groeien. Terecht heeft het EP dan ook eind november jongstleden ten principale uitgesproken dat het EMU-bestuur moet worden ondergebracht bij de institutionele kaders van de Unie, inclusief dus de volle bevoegdheid van het EP. Ik neem aan dat de minister die opvatting geheel en al deelt.

Als laatste ons eigen nationale parlement. Herman van Rompuy benadrukt in zijn rapport van 5 december 2012 dat de nationale parlementen een centrale rol moeten hebben bij de besluitvorming over de nationale begroting. Wordt dat, vraag ik voorzichtig, niet meer en meer een vrome wens? In formele zin zullen we het budgetrecht kunnen blijven uitoefenen met de behandeling van de rijksbegroting en alle wetgeving die daarmee samenhangt. Maar de kracht van de EMU-voorwaarden in het Europees Semester lijkt de materiële betekenis van dit begrotingsrecht te verminderen. Illustratief is de druk waaronder bijvoorbeeld het sociaal akkoord afgelopen week tot stand is gekomen. Op 30 april moet er immers iets naar Brussel. Het is de vraag welke speelruimte er later in het jaar feitelijk nog overblijft. Ik zeg niet dat wij dit willen tegenhouden, maar het is wel iets waarover wij moeten blijven nadenken. Ons nationaal budgetrecht wordt in sterke mate beperkt door de werkelijkheid van het Europees Semester. Terecht wijst de Raad van State op de dubbele lading van het budgetrecht: niet enkel controle achteraf, maar ook betrokkenheid bij en mogelijke beïnvloeding vooraf. Strengere coördinatie op Europees niveau beperkt deze ruimte. In dit kader hebben de Leidse staatsrechtjuristen Diamant en Van Emmerik in het laatste nummer van het Tijdschrift voor Constitutioneel Recht vastgesteld dat de maatregelen van six-pack, two-pack en Fiscal Compact weliswaar niet rechtstreeks in strijd zijn met artikel 105 van de Grondwet, maar dit recht wel verder uithollen omdat toenemende invloed van Europese instellingen de facto omgekeerd evenredig tot minder nationale zeggenschap leidt. Hoe ver kunnen we daarmee doorgaan? Ik nodig de minister uit daarop te reageren. Het is niet alleen een verantwoordelijkheid en zorg van het parlement, van deze Kamer en van de overkant, maar natuurlijk ook van de door deze beide Kamers geschraagde regering. Het zou prettig zijn als ook daar het denken hierover doorgaat. Hoe ziet de

minister in dit verband de constitutionele betekenis van de door Van Rompuy en Barosso voorgestelde begrotingscontracten tussen de EC en de individuele EMU-lidstaten? Is dat niet een verdere begrenzing die misschien zelfs over de aanvaardbare ruimte van het nationale begrotingsrecht heen gaat?

Ik wacht de beschouwingen en antwoorden van de minister met belangstelling af.

De heer De Vries (PvdA): De heer De Graaf zei dat twee Leidse geleerden hebben betoogd dat het budgetrecht langzaam maar zeker wordt uitgehold. Het is echter zo lang als het breed is. Als een Kamer er prijs op stelt over elk willekeurig budget te kunnen beslissen, en dat niet redelijk te houden met criteria die de meerderheid in een Kamer ook voor redelijk houdt, dan is er sprake van de beperking van het budgetrecht als je je ook nog moet storen aan Brusselse voorschriften. Zo lang een meerderheid van de Kamer echter stelt dat dit verstandige voorschriften zijn die wij hebben geïnternaliseerd en die wij ook accepteren, dan kan de heer De Graaf toch niet spreken van uitholling? Hij kan dan hooguit spreken van een waarschuwing om bepaalde criteria waarmee we het zelf overigens eens zijn, goed in de gaten te houden.

De heer Thom de Graaf (D66): Ik kom niet graag in de buurt van de vaststelling dat er sprake is van een overschrijding van artikel 105 van de Grondwet. Ik hoop dat het ook niet zo ver komt. Als het gaat om de feitelijke betekenis van het budgetrecht, dan is het niet alleen een kwestie van instemming. Daar heeft de heer De Vries het vooral over. Als wij zeggen dat het goed is, dan is het goed. Het heeft te maken met, zoals de Raad van State terecht zegt, de mogelijkheid van tijdige beïnvloeding en van controle achteraf. Controle achteraf wordt in een tijds-pressure cooker gezet, want het moet allemaal voor 1 januari klaar zijn. De beïnvloeding vooraf wordt steeds minder. Dat heeft te maken met dezelfde tijds-pressure cooker, omdat er voor 30 april iets naar Brussel moet worden gestuurd. De Tweede Kamer kan er nog over debatteren, maar wij eigenlijk niet. Op zichzelf hoeft dat ook niet, maar dat betekent wel dat de materiële invulling van het recht van de Eerste Kamer om daar in het kader van het budgetrecht nog iets van te vinden heel beperkt is geworden, wat wij er ook van vinden.

De heer De Vries (PvdA): Dat is toch iets heel anders dan uitholling? Ik had de indruk dat de heer De Graaf zich associeerde met dat begrip en met de opvatting van die twee Leidenaren. Ik vind dat niet altijd onverstandig, maar soms wel. Als de Eerste Kamer zou menen dat zij zeggenschap zou moeten hebben over wat er naar Brussel wordt gestuurd als voornemens van de Nederlandse regering, wat let haar dan om daarover te vergaderen als zij dat zo belangrijk zou vinden? En als wij dat niet zouden doen, terwijl wij het wel belangrijk vinden, hollen wij dan onze positie niet zelf uit in plaats van dat Brussel dat doet?

De heer Thom de Graaf (D66): Hoewel ik zelf van de afdeling Nijmeegs staatsrecht ben, ben ik het met de heer De Vries eens dat het soms nuttig kan zijn als wij kennisnemen van de opvattingen van Leidse juristen, zeker van deze Leidse juristen. Ons recht, als ik het beperk tot de Eerste Kamer, is vooral gelegen in de zorgvuldige en goede beoordeling van wetsvoorstellen en niet zozeer in het aangaan van beleidsdebatten over heel brede voornemens. De vraag is of wij daar nog in alle ernst en ruimte aan toe komen als we in een tijds-klem zitten. Ik denk dat de heren Diamant en Van Emmerik gelijk hebben -- overigens zeggen zij dit niet als enige, want de Raad van State zegt het ook -- dat zij zeggen dat de materiële werking van het begrotingsrecht steeds verder beperkt wordt. Als dat waar is, is het niet onlogisch om het woord uithollen te gebruiken.

De heer De Vries (PvdA): Het dunkt mij dat die uitholling vooral voor verantwoordelijkheid komt van de Kamers die dat toestaan en die daar niet de adequate actie op nemen door tijdig met de regering over dingen te spreken. Ik tekende in mijn bijdrage groot bezwaar aan tegen het geven van de schuld hiervoor aan de procedures, waarmee wij het overigens eens zijn. Dan worden we "benacht" door Brussel, terwijl wijzelf eigenlijk niet adequaat reageren op wat er uit Brussel op ons afkomt en waarmee wij het eens zijn geweest.

De heer Thom de Graaf (D66): Ik raad de heer De Vries aan om mijn tekst nog even na te lezen, want ik heb bij niemand de schuld gelegd. Ik heb ook niet geroepen dat wij daar niets aan kunnen doen. Ik heb gezegd dat dit ons een zorg zou moeten zijn. Het is een zorg van beide Kamers en wat mij betreft ook een zorg van de regering. Daar heb ik ook op aangedrongen. Ook de regering is in staat om aandacht te blijven vragen voor de procedures die wij met andere landen in Brussel afspreken in het kader van het Europees Semester. Dat vraag ik. Ik kan mij eigenlijk niet voorstellen dat de heer De Vries daar tegen is.

De heer De Vries (PvdA): Daar ben ik helemaal niet tegen. Integendeel, maar er hoeft geen sprake te zijn van uitholling als regering en Kamers samen adequaat inspelen op de procedures die in Brussel aan de orde zijn. Daarom vind ik het niet zo gelukkig dat de heer De Graaf zich associeert met dat begrip uitholling.

De heer Thom de Graaf (D66): Ik denk even na of ik begrijp wat de heer De Vries zegt. Hij is het met mij eens dat wij ervoor moeten zorgen dat wij het volle recht kunnen blijven gebruiken. Dat is moeilijk, maar hij wil de term uitholling niet horen. Hij vindt wel dat wij samen moeten spreken over de vraag of we dat recht meer inhoud kunnen geven. Volgens mij komt dat op hetzelfde neer.

De heer De Vries (PvdA): Als dat zo zou zijn -- dat zal bij nalezing van het betoog van de heer De Graaf ongetwijfeld blijken -- dan is dat prachtig, maar ik wijs er alleen op dat de heer De Graaf stelt

dat er uitholling dreigt. Ik zeg dat die uitholling zich alleen maar voordoet als wij niet de adequate acties nemen die die uitholling tegengaan. Het is dan onjuist en in ieder geval niet prudent om in de richting van Brussel te zeggen dat de procedures die men daar volgt onze positie uithollen, want dat doen wij dan zelf.

De heer Thom de Graaf (D66): De heer De Vries zegt dit voor de tweede keer, maar dat heb ik niet gezegd. Ik nodig hem opnieuw uit mijn teksten nog even goed na te lezen.

*N

Mevrouw Strik (GroenLinks): Voorzitter. Een jaarlijkse reflectie op de Europese ontwikkelingen en de Nederlandse koers daarin is geen overbodige luxe: Europa staat niet bepaald stil, en datzelfde geldt voor de Nederlandse kabinetsvisie hierop. Het afgelopen decennium was het elke twee jaar weer spannend wat de nieuwe coalitie zou vinden van Europa. Het verheugt mij daarom dat vandaag minister Timmermans in deze Kamer zijn visie kan onvouwen.

Allereerst wil ik de regering mijn complimenten maken voor de informatievoorziening. Vanuit deze Kamer is het verzoek gedaan om in de Staat van de Unie een meer integrale visie op te nemen, en daar is het ministerie in geslaagd. Ook qua toonzetting is dit kabinet een verademing ten opzichte van het vorige. Minister Rosenthal uitte hier vorig jaar beperkte opvattingen over de toekomst van Europa. Volgens deze minister was er geen tijd om een visie te ontwikkelen, omdat er hard gewerkt moest worden.

Ondanks de andere toon is ook uit de huidige Staat van de Unie geen klip-en-klare visie te destilleren op de langetermijnontwikkeling. Sinds zijn aantreden in dit kabinet lijkt de minister plots moeite te hebben met vergezichten. Hij uit ze zelf niet meer en valt bovendien de voorzitter van de Europese Raad aan op het überhaupt hebben van een toekomstvisie, omdat hij daarmee te weinig gevoel zou tonen voor het gebrek aan draagvlak voor Europa. Mijn fractie deelt de zorg voor voldoende draagvlak voor Europa, maar niet de gekozen strategie van de minister. Betrokkenheid bij Europa, mensen daarin laten meedenken en beslissen, kan alleen met transparantie in de ideeën en de besluitvorming. Eerlijke scenario's schetsen met voor- en nadelen en duidelijke momenten creëren waarop mensen zich kunnen uitspreken: dát creëert draagvlak voor de ontwikkeling van de Unie. Was het niet juist deze minister die onlangs zijn ongenoegen uitsprak over de Europese besluitvorming op dossierniveau? Hij sprak zijn afkeer uit van wat hij noemde "Europa in gerommeld worden". Ministers en lidstaten waren volgens hem voor voldongen feiten geplaatst zonder tijdens het proces een duidelijk ja of nee te hebben kunnen geven. Maar is dit niet exact wat dreigt als de minister ten opzichte van de kiezers suggereert dat de Europese integratie niet verdergaat?

We weten dat er de komende jaren een verdragsherziening zal komen; we hebben haar simpelweg op teveel fronten nodig. Ook minister Schäuble kondigde onlangs aan dat Duitsland zich daarvoor gaat inspannen. Is dan het logisch om op onderdelen wijzigingen door te voeren, bijvoorbeeld de tweede pijler van de bankenunie, zonder tevens de structurele democratische tekortkomingen van het huidige verdrag aan te pakken? Mijn fractie ziet juist in het gebrek aan beïnvloeding door burgers de ideale voedingsbodem voor eurosceptis, meer dan in de Europese samenwerking op zichzelf. Veel mensen begrijpen heel goed dat de huidige problemen op tal van terreinen -- denk aan economie, banken, klimaat of buitenlands beleid -- vragen om grensoverschrijdende samenwerking. Ook het daarbij horende overhevelen van bevoegdheden wordt breed gedragen, zolang daar maar democratische waarborgen tegenover staan. Juist op dit punt groeit de Unie steeds verder scheef. Met name door de constellatie die we nu hebben van een Unie, de eurozone en het begrotingspact wordt de besluitvorming diffuser, met verschillende lagen, en wordt het afschuiven van verantwoordelijkheden naar andere lagen of instituties alleen maar makkelijker.

Acht de regering de wijze waarop het Europees Parlement nu invloed kan uitoefenen, voldoende? Zelfs actieve nationale parlementen die de positie van hun eigen regering effectief kunnen beïnvloeden, kunnen niet zonder een volksvertegenwoordiging op het Europese niveau. Alleen die kan immers de besluiten op Raadsniveau beoordelen en ijveren voor aanpassingen. En moeten we wel toe naar een apart EMU-parlement terwijl we een Europees Parlement hebben? Ik sluit me aan bij de woorden van de heer De Graaf daarover. Is de regering van mening dat de huidige besluitvorming in het economisch en buitenlands beleid, namelijk bij unanimiteit, voldoende slagvaardig is en de EU vooruit helpt? Het is goed dat belastingontwijking door multinationals en rijke burgers nu hoog op de Europese agenda staat, maar voor een effectieve aanpak hiervan zullen we toch echt af moeten van het vetorecht op fiscale besluiten. Is de EU naar de mening van de regering nu af, of sukkelen we eigenlijk alleen maar achteruit als we het hierbij laten?

Terwijl de besluiten in de Eurozone, de Ecofin en de Europese Raad praktisch elke burger raken, weten nationale parlementen maar met moeite een deuntje mee te blazen. Baart dit de minister ook zorgen? Zo ja, welke oplossing ziet hij daarvoor? Het vorige week bereikte sociaal akkoord had in elk geval maatschappelijk draagvlak in Nederland, althans voor zolang men het eens is over wat er nu eigenlijk is afgesproken. Uit de media vernamen wij dat het kabinet niet van plan is om het sociaal akkoord op te nemen in het nationaal hervormingsprogramma in het kader van het Europees semester. Klopt dat en zo ja, wat is dan de waarde van het semester en van de rol die beide Kamers daarbij horen te spelen? Ik hoop dat ik geen gelijk heb, want het lijkt me bij uitstek iets wat we naar Brussel moeten sturen en waarin we kunnen aangeven hoe we de begroting zullen gaan

vormgeven. Welke rol ziet de minister exact voor het Europees Parlement weggelegd bij de behandeling van de Annual Growth Survey? Is dat volgens de regering voldoende?

Zoals al gezegd, zal een verdragsherziening naar onze verwachting niet lang op zich laten wachten, en eigenlijk weet de huidige regering dat ook wel. Is het wel fair om dan toch te proberen om de Nederlandse kiezers enigszins in slaap te sussen? Of komt het bagatelliseren voort uit onenigheid binnen het kabinet? De PvdA pleit al voor een referendum en heeft al de nodige wensen geventileerd voor een herziening. De VVD wil daar niets van weten. Als een herziening er toch komt, kan Nederland maar beter schetsen hoe dat verdrag eruit zou moeten komen te zien. En waarom laten we burgers daarover niet meebeslissen? Waarom zouden zij niet te overtuigen zijn van de nadelen van belastingontduiking en het leggen van de rekening voor bankproblemen bij de belastingbetaler? Vreest het kabinet koud water of gelooft het niet in de eigen overtuigingskracht?

Het kabinet kiest een andere strategie ...

De heer Thom de Graaf (D66): Het was niet mijn bedoeling om u midden in een zin af te breken.

Mevrouw Strik (GroenLinks): Dit was een nieuw stukje, dus het kan precies.

De heer Thom de Graaf (D66): Nog even over de wens van mevrouw Strik om iets aan de bevolking voor te leggen, als ik die goed begrepen heb. Ik meen dat ook haar fractie en haar partij al lange tijd voorstander zijn van een correctief raadgevend of misschien zelfs een beslissend referendum dat vanuit de bevolking opkomt. Is dat niet veel beter dan dat regering en parlement aan de bevolking vraagt om voor hen te beslissen als dat hen toevallig uitkomt, en zij dat een volgende keer weer niet doen? Moeten we het recht niet aan de burgers geven? Als dat zo is, is het niet verstandig om te zeggen: voor dit Europees verdrag gaan we even regelen dat u het mag zeggen, maar voor de rest niet.

Mevrouw Strik (GroenLinks): Sluit het een het ander uit? Op het moment dat er zo'n belangrijk besluit moet worden genomen -- gaan wij ons binden aan een nieuw Europees verdrag? -- lijkt mij het moment daar om burgers zich daarover te laten uitspreken. Dat staat toch los van het feit dat burgers zelf het initiatief kunnen nemen om een bepaald besluit voor te leggen als daar voldoende draagvlak voor is?

De heer Thom de Graaf (D66): Nee, het lijkt mij helemaal niet los van elkaar te staan. Het is het een of het ander. Of wij bepalen per keer of wij de burger zijn recht geven om ons te overrulen of in plaats van ons te besluiten, of wij geven het recht aan de burgers om elke keer als zij dat willen een besluit dat wij hebben genomen eventueel van een veto te voorzien. We moeten wel kiezen. Het een doen en het ander ook een beetje doen, leidt niet

alleen tot verwarring maar is ook fundamenteel onjuist. Het schaadt de werking van een representatieve democratie.

Mevrouw Strik (GroenLinks): Het belangrijkste criterium voor ons is of burgers zich willen uitspreken. In die zin past dit het best bij het correctieve referendum op initiatief van burgers. Dat ben ik helemaal met de heer De Graaf eens. Dit is echter een gedenkwaardig moment, waarop je zeker wilt weten dat de beslissing gedragen wordt voordat je erin stapt. Je zou ook kunnen bekijken of het opkomt bij burgers dat zij hierover willen beslissen. Wij zouden dat bijzonder toejuichen.

Het kabinet kiest een andere strategie om draagvlak te bereiken. Het beschouwt het opstarten van een discussie over het terughalen van bevoegdheden als een probaat middel tegen de euroscepsis. Verwacht de regering dat dit iets gaat oplossen? In elk geval zal het niet de eurocrisis oplossen. Inmiddels hebben Frankrijk en Duitsland het VK laten weten dat ze niet willen meedoen aan het Britse onderzoek. Ziet de minister bovendien niet het risico dat het draagvlak voor de EU door zo'n exercitie zelfs zou kunnen verzwakken, bijvoorbeeld als blijkt dat met name de sociale regels en de milieuregels van de EU op de korrel worden genomen? Ik krijg graag een toelichting van de minister op het doel van deze exercitie en van de risico's ervan.

Dit kabinet stelt zich zeker constructiever op in de EU dan Rutte I. Het levert zijn bijdrage aan oplossingen voor de crisis, maar het hangt toch nog geregeld aan de rem, ook samen met andere lidstaten. We zien dat keer op keer bij de trage besluitvorming om de probleemlanden in de eurozone te hulp te schieten. Door geen investeringen toe te laten in sectoren die een duurzame economie kunnen aanblazen, snijden we in onze eigen vingers. Het rigide bezuinigingsbeleid schaadt de economieën zodanig dat de staatsschulden alleen maar verder oplopen in bijvoorbeeld Spanje en Portugal. Het smoort mogelijk herstel in de kiem, maar veroorzaakt ook veel leed. Mevrouw Broekers-Knol en de heer De Vries hebben al gewezen op de urgentie van het aanpakken van de jeugdwerkloosheid. Het wakkert ook wrokgevoelens aan. Het gaat goed met de Gouden Dageraad in Griekenland. Ook in Italië is de politieke stabiliteit ver te zoeken. Pijnlijke besluiten lijken geen "eigenaar" meer te hebben, met name in de probleemlanden. Onderschat het kabinet de ontwrichtende werking van deze nationale bewegingen niet? Politici die nog wel lef hadden, worden steeds meer in het defensief gedrukt. Het sociaal akkoord in Nederland laat zien dat draagvlak in de samenleving nodig is en dat hervormingen op de langere termijn en beperkte bezuinigingen op de korte termijn een betere garantie zijn voor de houdbaarheid van de staatsfinanciën. Kunnen we verwachten dat het kabinet deze uitgangspunten ook in Brussel zal uitdragen? Het maatschappelijk draagvlak voor een dergelijke houding komt vanzelf als het kabinet uitlegt dat het belang van onderlinge solidariteit samenvalt met het Nederlandse belang.

De Europese Unie is zozeer door haar eigen problemen in beslag genomen, dat het besef soms afwezig lijkt dat ze elke dag antwoorden en strategieën klaar moet hebben voor de wereld die om haar heen draait. Te spreken over China als opkomende economie is allang achterhaald. Maar ook India, Brazilië en Rusland veroveren de wereldmarkt. De veranderende wereldverhoudingen, waarbij de VS hun vizier hebben verlegd naar het Oosten, vormen wellicht nog de meest urgente reden voor een slagvaardiger Europees beleid. Het is ook een reden voor meer geïntegreerde consulaire samenwerking. Hoe kijkt het kabinet aan tegen de concurrentiepositie van de Unie en haar potentie op de wereldmarkt? Zijn we proactief genoeg met onze eigen innovatie en in hoeverre draagt de Unie bij aan een duurzame wereldeconomie? Vinden we het juiste evenwicht tussen ons economisch belang en het belang om een waardengemeenschap te zijn, ook op het wereldtoneel? Mijn fractie ziet redenen voor zorg.

Een van die zorgen betreft de bedreigingen voor het emissiehandelssysteem voor CO₂. Juist nu een land als China een eigen emissiehandelssysteem aan het opzetten is, moet de EU laten zien dat het echt kan werken. Daarvoor is het back-loadingvoorstel waar het EP vandaag over stemt, niet eens voldoende. De EU heeft ook ambitieuze klimaatdoelen voor 2030 nodig. Kan het kabinet zijn ambities schetsen op dit gebied? De energiediscussie neemt een revolutionaire wending nu de VS menen hun heil in schaliegas te moeten zoeken. Moet de EU niet juist nu laten zien dat er wél duurzame wegen zijn om onafhankelijker te zijn van externe energievoorziening?

Handelsverdragen die de EU sluit, zouden armere ontwikkelingslanden meer ruimte moeten bieden om hun eigen markt te beschermen tegen Europese import. Is de regering bereid om hiervoor actief te lobbyen bij nieuwe EPA's of interim-EPA's? Europese landbouwexportsubsidies worden weliswaar op nul gezet, maar het instrument van de exportsubsidies blijft wel bestaan, met schade door dumping in ontwikkelingslanden tot gevolg. Tel daarbij op de fiscale voordelen van hier gevestigde bedrijven die zaken doen in de ontwikkelingslanden en je hebt redenen genoeg voor een herbezinning op de vraag of wij de zelfstandige economische ontwikkeling in deze landen wel bevorderen of zelfs een kans geven. Vindt deze fundamentele discussie plaats in de Unie? Het raakt vele Raden en vele Commissarissen. Graag hoor ik de visie van het kabinet hierop.

Graag zwaai ik de minister lof toe voor zijn voortrekkersrol bij de brief over een Europees rapid alert mechanism bij mensenrechtenschendingen binnen de EU. Wat gaat het kabinet nog meer doen om ervoor te zorgen dat zo'n rapid alert mechanism er echt komt? De Hongaarse premier Orbán was hierover kennelijk niet te spreken, dus die boodschap is alvast aangekomen. Welke stappen zet de minister in de Raad van Europa om Hongarije daarop aan te spreken? Het huidige, beperkte Justice Scoreboard geeft Eurocommissaris Reding een extra argument om op te treden tegen de ondermijning van de rechtsstaat in Hongarije.

Mijn fractie zou het liefste zien dat het mechanisme alle grondrechten en democratische beginselen gaat omvatten. Wat is de ambitie van het kabinet, ook wat betreft handhaving, en op welke termijn? Een sterke rule of law is belangrijk voor onze interne samenwerking, maar ook voor onze geloofwaardigheid naar buiten. Maken we die normen ook waar in ons optreden buiten de Unie?

Mijn fractie prijst het labelen van producten uit de Westbank, omdat we daarmee erkennen dat de bezetting van de Palestijnse gebieden door Israël illegaal is. Maar meer is nodig: het creëren van een reëel perspectief op een soevereine Palestijnse staat -- elke nederzetting erbij brengt dat perspectief verder weg -- en het stopzetten van de dagelijkse mensenrechtenschendingen.

Volwassenen en kinderen zitten zonder proces lang vast, hebben geen toegang tot gezondheidszorg of andere basale voorzieningen en hebben geen vrijheid van beweging. Wat doen we eraan? Paul Brill noemde het vredesproces zaterdag in zijn column een schijnbaar levenloos lichaam. Van de VS hoeven we niet al te hoge verwachtingen te hebben. Nederland heeft zich onthouden van stemming in New York toen gestemd werd over de verhoging van de status van Palestina. Als argument gaf de minister dat hij prefereerde met de Unie, Europabreed, als eenheid, op te treden. Welke rol kan en moet de Unie spelen om het vredesproces toch weer nieuw leven in te blazen?

Ook in een land als Syrië speelt de prangende vraag aan wiens kant we staan. Durven we te kiezen, om de positieve krachten te ondersteunen zodat na de mogelijke val van Assad de eerste stapjes naar een democratie kunnen worden gezet? Het Vrije Syrische Leger heeft onze steun nodig, om ervoor te zorgen dat de dagelijkse aanvallen op burgers stoppen, maar ook voor een perspectief in lijn met onze waarden. Wat doet Europa en wat bepleit Nederland in Europa? Het is een duivels dilemma wat te doen, maar niets doen is ook een keuze. Dat weten we allemaal.

Nog ietsje dichter bij huis hebben we onze ring of friends, zoals we de landen van het Europees nabuurschap noemen. We hebben voor deze landen veel diverse doelstellingen, zoals het bevorderen van handel, het bevorderen van de democratie en het bevorderen van de rechtsstaat. Deze doelstellingen strijden met elkaar om prioriteit. Kortetermijnstabiliteit en een democratiseringsproces zijn soms moeilijk te verenigen. Waar kiezen we voor?

Tegelijkertijd beschouwt de Unie de buurlanden als een belangrijke buffer voor de illegale migratie naar Europa. We financieren hun grensbewaking en maken hen verantwoordelijk als transitland via terug- en overnameovereenkomsten. Hoewel de naleving nog problematisch is, hebben we binnen de Europese Unie wel onze wetgeving voor asielzoekers steeds meer op orde. Wat hebben asielzoekers echter aan Europese waarborgen als ze aan de grenzen van Marokko of Libië worden tegengehouden, terwijl hun daar geen perspectief wordt geboden op bescherming? Hoort naleving van het Vluchtelingenverdrag niet een strikte voorwaarde te zijn binnen het Europees

nabuukschapsbeleid? Twee weken geleden heb ik in Marokko met tal van organisaties en migranten gesproken. Iedereen, behalve de Marokkaanse regering, erkent dat de staat structureel geweld pleegt ten aanzien van migranten. Ze leven zonder voorzieningen en zijn vogelvrij; om de haverklap worden ze opgepakt en in de woestijn gedropt. Of ze legaal of illegaal zijn, of zelfs door de UNHCR zijn erkend, maakt daarbij geen verschil: hun zwarte huidskleur is voldoende om gedeporteerd te worden.

De Europese Unie is doodsbenauwd om Marokko hierop aan te spreken, want lidstaten willen die dichte grenzen niet verspelen. Sterker nog: als Marokko de overnameovereenkomst sluit, wordt de druk op vluchtelingen uit de Subsahara nog groter. Ik lees in de Staat van de Unie dat Nederland niet zal aarzelen stevigheid te bepleiten ten aanzien van het terugnemen van de eigen burgers door die landen. Is de minister ook bereid deze stevigheid te betrachten om derdelanders die de EU niet meer kunnen bereiken en vast komen te zitten in onze buurlanden, bescherming en veiligheid te bieden? Ter inspiratie bied ik de minister hierbij graag het onthullende en alarmerende rapport aan dat Médecins Sans Frontières over Marokko heeft opgesteld. Overigens staat Marokko hier niet alleen in. Het is meer een illustratie van de impliciete gevolgen van ons externe migratiebeleid.

Ik kijk uit naar de beantwoording door de minister.

*N

De heer Kuiper (ChristenUnie): Voorzitter. Dit zijn de eerste Algemene Europese Beschouwingen met deze regering, met een nieuwe minister van Buitenlandse en Europese Zaken en met een nieuwe Staat van de Unie. Alles wat deugd heet, moeten we prijzen. Zo prijzen wij een minister die in vloeiend Italiaans de Italiaanse televisie te woord kan staan. Bovendien prijzen wij een Staat van de Unie waarin de vraagstukken waar wij voor staan eerlijk worden benoemd.

Een van de vraagstukken betreft de staat van de democratie. Dat vraagstuk is urgent genoeg om ons debat eraan te wijden. Ik wil dat in elk geval in mijn bijdrage doen. De Raad van State spreekt over "democratische vervreemding" die zich "zeer markant" voordoet. Er wordt al langer gesproken over het democratisch tekort. In de Staat van de Unie wordt er gesproken over het vraagstuk van de democratische legitimiteit van de keuzes die in Europa worden gemaakt. Mijn fractie is van mening dat dit debat zonder meer urgent is en tot parlementaire actie moet leiden. Er worden ingrijpende politieke keuzes van ons verlangd, keuzes die de rol van nationale parlementen niet alleen direct raken, maar ook de invloed van nationale parlementen beperken. Wij hebben de voorbeelden daarvan vandaag ook al gehoord. Wij raken hier aan constitutionele verantwoordelijkheden. De rechten van ons parlement hebben een grondwettige basis. De parlementaire democratie is een principe op

zichzelf. Onze democratie is bovendien de keuze van het Nederlandse volk en is, als vele andere zoals de Amerikaanse en de Franse, geboren uit een authentieke impuls tot behoud van eigen beslissingsmacht; verzet, zo men wil, tegen heerszucht van bovenaf. Op die zenuw gaan we weer staan als er onzekerheid blijft over de democratische legitimiteit van Europese besluitvorming.

Wij zijn dus blij met de opening in de Staat van de Unie voor een hoogstnoodzakelijke bezinning op dit democratisch tekort. Wat is dat? Allereerst is er het besef onder burgers dat zij slechts een gebrekkige invloed hebben op Europese besluitvorming. Zij kunnen natuurlijk naar de stembus gaan. Volgend jaar zal dit weer het geval zijn. Dat zullen belangrijke verkiezingen worden. Maar wat dan? Dan kiezen de kiezers niet alleen op Europees maar ook nationaal vlak, parlementaire organen waarin zich dit democratisch tekort voordoet. De nationale parlementen hebben namelijk een gebrekkige invloed op Europese besluitvorming en dat is al jaren een bekend gegeven. Het is een onacceptabele situatie die niet langer kan voortbestaan, omdat ze het risico in zich draagt van een geleidelijke afkalving van gevestigde democratische instituties. Dat kan natuurlijk niet en daarom moeten nationale parlementen en het Europees parlement zich nadrukkelijk inspannen om de inhoud en het proces van Europese besluitvorming te verbeteren.

In 2002 hebben Nederlandse rechtsgeleerden op het vlak van Europees recht, mede op instigatie van een motie-Jurgens uit 2000 in dit huis, het voorstel gedaan om in elk geval in een zogenaamde "Europawet" de regelingen vast te leggen die gelden tussen regering en parlement met betrekking tot de vormgeving van Europees beleid. De afloop van het debat hierover was onbevredigend en ik kom er daarom later in deze bijdrage op terug. Ik zal in mijn bijdrage eerst de huidige mogelijkheden tot het uitoefenen van invloed door nationale parlementen schetsen, daarna bespreek ik het commentaar van de Raad van State in samenhang met de Staat van de Unie en vervolgens stel ik de vraag welke stappen nodig zouden zijn volgens mijn fractie.

In de architectuur van Europa was geen formele plaats ingeruimd voor nationale parlementen, maar wel voor het Europees Parlement. In het Verdrag van Lissabon, dat in dit huis is goedgekeurd op 8 juli 2008, is voor het eerst een duidelijk herkenbare rol toegekend aan nationale parlementen. Zij kregen uiteraard geen rechtstreekse invloed, maar een informatiepositie gelijk aan het Europees Parlement en de mogelijkheid, bezwaar te maken tegen voorgenomen Europese regelgeving. Er zijn sinds het Verdrag van Lissabon twee procedures waarvan wordt gebruikgemaakt: de gekleurde kaarten en het behandelvoorbehoud, maar beide garanderen slechts geringe invloed. De gelekaartprocedure heeft maar één keer -- zelfs pas recent en wij zijn vijf jaar verder -- geleid tot het beoogde resultaat. De effectiviteit van het behandelvoorbehoud, dat vooral door de Tweede Kamer wordt gebruikt maar

hier ook, is op zijn gunstigst onduidelijk. Ministers krijgen parlementaire mandaten voor onderhandelingen in Brussel, maar de Raadsvergaderingen zijn niet openbaar. Wij weten dus niet welke speeches onze bewindslieden daar houden, maar wij krijgen wel de verslagen. Wanneer echter met gekwalificeerde meerderheid wordt besloten, nemen besluiten geen keer. Zo kan een nationaal parlement, ondanks een behandelvoorbehoud, Europese besluitvorming die haar onwelgevallig is, niet tegenhouden.

Bij de behandeling van het Verdrag van Lissabon werd gesuggereerd dat we een regeling zouden aanvaarden die helderheid zou scheppen over Europese en nationale zeggenschap. "Subsidiariteit is geen vies woord meer", schreef het kabinet destijds in de zogenaamde "Hoofdpijnenbrief". De wending die wij toen maakten was dat dat subsidiariteit geen vies woord meer was. Blijkbaar was het dit daarvoor wel. Premier Balkenende zei tijdens het debat in dit huis: "Het Verdrag van Lissabon bakent expliciete bevoegdheden van de Unie af door middel van categorieën van bevoegdheden. Deze bevoegdheidsverdeling is een belangrijke verbetering ten opzichte van de huidige verdragen. De Unie kan alleen die bevoegdheden uitoefenen die haar in de verdragen zijn toegekend. Bevoegdheden die niet aan de Unie zijn toebedeeld, horen toe aan de lidstaten." De nationale parlementen zouden moeten bewaken dat de Unie binnen de grenzen van haar bevoegdheden blijft. Dat blijkt een ingewikkelde klus; Lissabon veranderde niets aan de bestaande dynamiek. De nationale parlementen lijken op een doelman die tien ballen tegelijk op zich afgevuurd ziet. De Europese Commissie weet altijd wel een titel te vinden -- ik wees er in mijn interrupties al op -- om invloed uit te oefenen op nationaal beleid en dus toch een bal achter de doellijn te krijgen. Het gaat daarbij om vele ballen. Gegeven deze asymmetrische verhoudingen kunnen nationale parlementen de materiële invloed vanuit Europa niet goed afstoppen wanneer ze dat zouden willen.

De heer Van der Linden (CDA): Ik denk dat de Europese regeringsleiders, de leiders van de nationale lidstaten, in de afgelopen periode veel meer ballen achter de doellijn geschopt hebben dan de Europese Commissie. Het verwijt aan de Commissie is namelijk dat ze juist op dat punt de wedstrijd verloren heeft.

De heer Kuiper (ChristenUnie): De heer Van der Linden heeft gelijk. Het gaat via de Raad. De Raadsbesluiten keren op deze wijze weer terug achter de doellijn binnen de lidstaten.

De heer Van der Linden (CDA): De Raad zijn wij zelf.

De heer Kuiper (ChristenUnie): De ministers die naar de Raad gaan, kunnen weliswaar een mandaat meekrijgen, maar omdat er sprake is van meerderheidsbesluitvorming wil dit niet zeggen dat

het nationale parlement vooraf rechtstreeks invloed heeft op de uitkomst.

De heer Van der Linden (CDA): Het nationale parlement heeft altijd invloed op de standpuntbepaling van de nationale lidstaten. Dat geldt voor ieder parlement, als het dat zelf wil. Overigens moeten de regeringen zelf ook het subsidiariteitsbeginsel toepassen. Wij leven echter in een Europese Unie. Als de heer Kuiper iedere keer het veto wil zien, als wij het enige land zijn dat tegen is, heeft hij gelijk. Het kan echter voorkomen dat wij in een minderheidspositie zijn. Dan moet je accepteren dat wij het loodje leggen bij gekwalificeerde, supergekwalificeerde of gewone meerderheden. Dat doen wij echter, omdat wij vinden dat de vooruitgang en de kracht van Europa ons meer voordelen oplevert dan tegenstemmen in dat ene geval.

De heer Kuiper (ChristenUnie): Ik ben het met de heer Van der Linden eens dat wij in een Unie leven. Wij hebben verdragen gesloten die werking hebben binnen onze nationale rechtsorde. Tegelijkertijd spreken wij ook over een democratisch tekort dat verschillende verschijningsvormen kent. Ik wees er al op dat niet openbaar is wat er in de Raad wordt besloten. Ik wees bovendien op het mechanisme dat een parlement van tevoren een mandaat kan meegeven, maar dat dit geen rechtstreekse invloed heeft op de uitkomst. Dan komt het besluit terug en wordt het omgezet in wetgeving. Het gaat dan weliswaar nogmaals door het parlement, maar dan geldt toch dat gedane zaken geen keer nemen: dat besluit gaat het worden.

De voorzitter: Mijnheer Van der Linden, laatste keer!

**

De heer Van der Linden (CDA): Wij hebben nooit gekozen voor de zogenaamde "Deense formule", dat wil zeggen dat je de regering met gebonden handen naar Brussel stuurt. Wij hebben in het parlement juist altijd bewust gekozen voor overleg vooraf, het meegeven van opvattingen en verantwoording achteraf. Dat kan natuurlijk veranderen, maar deze houding heeft Nederland tot dusver aangenomen.

De heer Kuiper (ChristenUnie): Dat klopt. Het is een van de twee vormen die ik noem, een van de twee vormen waarmee een nationaal parlement invloed kan uitoefenen op Europese besluitvorming. Ik wees ook op de kaartenprocedure. Een aantal sprekers heeft gewezen op de ingewikkeldheid daarvan. Als die niet slaagt, kan de Europese Commissie een besluit voorbij de doellijn brengen, om bij deze beeldspraak te blijven. Als een nationaal parlement niet in staat is iets tegen te houden waarvan het betwist of het een bevoegdheid is van de Europese Unie, gaat het toch door.

Mevrouw Strik (GroenLinks): De heer Kuiper zegt dat hij de indruk heeft dat de Europese Commissie

vaak een beetje haar bevoegdheden weet op te rekken om met voorstellen te komen die eigenlijk niet tot haar bevoegdheden horen. Hoe verklaart hij dat die subsidiariteitstoets niet werkt? Wij hebben tot nu toe bijna nog nooit een meerderheid gekregen van nationale parlementen die de kaart trekken omdat de Europese Commissie te ver gaat.

De heer Kuiper (ChristenUnie): Het vergt nogal wat overleg om een aantal parlementen achter een bezwaarprocedure te krijgen. Dat is sowieso al ingewikkeld. Ik zou wel eens een evaluatie willen zien van deze twee instrumenten, dus van de gele- en oranje kaartprocedure en het behandelvoorbehoud, met de vraag hoe effectief die zijn. In 2008 hebben wij gezegd dat een nationaal parlement een sterke rol zou moeten spelen. Collega Van der Linden heeft al gezegd dat wij er zelf bij zitten en bij willen zitten. Vanuit dit huis hebben wij veel gedaan aan de toetsing van Europees beleid en toch moet je constateren dat die invloed heel beperkt is. Wat de Raad bij meerderheidsbesluit wil, gaat gewoon gebeuren en dat gaat via de lijn van de gedeelde bevoegdheden of via een meerderheidsbesluit in de Raad.

Mevrouw Strik (GroenLinks): De heer Kuiper legt de oorzaak bij het feit dat het ingewikkeld te organiseren is. Zou het niet zo kunnen zijn dat de subsidiariteitsbezwaren niet zo breed gedeeld worden door de nationale parlementen in de lidstaten?

De heer Kuiper (ChristenUnie): Ik spreek hier als vertegenwoordiger van het Nederlandse volk in dit parlement. Ik meen dat ik deze dingen moet zeggen. Wij hebben hier een grondwettelijke taak uit te voeren, een democratische taak. Als het de bedoeling is om via nationale parlementen Europees beleid te beïnvloeden, moet dat een serieuze mogelijkheid in dit huis zijn. Wij moeten alles in het werk stellen om dat optimaal te laten functioneren. Ik was net in debat met enkele collega's. Het begrip "subsidiariteit" behoeft kennelijk nadere uitleg, ook in ons eigen huis, als een criterium om goed te kunnen aangeven welke bevoegdheden wij zelf hebben en welke bevoegdheden Europa heeft. Het schaduwgebied ertussenin zijn de gedeelde bevoegdheden. Wij zouden niet de procedure van de BNC-fiches hebben als dat niet een soort overgangsgebied was. De houding van de nationale parlementen is dat je je moet verweren, omdat het anders doorgaat. Het is een ja, tenzij. Tenzij je protesteert, gaat het door. Dat is een asymmetrische verhouding tussen Europa en het nationale parlement. Als dat meestal de uitkomst is, klopt er iets niet in het beginsel van subsidiariteit en dan moet men dat precisieren. Door het parlement wordt niet vrijwillig besloten tot overgave van bepaalde rechten, maar er is een voortdurende inbreuk van buitenaf.

Ik constateer dat de expliciete afbakening van bevoegdheden, waarover het in 2008 nog zo oprecht ging, onmogelijk is gebleken. Dat is ook een verschijningsvorm van het democratische tekort. Er vindt een Europeanisering van het

nationaal beleid plaats zonder voorafgaande democratische legitimering door nationale parlementen. Er is wel een indirecte, maar geen bewust voorafgaande legitimering.

Er zijn inmiddels andere aspecten van het democratische tekort bij gekomen. Het Nederlandse parlement heeft ingestemd met het ESM als permanent noodfonds en daarmee ook iets gedaan met het eigen budgetrecht. Over stortingen in dat fonds beslist het parlement immers niet meer zelf, maar dit gebeurt via een automatisch mechanisme. De andere ontwikkeling die zich voordoet, is de manier waarop het budgetrecht nu vorm krijgt onder het Europees semester. Er komt een annual growth survey voor alle lidstaten van de Europese Unie. Dat is slechts een advies met betrekking tot het te voeren economisch beleid, maar wel een advies dat de goedkeuring krijgt van de Europese Raad. Zo'n advies valt natuurlijk moeilijk te negeren. Dat doen wij ook niet, want wij richten onze begrotingscyclus erop in. Er komt bovendien een stelsel van sancties bij, waardoor de 3% wordt overschreden. Dat maakt duidelijk dat de autoriteit voor wat de vormgeving en sturing van onze economie betreft zich langzamerhand verlegt naar Brussel. Is daar op enig moment door dit parlement toe besloten? Is er besloten dat wij op deze manier ons materiële budgetrecht beperken? Gaan wij dat nog doen? Gaan wij daarmee bewust instemmen? Staat ons nationale parlement toe dat wij de discussie over artikel 105 van de Grondwet voeren of daaraan voorbijzien? Wij zullen er iets mee moeten.

Terwijl wij al jarenlang spreken over een democratisch tekort en de noodzaak van meer controle op Europese aangelegenheden, verzwakt het parlement in zijn vermogen om invloed uit te oefenen op het beleid. Of wij daar nu zelf aan bijdragen of anderen: dit is de gang der dingen. Wij zetten een ontwikkeling in waarbij democratische legitimiteit verder weg komt te liggen. Dat is althans de analyse van mijn fractie.

Nu heeft de Raad van State de Eerste Kamer gediend met voorlichting. Die heeft vooral betrekking op de hantering van het budgetrecht. Er worden ook opmerkingen gemaakt over het ESM en de ECB. Ik ga daaraan nu voorbij. De meest vergaande uitspraak in dat stuk is dat we ons met het Stabiliteitsverdrag, waaronder ook het Europees semester functioneert, in een "parlementair niemandsland" begeven. Dat zou een parlementaire doodzonde zijn. Het Europese Parlement heeft geen bevoegdheden op dit punt en de nationale parlementen lopen achter de feiten aan volgens het mechanisme dat er controle achteraf mogelijk is maar dat de gang eigenlijk al is bepaald, soms al elders. Heeft de Europese Raad een besluit genomen in het kader van het Stabiliteitsverdrag, het Europees semester, dan kan men daarover mopperen of een debat voeren, maar het blijft zo. Dat gaat ook zo werken met betrekking tot het begrotingsbeleid.

De Raad van State meent dat het accent in het nationale parlement komt te liggen bij verantwoording en controle en niet meer bij medebeslissing. Het budgetrecht zoals onze

Grondwet dat toekent aan het parlement, bestaat mede uit beleidsbeïnvloeding, maar dat accent zal volgens de Raad van State naar de achtergrond verdwijnen. De Raad van State meent dat dit ondergebracht moet worden bij het Europese Parlement. Dat vergt een verdragswijziging en die is nu niet aan de orde. Gebeurt dat niet, dan is het volgens de Raad van State in elk geval nodig dat de betrokkenheid van het parlement bij de inbreng van de regering in het Europees Semester wordt verbeterd. Daarover hebben wij nog niet gesproken. Ik zou het een geweldige gelegenheid vinden om er vandaag wel over te spreken in dit debat. Wat vindt de regering van het oordeel van de Raad van State dat de betrokkenheid van het parlement moet worden verbeterd bij de verdere ontwikkeling van het Europees semester?

Er is nog een punt dat de bevoegdheid van nationale parlementen raakt. Dat is het punt uit de voorlichting dat vorige week werd geciteerd door de heer Bolkestein, overigens naar aanleiding van de presentatie van een publicatie over Europa van het wetenschappelijke instituut van mijn partij. De Van Rompuy-plannen voorzien in het sluiten van contracten tussen lidstaten en de Europese Commissie over het te voeren beleid. Het besluit over die contracten is nog niet genomen, maar dat is het voornemen. Dat wordt een nieuw koord waarlangs de Europese Commissie nationale bevoegdheden naar zich toe kan trekken. Onze regering is terughoudend, maar ook weer niet principieel tegen.

Als hiertoe wordt besloten, komt het nationale parlement goeddeels buitenspel te staan. Het kan wat amenderen, maar het kan er niet onder uit. Zo'n contract bevestigt de supranationale autoriteit van de Europese Commissie over het te voeren beleid in Nederland. Het commentaar van Bolkestein was hier: "dan hoeft het van mij niet meer. Hoe kan de Staten-Generaal hiermee akkoord gaan? Zal de "democratische vervreemding" hierdoor niet toenemen?

De heer Van der Linden (CDA): De nationale contracten zijn gekomen omdat met name Duitsland vond dat de bestaande verdragen onvoldoende zekerheid geven dat de lidstaten die nu uit de pas lopen, in de toekomst in de pas blijven lopen. Dat is als het ware een parallelstructuur, zo u wilt een noodverband, op verzoek van een lidstaat. Vindt u dat gelet op het Nederlandse belang een goede zaak?

De heer Kuiper (ChristenUnie): Ik vind alle voornemens om lidstaten binnen de Europese samenwerking in de pas te laten lopen, prijzenswaardig en loffelijk. De kernvraag is echter wat we dan doen met onze democratische instituties en onze parlementaire bevoegdheden. Parlementaire bevoegdheden zijn nodig om de juiste besluiten te nemen. Dát dient de weg te zijn.

De heer Van der Linden (CDA): Daar zijn we het over eens.

De heer Kuiper (ChristenUnie): Dan zou u niet moeten instemmen met zo'n noodprocedure, die alle reguliere parlementaire processen passeert.

De heer Van der Linden (CDA): Nee, de nationale parlementen krijgen die landencontracten ter beoordeling voor. Dat is ook hier afgesproken. Dat andere punt hebben we overigens besproken toen de rapporten-Van Rompuy aan de orde kwamen, met de minister-president en de minister van Financiën. We hebben dat gevraagd, omdat we meer zekerheid moeten hebben en we niet moeten opdraaien voor landen die zich niet aan de spelregels houden. Als dat een instrument is wat de lidstaten zich verschaffen, moet Nederland daar dan aan meedoen, of niet?

De heer Kuiper (ChristenUnie): Het kernpunt is dat we niet kunnen marchanderen met onze parlementaire democratie. Natuurlijk zijn er allerlei goede doelstellingen -- ook deze doelstelling valt daaronder -- maar de vraag is of dit het instrument is om dat te bereiken. Als het instrument impliceert dat de voorafgaande invloed van het parlement verdwijnt, is dat heel ernstig. Als er ook maar enige twijfel is of dit compatibel is met artikel 105 van de Grondwet, dan zou moeten gelden "niet inhalen".

De heer Van der Linden (CDA): Als het zou verdwijnen, hebt u gelijk. Maar daar zijn de nationale parlementen zelf bij. We hebben hier met de minister-president en de minister van Financiën besproken dat nationale landenrapporten, voor zover ze betrekking hebben op Nederland vooraf in het parlement, ook in de Eerste Kamer, moeten worden besproken. Als dat gebeurt, bent u dan tegemoet gekomen in uw bezwaren?

De heer Kuiper (ChristenUnie): Ik kom even langszij bij u. Wij zijn er zo langzamerhand aan toe om al dit soort afspraken tussen regering en parlement in een helder kader onder te brengen. We hebben nu verschillende verdragslijnen en overeenkomsten. Iedere keer wordt de plechtige gelofte gedaan dat het parlement daarbij wordt betrokken, maar het is onderhand wel een enorm woud aan overlegstructuren en momenten die in de gaten moeten worden gehouden. Voor de grote onderwerpen zal verdragswijziging nodig zijn, maar zolang we in deze situatie zitten, is het voor ons als nationale parlementariërs zaak om streng en zorgvuldig te zijn -- u hebt er zelf voor gepleit in uw bijdrage -- op de bevoegdheden die we hier hebben. Die moeten we gebruiken en die moeten we niet door overeenkomsten en verdragen die van buiten komen, langzamerhand laten veranderen zonder dat het tot een bewuste instemming komt.

De heer Van der Linden (CDA): Ik blijf bij de stelling die u net noemde. Maar de huidige verdragen voorzien in enhanced corporation, versterkte samenwerking. Dat is verdragsmatig gerechtvaardigd. De huidige verdragen voorzien -- ik zeg dat met wat meer aarzeling -- in verdragen à la het Stabiliteits- en groeipact. Daar zijn de nationale parlementen allemaal direct bij

betrokken, tenzij ze die verantwoordelijkheid laten liggen.

De heer Kuiper (ChristenUnie): Toch klagen wij erover dat wij als nationaal parlement niet genoeg invloed kunnen uitoefenen, toch houden we een discussie over het democratisch tekort, toch worden wij door burgers aangesproken op onze mogelijkheden tot beïnvloeding. Ik vind dat dat een grondiger aanpak verdient dan nu, waarin we steeds kleine wijzigingen aanbrengen in de positie van het parlement.

De heer Van der Linden (CDA): Ik beveel u aan om het optreden van Van Rompuy in Buitenhof te bekijken.

De heer Kuiper (ChristenUnie): Dat heb ik al gedaan.

Ik heb een aantal principiële vragen die we onder ogen moeten zien.

1. Welke parlementaire bevoegdheden kunnen het Europees Parlement en het Nederlandse parlement uitoefenen in het kader van het Europees Semester? Ik noem de groeianalyses, die niet door het Europees Parlement worden gecontroleerd. Als hier sprake is van een democratisch gat, zoals de Raad van State stelt, hoe lossen we dat dan op?

2. Wat draagt bij aan een stelsel van parlementaire beïnvloeding en controle van Europese aangelegenheden dat geen afbreuk doet aan de constitutionele bevoegdheden van het parlement en het democratisch tekort verkleint? Ik zoek een oplossing die recht blijft doen aan de bevoegdheden die de Grondwet ons geeft.

De Staat van de Unie onderkent deze problemen op zichzelf -- ik vond dat een van de deugden van het stuk -- maar gaat voorbij aan enkele kernpunten. Het kabinet meent dat er stappen te zetten zijn binnen de huidige verdragen. De regering wil zwaarder inzetten op de parlementaire voorbereiding van wat in Europese raden wordt besproken. Dat zal niets voor niets zijn, zeg ik tegen collega Van der Linde: het kabinet ziet zelf dat het zwaarder wil inzetten op parlementaire voorbereiding van wat in Europese raden wordt besproken. Dat is prima natuurlijk, maar wat zijn de concrete ideeën op dit punt? Ook wil de regering het nationale parlement meer betrekken in het kader van het Europees Semester. Maar aan het punt van de Raad van State, namelijk dat het voortaan slechts kan gaan om verantwoording en controle en niet meer om medebeslissing, gaat de regering voorbij. Zelf meent de regering dat verdere parlementaire borging noodzakelijk zal zijn als ingrijprechten in nationale begrotingen sterker worden. Dat perspectief is er dus ook. Waar denkt de regering concreet aan? Op den duur, zo meent ook de regering, kan verdragswijziging nodig zijn om tot verbetering van de democratische legitimering in Europa te komen. Maar dat is een moeilijke begaanbare weg en daarom kunnen we ook niet wachten op een nieuw verdrag om de democratische legitimiteit van Europa te versterken. Dat betekent dat Europees Parlement

en nationale parlementen nadrukkelijker hun positie moeten verstevigen. Ik kom nu terug op het idee van een "Europawet". Dit was een voorstel van een groep staatsrechtgeleerden, om advies gevraagd door de regering, die van mening waren dat de inlichtingenplicht van de regering, parlementaire invloed op Europese agenda's, besluitvormingsprocedures, Europese benoemingen en ook de positie van Europarlementariërs in vergaderingen van Eerste of Tweede Kamer geen zaak moeten zijn van onderhandelingen tussen kamers en regering en ook niet slechts bij motie geregeld moeten worden, maar een wettelijke grondslag behoeven. Zij deden die suggestie althans en die wil ik graag overnemen. Het lijkt me waard om dat idee verder te onderzoeken. De rol van de beide Kamers nu, onder meer met betrekking tot het Europees Semester, zou een nieuwe reden kunnen zijn verplichtingen van de regering richting parlement en bevoegdheden van het parlement in het kader van Europese besluitvormingsprocessen in wetgeving vast te leggen. Graag zou ik deze route onderzocht willen hebben. Ik heb overigens het boek bij me waarin dat uit de boeken wordt gedaan.

"Naar een echte Unie", luidt de titel van de voorstellen van Van Rompuy.

In 2008 is bij de goedkeuring van het Verdrag van Lissabon stellig aangegeven dat we nooit op weg zullen gaan naar een Europese politieke unie. "Geen Europese staatsvorming", zoals minister Verhagen het zei. In plaats daarvan zou er een heldere bevoegdheidsafbakening komen tussen de Europese overheid en de lidstaten. De bevoegdheden van de Europese overheid zouden beperkt moeten blijven tot een aantal grensoverschrijdende gebieden of misschien, in de woorden van collega De Vries, tot die gebieden waar machtsbundeling nodig is om tot een oplossing te komen. Het lijstje van Europese competenties zag er destijds zo uit: interne markt, klimaat, energie, milieu, veiligheid en migratie. Willen we de bevoegdheden van nationale parlementen kunnen bewaken, en ik meen dat dat onze taak is, dan zullen de competenties helder moeten zijn. De bevoegdheden die de Grondwet aan de Staten-Generaal opdraagt, dienen onbelemmerd te worden uitgeoefend. De regering noemt in de Staat van de Unie zelf enkele onderwerpen die beslist nationaal zouden moeten blijven: het belastingstelsel, de sociale zekerheid, het pensioenstelsel, de zorg en het onderwijs. Ook wil de regering komen met een brief waarin een en ander verder wordt toegelicht. Wij zien daarnaar uit.

Is dit een bredere inzet voor een heldere bevoegdheidsverdeling? Ik heb hier het woord "Kompetenzkatalog" staan, maar ik lever dat graag in voor een beter woord. De minister weet wat ik bedoel. Is er een weg naar een meer heldere bevoegdheidsverdeling die een meer bevredigende oplossing kan bieden voor het democratisch tekort én de onbelemmerde werking van de parlementaire democratie in Europa en Nederland waarborgt?

Wij roepen de regering op dat pad te vervolgen en daartoe initiatieven te nemen binnen

de Unie en met andere lidstaten, zodat parlementen niet gedwongen worden telkens hun eigen bevoegdheden te verdedigen maar deze onbelemmerd kunnen uitoefenen. Wij zien ook op dit punt uit naar de antwoorden van de regering.

De heer Thom de Graaf (D66): Voorzitter. Ik kom even terug op de twee opmerkingen die achter elkaar aan de orde kwamen in de inbreng van de heer Kuiper. Dat betreft allereerst de opmerking van het toenmalige kabinet: absoluut geen politieke unie en geen Europese staatsvorming. Is dat niet een beetje een valse tegenstelling? Wij hebben het Europees Parlement dat volwaardig moet zijn, de Europese executieve, de Europese Bank en het Europese Hof. Kunnen wij dan toch zeggen dat het absoluut geen politieke unie mag zijn, laat staan dat het kenmerken mag hebben van een Europese staatsvorming?

De heer Kuiper neemt toch het woord "Kompetenzkatalog" in de mond. Hij wil dat graag inwisselen voor een ander woord dat echter wel hetzelfde betekent. Gaat hij dan uit van een gesloten huishouding? Dat is het en er mag niet méér komen, bijvoorbeeld ook niet als de jeugdwerkloosheid enorm toeneemt en er breed behoefte zou zijn aan het inzetten van een coördinatiemechanisme door Europa. Zegt de heer Kuiper dan: nee, dat hebben wij afgesproken; er staat ook ergens in een catalogus dat het niet mag en dus mag het niet?

De heer Kuiper (ChristenUnie): Mijn antwoord op de eerste vraag van de heer De Graaf is dat die opmerkingen werden gemaakt op 7 en 8 juli 2008, toen wij in deze Kamer het Verdrag van Lissabon hebben goedgekeurd. Het debat ging toen inderdaad over Europese staatsvorming, of Europa statelijke trekken zou krijgen. Het klimaat rondom het Verdrag van Lissabon werd mede bepaald door het afwijzen van een Europese grondwet kort daarvoor. Dat was de aard van het debat. Ik erken natuurlijk dat er een Europese overheid is, maar de vraag is hoeveel statelijke kenmerken je aan die Europese overheid wilt toevoegen. Daarover gaat het debat.

Inmiddels zijn wij vijf jaar later en hebben er andere ontwikkelingen plaatsgevonden. Mijn opmerking was ook bedoeld als een illustratie van hoe die ontwikkeling bijna autonoom doorgaat. Destijds bij het Verdrag van Lissabon zeiden wij tegen elkaar: dit is het wel zo'n beetje. Deze minister, die toen staatssecretaris was, weet dat ook nog wel. Nu zijn wij vijf jaar verder en zien wij dat het natuurlijk niet zo was.

Ik wil de zaak niet totaal sluiten. Dat zou onrealistisch zijn. Ik wil wel dat er eind komt aan de situatie waarin dit parlement voortdurend moet aangeven waarom iets niet de bevoegdheid is van de Europese Unie. Ik weet ook geen rechte weg daarheen, maar ik zou willen dat daar heel serieus onderzoek naar gedaan wordt. Wij moeten dat niet afweren met de opmerking dat je nooit kunt nadenken over een Kompetenzkatalog. Laten wij onderzoek doen naar wat volgens Nederland moet behoren tot het lijstje en hoe de lijnen getrokken

moeten worden. Collega De Vries heeft dat ook gezegd. Het probleem is hoe wij tegen die gedeelde bevoegdheden aankijken. Bij een aantal bevoegdheden is duidelijk dat zij nationaal of Europees zijn. Wij moeten echter een oplossing vinden voor de gedeelde bevoegdheden die worden aangegrepen om de bal steeds voorbij onze doellijn te brengen.

De heer Thom de Graaf (D66): De metafoor van al die ballen in het speelveld spreekt mij iets minder aan. Ik vind het belangrijk om te constateren dat de heer Kuiper en ik, terwijl wij soms andere denkbeelden hebben over de toekomst van Europa, het erover eens zijn dat het geen gesloten huishouding is, maar dat er steeds goed moet worden nagedacht of Europa een nieuwe taak aankan, net zoals er moet worden nagedacht of bestaande Europese taken wel op Europees niveau moeten blijven. Dat is van belang zolang wij ervan uitgaan dat het uiteindelijk geen afgesloten eenheid is.

De heer Kuiper (ChristenUnie): Maar liever niet in het tempo waarin wij ons nu bewegen. Dat zal de heer De Graaf misschien ook met mij eens zijn?

*N

De heer Koffeman (PvdD): Voorzitter. "Ik zal heel eerlijk met u zijn: Europa is onze zwaarste beproeving, Europa gaat meer geld kosten dan ons ooit was beloofd en we gaan meer bevoegdheden met elkaar delen dan we comfortabel vinden." Ik citeer Diederik Samsom, leider van de Partij van de Arbeid en in die kwaliteit voor zijn partij verantwoordelijk voor de voortgang van het Europadossier. Dat is Europa 2013: een volkomen mislukt experiment dat de politiek boven het hoofd gegroeid is, maar waarvan de politiek niet durft toe te geven dat dit zo is. Het is als met een ernstige ziekte waarvan mensen vroeger dachten dat je er maar beter niet over kon spreken, omdat dat de kans maar dichterbij zou brengen dat de ziekte dan ook zou krijgen.

Vandaag spreken we over de EU, een afkorting van een droom die in snel tempo aan het veranderen is in een afschuwelijke nachtmerrie. Niet omdat er iets zou mankeren aan internationale samenwerking of aan het verbroederen van Europese volkeren met veel gemeenschappelijke kenmerken en belangen, maar omdat de vorm die de politiek daaraan heeft gegeven onwerkbaar blijkt en tegen beter weten in wordt bevestigd en versterkt. We hebben ons hoofd in een enorm wespennest gestoken en proberen onze situatie te verbeteren door ons hoofd dieper in dat wespennest te steken, in de overtuiging dat daar de enige oplossing ligt.

Soms lijkt het alsof politiek vooral draait om het met veel bravoure en een gespeelde mengeling van spijt en optimisme uitspreken van de erkenning dat het allemaal niet mee gaat vallen, dat het niet gaat zoals beloofd, dat er zware offers moeten worden gebracht; om het wassen van de handen in onschuld en de burgers voorhouden dat ze er maar

aan moeten wennen om erger te voorkomen. Het is alsof politici die het voor het zeggen hebben of denken het voor het zeggen te hebben, zich opstellen als objectieve beschouwers. Alsof de politici niet de veroorzakers zijn van de problemen, of degenen die het ontstaan van de problemen gedoogd hebben, maar slechts de commentatoren die kunnen aangeven welke kant we op moeten voor onze eigen bestwil, of omdat het nu eenmaal niet anders zou kunnen. Gewoon doorlopen mensen, er is niets aan de hand!

Frits Bolkestein heeft bij herhaling aangegeven dat de euro een gevaarlijke slaappil is -- college De Graaf merkte dat ook al op -- die het dolce far niente van de zuidelijke lidstaten voor korte tijd heeft mogelijk gemaakt en dat één munt voor lidstaten met een zeer uiteenlopend economisch temperament niet houdbaar is. Binnen de Europese politiek lijken solidariteit en solidariteit met elkaar verward te worden, zegt Bolkestein. Mjn fractie deelt die opvatting. Het aantasten van de solidariteit van de rijksbegroting van noordelijke lidstaten onder het valse voorwendsel van solidariteit met de zuidelijke lidstaten, zal leiden tot aantasting van de solidariteit van ons allemaal. Er is geen enkel ander belang mee gediend dan het kortetermijnbelang van het bedrijfsleven dat we ten onrechte verward hebben met het algemeen belang.

Je hoeft er de kranten van afgelopen week maar op na te slaan. Bij Sierafor zijn 37 werknemers ontslagen om te worden vervangen door evenzoveel Poolse flexwerkers die hetzelfde werk doen voor de helft van het geld. Een vleesfraudeur in Oss is vandaag failliet verklaard en moet zijn deuren sluiten, met als gevolg dat 85 werknemers naar huis worden gestuurd. Wat zijn dat voor werknemers? Polen! Champignonwerker Prime Champ is failliet en dat kost 750, vooral Poolse werknemers hun baan. Men kan zich afvragen wat al die mensen uit arme Europese lidstaten hier doen. Het ideaal van de gemeenschappelijke markt die welvaart aan ons allen moest brengen, heeft geleid tot volksverhuizingen die niet allen rijk, maar allen arm gaat maken in Europa. We importeren verschraving van de arbeidsvoorwaarden via goedkope arbeidskrachten en Hongaarse chauffeurs die voor minder dan €2,50 per uur willen werken op Nederlandse vrachtwagens en we ontwrichten de landen van herkomst. Kortom, werkloosheid wordt niet bestreden, maar gemaakt in Brussel.

Keer op keer moeten ministers in Europa bekennen dat we langs de rand van de afgrond gegaan zijn, dat het maar niks gescheeld had of we waren de regie volkomen kwijtgeraakt. Waarom? Omdat Cyprus minder dan een half procent van de Europese begroting uitmaakt? Een land, kleiner dan de provincie Zuid-Holland laat de EU al op haar grondvesten schudden. Wat gaat er gebeuren als landen als Slovenië, Spanje, Portugal, Ierland en Italië de volgende dominanten blijken te zijn in de dramatische gebeurtenissen rond Cyprus? Niemand in de regering kan antwoord geven op de vraag wat we dan moeten doen, en dat is gevaarlijk. Burgers vinden dat heel gevaarlijk.

De vragen over Cyprus waren al te moeilijk om te beantwoorden, laat staan als de problemen een veelvoud van die omvang krijgen. Al ten tijde van de Europese grondwet gaf een ruime meerderheid van de Nederlanders aan geen fiducia te hebben in zo'n Europese grondwet, en sindsdien is de burger zo min mogelijk geraadpleegd. Het onderwerp is tijdens de laatste verkiezingscampagne zorgvuldig gemedend. Zelfs de minister-president kwam niet verder dan mantra's als "geen cent naar Griekenland". Mantra's die overigens geen stuiver waard bleken te zijn. Frits Bolkestein van de VVD en Arie van der Hek van de PvdA constateren dat we in een fuik zijn gezwommen en we niet weten hoe we eruit moeten komen. Volgens hen moet de minister-president niet aarzelen klare taal te spreken, ook al staat hij alleen. Wie alleen staat, heeft niet noodzakelijk ongelijk. We mogen dan wel de voorzitter van de Eurogroep geleverd hebben, maar tegelijk moeten we vaststellen dat we een manke muntunie ingerommeld zijn, zonder daadkracht, zonder toekomst en zonder bestaansrecht. Vanuit diezelfde mistaxatie worden wij nu gedwongen om een monetaire unie en zelfs een politieke unie voor lief te nemen, koste wat kost.

Ewald Engelen stelde onlangs terecht in het Parool vast dat de stellingen van Van Rompuy zich op geen enkele wijze verdragen met onze democratische rechtsstaat, met wat burgers van hun leiders mogen verwachten en met hoe ver het mandaat van onze leiders strekt. Onder het mom van gemeenschappelijk groeibeleid -- groei blijft tegen beter weten in het grote streven in Europa, hoewel steeds duidelijker wordt dat groei het probleem is en niet de oplossing -- wordt voorgesteld om het budgetrecht te onderwerpen aan instemming van Brussel. Hoe kun je zelfs maar denken aan het voorstellen van zo'n verstrekkende machtsoverdracht? Nederland als de Provinciale Staten van Europa. Het feitelijk opheffen van het budgetrecht van het Nederlands parlement.

De minister-president heeft in buitenlandse media gespeculeerd over het mogelijke vertrek van lidstaten die zich niet aan de begrotingsregels kunnen of willen houden en over de mogelijkheid van een verdragswijziging. Hij neemt daartoe echter geen enkele initiatief. Het begrotingstekort onder de 3% houden blijkt een wassen neus als we ons realiseren dat de gevolgen van de crisis in andere Europese lidstaten nu al het zicht op de effecten van onze eigen bezuinigingsmaatregelen ontnemen. Het regeerakkoord dat de synergie van water en vuur had moeten belichamen, is inmiddels in de wachtkamer gezet. Het kabinet zit in de Trêveszaal met wachtgeld en heeft gezegd: we schorten alle maatregelen op en we zien het wel. Regeren is meer dan ooit tevoren, letterlijk, vooruitzien geworden. Vooruitzien naar 1 januari 2016 wanneer de crisis zich op bevel van Bernhard Wientjes gewonnen zal geven en wanneer de bomen weer tot in de hemel zullen groeien. In het verleden behaalde resultaten bieden echter geen garantie voor de toekomst. Is het kabinet bereid om de vrijblijvende proefballonnetjes over de mogelijkheid van uittreding van lidstaten

onafhankelijk te laten onderzoeken of blijft het bij vrijblijvende en afwachtende suggesties? Is er zelfs maar een begin van een plan B, waarnaar gesnakt wordt door de bevolking elke keer als blijkt dat plan A geen oplossingen biedt voor de dramatische situatie in probleemlanden? Is het kabinet bereid om onafhankelijk onderzoek te laten verrichten naar de mogelijkheden van een Europa van meer snelheden, inclusief de mogelijkheid van een gedifferentieerd muntsysteem? Als het kabinet dat niet wil, kan het dan aangeven waar het eigenlijk bang voor is? Wat is het probleem van een gedifferentieerd muntstelsel, naast de euro? Waarom mogen er geen adequate voorzorgsmaatregelen genomen worden terwijl voor iedereen zichtbaar is dat we te maken hebben met een zeer uit de hand lopend monetair experiment waarvan de gevolgen zich kunnen ontwikkelen tot ongekende proporties? Heeft de feitelijke soevereiniteitsoverdracht die de heer van Rompuy in zijn conceptconclusies voorstelt nu al de kracht van wet voor dit kabinet? Durft Nederland nu al geen eigen mening meer te hebben over zijn positie in Europa en de oplossing van de eurocrisis? Zijn we bang geworden om na te denken over alternatieve scenario's vanuit de angst dat nadenken daarover mogelijk de rampspoed zou kunnen voeden?

De Partij voor de Dieren pleit voor het voorzorgsbeginsel. Laten we werken aan alternatieve scenario's en het roer niet op voorhand al uit handen geven. Deze crisis vraagt om leiderschap dat verder gaat dan het streven om de crisis te bestrijden met de oude en uitgewerkte toverformule van economische groei die we hebben geprobeerd mogelijk te maken met goedkope arbeidskrachten van elders, ten koste van Nederlands personeel. Bij een sterk stijgende werkloosheid lijken we geen moment op het idee te komen dat het gek is dat er in ons land veel werk ongedaan blijft liggen, maar er desondanks steeds meer mensen aan de kant komen te staan. Bij het UWV worden 4.000 mensen ontslagen in de komende jaren. Een surrealistisch beeld: medewerkers van het UWV verhuizen van de ene kant van het loket naar de andere kant en worden van uitkeringsverstrekkers uitkeringsgerechtigden, hoewel dat recht in deze vorm waarschijnlijk onhoudbaar zal blijken te zijn.

Het in de waagschaal stellen van alle verworvenheden van ons land kan en mag niet gebeuren zonder mandaat van de burgers, zonder visie op alternatieven, vanuit het vooroordeel dat er geen weg terug is. Als we de garanties aan Europese steunfondsen, het IMF en Griekenland op een rijtje zetten, dan staat de teller inmiddels op ruim 150 miljard euro, ongeveer een kwart van ons bruto nationaal product. Als kiezer moet je heel veel vertrouwen hebben in je volksvertegenwoordigers om zoveel in de waagschaal te laten stellen, en daar wringt nu juist de schoen. Dat vertrouwen hebben de burgers niet meer. Ze zien de euro niet als bindmiddel maar als splijtzwam tussen de volkeren van Europa. Het grote ideaal van werk en welvaart voor iedereen is niet dichterbij gekomen, maar raakt steeds verder

uit beeld. In Spanje is de jeugdwerkloosheid opgelopen tot boven de 60%. Er heerst paniek en willekeur in Europa. Het ene land wordt wel vanzelfsprekend gered, het andere niet. Hetzelfde geldt voor banken.

Het gaat niet over wijsheid achteraf. Alles wat we zien en beleven in de eurozone was niet alleen voorspelbaar, maar is ook voorspeld. Op 13 februari 1997, ruim zestien jaar geleden schreven 70 economen in de Volkskrant: "De Economische en Monetaire Unie die nu op stapel staat, legt niet de basis voor een moderne Europese sociale welvaartsstaat, maar zal daarentegen tot meer werkloosheid en sociale spanningen leiden Het Verdrag van Maastricht, dat op 1 november 1993 in werking trad, kent vele onvolkomenheden, met name op het gebied van democratie, werkgelegenheid, inkomensverdeling, milieu en de bestrijding van armoede zowel binnen als buiten de Unie. Daarbij is het Verdrag gebaseerd op dubieuze economische veronderstellingen." We konden het weten en we wisten het ook. We hebben er echter tot op heden niets mee gedaan. De politiek heeft zich doof en blind gehouden voor deze waarschuwingen, ook toen in 2005 maar liefst 61% van de Nederlanders aan de noodrem trok. Op dat moment wilde 85% van de Nederlandse politici door en niet luisteren naar de kiezer. De Verenigde Staten van Europa, met steeds minder democratische besluitvorming en steeds meer technocratisch beleid onder het mom van crisisbestrijding, neemt de oorzaken van de crisis niet weg.

Het overeind houden van Griekenland en Cyprus is pure symptoombestrijding met een groot aantal zwakke broeders in de wachtkamer. Zowel Griekenland als Cyprus was beter af geweest zonder de euro en de euro was beter af geweest zonder Griekenland en Cyprus.

We zijn in een samenwerkingsvorm gerommeld die onhoudbaar zal blijken en zelfs al onhoudbaar blijkt. Dat je samen één munt kunt hebben, blijkt een roekeloze misvatting te zijn. De enige reden dat politici daarmee door willen, is dat ze weigeren hun foute inschattingen uit het verleden te erkennen. Ze durven het gewoon niet.

Wat was er mis met de EEG, waarin Europese landen vruchtbaar samenwerkten maar wel beschikten over autonomie en eigen monetaire instrumenten waardoor erkenning van hun verschillend economisch temperament geen probleem vormde? Wat is er mis met een invoering van parallelle munten naast de girale euro, waarbij we niet meer het risico van economische missers van andere landen letterlijk voor onze rekening hoeven te nemen?

Waarom durven alleen gepensioneerde politici zoals de heer Bolkestein daarvoor te pleiten? Wat is er mis met het geven van garanties aan spaarders, zonder dat die elk moment op de helling kunnen? Wat is er mis met vrijhandel op basis van wederzijdse erkenning, zonder dat we ons hoeven over te leveren aan een politieke unie op ondemocratische basis? We hebben veel leergeld betaald, maar met dat leergeld hebben we tot op heden eigenlijk maar bar weinig geleerd.

We voeren een debat over de Staat van de Europese Unie. Het heeft er alle schijn van dat we de term "Staat" steeds letterlijker moeten nemen. Het lijkt te gaan om de Verenigde Staten van Europa, die zich van een muntunie, via een bankenunie naar een politieke unie ontwikkelen. Daarbij is sprake van een steeds verdergaande overdracht van soevereiniteit, zonder dat de burgers daarover veel te zeggen hebben. Een en ander wordt gepresenteerd als een voldongen feit. Er zou geen weg terug zijn.

De kloof tussen burger en politiek wordt alleen maar groter. Wie herinnert zich niet de campagne die het huidige VVD-Kamerlid Ton Elias bedacht voor Europa: Europa, best belangrijk! Europa zou een hemel op aarde kunnen gaan betekenen op het gebied van mens, natuur, milieu en dierenwelzijn. De Europese Unie zou mensen dichter bij elkaar brengen, volkeren verbroederen, solidariteit bevorderen, en welvaart en geluk brengen voor iedereen.

Hoe anders is dit uitgepakt. Er is een Unie die niet geïnteresseerd lijkt te zijn in haar burgers en hun opvattingen, maar vooral in het overeind houden van een munt, koste wat kost. Het gaat om het overeind houden van het grootste monetaire experiment uit de wereldgeschiedenis. Telkens als blijkt dat de gemaakte keuzes geen voorspoed maar rampspoed brengen, wordt gezegd dat er geen weg terug zou zijn, maar dat er grote stappen voorwaarts gezet moeten worden op een doodlopende weg. Zo'n Europa werkt populisme in de hand en is in zichzelf onhoudbaar. Het heeft geen zin om mensen die het huidige ondemocratische Europa niet zien zitten te verwijten dat ze zich verschuilen achter de dijken, dat ze bang of dom zouden zijn of allebei. Politici kiezen met overtuiging voor een Europees bestuursmodel dat geen enkel draagvlak kent onder de bevolking.

Europa is rijp voor een Plan B. Niet de B van Brussel, maar de B van behoorlijk bestuur. De B van bewustwording, van breken met bureaucratie. Ik zou van het kabinet een visie willen op de huidige dramatische situatie, waarbij het kabinet zich niet verschuilt achter het feit dat je tijdens de crisis geen mededelingen kunt doen over de bestrijding van de crisis, omdat je met die mededelingen de crisis hooguit erger zou kunnen maken, omdat de financiële markten meekijken: "der Feind hört mit".

We zullen af moeten van voldongen-feitenpolitiek. We zullen moeten luisteren naar de onvrede die leeft onder de bevolking maar, ook onder wetenschappers. Wij hebben zojuist de oprichting gezien van een nieuwe politieke partij van eminente wetenschappers, die zeggen: wij moeten af van de euro in zijn huidige vorm. Wij zullen dat serieus moeten nemen. Het heeft geen zin om nog meer tijd en nog meer geld te investeren in een tikkende tijdbom. Geef de nieuw toegetreden lidstaten hun autonomie terug, als zij dat willen. Geef de mensen in Griekenland, Cyprus en al die andere kwakkelende lidstaten hun land en hun zelfvertrouwen terug. Durf te erkennen dat Europa op Brusselse leest vormgegeven niet meer

en niet minder is dan een mislukt experiment. Leg uit waarom het kabinet zichzelf op wachtgeld gezet heeft zonder af te treden. Onder druk van de crisis is het complete regeerakkoord de prullenbak ingegaan. Nee, niet het hele regeerakkoord; de stokpaardjes van de asfaltlobby blijven onaantastbaar. Amelisweerd moet wijken voor een bredere A27, tot groot verdriet van de omwonenden en natuurbeschermers en de Blankenburgtunnel moet en zal doorgaan, hoewel inmiddels zonneklaar is dat de werkgelegenheidseffecten nauwelijks enige betekenis zullen hebben, terwijl elders al is gebleken dat investeringen van deze omvang veel meer banen zouden kunnen opleveren wanneer bijvoorbeeld hetzelfde bedrag geïnvesteerd zou worden in de verduurzaming van huurwoningen of in de aanleg van openbaar vervoer.

Als we ooit toe willen naar verdieping van de internationale samenwerking, kunnen we niet anders dan vaststellen dat Europa een zeer valse start heeft gemaakt. Laten we daarvan terugkomen!

*N

De heer De Lange (OSF): Voorzitter. Ik ben sceptisch over het nut van dit debat over Europa. Doordat de financieel-economische problematiek al jaren de boventoon voert, zal ik me daar ook vandaag op richten. Het debat juist over dit onderwerp zit echter al jaren muurvast, met eenmaal ingenomen standpunten die door de aanhangers elk vanuit hun eigen loopgraven verdedigd worden met een vasthoudendheid een betere zaak waardig. Dat dit leidt tot een vruchtbare gedachtewisseling waarop ideeën die buiten de gangbare patronen vallen ook serieus onderwerp van discussie zijn, ik heb het helaas nog niet mogen aanschouwen. Voor een natuurwetenschapper is het erg moeilijk daar ook begrip voor op te brengen. Het is juist een belangrijk ervaringsfeit dat uit de confrontatie van ideeën werkelijke oplossingen geboren worden. Het is zorgelijk dat de vrees voor prestigeverlies een werkelijke discussie, ook in de Eerste Kamer, waar men beter zou moeten weten, al jaren blokkeert. Echter, naar mijn overtuiging is de financiële problematiek in de eurozone nu zodanig groot, dat waarschijnlijk alleen de wal het schip nog kan keren. Met rampzalige gevolgen voor de gemiddelde burger in Europa, en met nog verder prestigeverlies voor de politiek in Europa. Ik kom daar op terug.

Waar gaat het om? Op 1 januari 2002 werd de euro in 12 landen van de Europese Unie ingevoerd nadat hiertoe in 1992 bij het Verdrag van Maastricht besloten was. Later is nog een hele reeks andere landen tot de eurozone toegetreden. Hiermee was een Europese muntunie (EMU) onder het motto "one size fits all" als politiek project een feit, zonder dat aan de economische voorwaarden voor een succesvolle muntunie -- zoals al in 1969 door Nobelprijswinnaar Robert Mundell beschreven -- voldaan was. Immers, de economieën van de betrokken landen liepen ernstig uit de pas, vrije

arbeidsmobiliteit en vrije kapitaalstromen in de hele eurozone waren afwezig, en ook van een fiscale transferunie was geen sprake. Het belangrijkste probleem was, en is, dat de economieën van Noord- en Zuid-Europa sindsdien alleen maar verder uit elkaar zijn gaan lopen. De euro was bedoeld om als politiek bindmiddel te dienen, als katalysator voor een toekomstige economische samenwerking en wellicht op termijn een politieke unie. Helaas kan nu niet anders geconstateerd worden dat er een definitief kantelpunt gepasseerd is, en dat diezelfde euro verworpen is tot de grootste splijtzwam die Europa in vele jaren gekend heeft. De politieke elite houdt weliswaar nog steeds hardnekkig vol dat alles op koers is, al wordt er al lang niet meer bij gezegd op koers waarheen, maar de burger gelooft er niet meer in. Hoe heeft het zo ver kunnen komen?

Als er al consensus bestaat over dit uiterst onaangename dossier, dan is het toch wel dat de banken een sleutelrol hebben gehad bij het veroorzaken van de crisis. Plastisch uitgedrukt heeft de financiële sector de samenleving bij de ballen en is niet van plan los te laten. Dit doet pijn in de meest letterlijke zin van het woord. Deels zijn de jacht op excessieve rendementen, zelfoverschatting, plat eigenbelang en incompetentie oorzaak van de crisis, maar er is ook een sterke morele component. Waren banken in het verleden banken voorbeelden van zorgvuldigheid en betrouwbaarheid, als ondernemingen waar de beloningen fatsoenlijk maar niet excessief waren en waar een bankdirecteur tot de notabelen van het dorp werd gerekend, momenteel heeft dat beeld uit het verleden niets meer met de werkelijkheden van vandaag van doen. Nu iedere bank zich graag als systeembank vermomt, "too big to fail" -- u kent het allemaal -- kan men excessieve salarissen en bonussen oogsten en de daaruit voortkomende problemen bij de belastingbetaler deponeren. Privatiseren van de winsten, socialiseren van de problemen. Op die manier wordt de samenleving gegijzeld, en de politiek ziet vol wanhoop geen andere oplossing dan kostbare reddingsacties op kosten van de burger. Laten we de situatie in eigen land maar eens onder de loep nemen.

De recente geschiedenis van de bankensector in Nederland is geen onderwerp dat tot vreugde stemt. Waar men nog kon hopen dat de DSB-affaire -- met grote betrokkenheid van politici vooral van VVD huize -- en het Icesave-debacle betreurenswaardige uitzonderingen zouden zijn, de waarheid bleek al snel een andere. Ook ABN-AMRO en ING bleken niet te kunnen overleven zonder miljarden aan staatssteun. En aan de recente ondergang van SNS Reaal hoeft hier niemand te worden herinnerd. Natuurlijk is elk geval anders, maar er zijn parallellen. Laten we ons daarop richten. Dat geeft immers inzicht in de grote lijn, en is wellicht richtinggevend voor het vinden van oplossingen.

Wat zijn die parallellen? In alle gevallen leek het alsof de overheid volkomen onverwacht geconfronteerd werd met onoverkomelijke problemen. Dat werpt ernstige vragen op over de rol van de toezichthouders, waarbij men niet aan de

indruk ontkomt dat men af en toe heeft zitten slapen en dat in een aantal gevallen banklicenties onoordeelkundig en dus ten onrechte verstrekt zijn. Doordat de regering in vrijwel alle gevallen onder onaanvaardbare tijdsdruk moest handelen, kwam de kwaliteit van de besluitvorming onder enorme druk te staan. En in situaties waar de belastingbetaler als achtervang fungeert, is dit uitermate zorgwekkend. Wat zeker zo zorgwekkend is, is dat de regering machteloos of niet bereid is gebleken om de verwerpelijke bonuscultuur significant in te dammen.

Wat mijn fractie buitengewoon verontrust, is dat zelfs bij banken die alleen kunnen overleven door staatssteun, het bonusjagen nauwelijks aan banden is gelegd. Een bonuscultuur overigens die zich als een absolute pest heeft verspreid naar woningcorporaties, onderwijsbestuurders en sectoren als energie en telefonie, die eerder in overheidshanden waren maar sindsdien zijn verzelfstandigd of geprivatiseerd. O, daar vergat ik bijna de publieke omroep in dezelfde adem te noemen. Het is stuitend te zien hoe bij ING -- ik neem maar een voorbeeld -- CEO Jan Hommen met een salaris van 1,35 miljoen euro zich durft te beklagen over de hoogte, of liever de laagte ervan. Zijn beoogde opvolger Ralph Hamers zal het met een schamele 1,27 miljoen moeten doen. Dat deze steunpilaren van onze samenleving een redelijk salaris moeten verdienen, zal niemand betwisten. Toch blijft het curieus om te constateren dat rechters, hoogleraren, ziekenverzorgers, ambtenaren, ministers, staatssecretarissen, toch stuk voor stuk categorieën mensen waar de samenleving onmogelijk buiten kan, niet de samenleving chanteren, niet besmet zijn met het bonusvirus, en niettemin op hoog niveau gewoon hun werk doen. Ik vraag de minister dan ook nadrukkelijk of hij ons kan uitleggen wat de werkers in de financiële sector nu eigenlijk principieel onderscheidt van andere steunpilaren van onze samenleving; of is het enige onderscheid gelegen in hun hebzucht? Wanneer gaat de regering optreden tegen deze excessen?

Er is echter meer. Ik wil nu in enig detail ingaan op de depositogarantieregeling, een heet hangijzer in de context van het Europese project. Ik hoef maar het woord "Cyprus" te noemen en we zijn allemaal weer bij de les. Daartoe begin ik met een beschouwing over de situatie in ons eigen land. Tot oktober 2008 was effectief een tegoed van €40.000 voor een bedrag van €38.000 gegarandeerd. Onder druk van de eurocrisis werd met ingang van oktober 2008 de eerste €100.000 per bank en per rekeninghouder volledig gegarandeerd. Deze tijdelijke regeling werd eerst verlengd tot 31 december 2010 en vervolgens tot 1 juli 2013. Mocht op het depositogarantiestelsel een beroep worden gedaan omdat een bank in problemen komt, dan worden de andere banken in Nederland geacht bij te springen vanuit hun reserves. Werkt dat eigenlijk wel? Nou nee, bij het SNS-debacle bezaten de resterende banken ABN AMRO, ING en Rabobank onvoldoende buffers om de kosten volledig te dragen, niet in het minst doordat ABN AMRO en ING aan het staatsinfuus

hangen. Met moeite is toen bij de banken 1 miljard bij elkaar geschraapt, terwijl de resterende 3,7 miljard die onmiddellijk nodig was, bij de belastingbetaler werd gehaald. Over toekomstige problemen bij de SNS-vastgoedtak praten we maar even niet. Eén ding moge duidelijk zijn: de financiering van het depositogarantiestelsel is in grote problemen, zelfs in een land als Nederland. Onder de huidige omstandigheden geldt het garantiestelsel per spaarder en voor elke bank die van de toezichthouder een vergunning heeft om op de Nederlandse markt te opereren. Zoals betoogd, liggen de risico's momenteel vrijwel geheel bij de belastingbetaler. De volgende vragen dringen zich dan ook op. Kan de regering een redelijke schatting geven van het totaal aan garanties waar het hier om gaat? Heeft de regering het voornemen de kwaliteit van alle banken die op de Nederlandse markt opereren, opnieuw te evalueren? Denkt de regering dat het depositogarantiestelsel in Nederland überhaupt houdbaar is?

Niet alleen is de heer Dijsselbloem minister van Financiën, hij is ook nog eens voorzitter van de eurogroep. Dat mijn fractie meent dat deze constructie -- ik zeg het maar voorzichtig -- de belangen van Nederland niet optimaal dient, heb ik eerder betoogd. Bij Cyprus kwam de aap echt uit de mouw. Er moest tot elke prijs geld gevonden worden, en waar het vandaan kwam deed er minder toe. Eerst moesten ook de kleine spaarders op voorstel van Dijsselbloem bloeden, maar kort daarop werden alleen depositobezitters boven de €100.000 vogelvrij verklaard. Voor het gemak werden zij collectief en zonder enige onderbouwing weggezet als belastingontduikers, en dan mag kennelijk alles. Zijn de kleine spaarders nu veilig? Natuurlijk niet, want voor de "redding" van Cyprus zijn alsnog vele extra miljarden nodig. De problemen die nu met betrekking tot Cyprus naar buiten komen, waren natuurlijk al hoog en breed bekend. De situatie was nauwelijks anders dan nu; in 2004 toen Cyprus tot de eurozone toetrad en in 2008, toen het daadwerkelijk de euro introduceerde. Is er meer bewijs voor nodig dat verstandig economisch beleid in de eurozone al jaren wordt opgeofferd aan politiek opportunisme? De inkt van de overeenkomst die met Cyprus is gesloten, is nog niet droog, of het is duidelijk dat er opnieuw vele miljarden nodig zijn. De kans dat bij die nieuwe operatie kleine spaarders buiten schot blijven is gering. Iedere spaarder in de eurozone die nog gelooft dat zijn belangen beschermd zijn, is toe aan langdurige behandeling in een zorgcentrum, dat bij voorkeur buiten de eurozone gelegen is.

Nu de hoogste prioriteit bij Europese bestuurders niet langer een realistisch monetair beleid is, maar het er vooral om gaat om de bevolkingen te sussen, is er ook voor Eurocommissaris Olli Rehn een rol weg gelegd. Hij heeft onlangs verklaard dat in de eurozone deposito's tot €100.000 altijd veilig zijn. Dat is typisch een toezegging uit de categorie "veel beloven, weinig geven doet de gek in vreugde leven". Gaat meneer Rehn daarover? Natuurlijk niet, en in die zin kan van bewuste misleiding

worden gesproken. Momenteel zijn er in Europa vele honderden banken, grote en kleine, waar spaargeld gedeponeerd is. Om zonder enig inzicht in de kwaliteit van al die banken, beloftes te doen over garanties van onbekende, maar in elk geval astronomische afmetingen op kosten van -- ja natuurlijk -- de belastingbetalers in Europa, is welhaast misdadig. Maar de eurogroep en de Europese Commissie dromen voort.

Hoe nu verder? Als we kijken naar de geschiedenis van muntunies, dan is het mislukken daarvan geen uitzondering maar eerder regel. Het voortbestaan van de euro is op zowel financieel-economische als ook op politieke gronden erg onwaarschijnlijk geworden. Om te beginnen wordt de met zoveel kracht bepleite 3%-norm vrijwel nergens meer serieus genomen. In landen als Cyprus, Slovenië, Frankrijk, Spanje en Italië wordt deze illusie zelfs al niet meer genoemd. Portugal en Ierland zijn niet in staat hun bail-outgelden op tijd terug te betalen. In Nederland is Mark Rutte nu schaduwpremier in zijn eigen kabinet, terwijl ene meneer Wientjes de toon zet voor het financieel-economisch beleid. De euro is dood, maar de politiek weet het nog niet.

De euro is van potentieel bindmiddel verworpen tot een splijtzwam in Europa. In steeds meer landen in de eurozone neemt de politieke onrust toe. In landen als Spanje en Griekenland heeft de werkloosheid, met name die onder de jeugd, ongekende proporties aangenomen. Massademonstraties, de groei van partijen als Gouden Dageraad, die bijna fascistisch genoemd kunnen worden, en politieke instabiliteit zijn aan de orde van de dag. Ook de oprichting van de nieuwe anti-eurobeweging "Alternative für Deutschland" is een zoveelste teken aan de wand. De roep om referenda klinkt alom, maar wordt door de politieke elites bewust niet gehoord. Democratische controle? Over het ontbreken daarvan in Europa valt zo langzamerhand een boek te schrijven. Geen wonder dat het vertrouwen van de burger in Europa, eens de hoeksteen van het Europese beleid, niet meer bestaat. Verstandige scenario's van internationale economen van naam om de huidige problematiek effectief aan te pakken, worden door de politiek genegeerd. Zelfs in Nederland heeft de VVD-goeroe en oud-Eurocommissaris Frits Bolkestein verklaard dat de euro in zijn huidige vorm niet te handhaven is. De remedie die hij voorstelt, is echter te beperkt en een voorbeeld van "too little, too late". Als de noordelijke landen een muntunie gaan vormen, is een muntunie voor alleen de zuidelijke landen simpelweg niet levensvatbaar. De problemen van Noord- en Zuid-Europa kunnen alleen in samenhang opgelost worden. De conclusie is opnieuw duidelijk: de euro is dood, maar de politiek weet het nog niet.

Laat ik tot een afronding komen. Zoals bekend, zijn het de goede voornemens die de weg naar de hel plaveien. De euro zal helaas de boeken ingaan als een triest schoolvoorbeeld van deze volkswijsheid. Het is dan ook de hoogste tijd om na te gaan denken over en effectieve scenario's te

ontwikkelen voor een Europa ná de euro. Voordat het ook daarvoor te laat is.

De voorzitter: Zijn er andere leden die het woord wensen te voeren? Dat is niet het geval. Dat lijkt mij ook niet, na vijfenhalf uur.

**

De vergadering wordt van 16.52 uur tot 17.25 uur geschorst.

*N

Minister Timmermans: Voorzitter. Staat u mij toe om, nadat ik de leden heb bedankt voor hun inbreng in de eerste termijn, kort een opmerking te maken over twee onderwerpen die vandaag spelen of gespeeld hebben.

Omdat dit de eerste keer is dat ik in het parlement iets kan zeggen, wil ik in de eerste plaats ook in deze Kamer delen dat de Nederlandse regering meeleeft met de nabestaanden van de slachtoffers van de bomaanslagen in Boston van gisteravond. Ik wil hierbij onze solidariteit met de Amerikaanse regering en de Amerikaanse bevolking uitspreken, ook indien eventueel een beroep ons op wordt gedaan om te helpen bij het oplossen van dit probleem. Ik verwacht niet dat dat gebeurt, maar ik denk dat ik ook namens deze Kamer spreek als ik deze gevoelens overbreng namens de Nederlandse regering.

De voorzitter:

De Eerste Kamer sluit zich daar graag bij aan.

**

Minister Timmermans: In de tweede plaats heeft deze Kamer vandaag besloten om voor het wetsvoorstel te stemmen waarmee de ratificatie van het verdrag voor de toetreding van Kroatië compleet werd. Ik moest op dat moment sterk denken aan de ervaringen die ik in het midden van de jaren negentig als medewerker van Max van der Stoep had in dat deel van Europa. Ik mocht vlak na de Operatie Storm met Max van der Stoep in Krajina zijn. Daar zag ik de ernstigste gruwelen die ik persoonlijk ooit heb meegemaakt. Ze vonden plaats op ons Europese continent, in een land dat toen diep verscheurd was, en dat in een oorlog verweekt was met zijn burens. Nederland heeft het goedgevonden dat Kroatië binnenkort daadwerkelijk kan toetreden.

Ondanks alle zorgen die we kunnen hebben over de staat van de Europese Unie vandaag en ondanks alle kritiek die er kan zijn op alles wat de Europese Unie doet, zie ik op zo'n moment de kracht van ons Europese model en de kracht van de Europese samenwerking. Ik zie ook de bijdrage die Europa in de toekomst kan leveren aan stabiliteit in de Europese Unie. Ook voor de andere landen, met alle problemen die ze nog hebben en de lange weg die ze soms nog te gaan hebben, is integratie in de Europese samenwerking de enige duurzame oplossing om te voorkomen dat zich herhaalt wat zich daar in de jaren negentig heeft afgespeeld.

Dat legt op ons een dure plicht, maar het laat ook zien dat het kan werken. Kroatië heeft immers iets bereikt wat althans ik in 1995 voor volstrekt onmogelijk hield. Dat durf ik hier nu wel te zeggen. Ik had nooit gedacht dat Kroatië dit zou kunnen, maar het heeft het toch gedaan.

Dat brengt mij meteen bij de vele opmerkingen over het feit dat dit voorspeld is, over wat nu weer voorspeld wordt, en over andere zaken die al voorspeld zijn. Wat zich nu in Europa afspeelt, is allemaal voorspeld, inclusief de teleurstellende ontwikkelingen. Als zich andere ontwikkelingen hadden voorgedaan en als we nu in een andere situatie zaten, zou ik ook mensen kunnen vinden die dat twintig jaar geleden voorspeld hebben. Daarmee bewijs je niks.

De heer Bolkestein is vandaag herhaaldelijk geciteerd, omdat hij nu voorspelt wat er in de toekomst gaat gebeuren. In de periode waarover ik net al sprak, 1994 of 1995, voorspelde de heer Bolkestein in de Volkskrant dat Polen, Tsjechië en Hongarije nooit lid zouden kunnen worden van de NAVO. Dat was onhaalbaar, want dat zouden de Russen nooit accepteren. Het was onmogelijk te doen. Zelfs een groot politicus als de heer Bolkestein zit er met zijn voorspellingen wel eens verschrikkelijk naast. Of dat nu ook weer zo is, weet ik niet. Het relativeert echter wel zijn positie als orakel, als ik het zo mag formuleren. Maar goed, iedere partij verdient zijn orakels. We hebben ze allemaal.

De twee grote zorgen die vandaag door deze Kamer zijn uitgesproken, houden enerzijds verband met de economische situatie waarin de Europese Unie verkeert, en anderzijds met het democratische tekort waarmee de Europese Unie te maken heeft. Die zorgen zijn bij sommigen van de leden zo groot, dat er heel grote termen worden gebruikt, zoals EUSSR en dergelijke.

Ik was nog niet zo lang geleden in Polen. Dat land heb ik ook gekend toen het nog onder de buitenlandse onderdrukking van die USSR leefde. Als ik spreek met de Poolse premier en de Poolse minister van buitenlandse zaken, dan is hun boodschap helder: onze lotsbestemming is de Europese Unie. Als zij de Europese Unie zouden zien als een EUSSR, zouden zij toch de eersten zijn die niet willen behoren tot een club die juist datgene vertegenwoordigt waar zij sinds de Tweede Wereldoorlog zo hard tegen gestreden hebben? Als de Polen hun vrijheid nu zo koesteren -- en dat doen ze -- maar tegelijkertijd zien dat hun lotsbestemming ligt in het delen, het poolen van de toekomst met 500 miljoen andere Europeanen, dan doen ze dat toch ook tegen een zekere historische achtergrond en met een zeker historisch bewustzijn? De Polen kiezen er toch in vrijheid voor, voor het eerst in hun bestaan, om tot deze lotsgemeenschap te behoren? Het is toch ook voor het eerst in misschien wel 1500 jaar dat de grenzen van Polen niet ter discussie staan? Want er is voor het eerst geen buur die de grenzen bedreigt.

Natuurlijk heeft dit te maken met de vrijheidslust van de Polen zelf, en met de NAVO. Het heeft echter ook te maken met de Europese Unie en de Europese integratie zoals wij die al sinds

de Tweede Wereldoorlog vormgeven. Ik wil de leden graag voorhouden dat we dit niet mogen vergeten, ondanks alle problemen die we hebben en waar we nog uitvoerig over kunnen spreken. Het is iets wat is bereikt, maar het bergt ook een opdracht voor de toekomst in zich. Met alle verschillen van mening die er in deze Kamer zijn over de vorm die die toekomst op politiek, bestuurlijk en juridisch vlak moet krijgen, is dat toch een enorm geschenk van onze ouders en grootouders aan ons? Het is een geschenk dat wij moeten doorgeven aan onze kinderen.

Misschien mag ik daarmee mijn bijdrage beginnen. Ik vind namelijk dat het zicht hierop niet verloren mag gaan. Dit mag ook weer geen rechtvaardiging zijn waarmee alle problemen onder het tapijt worden gepoetst. Zo moet u mij bepaald niet verstaan. Het is naar mijn mening echter geen slechte startpositie.

Zoals gezegd: we krijgen de Europese samenwerking alleen maar weer op gang als we de EMU weer op gang krijgen. Ik begrijp dat een aantal van de leden dat met mij eens is. Zij zeggen: het repareren van de EMU heeft topprioriteit. Dat betekent dat de gaten in de euro gedicht moeten worden en dat de bankenunie als basis moet gelden voor gezonde banken. Ook moeten we ervoor zorgen dat de schulden ons niet telkens weer naar beneden trekken en dat er een systeem is met gezonde staatsfinanciën. Dat is niet omdat Brussel dat van ons eist of omdat de Europese Unie dat oplegt.

Als je eenvoudig kijkt naar hoe ons continent is opgebouwd, naar het wereldwijd gezien zeer hoge welvaartsniveau dat we bereikt hebben, en naar de demografische ontwikkeling waar we voor staan, dan zijn duurzame begrotingstekorten niet houdbaar. Voor de Europese Unie zou het namelijk al een hele prestatie zijn om jaar op jaar een heel klein percentage aan structurele economische groei te bereiken. Als je dat weet, weet je ook dat je niet over een langere periode een heel hoog begrotingstekort kunt handhaven. Je kunt al helemaal niet zo'n grote schuldenpositie hebben als nu in de crisis wordt opgebouwd. Bij sommige lidstaten overstijgt die de 100% van het bruto nationaal product. Dat is op termijn niet houdbaar.

Dit is geen dictatuur vanuit Brussel, of fetisjisme met cijfers, maar gewoon een analyse van te voeren gezond economisch beleid. Waarom? Omdat wij de verzorgingsstaat in Europa koesteren. Met alle verschillen die er in de Europese Unie zijn, leveren de kenmerken van een Europese verzorgingsstaat veel meer overeenkomsten tussen de lidstaten op dan je ziet bij een vergelijking met de buitenwereld. Europese landen, met alle verschillen die we kennen, lijken veel meer op elkaar dan op landen of gebieden buiten de Europese Unie. Dat komt deels door de wens van mensen om een fatsoenlijk bestaansminimum te hebben. Voor als ze ziek zijn, willen ze een ziektekostenverzekering. Als ze oud zijn, willen ze met pensioen kunnen gaan. Als ze werkloos worden, willen ze dat er een vangnet is. Dat delen alle Europeanen, met alle verschillen die er zijn.

En om dat betaalbaar te laten zijn, zul je een gezonde economische basis moeten hebben. Betekent dat altijd maar groei, groei, groei? Nee, maar dat zal ook niet gebeuren. Het betekent wel dat je niet structureel en duurzaam eindeloos meer kunt uitgeven dan je binnenkrijgt, want dat gaat een keer mis. In die zin zijn de Maastricht-criteria gezonde economische criteria die we collectief hebben afgesproken. Dat was al in het verdrag vastgelegd. Een aantal leden heeft daar ook duidelijk op ingespeeld. De Maastricht-criteria zijn helder. De coördinatie van het economisch beleid is ook helder, want daarvoor blijven de lidstaten zelf verantwoordelijk. De vraag is wel hoe het met het tussengebied zit nu er moet worden gestreefd naar strengere afspraken over de kaders waarbinnen je dat economisch beleid kunt voeren. Met andere woorden, hoeveel speelruimte hebben lidstaten nog als zij onverstandig economisch beleid voeren waarvan alle andere landen in de EMU structureel last stijgen? Tot op welk niveau kun je elkaar dan aanspreken? Dan krijg je de discussie over artikel 105 van de Grondwet, zoals die door de heer De Graaf en anderen is aangekaart.

De heer Elzinga (SP): Ik ga nog even terug naar de Maastricht-criteria. Ik denk dat voor iedereen buiten kijf staat -- in deze Kamer heeft niemand dat bekritiseerd -- dat een fatsoenlijk en verantwoord financieel beleid en begrotingsbeleid noodzakelijk zijn. Ik denk dat ook niemand bekritiseert dat sommige landen dusdanig in de schulden zitten dat zij er ondanks de negatieve macro-economische effecten niet aan ontkomen om hun schulden te saneren. Ik heb erop gewezen dat een groeiende groep befaamde economen wereldwijd Europa erom bekritisieren dat in deze fase van de crisis vooral de landen die het zich wel kunnen permitteren, zich moeten houden aan een stringent begrotingsbeleid met daaruit voortvloeiende bezuinigingen, terwijl dat de crisis voor de gehele eurozone verder verdiept.

Minister Timmermans: Ik maak eerst mijn redenering af over het punt waarmee ik bezig was. Daarna ga ik op deze vraag in.

We hadden het Stabiliteits- en Groeipact aan de ene kant. Dat ging uit van twee criteria, een begrotingstekort van maximaal 3% en een staatsschuld van maximaal 60%. Dat is vervolgens aangevuld onder druk van de crisis met het six-pack en het two-pack. De vraag is dan gerechtvaardigd welke ruimte je nog hebt als lidstaat, als nationale staat om ondanks het six-pack en het two-pack een en ander als soevereine staat in te vullen. Alle ruimte, behalve als je met je economisch beleid zo uit het spoor loopt dat de EMU daardoor in gevaar komt. Kan dan worden voorgeschreven welke maatregelen je moet nemen? Nee, maar wel de kaders waarbinnen je financieel beleid moet voeren. Wat doet de Commissie dan? Zij stelt bijvoorbeeld voor Nederland vast dat dat land een probleem heeft met de huizenmarkt. Kan de Commissie dan voorschrijven dat wij moeten ingrijpen in de huizenmarkt? Nee, dat mag Nederland zelf bepalen.

Een land kan stellen dat dit geen probleem is en dat het elders wordt gecompenseerd, maar dat maakt dat land zelf uit. Dat onzegt de Commissie echter niet het recht om analytisch te zeggen dat zij voor Nederland een probleem ziet als het gaat om de huizenmarkt. Zo liggen de verhoudingen. Dat beperkt op geen enkele manier de ruimte van de Staten-Generaal om invulling te geven aan het budgetrecht.

De heer Koffeman (PvdD): Het klonk alsof het waar is. De minister zegt dat het erop lijkt dat de landen binnen de Unie veel meer op elkaar lijken dan landen buiten de Unie en dat we veel gemeenschappelijk hebben. Ik krijg graag een toelichting op mijn indruk dat wij veel minder gemeen hebben met Slovenië, Kroatië of Griekenland of Cyprus dan bijvoorbeeld met Zwitserland, IJsland, of Engeland. Wat zijn de grote overeenkomsten binnen de Unie die wat de minister betreft het grote verschil maken met landen die erbuiten liggen?

Minister Timmermans: De heer Koffeman heeft een punt als hij Engeland noemt. Ik denk dat de afstand tussen continentaal Europa en het Verenigd Koninkrijk in termen van waarden die mensen met elkaar delen, vooral sociaaleconomisch, het grootst is. Mijn vermoeden is vandaag, hoewel ik dat niet empirisch kan onderbouwen, dat waar Arend Lijphart jaren geleden analyseerde dat Nederland het meest op de Scandinavische landen lijkt, Nederland het meest lijkt op Vlaanderen en Duitsland, in termen van wat wij als totaal aan waarden op sociaaleconomisch gebied zien. Ik doel dan op de contractvrijheid, het collectief onderhandelen, ziektekosten, onderwijs en gezondheidszorg. Ik denk dat de Europeanen op dat punt veel meer op elkaar lijken dan wij denken. Zijn er nu grote onevenwichtigheden? Ik denk dat de heer Koffeman daar naar toe wil. Ja, die zijn er enorm en die zijn gegroeid, vooral tussen noord en zuid, terwijl die tussen west en oost snel aan het afnemen zijn. Tussen noord en zuid zijn ze enorm gegroeid. Ik zal proberen daarvoor een verklaring te geven. Wij zijn in de afgelopen twintig jaar zo geconcentreerd geweest op het oplossen van het verschil tussen oost en west dat we te weinig aandacht hebben gehad voor het gegroeide verschil tussen noord en zuid. Als je kijkt naar alle economische indicatoren, dan zie je dat noord wel in staat is geweest om de economische en technologische veranderingen van de afgelopen twintig jaar, die vrij snel gingen, te incorporeren in de economie, soms met vrij harde hervormingen, terwijl dat in het zuiden niet is gebeurd. Een heel interessante indicator op dat vlak betreft de uitgaven aan R&D over de laatste twintig jaar. Die zijn tussen noord en zuid heel erg uit elkaar gaan lopen. Dat is volgens mij een belangrijke reden waarom wij nu met die grote discrepantie tussen noord en zuid zitten.

De heer Koffeman (PvdD): Die discrepanties zorgen er toch voor, als het niet Cyprus was geweest dat in zwaar weer terecht was gekomen, maar

Griekenland of Italië, dat dit economisch niet te dragen zou zijn geweest voor de rest van Europa? De verschillen tussen noord en zuid zijn wellicht nog groot. Dan kun je stellen dat we ruim de tijd moeten nemen om die op te lossen, maar die tijd hebben wij mogelijkwerwijs niet.

Minister Timmermans: Wat is dan de oplossing van de heer Koffeman?

De heer Koffeman (PvdD): Ik zou denken dat de situatie voordat wij een volledige gemeenschappelijke munt hadden, veel meer ruimte liet om landen een eigen monetair bewegingskader te bieden dan nu het geval is. Op het moment dat je een parallelle munt hebt naast de euro, naast een gemeenschappelijke waardengemeenschap, kunnen landen beter af zijn. Griekenland was beter af voordat we een gezamenlijke munt hadden dan nu het geval is.

Minister Timmermans: Ik durf het laatste te betwisten als je kijkt naar de economische indicatoren. Even een citaat van Wim Duisenberg, toen we nog een gulden hadden: "De monetaire soevereiniteit van Nederland duurt precies 30 seconden. Dat is namelijk de tijd die ik heb om in Nederland te doen wat de Bundesbank in Frankfurt gedaan heeft." Laten wij de relativiteit van een en ander ook onder ogenschouw nemen. Ik denk dat de heer Koffeman en ik het erover eens zijn dat er op dit moment sprake is van een enorme kloof tussen noord en zuid. Het is onze taak om die kloof te dichten. De heer Koffeman denkt dat dit kan door twee verschillende munten te hanteren. Ik denk dat het verstandiger is -- dat denken economen van het IMF en anderen ook -- om te proberen dit op te lossen binnen de euro en met de euro. Er zijn twee redenen waarom dit voor Nederland verstandig zou zijn. Bedenk eens wat het betekent voor de beleggingen van Nederlandse pensioenfondsen en andere grote institutionele beleggers als wij de munten zouden ontkoppelen en de tegoeden in de andere landen worden omgezet in een andere munt. De heer Koffeman zou ook moeten bedenken welke extra kostenpost het voor het Nederlandse exporterende bedrijfsleven zou opleveren als we weer rekening zouden moeten houden met valutarisico's binnen de interne markt. Ik ben ervan overtuigd, al kan ik het niet bewijzen, dat als je die monetaire desintegratie laat gebeuren je op niet al te lange termijn een interne-markt desintegratie krijgt. Die zou voor Nederland disproportioneel negatief uitpakken, gelet op onze logistieke, industriële en vestigingspositie. Het lijkt mij buitengewoon verstandig om de euro te repareren en die niet in te ruilen voor allemaal verschillende munten in de EU.

De heer Koffeman (PvdD): Economen die pleiten voor parallelle munten pleiten niet voor het inruilen of het afschaffen van de euro in een aantal landen. Zij pleiten ervoor om naast de euro, dus de girale euro die we hadden in de EMS-situatie, parallelle munten te hebben waarmee lokale handel kan plaatsvinden. Dat betekent dus niet dat Griekenland

alleen de drachme terug hoeft te hebben, maar dat het de drachme en de euro naast elkaar kan hanteren. Dat zou een methode kunnen zijn voor de overbrugging van de nu gapende kloof. De minister maakt eigenlijk een karikatuur van de situatie door te zeggen dat we niet zomaar van de euro af kunnen. Dat is ook niet wat wordt bepleit.

Minister Timmermans: Ook bij die parallelle munt geldt dit. Stel dat Griekenland de drachme heeft. Hoe zit het dan met de schulden van Griekenland? Gaan die dan naar drachme of blijven die in euro? Als die schulden niet in euro kunnen blijven en naar drachme zouden moeten, dan zijn ze zeker niet meer door de Grieken op te lossen. En wie gaat dat dan betalen? Wat zegt de heer Koffeman dan tegen de Nederlanders? We hebben de Grieken nu een eigen munt gegeven waarmee ze heerlijk kunnen devalueren en by the way, u kunt nog een extra aantal miljarden afschrijven aan Griekse schulden! Is dat dan de boodschap die de heer Koffeman voor de Nederlandse belastingbetaler heeft? Ik zou dat geen verstandige boodschap vinden.

De heer De Lange (OSF): De minister maakt een vergelijking die natuurlijk niemand hier gemaakt heeft. Niemand is erop uit om tot financiële desintegratie te komen, zoals de minister dat noemt. Dat zou inderdaad desastreus zijn. Het idee van een parallelle munt houdt helemaal geen financiële desintegratie in, maar een heel gecontroleerde overgang naar een systeem van parallelle munten. En om de vraag van de minister over Griekenland te beantwoorden: de staatsschuld van Griekenland zou in dat schema in euro's blijven. We weten allemaal dat de staatsschuld van met name Griekenland zo hoog is dat die niet te handhaven is. Ook als Griekenland overgaat naar een parallelle munt, zal er dus nog hulp nodig zijn vanuit de buitenwereld om de Griekse staatsschuld in euro's te reduceren. Maar dat doe je dan wel onder de omstandigheid dat je dat maar eenmalig hoeft te doen, je geen geld in een zwart gat stort en Griekenland aan het eind van de rit in staat is om zijn eigen broek op te houden en weer een eigen, zelfstandige staat te zijn die niet onder curatele staat van Duitsland. Dat valt bijzonder moeilijk, zoals de minister ongetwijfeld weet.

Minister Timmermans: Ik denk dat we de uitkomst delen, namelijk een Griekenland dat zijn eigen broek kan ophouden, een Griekenland dat zich langzaam uit de crisis kan verdienen, een Griekenland dat overigens nu in staat blijkt te zijn om vrij snel hervormingen door te voeren en sneller dan een land als Frankrijk het begrotingstekort terug te brengen. Die uitkomst delen we, alleen ben ik het niet eens met het pad. Je ziet hoe de financiële markten zich gedragen. Die zullen zich als wolven op een land storten zodra dat land indiceert een andere of een parallelle munt te gaan invoeren. Zo hebben de financiële markten zich nu eenmaal gedragen in de afgelopen tijd. Je hoeft maar één indicatie te geven dat er misschien in een land een probleempje is en hoppa! Men gaat als een gek speculeren tegen dat land. Zo opereren de

financiële markten nu eenmaal. Ik vraag mij af of je dat risico kunt ondervangen in het theoretische model dat de heer De Lange presenteert. Per saldo is het voor de Nederlandse regering duidelijk dat het veel verstandiger is om te proberen om de problemen van de euro binnen de euro en met de euro op te lossen, en niet over te gaan tot een andere munt.

Dit brengt mij op een analyse waar ik tegen aan ben gelopen met name bij mijn bezoeken aan Zuid-Europa, namelijk het onderliggende politieke probleem onder dit probleem. We praten nu heel veel over de munt zelf, over de euro, over het sixpack, over het twopack et cetera. Heel veel van wat vandaag is besproken in uw Kamer heeft te maken met de vraag: vertrouwen wij elkaar wel? Dat wordt door de economen altijd "moral hazard" genoemd. Waarom hebben we het over twopack, sixpack en al die dingen? Het heeft ermee te maken dat we denken dat landen niet echt de hervormingen gaan doorvoeren die ze nodig hebben. Als we tegen landen zeggen dat ze misschien niet zo hard hoeven te besparen, verwachten we dat die landen denken: oké, dan kunnen we weer feest gaan vieren en dan hoeven we niet te hervormen! Ik denk dat dit een van de fundamentele uitdagingen is van de Europese Unie van vandaag. Over en weer is er groot wantrouwen geslopen in de Europese samenwerking. Daarom denk ik inderdaad dat de Europese samenwerking vandaag een van de grootste uitdagingen uit haar geschiedenis tegemoet ziet.

Dat is niet vanwege de euro per se, maar vanwege het onderliggende politieke probleem, dat volgens mij groter is dan het probleem van de euro zelf. Is er in een gemeenschap die is gebaseerd op lotsverbondenheid nog voldoende onderling vertrouwen te mobiliseren om die gemeenschap op basis van lotsverbondenheid te laten werken? Met andere woorden: kan er in Noord-Europa voldoende vertrouwen zijn dat men in Zuid-Europa daadwerkelijk tot hervormingen in staat is, en omgekeerd? Dat probleem kom ik namelijk in Zuid-Europa veel tegen, en ik zou uw Kamer zeer willen vragen om het niet te onderschatten. In Zuid-Europa wordt breed het gevoel gedeeld dat het er ons in het noorden niet om gaat om gezamenlijk uit de crisis te komen, maar om ons idee over de structurering van de economie en de samenleving met dwangmiddelen op te leggen aan mensen in Zuid-Europa, met als gevolg enorme werkloosheidscijfers, met name onder de jeugd, et cetera.

En dan komt een oud Europees spook weer uit de kast zetten, namelijk dat van de stereotypen die over elkaar bestaan. Dat merk ik ook overal. Ik noem het stereotype dat een Griek op zijn 50ste met pensioen gaat en lui op het strand met een fles ouzo in zijn hand op onze kosten vakantie gaat vieren. Of het stereotype dat een Spanjaard tussen tien uur 's ochtends en vijf uur 's middags siësta houdt en voor de rest ook niet serieus naar zijn werk gaat. Of het stereotype dat een Nederlander alleen uit is op een gezonde bankrekening en verder geen enkele consideratie heeft met de manier waarop andere mensen leven.

Dit soort stereotypen over elkaar vormt een grote bedreiging voor de Europese samenwerking. Je merkt dat die stereotypen bij populistische partijen gewoon werken. Ze werken omdat ze ingrijpen op eeuwen van Europese confrontaties, waarbij stereotypen altijd gebruikt werden. Daarbij was het standaard zo dat je zelf nooit ergens schuld aan had, maar een ander altijd schuld droeg voor jouw problemen. Dat idee zie ik helaas in de Europese Unie op dit moment in noord en in zuid regelmatig opdoemen. Dat is, onder het probleem van de euro, waarmee we nu langzaam stappen vooruit zetten, mogelijk de echte uitdaging waar wij als Europeanen voor staan in de komende tijd. Zijn we bereid en in staat om de grootsheid op te brengen die de founding fathers van de Europese samenwerking ook hadden, namelijk de grootsheid om over het gevaar van stereotypen heen te stappen en de onderlinge lotsverbondenheid weer nieuwe invulling te geven?

De heer Elzinga (SP): Dat was een mooi betoog over de noodzaak van het bestrijden van stereotypen. Welke consequentie heeft dit nu voor het economische beleid in Europa? Wij hebben inmiddels via alle mechanismen van de EU wel machtsmiddelen om de Zuid-Europese landen, misschien in lijn met de stereotypen, te dwingen om de ingrepen te doen die wij nodig vinden. De stereotypen worden volgens de minister gebruikt om te zeggen: zij hebben schuld en niet wij hebben schuld. De macro-economische onbalans binnen de eurozone zit echter aan twee kanten. Wat staat ertegenover? Wat zouden wij ons moeten aantrekken en wat doet de Europese Unie eraan om ook aan onze kant die onbalans te bestrijden?

Minister Timmermans: Ik weet waar de heer Elsinga naartoe wil. Dat weet ik ontzettend goed, maar wij kunnen ons ook geen feestbegrotingen en feesthouding permitteren. Wij kunnen het ons ook niet permitteren om ons te onttrekken aan de criteria van Maastricht. Wij kunnen het ons ook niet permitteren om te zeggen: ach, het oplopen van het tekort is geen probleem. Wij hebben dezelfde demografische en economische uitdaging als andere Europese landen, dus wij zullen er ook voor moeten zorgen dat wij ons niet zo ver in de schulden werken dat we daar met die voorspelbare, relatief beperkte economische groei nooit meer uit komen en meer en meer geld aan rente voor die schulden gaan betalen, in plaats van dat geld te kunnen investeren in de verzorgingsstaat die de heer Elsinga net zoals mij zeer dierbaar is. Ik wil er dus voor waken om te zeggen: omdat men in Zuid-Europa erg lijdt onder het beleid van budgettaire strengheid, moeten wij hier de teugels maar laten vieren. Dat lijkt mij een onverstandig recept, maar ik weet ook niet of de heer Elsinga het zo heeft bedoeld.

De heer Van der Linden (CDA): Vreest de minister niet dat de stereotypen bevorderd worden als wij het vanzelfsprekend vinden dat men in Griekenland en andere landen 20% à 30% inlevert -- dat zijn ook hardwerkende burgers -- terwijl wij, als wij zelf

aan de beurt zijn om orde op zaken te stellen, niet bereid zijn om te doen wat nodig is, daarvoor argumenten aandragen en de ander vragen om er iets soepeler mee om te gaan?

Minister Timmermans: De heer Van der Linden roert nu een punt aan dat mij weleens opvalt in het Nederlandse politieke debat. Wij zijn er heel makkelijk in om te zeggen: zij moeten zich aan de regels houden en als zij dat niet doen, sturen wij een Commissaris op hen af. Zodra de Europese Commissie echter zegt dat zij ook eens gaat kijken hoe het beleid in Nederland is, staan wij te toeteren: die man moet met pek en veren het land worden uitgejaagd, want pottenkijkers willen wij niet. Het is van tweeën één: of je vindt als Europeanen dat je elkaar moet houden aan afspraken en dan moet je zelf ook bereid zijn om je aan de afspraken te houden, of je vindt dat afspraken er niet toe doen omdat je nationaal soeverein bent, maar dan zeggen de Grieken, Spanjaarden en anderen dat ook. Dan weet je niet wat de consequenties zijn voor onze collectieve economie. Het is net als met de Raad van Europa en de mensenrechten: als je anderen aanspreekt op mensenrechten, moet je er ook altijd voor openstaan om zelf aangesproken te worden. Als je anderen aanspreekt op de Maastrichtcriteria, moet je zelf ook bereid zijn om daarop te worden aangesproken.

Er kunnen overigens objectieve economische redenen zijn waarom het in een bepaalde periode onverstandig is om de Maastrichtcriteria streng te handhaven. Dat kun je met elkaar bespreken. Dat doet zich bijvoorbeeld dit jaar voor met Nederland. Commissaris Rehn heeft gezegd: gelet op de problemen met SNS, is het begrijpelijk dat Nederland de 3%-norm dit jaar niet haalt. Er zit dus flexibiliteit in. Men kijkt naar de situatie en kan daar flexibel mee omgaan. Dat gebeurt ook ten opzichte van andere landen. Dat je probeert zo snel mogelijk naar dat pad terug te keren, lijkt mij echter bijzonder verstandig, economisch gezien.

De heer Elzinga (SP): Ik doelde net eigenlijk op een andere macro-economische onevenwichtigheid, maar ik ga toch even in op het punt waarop de minister dacht dat ik doelde. Natuurlijk zijn wij niet voor een feestbegroting. Daarvoor heeft niemand hier gepleit. Ik heb eerder geconstateerd en daar net al op geïnterrumped dat het voor het geheel, dus niet alleen voor Nederland, maar voor de Europese Unie als geheel, beter zou zijn als wij niet alleen door de bijzondere omstandigheden voor één lidstaat, maar in zijn algemeenheid in deze uitzonderlijke economische situatie, deze diepe crisis, soepeler met de Maastrichtcriteria zouden omgaan. Dat pleidooi wordt door grote economen gehouden voor Europa. Ook de minister van Financiën van de Verenigde Staten heeft ons dit voorgelouden. Ik refereerde daar in eerste termijn aan.

Daarnaast hebben wij ook grote onevenwichtigheden op de betalingsbalans. Vaak wordt het argument naar voren gebracht dat de

euro en de interne markt goed zijn omdat deze onze export en handel zo bevorderen. Wij hebben daar enorm van geprofiteerd; dat wil ik geenszins ontkennen. Ik denk dat dit een terechte constatering is. Tegenover ons export- en kapitaalbalansoverschot staat aan de andere kant echter noodzakelijkerwijs een tekort. Die onevenwichtigheid kunnen wij alleen in gemeenschappelijkheid oplossen. Daar doelde ik net op.

Minister Timmermans: Die analyse klopt helemaal, denk ik. Je moet echter ook de andere omstandigheden betrekken bij de beoordeling. In een land als Duitsland, waar men min of meer een begrotingsevenwicht heeft, constateert men dit ook. Dankzij de zo verfoeide Hartz-IV-hervormingen van bondskanselier Schröder staat de Duitse economie er nu heel goed voor. De conclusie is dat het daar, in Duitsland, verstandig is om vanwege de onevenwichtigheid de lonen iets te laten oplopen. Dat helpt de Europese economie in haar geheel. Wij verkeren echter helaas niet in de positie waarin Duitsland nu verkeert, noch ten aanzien van ons begrotingsevenwicht, noch ten aanzien van onze arbeidsproductiviteit. Wij kunnen ons op dit moment de ruimte die Duitsland neemt, die overigens ook voor de Nederlandse economie van groot belang is, niet permitteren.

De heer Elzinga (SP): Ik wijs erop dat Nederland in verhouding een veel groter overschot op de betalingsbalans heeft dan Duitsland. Mijn stelling is dus dat wij het ons wel degelijk kunnen permitteren.

Minister Timmermans: Nogmaals: als je alleen naar de betalingsbalans kijkt, moet ik de heer Elzinga volledig gelijk geven. Als je echter naar de andere omstandigheden in onze economie kijkt, met name het tekort, de grote problemen op de huizenmarkt en de oplopende werkloosheid, denk ik dat maatregelen die ertoe leiden dat arbeid duurder wordt -- daar heb je het dan immers over -- nu bijzonder nadelig zouden zijn voor de Nederlandse economie. In die zin zijn er bij ons andere verhoudingen dan in Duitsland. In Duitsland heeft men nu overigens een enorm tekort aan arbeidskrachten. Dat is op dit moment niet het primaire probleem van Nederland; integendeel.

Ik heb al antwoord gegeven op de vraag over de heilige 3%-norm. De heer Elzinga zei dat je daar in bepaalde omstandigheden van kunt afwijken, dat je die norm niet hard moet hanteren. Dat is precies wat de Europese Unie de afgelopen jaren heeft gedaan. Ik denk dat er heel weinig lidstaten zijn die zich de afgelopen jaren wel precies aan de Maastrichtcriteria hebben gehouden.

Ik kom op de contracten. Ik kan mij nog goed herinneren dat ik, toen ik dat zag staan in de ontwerpconclusies van de Europese Raad, zei: dat gaat een hoop misverstanden opleveren. Het woord "contract" alleen al leidt tot misverstanden. Een aantal uwer is jurist; dat ben ik ook. Een contract bindt partijen. Daar gaan we weer: de grondwet was geen grondwet. Degenen die ertegen waren

indertijd -- ik denk aan de columnist Plasterk, maar ook aan de Socialistische Partij -- hadden een heel sterk punt door te zeggen: het begint goed met die Europese grondwet, want het eerste wat je moet doen als je het erover hebt, is zeggen dat het geen grondwet is. Dat haalt, zeker in Noord-Europa, de geloofwaardigheid snel onderuit. Zo is het ook een beetje met de contracten. Het zijn namelijk geen contracten. Het zijn pogingen om afspraken met elkaar te maken die niet van contractuele aard, maar van politieke aard zijn om te proberen elkaar te houden aan de noodzaak van bepaalde vormen van economische hervorming, zodat de Economische en Monetaire Unie de crisis overleeft. Dat heeft weer te maken met het punt van de moral hazard, dat ik eerder maakte. In hoeverre vertrouwen wij elkaar in de Europese Unie toe dat wij de komende tijd de maatregelen nemen die nodig zijn om onze economie weer op het groeipad te krijgen? Ik zie dat dit vertrouwen broos is.

Wij moeten als politici ook de hand in eigen boezem steken. Wij zijn er immers ontzettend goed in om nu te zeggen "nu is het crisis, dus je mag niet bezuinigen" en om straks te zeggen "nu is er groei, dus je moet meer uitgeven". Daar moeten wij eerlijk over zijn. Dat is in democratische samenlevingen een normale reflex in economische cycli. Wanneer bezuinig je dan eigenlijk? Nooit dus. Als je daarmee in de problemen komt, zoals nu het geval is, zul je toch iets moeten verzinnen om de staatsfinanciën op orde te krijgen. Ik hoop dat de heer Elzinga het met mij eens is dat dit geen rechts verhaal is. Het is de bedoeling om ervoor te zorgen dat je ook op termijn de verzorgingsstaat overeind houdt. Dat is toch het doel dat door de meesten van ons wordt nagestreefd.

Ik zal de vraag over de EMU proberen te beantwoorden. De heer Elzinga en anderen hebben gevraagd hoe het zit met het verschil van mening tussen Van Rompuy en het kabinet over de finalité politique, de verenigde staten van Europa, of de politieke unie. Dat brengt mij op het punt van de verdragswijziging. Hebben wij een verdragswijziging nu wel of niet nodig? Een aantal van de Kamerleden hier heeft ervaring met verdragswijzigingen. Twee dingen wil ik erover zeggen. In de eerste plaats duren verdragswijzigingen heel lang. Als je spreekt over een verdragswijziging, ben je al gauw vier à vijf jaar verder, inclusief een IGC en ratificatie door de lidstaten; daar doen wij ook behoorlijk lang over. In de tweede plaats vermoed ik dat het idee van een heel beperkte verdragswijziging niet haalbaar is, omdat je dan echt een kerstboomeffect krijgt. Alle lidstaten willen weer graag andere dingen in het nieuwe verdrag inbrengen en voor je het weet, heb je dan een full-fledged verdragsaanpassing hetgeen het proces ook ingewikkelder zal maken.

Mevrouw Broekers-Knol (VVD): Als ik de minister goed versta, komen wij veel te laat met oplossingen, als er voor het door Duitsland genoemde resolutiemechanisme een verdragswijziging nodig is. Dat resolutiemechanisme komt er dan veel te laat. De minister zegt dat daarvoor minstens vier tot vijf

jaar nodig zijn. Dan hebben wij de boot weer gemist. Of zie ik dat fout?

Minister Timmermans: Naar het oordeel van de Nederlandse regering is een verdragswijziging daarvoor niet nodig. Ik wil dit nog bespreken met de Duitse collega's, want ik wil heel graag weten waarom zij voor dit punt een verdragswijziging nodig achten. Ik zie eerlijk gezegd niet in waarom. Ik hoop dat wij dit nog eens heel goed kunnen analyseren, omdat ik de Duitse collega's ook wil voorhouden dat je het kerstboomeffect krijgt, als je dat pad opgaat. Dan krijg je al die andere dingen erbij. Ik weet niet of Duitsland dat pad op wil gaan. Ik begrijp heel goed dat Duitsland grenzen kent, met name door de uitspraken van het Bundesverfassungsgericht over wat er democratisch gelegitimeerd kan gebeuren zonder verdragsaanpassing. Ik had juist de indruk dat de heel concrete en beperkte stappen die nu zijn voorbereid, pasten binnen de kaders die het Bundesverfassungsgericht daarvoor voorzien had. Ik wil daarover nog heel graag verder van gedachten wisselen met mijn Duitse collega's en hen daarbij voorhouden dat verdragsaanpassing volgens de Nederlandse regering, hiervoor niet nodig is en ook niet wenselijk, eerlijk gezegd, omdat wij ongelooflijke haast zouden moeten willen hebben met de bankenunie en het onder controle krijgen van de financiële sector in Europa.

Mevrouw Strik (GroenLinks): Het duurt heel lang en het is onwenselijk om zo lang te wachten met de bankenunie. Bij het begrotingspact is aangegeven dat er binnen vijf jaar een verdragswijziging komt. Betekent dit dan ook dat de minister daar niet meer achter staat?

Minister Timmermans: Dat moeten wij nog eens zien. Een verdragswijziging binnen vijf jaar is zeer ambitieus, als ik denk aan de procedures die wij allemaal moeten volgen. Ik kan mij wel voorstellen dat een verdragswijziging binnen vijf jaar mogelijk in gang gezet wordt. Een verdragswijziging binnen vijf jaar afsluiten, lijkt mij echter extreem ambitieus, want je moet in de eerstkomende tijd ervoor zorgen dat je de bankenunie voor elkaar krijgt.

Mevrouw Strik (GroenLinks): De minister verwijst vooral naar de praktische problemen. Het duurt lang om overeenstemming te bereiken. Dat is natuurlijk logisch. Als de minister nog steeds zelf de ambitie heeft om binnen vijf jaar het verdrag te herzien, zou hij ook kunnen zeggen dat Nederland er nu onmiddellijk aan gaat beginnen. Wij weten nu eenmaal hoelang zo'n proces duurt.

Minister Timmermans: Ik heb in de afgelopen maanden juist breed, mijns inziens ook in Duitsland, het gevoel bespeurd dat wij nu eerst even de bankenunie goed in steigers moeten zetten. Daarna zullen wij pas kijken naar een verdragswijziging. Dat is een andere houding dan eerst. Toen wilde men eerst een verdragswijziging en daarna zou de rest wel volgen. Dat heeft volgens

mij alles te maken met een heel groot gevoel van urgentie om de bankenunie voor elkaar te krijgen, zodat wij de financiële sector onder controle krijgen. Dan hebben de banken namelijk weer geld om uit te lenen aan ondernemers die graag willen lenen om een zaak op te zetten en mensen in dienst te nemen. Dat is de hele gedachte erachter. De toekomst van de euro staat of valt immers met de vraag of wij in staat zijn om economische groei te genereren. Als wij daartoe langdurig niet in staat zijn, kunnen wij hier wel praten over de bankenunie et cetera, maar komt de euro echt ernstig in de problemen. Dit gebeurt simpelweg onder druk van de verkiezingsuitslagen in de lidstaten, van de publieke opinie en van de sociale ellende als wij geen groei genereren. Ik was in Griekenland. Daar zit op dit moment minstens 60% van de jongeren zonder werk en dat betekent in Griekenland dus ook dat zij zonder inkomen zitten.

Mevrouw Strik (GroenLinks): Nu spreekt de minister alleen over de bankenunie. Hij begon met de vraag of de verdragswijziging nodig is. Kun je niet allebei tegelijk doen? Natuurlijk moeten de urgente problemen zo snel mogelijk aangepakt worden. Wij moeten niet wachten op eindeloze conventies. Ondertussen moeten wij echter ook werk maken van een noodzakelijke verdragsherziening. De bankenunie is niet de enige reden in het verdrag, het begrotingspact. Ik zei net al dat dit een tijdelijk mechanisme was, onwenselijk en buiten het Unieverdrag om. Juist daarom wilden wij het binnen vijf jaar de Unie in zien te krijgen. Wat gedaan moet worden, moet gedaan worden. Wij moeten daar niet mee wachten. Waarom werken wij ondertussen niet ook al aan die verdergaande structurele verbeteringen, met daarbij de verbetering van de democratische controle?

Minister Timmermans: Waarom niet? Omdat de mogelijkheden die het Verdrag van Lissabon biedt, nog lang niet zijn uitgeput. Ik vind dit veel te gemakkelijk. Wij -- de regeringen en de parlementen -- zijn te laks geweest met het benutten van de mogelijkheden die het Verdrag van Lissabon biedt voor een sterkere democratische controle, voor een sterkere aansturing et cetera; veel te laks! Het maken van alweer een nieuw verdrag is een te gemakkelijke way out. Ik zie dit precies voor mij. Met 28 lidstaten wordt dat verdrag dan namelijk met heel veel onderwerpen opgetuigd, zoals een kerstboom. Voor je het weet, ben je vijf jaar verder voordat je ook maar de kans hebt dat je iets tot stand brengt. Wat gebeurt er in die vijf jaar? Ik ben niet zo optimistisch als mevrouw Strik dat ik denk dat je in die vijf jaar wel gewoon kunt doorwerken aan een bankenunie en andere zaken. Ik vrees juist dat er een grote politieke verlamming zal zijn. Dat lijkt mij in deze fase buitengewoon onverstandig.

De heer Elzinga (SP): Als het de minister niet lukt om via de Duitse regering het Verfassungsgericht in Duitsland op de gedachte te brengen dat de bankenunie kan en past binnen dit verdrag, zouden

wij wel vastzitten aan een verdragswijziging. Dat is toch zo? Zo ja, betekent dit dan dat het Verfassungsgericht feitelijk leidend is bij de vraag of wij op korte termijn een verdragswijziging krijgen?

Minister Timmermans: Uiteindelijk bepalen de landen samen of zij een verdragsaanpassing inleiden of niet. Als een of meerdere lidstaten geen stap meer kunnen zetten zonder verdragsaanpassing, zal er een proces tot verdragsaanpassing in gang worden gezet. Het is mijn politieke opdracht -- zo ziet de Nederlandse regering dat -- om te voorkomen dat wij heel veel tijd verliezen met dat proces nu de Europese economie zich op het fragiele punt bevindt dat men internationaal denkt dat Europa zich lijkt te kunnen ontworstelen aan de problemen met de euro, maar dat Europa vervolgens niet in staat is om het Europese bankensysteem in een positie te brengen dat het weer op de gebruikelijke wijze aan geld kan komen waardoor de banken weer op een normale manier geld aan hun klanten uitlenen. Dat is immers de manier om de economie op orde te krijgen. Dat is mijn grote zorg. Ik heb dus geen grote principiële bezwaren tegen een verdragswijziging, maar ik hoop alleen dat wij ons nu kunnen concentreren op het weer aan de praat krijgen van de Europese economie.

De heer Elzinga (SP): Ik heb in de visie van het kabinet op de Staat van de Unie gelezen dat de bankenunie een van de grotere prioriteiten is voor de korte termijn. Ik begrijp het standpunt van de minister dus heel goed. Ik heb nu even een vraag die niet gaat over het standpunt van de regering en over de inzet van de minister, maar over de inschatting van de minister van de situatie bij onze oosterburen. Kunnen de Duitse verkiezingen nog van invloed zijn op de discussie daar op dit moment? Wat heeft dit voor consequenties? Wat zou er mogelijk zijn, als die verkiezingen achter de rug zijn?

Minister Timmermans: Dat is een interessante speculatie, zeker als je veel in Duitsland komt en graag de Duitse politiek volgt. Ik beperk mij tot de opmerking dat mevrouw Merkel het in de peilingen op dit moment zo goed doet dat ze bijna in haar eentje kan regeren, als het zo doorgaat. Kennelijk belooft de Duitse publiek opinie het beleid dat zij tot nu toe gevoerd heeft. Zij liet in haar beleid steeds zien dat zij vasthoudt aan de koers van alle Duitse bondskanseliers sinds 1949, namelijk het streven naar een Europees Duitsland en niet naar een Duits Europa. Zij heeft daar steeds aan vastgehouden. Als het erop aankomt, staat Duitsland pal voor de euro. Ik vertrouw erop dat de huidige en toekomstige bondsregering dat woord in een daad zullen omzetten.

De heer Van der Linden (CDA): U zult begrijpen dat ik er geen bezwaar tegen heb dat het zo doorgaat met Merkel.

Minister Timmermans: De christendemocratie doet het ergens nog goed!

De heer Van der Linden (CDA): Ja, je moet je ergens aan optrekken!

Ik deel de opvatting van de minister volledig, maar ik heb nog een vraag in dit verband. Kunnen wij niet binnen de verdragen, met de versterkte samenwerking die onderdeel uitmaakt van de verdragen, nog een heel eind gaan? Dat was overigens ook de opvatting van de heer Van Rompuy, de voorzitter van de Europese Raad, toen wij op werkbezoek in Brussel waren. Wij voeren hier een discussie over het wel of niet wijzigen van het verdrag, maar dat is voorlopig niet aan de orde. Zodra wij spreken over een verdragswijziging, praat iedereen buiten de eurogroep mee over dat deel en kan men dus een blokkerende minderheid vormen.

Minister Timmermans: Ik kan niets afdoen aan de analyse van de heer Van der Linden. Ik ben het er ook helemaal mee eens. De versterkte samenwerking is een mogelijkheid in het Verdrag van Lissabon die onderbenut blijft. Dit verdrag biedt echter ook andere mogelijkheden die onderbenut blijven.

Misschien mag ik nu overstappen op het tweede hoofdonderwerp. Ik kom daarna nog wel terug op specifieke vragen over beide onderwerpen. Het tweede onderwerp is het democratisch deficit. We hebben het hier over een vrij fundamenteel probleem. Er is geen panacee om dat op te lossen. Ik wou dat het zo makkelijk was dat je met een referendum in één keer het democratisch deficit kon oplossen. Ik wou dat het zo makkelijk was dat je met een verdragswijziging het democratisch deficit kon oplossen. Ik wou dat het zo makkelijk was dat je door het herpositioneren van nationale parlementen het democratisch deficit kon oplossen. Het probleem van het democratisch deficit is dat het heel fundamenteel onze samenleving in is geslopen en te maken heeft met, in "Rousseau-terminen", het sociaal contract van onze samenleving. Voor het eerst in heel, heel lange tijd is er zeker in de Europese middengroepen het gevoel dat het met hun kinderen slechter zal gaan dan met henzelf. In de Europese middenklasse leeft heel breed het gevoel dat men wel betaalt voor solidariteit, maar nooit ontvanger van solidariteit zal zijn. Dat speelt zich af binnen landen en het wordt geprojecteerd op Europa. Het is een negatief zichzelf versterkend proces binnen landen en het wordt geprojecteerd op Europa. De stereotypen van "Noord" en "Zuid" zijn een prachtige voedingsbodem voor het gevoel dat mensen binnen hun samenleving hebben dat van hen wel heel veel wordt gevraagd aan bijdragen voor solidariteit, maar dat het geld niet daar terechtkomt waar zij hopen dat het terechtkomt, zeker in de context van het feit dat zij vermoeden dat het met hun kinderen mogelijk minder zal gaan dan met henzelf. Dat is een van de fundamentele problemen van het democratisch tekort in met name de West-Europese samenleving die we hebben op te lossen. Dat is veel fundamenteeler en veel noodzakelijker om op te

lossen. Als dit niet wordt opgelost, krijg je het Europees tekort zeker niet opgelost.

De heer Thom de Graaf (D66): Dat is niet zozeer het probleem van het Europese democratisch deficit. Het is meer een algemeen probleem ...

Minister Timmermans: Zeker.

De heer Thom de Graaf (D66): ... binnen de Europese landen, gegeven de staat van de economie en de financiële toekomst van ons allemaal. Ik hoop dat de minister nog specifiek ingaat op de democratische tekorten binnen de Europese instituties. Ik wilde eigenlijk weten -- daarom liep ik naar de microfoon -- of de minister alles heeft gezegd wat hij wilde over de discussie betreffende de "finalité politique", de fusie. De minister heeft het vooral toegespitst op wel of geen verdragswijziging. Komt de minister daar nog uitvoerig op terug?

Minister Timmermans: Zeker.

De heer Thom de Graaf (D66): Dan heb ik niets gezegd, eigenlijk.

Minister Timmermans: Ik zal dat zeker doen, omdat ik het met name in de context van het democratisch tekort wil formuleren. Stel dat het sociaal contract een probleem is, om het maar zo huiselijk te formuleren. Daarnaast zie ik nog drie problemen die specifiek samenhangen met Europa. De meeste Europese burgers hebben geen idee wat er op Europees niveau gebeurt met wat zij vinden. Ze zien een Europese Raad, een Commissie en een Europees Parlement. Ze denken: kennelijk leveren we daar input, al weten we niet welke. Ze hebben geen idee hoe datgene wat zij vinden, zijn weg vindt naar het Europese niveau. Dat is één. Daarvoor zullen we een oplossing moeten vinden. Twee: de Europese burgers hebben ook geen enkel beeld bij wat zich in Brussel zelf afspeelt. De input is dus niet democratisch gelegitimeerd, omdat de burgers geen idee hebben van wat ermee gebeurt. Ze hebben ook al helemaal geen idee van de "throughput", van de wijze waarop het proces in Brussel verloopt. Dat is een soort black box. Dat is het tweede probleem waaraan we iets zullen moeten proberen te doen. Ten derde is ook de output onduidelijk: wat komt er eigenlijk uit dat Europa en wat heb ik aan hetgeen uit dat Europa komt? Ook daarvan hebben de mensen geen beeld. Die drie problemen voegen zich nog bij het eerste probleem.

Die drie problemen los je, naar mijn smaak, niet op door te zeggen: oké, we houden er een referendum over, dan kunnen de mensen er wat over zeggen, en dan is het probleem opgelost. Het is prima dat je in nationale politieke systemen referenduminstrumenten kunt hebben. Ik heb met belangstelling de discussie in de Eerste Kamer gevolgd. Dat kan dus. Het is aan de Staten-Generaal om daarover te beslissen. Daar liggen ook voorstellen voor in de Staten-Generaal.

Een van de leden refereerde eraan dat ik had gezegd dat ik het een afgezaagde discussie vond. Dat slaat niet op de discussie over al dan niet een referendum. Wat ik een afgezaagde discussie vind is het volgende. Sommige mensen willen af van de Europese samenwerking en dromen van een Europa met alleen maar soevereine landen, van een soort negentiende-eeuws beeld van hoe gelukkig we worden als we allemaal weer soevereine landen zijn. Zij zien dat ze in het huidige politieke systeem nooit hun gelijk zullen krijgen en hopen dat ze met de onvrede die er nu heerst onder de bevolking, via een referendum alsnog hun gelijk kunnen krijgen. Die mensen hebben dus in feite geen kritiek op Europa maar op de Nederlandse democratie, omdat ze vinden dat ze onvoldoende worden gehoord in de Nederlandse democratie. Dan moet je dat ook oplossen in de Nederlandse democratie. Europa is dan een heel makkelijke schietschijf. Dat begrijp ik heel goed. Een van de slogans die de heer Wilders heeft gehanteerd, is een heel slimme, een die veel makkelijker is uit te spreken dan te ontcrachten: geen geld voor de zieken, maar wel voor de Grieken. Die slogan is heel catchy. Ik begrijp die ook wel vanuit het perspectief van de heer Wilders. Als wij dan moeten uitleggen dat het niet zo zit, dat het gecompliceerder is, dan ben je de mensen al kwijt. Dat weten we allemaal. Die ervaring delen we met elkaar. In die context is het makkelijk om te zeggen: geef de mensen een stem. Dan zeggen ze automatisch nee. Ik neem helemaal geen positie in ten aanzien van het referendum. Er moet een democratisch proces plaatsvinden over de vraag of er een referendum komt. Ik vind echter wel, en daarin zeg ik de heer De Graaf na: moeten wij, politici, nu voor de burgers gaan bepalen of er een referendum komt of mogen mensen dat misschien zelf organiseren?

De heer Koffeman (PvdD): Diskwalificeert de minister hiermee de uitkomst van het referendum over de Europese grondwet door te zeggen: geef de mensen een stem en ze zeggen automatisch nee? Bedoelt de minister eigenlijk te zeggen: ze hebben geen nee gezegd tegen de Europese grondwet, maar er is een sfeer gecreëerd om nee te zeggen en dus hoeven we het ook niet zo serieus te nemen?

Minister Timmermans: Nee. Ik heb op dat punt een heel lange geschiedenis waaruit blijkt hoe serieus ik dit heb genomen en hoe we in de conventie en elders geprobeerd hebben om het Nederlandse nee ook in veranderingen van het verdrag te vertalen. Ik neem dat nee heel serieus. Ik was een van de initiatiefnemers van dat referendum. Wat ik zelf enorm heb onderschat, is dat je met een referendum waarvan je een "one-off" maakt, eigenlijk een soort Fremdkörper introduceert in het Nederlandse systeem, waardoor je mensen de gelegenheid geeft om ook heel veel vragen te beantwoorden die niet zijn gesteld. Dat is bij het referendum namelijk ook gebeurd.

Ik geef mijn analyse. In een land als Zwitserland vindt heel vaak een referendum plaats. Als het vaak plaatsvindt, dan geven de mensen

antwoord op de gestelde vraag, zo is mijn indruk. In landen waar men heel zelden of bijna nooit een referendum houdt, kan het ook een container zijn om allerlei andere gevoelens op dat moment jegens andere onderwerpen te uiten. We kunnen toch niet ontkennen dat dit toen ook heeft plaatsgevonden. Het is absoluut geen diskwalificatie van de uitslag van het referendum. Integendeel, het is een uitdrukking van de duidelijke wil van de meerderheid van de Nederlandse bevolking op dat moment.

De leden zullen het echter ook wel met mij eens zijn dat in die tijd van beide kanten argumenten zijn gebruikt waarvan je mag hopen dat die in het vervolg in een volwassen democratie niet meer bij zo'n belangrijk onderwerp gebruikt zullen worden, mochten we weer voor zo'n moment staan. Sommigen, aan de ene kant, riepen: als u nee zegt, gaat het licht uit. Anderen, aan de andere kant, riepen: u moet nee zeggen, want er staat geen verbod op stierenvechten in het verdrag. Ik vind dat aan beide kanten niet de sterkste argumenten bij zo'n ingewikkelde kwestie. Ik geef nog even een laatste reflectie hierop. De sterkste campagne was die waarin de mensen de vraag werd gesteld: weet je wel waar je ja tegen zegt? En dan begrijp ik ook de uitkomst. Dat was een goede campagne. Ja. Dat is voor mij ook een heel belangrijke les geweest. Je moet mensen wel iets voorleggen, maar tegelijkertijd ook hebben geregeld dat ze weten waar ze ja of nee tegen zeggen. Dat hadden we dus niet gedaan. Dat punt heeft ook de heer De Vries gemaakt in zijn betoog. Laat ik het zo formuleren: er is een enorm pedagogisch tekort ten aanzien van de betekenis van de Europese samenwerking. Terecht zei een van de leden -- vergeef me dat ik niet meer weet wie, misschien de heer De Graaf, sorry -- dat er jarenlang, decennialang geen aandacht voor was omdat het toch allemaal wel goed ging: laat maar lopen, het interesseert ons niet, het gaat wel goed. Dan slaat het om in: het gaat allemaal slecht. Dan zeggen de mensen: het interesseert ons niet, het gaat ons slecht, wij zeggen "nee". Misschien is het ook wel een heel belangrijk democratisch deficit dat wij als samenleving eigenlijk niet weten waarover wij spreken en oordelen. Wij hebben alleen het gevoel dat het niet goed zit, terwijl wij decennia lang het gevoel hadden dat het wel goed zat. Beide zijn in een democratie geen gezonde houding. De heer De Vries heeft gelijk. Ook van mijn kant zal er een grotere inspanning moeten komen om te proberen dat weer wat op te krikken.

De informatie is er vaak wel. Het is niet zo dat wij die informatie allemaal moeten maken. De toegankelijkheid van de informatie is echter onvoldoende geregeld. Ik moet er nog over nadenken, maar ik denk dat ik mij ga inspannen -- ik kom daarop bij de Kamer terug -- om een netwerk van academici te creëren, waarin wij de ontsluiting van wat er is, kunnen bevorderen. Wij hebben daarvoor tegenwoordig met het internet betere methoden. Ik wil mij daarover ook met Europese instellingen verstaan.

Ik geloof niet in de traditionele propaganda fide van de Europese Unie. Ik geloof niet meer in

"Europa is goed voor u". Dat willen mensen helemaal niet horen. Ik geloof dat wij in een tijd leven waarin politici een grotere verantwoordelijkheid krijgen. Ik hoorde dat vandaag in de Kamer en ben de Kamer daarvoor zeer dankbaar. Wij moeten uitleggen waarover het gaat, waarover wij spreken, wat de problemen zijn waarvoor wij staan. Je moet niet meteen mensen naar jouw conclusie leiden. In de Nederlandse, Europese en misschien wel internationale politieke cultuur is iets te veel geslopen dat je ieder debat begint met zeggen hoe de wereld in elkaar zou moeten zitten en hoe jij vindt dat het moet. De wereld is zo complex geworden en mensen zijn zo eclectisch geworden en mensen zijn zo hermetisch gesloten ideologisch wereldbeeld, zeker bij de jongere generaties, totaal niet meer aankomt. Je zou moeten beginnen met heel breed uit te leggen voor welke dilemma's je staat. Je zou naar één munt kunnen, je zou ook verschillende munten kunnen hebben en dat heeft dat voordeel en dat nadeel. Zo leg je mensen niet meteen met een mes op de keel een conclusie op. Mensen hebben dan verschillende opties. Dan komen politieke partijen die hun optie voorleggen en dan kunnen mensen een meer gefundeerde keuze maken.

De heer Marcel de Graaff (PVV): Hoor ik de minister nu zeggen dat hij het een goed idee vindt dat er een studie komt naar de mogelijkheden van verschillende varianten, waaronder het voeren van één munt, een euro, eventueel de invoering van parallelle munten of een terugkeer naar individuele munten per nationale lidstaat? Als hij die uitleg wil geven aan het Nederlandse volk, moet daar een stukje studie onder liggen. Ik zou dan graag van de minister de toezegging krijgen dat deze regering met een dergelijk rapport gaat komen.

Minister Timmermans: Dat is absoluut niet nodig. De regering voelt zich niet geroepen om dat te doen. De ChristenUnie heeft, evenals allerlei internationale monetaire instituten, op dit punt een studie verricht. Ik wil de Kamer best toezeggen dat ik een inventarisatie laat maken van de studies die er zijn met de diverse gezichtspunten. Ik vind het een taak van politieke partijen om uit te leggen waarom zij vinden dat een bepaalde studie het pad is dat wij moeten volgen. Ik zie geen toegevoegde waarde als de Nederlandse regering dat nog eens overdoet.

De heer Marcel de Graaff (PVV): Ik neem die uitgestoken hand van de minister aan en wil graag een dergelijk samenvattend document van de minister ontvangen.

Minister Timmermans: Ik stel mij meer een bibliografie voor. Ik laat inventariseren welke studies door wie zijn gemaakt. Ik voel mij niet geroepen om dat ook nog eens samen te vatten. Voor ik het weet, doen wij dat verkeerd.

De voorzitter: Een voorleesboek is niet nodig in de Eerste Kamer.

**

De heer De Lange (OSF): Nu wordt het interessant, want opeens ontstaat de mogelijkheid om over scenario's na te denken. Het is waar dat er in allerlei rapporten daarover zaken staan, maar evenzeer is het waar dat er in die rapporten heel weinig staat over de consequenties voor Nederland. Het lijkt mij een goede zaak om de rapporten die beschikbaar zijn als uitgangspunt te nemen en tegelijkertijd -- en dat moet dan van de regering komen -- aan te geven wat in die verschillende scenario's de gevolgen voor Nederland zijn. Kan de minister dat toezeggen?

Minister Timmermans: Nee, ik ga geen analyse maken van al die rapporten en scenario's voor Nederland ontwikkelen. Ik zal de Kamer voorzien van een bibliografie met de rapporten en verschillende standpunten die er op dit punt zijn. Ik laat het graag aan de fracties over om er vervolgens vragen over aan de regering te stellen. De regering zal die netjes beantwoorden. Ik zie weinig toegevoegde waarde in het analyseren van al die rapporten.

De heer De Vries (PvdA): De minister hangt deze brainstorm op aan een suggestie die ik heb gedaan, namelijk om wat meer te doen aan het bekend maken van de bevolking met informatie. Ik weet niet of deze lijst van studies daarin een cruciaal element is. Ik sprak over publieksvoorlichting en over het faciliteren van het bezoeken van geïnteresseerde Nederlanders aan instellingen. Er hoeft vandaag geen concluderend antwoord te komen, maar ik zou het wel op prijs stellen als de minister over enige tijd zijn gedachten daarover aan deze Kamer zou willen voorleggen.

Minister Timmermans: Dat wil ik graag doen. Alle publieksvoorlichting is beschikbaar gemaakt. Ik heb zelf toen ik staatssecretaris was samen met onderwijsinstellingen materiaal over de Europese Unie ontwikkeld en dat kan worden gebruikt. Wij moeten kijken waarom dat materiaal de mensen niet bereikt, waarom er zoveel mensen zijn die die kennis niet tot zich nemen, waarom er zo weinig wordt gereisd door studenten. Dat is overigens ook een zorg die ik had toen ik hoogleraar was. De vakantiereizen van studenten nemen toe, maar de studieperioden in het buitenland lijken vanuit Nederland af te nemen. Dat is een punt van zorg. Ik wil graag op die punten de heer De Vries tegemoetkomen en kijken wat wij kunnen doen.

De heer De Vries (PvdA): Ik refereer nadrukkelijk aan het feit dat de heer Knapen ons indertijd kond heeft gedaan van het afkappen van activiteiten op dit gebied. Dat is dus geweest nadat de minister staatssecretaris was. Wij hebben een korte tijd gehad waarin wij studenten konden faciliteren om bijvoorbeeld naar de Raad van Europa te gaan voor belachelijk lage bedragen, ook in deze tijd. Dat is ook afgelopen. Er zal moeten worden nagedacht over een manier om dit structureel op te zetten. Ik zie dat graag tegemoet.

Minister Timmermans: Ik herhaal dat het maken van materiaal niet meer nodig is. Het is er allemaal. Wij moeten zorgen dat het materiaal mensen bereikt en daarbij kan ik wel behulpzaam zijn. Ik wil nog iets toevoegen aan wat de heer De Vries zegt. Mede gedwongen door budgettaire krapte zet ik in mijn apparaat steeds meer studenten en stagiaires in, ook in de Raad van Europa en ook op andere plekken bij de PV EU. De kwaliteit die zij leveren is hoog en bovendien is het effect op hen van het kennismaken met de instellingen groot. Zij gaan vervolgens hun maatschappelijke carrière elders voortzetten. Ik zal er graag naar kijken.

Ik vind, zonder dat ik een panacee heb, dat wij meer kunnen doen om het democratische deficit te verkleinen, ook door de rol van nationale parlementen te vergroten. Binnen de huidige procedures wordt er door ons, samen met het nationale parlement en het Europese parlement, onvoldoende gebruik gemaakt van de mogelijkheid om de demos, zoals een uwer zei, die toch vooral nog nationaal is georganiseerd, meer collectief en Europees in te zetten voor de democratische controle. Er moet worden nagedacht over andere vormen van samenwerking tussen de nationale parlementen onderling en met het Europese parlement. De COSAC-systematiek schiet daarvoor tekort, maar ik ben niet iemand die het parlement op dat gebied voor de voeten wil lopen. Zowel op het punt van de nieuwe instrumenten als op het punt van de wetgevingsprocedures kunnen wij echter nog meer meters maken.

Ik ben het met iedereen eens die zegt dat we ook van de Europese instellingen een groter verantwoordelijkheidsgevoel zouden mogen verwachten. Een aantal commissarissen moet overigens heel dringend op zoek naar belangrijk werk, daarbij beginnend met initiatieven waarvan het nog maar de vraag of lidstaten daar echt op zitten te wachten. Iedere bureaucratie heeft de neiging om zichzelf onmisbaar te willen maken. Ik ben het zeer eens met de heer De Vries en anderen die vinden dat we van de Europese instellingen meer terughoudendheid mogen verwachten. Commissievoorzitter Barroso is overigens zelf wel heel ontvankelijk voor die gedachte. De exercitie van de Nederlandse regering wordt door hem gesteund; hij wil daarover met ons in discussie gaan.

We krijgen langzamerhand een beeld van de inventarisatie door de verschillende ministeries van wat we in Europa moeten doen en van wat we beter hier kunnen doen. Ik wil dat goed gaan bekijken en de resultaten daarvan presenteren en in een breder kader plaatsen. Waarmee moet Europa zich bezighouden en waarmee niet? Als we die lijst hebben, wil ik samen met de andere EU-lidstaten proberen in Brussel voor elkaar te krijgen dat we én met de instellingen, én met de lidstaten gaan praten over de vraag op welke gebieden we de Europese samenwerking gaan intensiveren binnen de huidige verdragen, en op welke gebieden niet, aangezien de lidstaten dat veel beter kunnen dan de Commissie. Ik merk bij Barroso de bereidheid om daar serieus over te praten. Ik vraag dan ook wel de bereidheid bij landen als Frankrijk

en Duitsland om daar serieus over te praten en niet meteen te zeggen: dat hoeft voor ons niet. Ik vind dat iets te makkelijk. De Nederlandse regering zit niet op de lijn van de Britse regering, die zegt: we willen onze zin krijgen en als dat niet lukt, lopen we weg. Nee, wij willen daar samen met de andere Europese landen uitkomen. Er is behoefte aan zo'n inventarisatie; ik vind dat een heel gezonde exercitie.

Mevrouw Broekers-Knol (VVD): Kan die exercitie van Nederlandse kant -- en misschien zelfs al samen met de andere lidstaten -- gereed zijn vóór de verkiezingen voor het Europees Parlement in 2014? Ik denk namelijk dat het nodig is dat de nieuwe eurocommissarissen met diezelfde opdracht aan de slag gaan om te voorkomen dat ze in hun profileringsdrang allerlei plannen gaan bedenken. Er moeten dus twee stappen worden gezet, waarbij die laatste stap van de eurocommissarissen ook heel belangrijk is.

Minister Timmermans: Ik vind dat een heel interessante gedachte, die bij mij nog niet was opgekomen. Je kunt het onderwerp dan politiseren en aan kandidaat-commissarissen van de Commissie vragen waar ze voor staan. Concentreer je op je kerntaken, doe niet wat niet nodig is, maak er geen kerstboom van. Tegen die tijd krijgen we, met de toetreding van Kroatië, waarschijnlijk ook een discussie over de omvang van de Commissie. Dat is een onderwerp waarop ik op een later moment bij beide Kamers terug wil komen, want daarvoor moet de Nederlandse inzet worden bepaald. Mijn lijn zou zijn: niet meer commissarissen dan er fatsoenlijke portefeuilles zijn, of anders een herstructurering van de Commissie, waarbij sommige commissarissen samen met anderen bepaalde taken kunnen delen. Als ik bijvoorbeeld kijk naar het takenpakket van de Hoge Vertegenwoordiger Ashton denk ik dat daar er ruimte genoeg is om dit soort taken met meerdere commissarissen te vervullen.

Mevrouw Broekers-Knol (VVD): Maar dat betekent dan toch wel verdragswijziging?

Minister Timmermans: Nee. Bij 28 lidstaten treedt automatisch een discussie in werking over de omvang van de Commissie. Dat is in "Lissabon" voorzien.

De heer Kuiper (ChristenUnie): We hebben het er al over gehad hoe belangrijk het is om daarover meer helderheid te krijgen. U zegt nu dat er een lijst van onderwerpen zal komen en dat het de inzet van de regering zal zijn om daarover in Europa het debat te voeren. In de hele dynamiek en structuur is er een aantal complicaties waarop is gewezen. Er zijn gedeelde bevoegdheden die door Europa vaak worden benut om te zeggen: wij zijn toch ook bevoegd? Daar begint het betwiste gebied. Hebt u daar een bepaalde kijk op? Moet dat worden geredresseerd? Hoe gaan we daarmee om?

Minister Timmermans: Ik vind het Verdrag van Lissabon eerlijk gezegd op dat punt glashelder. Er zijn exclusieve bevoegdheden, gedeelde bevoegdheden en bevoegdheden van de lidstaten. Dat binnen die gedeelde bevoegdheden discussie ontstaat is evident, maar dat zul je altijd houden. Die hybride vorm zal er altijd zijn, omdat gedeelde bevoegdheden soms te maken hebben met elkaar overlappende competenties. Dat zal onderdeel van het systeem blijven.

De heer Kuiper (ChristenUnie): Dan betekent het maken van een lijst dus ook niet zo heel veel, want bijvoorbeeld op het gebied van de sociale zekerheid -- in de Staat van de Unie verklaart u dat dat nationaal terrein is -- krijgen we dan nog steeds voorstellen van de Unie die vrij diep op die materie ingaan.

Minister Timmermans: Niet op het terrein van de sociale zekerheid.

De heer Kuiper (ChristenUnie): Ik zag net nog een BNC-fiche. In dat geval moeten Kamer en kabinet bepalen dat ze het op dat terrein zelf wel kunnen. Die hele dynamiek blijft dan. Dat is onderdeel van de steeds gesignaleerde problemen.

Minister Timmermans: Ja, maar u bepleit nu verdragswijziging, terwijl ik juist wil proberen binnen de huidige verdragsystematiek maximale helderheid te krijgen over wie wat doet. Dat kan door een interinstitutioneel akkoord. Daar hoeft je geen verdragswijziging voor te hebben.

De heer Kuiper (ChristenUnie): Wat betekent die lijst? Gaat u nog meer doen dan dat? Gaan we nog een discussie voeren over hoe de bevoegdheden, waaronder de gedeelde bevoegdheden, worden gewaarborgd?

Minister Timmermans: We gaan heel simpel per departement kijken waar wij over gaan, waar Europa over gaat, wat dat in de praktijk betekent, of dat goed georganiseerd is, of er onderwerpen zijn waarop Europa meer zou moeten doen en of er onderwerpen zijn waarop Europa te veel doet. Vervolgens wil ik met de conclusies die we nationaal trekken, spreken met andere Europese landen en met de Europese instellingen. Bij de gedeelde bevoegdheden kun je dan tot de conclusie komen dat het daarbij beter is dat de EU het voor haar rekening neemt, of dat het beter is dat dat nationaal wordt georganiseerd. Dat wordt dan onderdeel van overleg met Barroso en andere Europese instellingen. Ik verwacht de grootste weerstand in het Europese Parlement. Daarover wil ik een open discussie voeren om te zien hoever we komen met behulp van de Staten-Generaal.

Mevrouw Strik (GroenLinks): Ik ben heel blij dat de minister het net even had over het mogelijke scenario dat de Commissie op sommige gebieden misschien meer zou moeten doen. Hij sprak net over zich richten op de kerntaken, maar ik vind het belangrijk dat alle opties open worden gehouden,

want dan kun je pas echt kijken wat het meest effectief is.

Minister Timmermans: Mevrouw Strik zal het toch ook wel met mij eens zijn dat de Commissie wel eens lijdt aan bestuurlijke obesitas? Ze denkt: we hebben zoveel commissarissen en zoveel ambtenaren, dus moeten we nieuwe dingen verzinnen. Gelukkig is Commissievoorzitter Barroso op dat punt gevoelig en wil hij daarover met ons een discussie voeren, wat ik ook nodig vind.

De heer Van der Linden (CDA): In dat opzicht lijkt de Commissie op de nationale overheden. Maar subsidiariteit geldt toch ook tussen de internationale instellingen zelf, dus tussen de Raad van Europa en de EU? Wil de minister toezeggen dat hij bij die rapportage ook kijkt naar wat er bij de Raad van Europa kan blijven en wat niet? Verder is er in Europa een absolute wildgroei aan agentschappen. Kan daar ook worden naar gekeken?

Minister Timmermans: Nu snijdt de heer Van der Linden het onderwerp Raad van Europa aan, een organisatie die hem en mij zeer aan het hart gaat, een organisatie die voor relatief lage kosten zeer belangrijk werk verricht en waarvan de EU regelmatig onderaannemer is. Ze besteedt dingen uit aan de Raad van Europa et cetera.

Ik zie twee problemen. Het eerste probleem is de frustratie bij de andere lidstaten van de Raad van Europa dat de EU in toenemende mate monolithisch opereert in de Raad van Europa. Het tweede probleem is dat de Raad van Europa dreigt te worden gebruikt als excuus om in de Europese Unie zelf niets te doen. Ik ben samen met mijn Duitse, Deense en Finse collega's begonnen met een initiatief om ook de monitoring van de rechtsstaat binnen de Europese Unie te versterken. Voordat landen lid worden, zijn wij namelijk extreem kritisch. Op het moment dat landen lid zijn, laten wij dat maar zitten, ook met oog op de ervaringen destijds met Haider in Oostenrijk. Die waren slecht bevallen en lagen zwaar op de maag. Ik wil juist een instrument om elkaar in de Europese Unie scherp te houden op de rechtsstaat. Kan ik daarbij instrumenten van de Raad van Europa gebruiken en inzetten? Absoluut, dat kan, maar ik vind dat wij als leden van de Europese Unie elkaar aan nog hogere standaarden moeten willen houden dan die de Raad van Europa hanteert en zeker niet aan lagere standaarden dan die van de Raad van Europa.

Ik wil de heer Van der Linden graag toezeggen dat ik nog eens goed zal kijken naar de agentschappen. De opeenvolgende Nederlandse regeringen zijn daarop heel kritisch geweest, maar ik wil dit onderwerp graag nog eens oppakken.

De heer Thom de Graaf (D66): Voorzitter. Ik vroeg mij plotseling af, of de coördinatie binnen het kabinet over de vraag of er een verdragswijziging moet komen, helemaal goed is. Ik hoop dat de minister behoefte heeft om te reageren op de opmerkingen van zijn collega van Financiën. Die

heeft afgelopen zaterdag in Dublin gezegd, aldus het persbureau Bloomberg: "The Germans made very clear that they don't consider that the current EU treaties provide a basis for central bank resolutions, Dijsselbloem told the reporters. If we want to make further steps, we must look at a limited treaty change on this issue."

Minister Timmermans: Ik heb heel goed gehoord wat de voorzitter van de eurogroep daarover heeft gezegd. Ik houd staande dat de Nederlandse regering haar uiterste best doet om zonder verdragswijziging de bankenunie voor elkaar te krijgen. Ik heb gezien wat de Duitse regering daarover gezegd heeft. De voorzitter van de eurogroep heeft dat nog eens geformuleerd in dat citaat in het persbericht van Bloomberg. Als het aan de Nederlandse regering ligt, is een verdragswijziging niet noodzakelijk. Ik zie echter ook wel dat, als een of meer lidstaten wel voelen voor een verdragswijziging, het risico bestaat dat het die kant opgaat. Dat weet ik wel, maar ik heb nog steeds de ambitie om te proberen te voorkomen dat het die kant opgaat, omdat ik gewoon haast heb met het invoeren van de bankenunie.

De heer Thom de Graaf (D66): Dat heb ik begrepen. Het lijkt mij echter een beetje een achterhoedegevecht nu de minister van Financiën van Nederland, die natuurlijk heel veel petten op heeft maar niettemin toch minister van Financiën in Nederland is, stelt dat als de Duitsers dat zeggen, er in ieder geval op dit beperkte deel een verdragswijziging moet worden voorbereid.

Minister Timmermans: Ik wil toch liever een paar slagen om de arm houden. Ik heb de afgelopen maanden verschillende signalen gekregen uit Duitsland: dan weer wel, dan weer niet, dan weer wel, dan weer niet. De Nederlandse regering zal proberen te voorkomen dat voor de invoering van de bankenunie een verdragswijziging noodzakelijk is. Dat is het standpunt van de Nederlandse regering.

De heer De Graaf heeft ook verwezen naar de "finalité politique" en gevraagd waarom wij niet mogen dromen over het eindpunt van Europa. Ik merk enerzijds dat dromen over het eindpunt van Europa enorm afleidt van de klussen die wij op korte termijn te doen hebben en anderzijds heel veel mensen die nog wel te winnen zijn voor het oplossen van de problemen kopschuw maakt. Zij denken namelijk dat wij helemaal niet bezig zijn met het oplossen van een probleem, maar dat wij proberen om tegen hun wens in de droom van een Verenigde Staten van Europa te realiseren. Ik vind dat dit verlamdend werkt op de Europese politiek. Het is ook niet fair om mensen dit soort verre toekomstbeelden voor te houden. Ik zou tegen de heer De Graaf willen zeggen: kijk eens vijf jaar terug, wie zou toen de situatie hebben kunnen voorspellen waarin wij vandaag zitten? Ik denk niemand.

De heer Thom de Graaf (D66): Ik vroeg mij af of de minister net naar een heel ander iemand heeft geluisterd dan naar mij. Op de eerste plaats heb niet gesproken over dromen en dat was ik ook niet van plan. Op de tweede plaats heb ik gezegd dat wij vooral niet moeten streven naar de Verenigde Staten van Europa. Op de derde plaats heb ik aangegeven dat het gaat om een koersrichtingwijzer om een strategie te kunnen ontwikkelen. Het is mooi om pas voor pas te opereren, maar je moet wel weten in welke richting je loopt. Dat vroeg ik aan de minister en dat is toch echt iets anders dan dromen over de gewenste toekomst ooit als een soort eindbeeld.

Minister Timmermans: Ik houd staande dat wij ons in de afgelopen tien jaar te vaak hebben laten meeslepen door het enthousiasme over hoe het Europese project er mogelijk zou uitzien in de verre toekomst. Wat dit betreft, voorzitter, staat hier een zondaar voor u. Wij hebben daarbij de mensen afgeleid van de urgentie van de stappen die wij de komende jaren moeten nemen. Dat konden wij ons nog wel permitteren vóór de financiële crisis, maar in de huidige situatie waarin urgente maatregelen genomen moeten worden om ervoor te zorgen dat wij een financieel systeem hebben waarin ondernemers en burgers op een normale manier geld kunnen lenen, moeten wij doen wat in de komende jaren nodig is. Wij moeten niet verder willen springen dan onze polsstok lang is.

De heer Thom de Graaf (D66): Die metafoor hebben wij gelezen in de Staat van de Unie.

Minister Timmermans: Mooi.

De heer Thom de Graaf (D66): Ik begrijp de redenering van de minister niet dat wij omdat wij in een crisis zijn, nu alleen de stappen moeten ondernemen om die crisis op te lossen en vooral niet moeten willen en durven denken over de stappen daarna. Ik snap dat dit niet met 27 landen tegelijk gaat, maar waarom zou de Nederlandse regering niet zelf kunnen denken en formuleren wat na de crisis voor ons als land relevant is binnen een toekomstig Europa? Ik begrijp het echt niet.

Minister Timmermans: Dat kan de heer De Graaf heel goed in de Staat van de Unie lezen. Wij willen de bankenunie voor elkaar krijgen, wij willen de gaten in de eurozone herstellen, wij willen tekortkomingen in de interne markt oplossen, wij willen ervoor zorgen dat wij internationaal beter handel kunnen drijven door vrijhandelsverdragen te sluiten met de Verenigde Staten en andere landen. Zo jagen wij de Europese economie aan en zo creëren wij weer werkgelegenheid voor mensen die nu langs de kant staan. Dat is de visie van de Nederlandse regering. Dat lijkt mij een mooie visie voor de komende tien tot vijftien jaar.

Mevrouw Strik sprak over schaliegas. Aan dat soort uitdagingen zal Europa ook het hoofd moeten bieden. Wat moeten wij doen in onze eigen achtertuin als de Amerikanen zich gaan concentreren op andere delen van de wereld?

Mevrouw Broekers sprak daarover. Daar ligt een gigantische uitdaging voor Europa. Op die zaken zal Europa zich de komende tijd moeten concentreren.

De heer Thom de Graaf (D66): Zegt de minister nu dat de volgende vijftien jaar de vervolmaking van de integratie ook in politieke zin niet op de agenda zou moeten staan?

Minister Timmermans: Wat is in de visie van de heer De Graaf de vervolmaking in politieke zin? Is dat net als de heer Pechtold zegt: de politieke unie van de Europese Unie? Is dat wat de heer De Graaf voor ogen staat? Of is het de visie van de heer Verhofstadt over de Verenigde Staten van Europa, omdat hij er in België niet meer uitkomt? Het zijn allemaal beelden die je voor ogen kunt hebben. Ik ben veel te veel pragmaticus om in dat soort beelden te willen leven. Leven in dat soort beelden betekent namelijk dat je vandaag en morgen niet de stappen zet die je moet zetten.

De heer Thom de Graaf (D66): Een pragmaticus die geen strategie heeft, komt geen stap vooruit.

Minister Timmermans: Ik ben wat dat betreft veel minder sceptisch over Helmut Schmidt dan de heer De Vries. Ik vond namelijk dat Helmut Schmidt wel degelijk een punt had toen hij zei: "Wer Visionen hat, sollte lieber gleich zum Artz gehen." Ik vind dat dit soms ook nodig is, zeker in tijden van crisis. Onze burgers hebben er niks aan dat wij hele langetermijnvisies over een prachtig Europa van de toekomst formuleren. Onze burgers hebben er iets aan als wij ervoor zorgen dat de economie weer gaat draaien, dat de exportmogelijkheden voor Nederland toenemen, dat er in Nederland weer gebouwd wordt, dat er in Nederland weer gewerkt wordt en dat er in Nederland weer wordt afgestudeerd. Op die manier creëren wij banen en daarbij zal Europa ons moeten helpen.

De heer Elzinga (SP): Ik begrijp de minister goed dat hij zegt dat onze acute problemen bij de economie liggen, zowel in Nederland als in Europa, dat wij die eerst moeten adresseren en dat hij die discussie niet wil afleiden met vergezichten die misschien over vijftien jaar aan de orde zijn. Hij vindt die discussie te belangrijk om die af te leiden met een visie op de langere termijn over een politieke unie en hoe die eruit zou moeten zien.

Nu even terug naar de realiteit. De minister heeft het over de politieke unie die nu langzaam maar zeker gestalte krijgt. Ik heb de minister in mijn eerste termijn gevraagd om te reageren op de opmerking die de heer Draghi gisteren maakte tegenover studenten en die vandaag geciteerd wordt in het Financieele Dagblad, namelijk dat hij ziet dat er op alle vier de pilaren van de politieke unie voortgang wordt geboekt. Wat is de visie van de minister daarop?

Minister Timmermans: Maar wat bedoelt hij dan met "politieke unie"? Het is metataal: politieke unie. Wat bedoel je daarmee? Als ik u of uw politieke partij vraag "wat bedoel je met politieke

unie", dan zegt u: de superstaat Europa. Dat is uw standaardjargon op dat punt. Als ik het de heer De Graaf vraag, dan zegt hij: de communautaire methode, uitgebreid op andere terreinen. De politieke unie is een soort containerbegrip geworden waarvan iedereen gebruikmaakt als dat zo uitkomt. Ik kan daar niets mee. Ik heb dat interview met Draghi gelezen en ik dacht: wat bedoel je met politieke unie? Moeten de nationale parlementen worden afgeschaft en moet alles naar Brussel worden overgeheveld? Hij maakt dat ook niet duidelijk. Ik kan daar dus niets mee. Als nuchtere Nederlander kijk ik daarom alleen naar de stappen die wij de komende tien tot vijftien jaar moeten nemen. Ik kom dan noch bij een superstaat, noch bij het renationaliseren van Europa uit. De toekomstige ontwikkeling van Europa zal zich ergens daartussenin bevinden, bijvoorbeeld op het terrein van het energiebeleid waarop Europa op dit moment nog veel te versnipperd is.

De heer Elzinga (SP): Misschien is het dan verstandig dat de minister niet zijn visie op die verre toekomst ontwikkelt, maar wel afspraken maakt met de hoofdrolspelers in deze discussie zodat zij elkaar in ieder geval begrijpen.

Minister Timmermans: Dat is een heel verstandig punt. Naar mijn mening zit er te veel politiek opportunisme in het hanteren van begrippen die makkelijk rondgestrooid worden en in land x een heel andere impact en betekenis hebben dan in land y. Uiteindelijk leidt dat tot een toename van het wantrouwen tussen landen en politici. Daar is niemand bij gebaat want dat leidt juist tot angst om stappen vooruit te zetten.

De heer De Vries (PvdA): Ik heb ampele passages geweid aan de finalité en gezegd dat die niet op institutionele vormgeving gericht moet zijn maar op het realiseren van waarden. Ik weet niet of de minister dat beaamt.

Minister Timmermans: Ja.

De heer De Vries (PvdA): Nu de minister alle finaliteiten besproken heeft, zou ik het prettig vinden om hem ook even te horen over deze variant.

Minister Timmermans: Brussel, waar alle mensen zich zo aan ergeren, is niet de Europese Unie. Ik heb niet voor niets dat citaat van Wim Wenders gebruikt. Europa gaat pas leven als het iets betekent in het leven van mensen. Het betekent iets in het leven van mensen als zij niet meer de indruk hebben dat de Europese Unie een manier is om sociale dumping tot stand te brengen. Het gaat pas leven voor mensen als zij niet de indruk hebben dat hun werkgelegenheid wordt uitgehold omdat malafide uitzendbureaus -- gewoon koppelbazen -- Polen onder de prijs laten werken, met ellendige gevolgen voor zowel die Polen als de werkgelegenheid. Daar moet Europa gaan leven. Europa moet optreden tegen sociale dumping.

Europa moet ervoor zorgen dat wij niet één Europees sociaal stelsel hebben maar wel nadenken over de betekenis van de verzorgingsstaat voor werkgelegenheid en de sociale bescherming op allerlei terreinen. Daar moet Europa ook over gaan. Europa wordt nu veel te veel gezien als versterker van de negatieve kanten van de globalisering en veel te weinig als een potentieel schild voor de mensen in Europa tegen de negatieve kanten van globalisering. Dat is een opdracht die wij met zijn allen delen, ongeacht de visie op de Europese constructie. Als de mensen in Nederland en in andere Europese landen, met name in het zuiden, denken dat de Europese Unie alleen maar ertoe leidt dat de multinationals meer verdienen en zij hun baan kwijtraken, is het Europese project ten dode opgeschreven.

De voorzitter: De heer Elzinga heeft geen behoefte aan een tweede termijn?

**

De heer Elzinga (SP): Dat zullen we straks nog zien. Dank u voorzitter, voor deze gelegenheid voor een korte interruptie.

Ik deel de zorg van de minister dat de Europese Unie dan ten dode opgeschreven is. Hij heeft het echter over een potentieel schild. Is niet juist het probleem dat Europa potentieel een schild kan zijn tegen de kwalijke kanten van globalisering maar dat eigenlijk niet is? Het beleid is gericht op een interne markt voor diensten zodat dienstenaanbieders gemakkelijk over de grenzen terecht kunnen zonder dat daarvoor bescherming wordt geboden.

Minister Timmermans: Max van der Stoep zei altijd: conflictpreventie kun je nooit bewijzen. Dit is eenzelfde soort situatie. Wij kunnen nooit laten zien hoe Europa eruit zou hebben gezien zonder interne markt, zonder gemeenschappelijke munt, zonder vrij verkeer. Er zijn mensen die ervan dromen dat dat allemaal wordt teruggedraaid en dat iedereen daarvan rijker en gelukkiger wordt. Ik geloof daar echter niet in. De heer Elzinga gelooft daar ook niet in, dat wil ik meteen van hem aannemen. Ik zeg hem echter wel dat ik niemand van het nut van Europa kan overtuigen door te zeggen dat het hier allemaal veel ellendiger zou zijn zonder Europa. Dat werkt niet in de communicatie, dat weet iedereen. Mensen moeten overtuigd worden van Europa door te laten zien dat sociaal Europees beleid kan werken, dat mensen daardoor beter aan het werk komen en dat het in Europa beter gaat dan elders. Die zware taak ligt op onze schouders. Dat gaat alleen via economische groei. Dat gaat alleen als wij de boel weer aan de praat krijgen. Op dat punt staan wij op dit moment zwak. De structuur van Europa is echter sterk. Die is sterk genoeg om als we eenmaal uit deze crisis zijn te kunnen laten zien aan de mensen dat het werkt. Ik kan echter geen bewijs uit het ongerijmde leveren door te zeggen: zonder Europa leefden wij nog in oorlog. Ik vind dat wel, maar dat overtuigt heel weinig mensen. Misschien alleen een aantal leden.

De heer Van der Linden heeft in relatie tot het EVRM gevraagd of de bezwaren van het Verenigd Koninkrijk en Frankrijk zijn weggenomen. Van de Britten weet ik het niet zeker, maar die van de Fransen zijn weggenomen. De Russen zijn inmiddels ook positief over het onderhandelingsresultaat. De Zwitsers zijn er op expertniveau ook akkoord mee gegaan. Het moet echter overal nog geratificeerd worden. Als het eenmaal zo ver is, dan is daarmee een grote wens van deze Kamer en van mij gerealiseerd.

De heer Van der Linden vraagt ook naar controle van Commissaris Rehn door nationale parlementen. De Commissie komt graag naar nationale parlementen. Ik druk de Kamer op het hart om wat vaker een Commissaris uit te nodigen om een discussie te voeren. Natuurlijk is de primaire grondwettelijke taak van het parlement om ons te controleren. Via ons controleert het parlement ook de Europese instelling. Wij zouden er echter geholpen mee zijn als Commissarissen hier in Nederland kennis zouden kunnen nemen over hoe er in Nederland over gedacht wordt. Nederland kan dan kennis nemen van hoe de Commissie en de Commissarissen erover denken. Overigens meen ik dat een onbedoeld resultaat van het Verdrag van Lissabon kan zijn dat de Commissie steeds meer gemarginaliseerd wordt in de Europese architectuur en zich steeds meer gaat gedragen als secretariaat-generaal van de Europese Raad in plaats van zelfstandig orgaan. Het heeft ook te maken met een politieke ontwikkeling. De Commissie is de opvolgster van de Hoge Autoriteit. Die is ooit gecreëerd voor de EGKS om het bestuur te depolitiseren. In een moderne samenleving wil je het bestuur echter juist politiseren. Die Commissie kraakt als instelling omdat er een maatschappelijke behoefte is aan politiseren terwijl de instelling oorspronkelijk is gecreëerd om ervoor te zorgen dat er mensen zouden komen boven de -- nationale -- politiek die veel meer vanuit het collectieve belang zouden redeneren. De maatschappij is inmiddels lichtjaren verder dan in de vroege jaren vijftig van de vorige eeuw. Daar zit ook een knelpunt wat de Commissie betreft.

De heer Van der Linden heeft ook gevraagd naar de eigen middelen. Natuurlijk is er een besluit over de eigen middelen, maar ik denk dat hij bedoelt dat er een eigen begrotingscapaciteit zou moeten zijn voor de eurozone. Het kabinet is daarvan echter geen voorstander. Het kabinet vindt dat in het nieuwe meerjarig financieel kader meer dan genoeg geld zit voor de Commissie om haar ambitie voor de komende zeven jaar waar te maken. Ook het voorstel van Van Rompuy in de Europese Raad over een schokabsorptiefonds is door de Europese Raad afgewezen.

De heer Van der Linden vraagt verder naar mogelijkheden voor nauwere samenwerking ten aanzien van de bankenunie en de coördinatie van economisch beleid. Dat is een specifieke procedure krachtens artikel 20 van het EU-verdrag. Voor het banktoezicht wordt gebruik gemaakt van de mogelijkheid tot samenwerking tussen een groep lidstaten. De ECB krijgt daarbij een toezichtrol. Daarvoor hoeft geen nauwe samenwerking te

worden ingericht. Ik sluit echter niet uit dat bij volgende stappen in de bankenunie nauwere samenwerking een noodzakelijk instrument wordt. Overigens lijkt de aanpak waarvoor nu wordt gekozen wel heel sterk op nauwere samenwerking, zeg ik tegen de heer Van der Linden. Ook niet-eurolanden kunnen deelnemen als zij willen. Zij willen natuurlijk waken voor de integriteit van de interne markt.

De heer Van der Linden (CDA): Dat laatste begrijp ik, maar wij stellen vast dat er in Europa de facto een tweedeling is tussen de eurogroep en de niet-eurogroep. De eurogroep vergadert afzonderlijk. Mijn vraag is: hoe kun je nu vooruitgang brengen in die discussie door de "enhanced cooperation procedure" veel meer in te zetten en dus de locomotiefunctie van de eurogroep meer te gebruiken.

Minister Timmermans: Ik denk dat dit met wat wij op dit moment doen niet nodig is, maar wij hebben het wel in onze achterzak, mochten wij volgende stappen overwegen. Het is zeker een mogelijkheid die in de toekomst kan worden benut. Je moet er wel voorzichtig mee zijn. Er is echt maar één land dat uitsluit de euro over te nemen. De Britten schermen altijd wel met een hele groep landen, maar het is echt maar één land. Alle andere landen bewegen zich in meer of minder voorzichtige mate in de richting van de euro. Wij moeten dus de drempel tussen de eurogroep en de andere landen zo laag mogelijk houden. Ik zou het enorm toejuichen als Polen, Denemarken en noem ze allemaal maar op over niet al te lange tijd het ook het besluit namen om tot de euro toe te treden. Als je vervolgens via versterkte samenwerking de afstand groter hebt gemaakt, wordt het overbruggen van de afstand voor die landen lastiger. Dat is zeker in niet in ons belang. Wij proberen daarin dus wel een balans te vinden.

Mevrouw Broekers vroeg of je sancties kunt opleggen aan lidstaten die geen lidstaatverklaring kunnen overleggen. Een van de grote ergernissen van het kabinet is het gebrek aan de lidstaatverklaringen. Helaas zijn er geen sancties mogelijk, omdat het geen juridische verplichting is. Maar de Commissie kan natuurlijk wel maatregelen nemen als er ernstige tekortkomingen zijn en dat doet zij ook ten aanzien van structuurfondsen en cohesiefondsen als dat nodig is. De nieuwe regels die volgend jaar ingaan richting 2020 zijn een verbetering. In het nieuwe financieel reglement is een juridische basis gelegd voor een vrijwillige lidstaatverklaring. Wij zullen de Commissie achter de vordes zitten om ervoor te zorgen dat dit nog wordt versterkt. In het financieel reglement is de rapportage- en verantwoordingsketen verbeterd. De Commissie kan fouten eerder zien en dan ook eerder ingrijpen. Langzaam maken wij vorderingen, en wij zullen daarop blijven aandringen. Een van de verklaringen waarom het zo moeilijk is, is dat in sommige lidstaten die federaal zijn georganiseerd, een en ander is delegeerd aan lagere overheden, terwijl de federale overheid vaak geen controle meer heeft over de lagere overheden. Dat

is in België zo en in Spanje en een aantal andere landen.

Er is ook gevraagd naar de eurozonekamer. Een uitgebreide analyse daarvan staat in de Staat van de Unie. Wij willen nu alles zoveel mogelijk oplossen binnen het verdrag. Het is echter evident dat je het probleem van de democratische parlementaire controle later op andere manieren zult willen oplossen. De bestaande instrumenten kunnen wij beter benutten, zoals COSAC, het hier laten komen van Commissarissen en het verbeteren van de informatievoorziening. Daarnaast kunnen wij binnen het verdrag ook gemeenschappelijke conferenties van het Europees Parlement en de nationale parlementen organiseren. Wij kunnen het stabiliteitsprogramma in het nationale parlement bespreken. Bij de contracten kunnen wij voorafgaand overleg met het parlement hebben. Het Europees Parlement heeft op dat punt verdergaande bevoegdheden, zoals u weet.

De heer De Vries vroeg waarom Draghi eigenlijk in het Europees Parlement verschijnt. Is dat niet een vermenging van verantwoordelijkheden? Welnu, in de ECB-verordening staat dat de ECB verplicht is om vragen van de eurogroep en het EP te beantwoorden. In aanvulling hierop hebben ook nationale parlementen, onder andere op expliciet verzoek van Nederland, veel extra controlebevoegdheden gekregen ten opzichte van het oorspronkelijke Commissievoorstel. Naast het recht van het stellen van vragen krijgen de nationale parlementen ook het recht om de voorzitter van supervisory board uit te nodigen voor een hoorzitting.

Ik heb het gehad over de verdragswijziging en over subsidiariteit. Dan kom ik nu op de vraag van de heer De Graaff over de aanpak van de islamitische radicalisering onder Nederlandse jongeren. Mijn collega's Opstelten en Plasterk zijn hiermee bezig. Zij hebben recentelijk een brief aan de Kamer gestuurd naar aanleiding van de verhoging van het dreigingsniveau. Wij staan een brede aanpak voor en focussen daarbij op preventie, maar ook op scherpere controles en intensief politie- en inlichtingenwerk. Wij zetten in op maatwerk. Daarover hebben wij overleg met onze Europese collega's, die te maken hebben de jihadistienkwestie rond Syrië. Ik heb het zelf aan de orde gesteld in de Gymnich-vergadering in Dublin. Toen bleek mij dat de Britten, de Denen en met name de Belgen, maar ook de Europese Commissie, het probleem zagen. Gezamenlijk proberen wij een strategie te ontwerpen. Dat is niet eenvoudig. Ik heb dat ook met de Belgische minister van Justitie besproken. Wij moeten proberen dit fenomeen terug te dringen. Zeker als er geronseld wordt, moet er hard worden opgetreden. Dat is nu precies wat er in België is gebeurd. De EU hanteert dezelfde basis in haar actieplan antiradicalisering. De contraterrorismecoördinator stimuleert lidstaten om hieraan actief opvolging aan te geven. Die stimulus hebben wij in Nederland niet nodig, want wij doen dit al.

De heer Marcel de Graaff (PVV): Ik ben blij met het antwoord dat de minister op deze vraag heeft gegeven. Ik ben ook blij om te horen dat hij het in internationaal verband aankaart. Wat ik nog niet zo heel duidelijk uit zijn antwoord hoor, is of daarmee ook de hiermee verband houdende kwestie van de immigratie aan de orde is gesteld. Voor zover dit het geval is, is het dan zo dat er wat meer draagvlak in Europees verband begint te ontstaan?

Minister Timmermans: Het Europese migratiebeleid is erop gestoeld dat wij hier graag mensen willen hebben die wij nodig hebben voor onze economie en voor onze samenleving. Wij moeten methodes zien te vinden om ervoor te zorgen dat mensen die wij hier niet nodig hebben en die wij hier niet willen hebben, hier niet naartoe komen. Wij maken in Europees verband vorderingen op dit punt. Wij zijn er nog lang niet, zeg ik er meteen bij, maar ik prijs mij gelukkig met het feit dat mensen niet worden beoordeeld op basis van hun godsdienstige achtergrond of overtuiging, maar gewoon op basis van de vraag of zij een toegevoegde waarde hebben voor de Europese samenleving. Zo doen wij dat in Nederland ook. Wij gaan dus niet mensen weren omdat zij moslim zijn of een andere religie aanhangen.

De heer Marcel de Graaff (PVV): Ik waardeer het persoonlijke standpunt van minister Timmermans. Hij mag daar natuurlijk blij en verheugd over zijn, maar dat was niet de kern van mijn vraag. De kern van mijn vraag is dit. De Europese Unie heeft een enorm lange grens. Er komen mensen binnen die aantoonbaar weinig toegevoegde waarde hebben voor de Europese lidstaten. Wij kennen de cijfers voor de Nederlandse samenleving natuurlijk veel beter. In dat verband noem ik de arbeidsparticipatie in bepaalde groeperingen. Zij dragen ergens ook het verhoogde dreigingsrisico in zich van radicalisering en jihadisme. Mijn vraag was: wordt daar in Europees verband specifiek naar gekeken? Dat staat los van het feit dat de minister alle recht heeft om verheugd te zijn over het feit dat er niet gediscrimineerd wordt op bepaalde criteria.

Minister Timmermans: Voor zover ik het kan overzien komen de problemen waaraan de heer De Graaff naar ik veronderstel refereert, door mensen die over het algemeen in Nederland zijn geboren. In toenemende mate zijn het mensen die geboren zijn uit ouders die ook in Nederland zijn geboren. Het immigratiebeleid zal op dit punt weinig effect hebben. Wij hebben op dit vlak als samenleving een probleem. De vraag is waarom jongeren die hier geboren en opgegroeid zijn, die idiote kronkel krijgen om te radicaliseren en te denken dat zij via de jihad een betere samenleving kunnen realiseren. Dat is een fundamenteel probleem dat wij zullen moeten adresseren. Ik ben dag en nacht bereid om daarover met de heer De Graaff te discussiëren, maar ik vrees dat het immigratie-instrument hiervoor geen oplossing biedt, omdat het vaak mensen zijn die ook een Nederlands paspoort hebben en in Nederland geboren zijn. In

toenemende mate gaat het bovendien om mensen van wie de ouders ook nog eens in Nederland zijn geboren.

De heer Kuiper (ChristenUnie): Voorzitter. Ik maak uit allerlei tekenen op dat we naar een afronding van de eerste termijn gaan. Ik heb nogal een punt gemaakt van de parlementaire bevoegdheden in het kader van de diverse regelingen die wij hebben. Ik heb ook gerefereerd aan een soort geconsolideerd overzicht, dat in het verleden ook wel de "Europawet" werd genoemd. De minister schudt nu een aantal dingen uit zijn mouw over de momenten waarop het parlement aan zet is bij diverse verdragen en regelingen; dank daarvoor. Wil de minister nog even reageren op het idee om een en ander samen te brengen? Niet alleen wij, maar ook de minister heeft daarbij een rol te spelen. Ik krijg hier graag nog een reactie op. In de tweede termijn ga ik hierover door.

Minister Timmermans: Het kabinet heeft geen behoefte aan een Europawet. Ik denk dat wij er verstandig aan doen om de bestaande instrumenten beter te gebruiken dan nu het geval is. Eerlijk gezegd zie ik geen toegevoegde waarde van een Europawet.

De heer Kuiper (ChristenUnie): Het gaat niet om gebruiken. Het gaat erom dat precies duidelijk wordt waar de bevoegdheden liggen. We hebben heel veel dingen niet geregeld, bijvoorbeeld met betrekking tot de rol van Europarlementariërs in de Staten-Generaal. Daar zijn in het verleden discussies over gevoerd. Het gaat bijvoorbeeld ook over de inlichtingenplicht van het kabinet. Die ligt wel vast in regelingen, maar destijds was het betoog dat het wel goed zou zijn dat daarvoor een wettelijke basis zou komen. Ik kan me voorstellen dat de minister zegt dat hij geen behoefte heeft aan een Europawet, maar ik vind het wel belangrijk dat er iets als een geconsolideerd verhaal komt, een overzicht van de manier waarop het parlement steeds aan zet is bij de diverse regelingen.

Minister Timmermans: Ik begrijp niet zo goed waarom hierbij een taak voor het kabinet zou zijn weggelegd; dit kan het parlement toch uitstekend zelf? Zeker het optreden van Europarlementariërs in het parlement; dat maakt het parlement toch zelf uit, daar ga ik als vertegenwoordiger van het kabinet toch niet over?

De heer Kuiper (ChristenUnie): Nee, maar u heeft ook een rol te spelen bij het verschaffen van inlichtingen aan de Kamer.

Minister Timmermans: Mijn inlichtingenplicht aan uw Kamer hebben we grondwettelijk toch prima geregeld?

De heer Kuiper (ChristenUnie): Ik kom hier straks op terug. Ik heb er behoefte aan dat tussen regering en parlement duidelijk is wat deze momenten zijn, en dat dingen niet verspreid zijn over verschillende regelingen. De komst van het

Europees semester geeft daartoe nieuwe aanleiding. U zei net even dat dit prima is geregeld via het Europees Parlement, zoals met betrekking tot de jaarlijkse groeianalyse, maar dat is dus niet het geval. Het Europees Parlement heeft alleen maar een zwakke adviesbevoegdheid en wij kunnen daar alleen maar achteraf iets over zeggen. Dat klopt dus niet. Ik vind het belangrijk dat dit parlement duidelijk krijgt waar de bevoegdheid zit om vroegtijdig hierop in te grijpen, zonder dat er een spanning komt met artikel 105 Grondwet.

Minister Timmermans: In dat geval ligt de bewijslast toch echt bij de geachte afgevaardigde. Hij zal moeten aangeven waar de huidige regelingen tekortschieten. Het parlement kan het kabinet op ieder moment ter verantwoording roepen over zijn inzet in de Europese Unie. Doe dat vooral! Wij komen met plezier onze inzet bij u verdedigen. Maar ik ben er niet van overtuigd dat het nodig is om daarvoor een nieuwe wettelijke basis in het leven te roepen.

De heer Kuiper (ChristenUnie): Collega De Graaff heeft gewezen op een strijdigheid met artikel 105 Grondwet. Ook een aantal Leidse juristen spraken daarover. Als dat aan de hand is, zouden bij ons rode lampen moeten aangaan. De Raad van State zegt dat het materiële budgetrecht van het parlement zal verschuiven van medebeslissing naar controle en verantwoording achteraf. Dat is een verandering ten opzichte van de situatie van nu. Wij moeten daar zorgvuldig mee zijn.

Minister Timmermans: De Raad van State heeft hiervoor een aantal scenario's ontwikkeld en een aantal mogelijke oplossingen voorgesteld. Wij hebben deze vermeld en geanalyseerd in de Staat van de Unie. Ik heb er geen enkele behoefte aan om hier nog een wettelijk instrument tegenaan te zetten. Wij kunnen natuurlijk samen met de Kamers nadenken over hoe wij dit in de toekomst zouden kunnen regelen, bijvoorbeeld in een eurozonekamer; die scenario's zijn ontwikkeld. Ik heb er nu echter geen behoefte aan om nieuwe wet- en regelgeving te introduceren binnen hetgeen wat is bepaald in de relatie tussen de Kamers en het kabinet. Volgens mij is er op dat punt meer dan genoeg beschikbaar. Op het punt van artikel 105 Grondwet ben ik al ingegaan toen ik probeerde uit te leggen wat de drie niveaus van bevoegdheden zijn.

De heer De Graaff van de PVV vroeg hoeveel Brusselse ambtenaren meer verdienen dan de minister-president. Ik ben hierover nog steeds in discussie met de Europese Commissie. Binnenkort ga ik hier nog eens over praten met Europees Commissaris Šefčovič. Je zit hierbij namelijk met een groot definitieprobleem. Hij zegt dat je ervoor moet oppassen dat je appels met peren vergelijkt, vanwege bruto-netto en allerlei andere omstandigheden. De Tweede Kamer heeft hier ook naar gevraagd. Ik wil in één keer een goed antwoord geven, en niet telkens terug moeten. Ik ben hier nu mee bezig. Aanvankelijk wilde de Commissie hier helemaal niet aan meewerken,

maar ik geloof dat ik haar nu wel zo ver heb dat zij inziet dat het ook niet onbelangrijk voor haar eigen positie is om hieraan mee te werken.

De heer Van der Linden (CDA): Voorzitter. Gaat dit in de toekomst voor alle internationale organisaties gelden, dus ook voor de VN enzovoort?

Minister Timmermans: Als ik de heer Van der Linden hoor, is het net of ik de heer Šefčovič zelf hoor. Als de heer Šefčovič met mij overlegt over dit soort zaken, vind ik het helemaal niet onlogisch dat hij mij ook laat zien wat bijvoorbeeld de collega's van het IMF verdienen met wie de Commissie zaken moet doen, of de collega's bij de OESO of bij andere organisaties. Ik vind dat je het plaatje dan compleet moet maken en vergelijkbare dingen met elkaar moet vergelijken.

De heer De Graaff van de PVV vroeg ook naar het recente rapport van de ECB "Eurosystem's Household Finance and Consumption Survey", waarin zou staan dat Nederlandse huishoudens armer zijn dan Cypriotische huishoudens. Dat is ook weer voor een deel appels met peren vergelijken. De ECB zegt zelf in haar rapport -- en ik zal het citeren, want ik vind het wel grappig -- over Cyprus: "The data for Cyprus appear not to be comparable with those for other euro area countries in a number of dimensions and should therefore be interpreted with caution." Ik denk dat die "caution" sindsdien alleen maar is toegenomen. Ik vrees dus dat die zaken niet met elkaar zijn te vergelijken.

De heer De Vries vroeg mij om te reageren op het agenderen van belastingontduiking, in de Europese Raad in mei. Nederland is een groot voorstander van het in de Europese Raad bespreken van de aanpak van fraude en ontwijking. Dit is een belangrijk, wereldwijd probleem. Het vergt dan ook een wereldwijde, internationale aanpak. Naast in EU-verband, wordt dit besproken in de G8, de G20 en de OESO. Er zit beweging in. Ik ben het met iedereen eens die het jammer vindt dat Luxemburg pas in beweging kwam toen de druk uit de Verenigde Staten heel groot werd. Maar laat ik het positief bekijken: het komt in beweging. Het is de bedoeling dat de Europese landen die beweging gebruiken om elkaar te kunnen blijven aanspreken. Het zou toch onze eer te na moeten zijn als we onderling minder scherpe regels zouden hanteren dan tussen de Verenigde Staten en individuele lidstaten. Ik hoop dat de heer De Vries mij goed begrijpt. Ik wil ernaar streven dat we in ieder geval niet minder delen met elkaar dan met de Verenigde Staten; dat zou toch onze eer te na moeten zijn. We moeten het momentum gebruiken. Alleen Oostenrijk houdt er nog aan vast. Ik heb geen glazen bol, maar ik heb de indruk dat ook Zwitserland en Oostenrijk vroeg of laat de nieuwe realiteit op dit vlak onder ogen zullen zien, omdat zij zullen beseffen dat de schade die zij lijden groter is dan het voordeel dat zij hiervan ondervinden. Bij de voorbereiding van de Europese Raad, in de geannoteerde agenda, zullen wij deze Kamer natuurlijk volledig op dit punt informeren.

Ik heb het reeds gehad over de positie van de Commissie. Ik heb daarbij aangegeven dat ik me

daarover zorgen maak. Ik wil graag dat de Commissie een sterke rol speelt op financieel-economisch gebied. Die is op papier versterkt, conform de Nederlandse voorstellen van september 2011. Er zit meer automatisme in het Stabiliteits- en Groeipact door het aannemen van het sixpack. De Commissie heeft de mogelijkheid om meer informatie te vergaren met betrekking tot het twopack. Wij vinden echter dat de Commissie daarnaast, los van wat er formeel is afgesproken, wel weer wat meer glans mag krijgen, als belangrijke instelling van de Europese Unie. Ik vind dat de Commissie onder het systeem-Van Rompuy te veel tot een secretariaat van de Europese Raad dreigt te verworden en dat is niet in het belang van de kleinere lidstaten. Een sterke Commissie is in het belang van de kleinere lidstaten. Daar gaan wij op inzetten.

Ik geloof dat ik op de vraag van de heer De Graaf van D66 en de heer Elzinga over het budgetrecht ben ingegaan. Ik heb geprobeerd aan te geven dat "contract" eigenlijk een misleidende benaming is van de arrangementen is. De Commissie spreekt inmiddels van "contractuele arrangementen", maar het gaat niet om juridisch bindende contracten; het gaat om onderlinge afspraken over een hervormingsplan. Natuurlijk gaat het begrotingsrecht om meer dan alleen de vaststelling van de begrotingswet; het gaat ook om bespreking en beïnvloeding vooraf, en verantwoording.

Europese afspraken hebben natuurlijk impact op nationaal begrotingsrecht, het meest ingrijpend bij de invoering van de euro en bij het Stabiliteits- en Groeipact. Daarmee is nog geen sprake van uitholling van het budgetrecht van het Nederlandse parlement. Dat blijft aan zet. Er moet echter wel rekening worden gehouden met Europese afspraken over maximale tekorten en schulden. Net zo goed zeggen wij voortdurend dat de Commissie ook andere lidstaten op dat punt moet aanspreken.

Dan kom ik op het sociaal akkoord. Mevrouw Strik en ik geloof de heer Elzinga vroegen wat dat nu betekent voor wat we naar Brussel sturen. De uitkomst van het sociaal akkoord wordt inhoudelijk verwerkt in het stabiliteitsprogramma en het nationaal hervormingsprogramma. Zoals u weet, committeert het kabinet zich in het stabiliteitsprogramma aan de begrotingsafspraken. De besluitvorming over invulling daarvan zal volgen op Prinsjesdag. Die invulling gebeurt op basis van de nieuwe raming van het CPB.

Het kabinet zal het stabiliteitsprogramma en het nationaal hervormingsprogramma op korte termijn naar het parlement sturen. Deze programma's zullen worden besproken in de Tweede Kamer, aan de overkant. Daarna worden ze naar Brussel gestuurd. Volgens mij is dat de juiste procedure. Vervolgens zal het Europees Parlement de Annual Growth Survey uitgebreid bespreken. Het nam de vorm van een resolutie aan als input voor de Europese Raad in maart. Hervorming is daarbij het belangrijkste uitgangspunt.

Mevrouw Strik zei nog iets over de klimaatdoelen en energie. Het is een heel lang verhaal, maar wat mij betreft komt het erop neer

dat de wereldwijde energiestromen razendsnel veranderen. Schaliegas heeft revolutionaire effecten op de wereldwijde energiestromen, en naar ik vermoed ook grote effecten op de geopolitieke verhoudingen. Helaas heeft het voor Europa ook negatieve effecten op het halen van de klimaatdoelen. Wat er op dit moment gebeurt, is dat kolen door het goedkope schaliegas in de Verenigde Staten zo goedkoop worden, dat iedereen in Europa massaal bezig is kolen te importeren. De Amerikanen gaan zo fluitend hun klimaatdoelen halen, want ze verbranden meer kolen. U weet dat gas veel minder effect heeft op de CO₂-uitstoot. Europa krijgt het zo alleen maar moeilijker om de CO₂-doelen te halen. We zitten op dit moment dus in een heel lastige positie.

Er is een soort nieuwe Bonanza ontstaan rond schaliegas. Iedereen denkt schaliegas te hebben en het snel te moeten exploiteren. Ik denk dat in ieder geval de Verenigde Staten daar enorm van zullen profiteren. Je ziet nu al grote investeringsbeslissingen over de industriële plaats teruggaan naar de Verenigde Staten. Waar de business case eerst niet haalbaar was door hoge energieprijzen, wordt die nu interessant. Ook zie je een concurrentienadeel ontstaan voor bijvoorbeeld de Europese petrochemische industrie en bedrijven als DSM. Hun kostenplaatje in Europa komt er natuurlijk heel anders uit te zien.

Dat is dus een grote uitdaging, die de urgentie van het omschakelen naar duurzame energie alleen maar groter maakt. Ik denk echter dat het verhaal ingewikkeld blijft, omdat we veel meer fossielebrandstofvoorraden in de wereld hebben als het technisch allemaal lukt. De druk om snel over te schakelen op duurzaamheid zal dus afnemen. Dat is in mijn ogen geen gunstige ontwikkeling.

De niche voor Nederland is vooral dat wij technisch een grote voorsprong hebben in boringen en het ontwikkelen van milieuvriendelijke boormethoden. Voor de Nederlandse industrie kunnen we daarin misschien een interessante niche vinden. Het ergste wat ons kan gebeuren, is dat schaliegas zo wordt gewonnen dat door methaan en vervuiling van water nog veel grotere milieuproblemen ontstaan dan we al hebben. Tegen mevrouw Strik zeg ik dus dat de uitdaging gigantisch is.

De heer Van der Linden (CDA): Ook ik had dat punt nadrukkelijk opgebracht. De minister zegt dat de noodzaak van duurzame energie groter wordt. In Duitsland hebben ze die, zoals u weet. Dat betekent wel dat de consument de prijs betaalt, of de industrie en dus de werkgelegenheid. Met andere woorden: met duurzame energie zijn we er niet. Het proces zal door moeten gaan, maar met duurzame energie kunnen wij dat verschil niet compenseren.

Minister Timmermans: Dat is waar. Maar wat heeft Duitsland bewust gedaan? Het heeft massaal geïnvesteerd in de ontwikkeling van duurzame energie, en dat doet het al heel lang. Is dat allemaal economisch slim geweest? Natuurlijk niet.

Er is ook heel veel geld verloren gegaan, met name met Photovoltaïk, zonnecellen. Duitsland heeft al vele tientallen miljarden geïnvesteerd en de Chinezen gaan ermee aan de haal. Zij bouwen diezelfde dingen nu voor een veel lagere prijs. Daardoor verdwijnen alle bedrijven in Duitsland. Dat is allemaal waar. Het heeft niet allemaal even positief uitgepakt.

De Atomausstieg en de omslag naar duurzame energie geven Duitsland in mijn overtuiging straks een enorm concurrentievoordeel in een wereld die toch zal moeten overschakelen op duurzame energie. Het klopt dus dat de kostenpost op korte termijn enorm hoog is. Gelukkig voor Duitsland kan de Duitse economie die kostenpost dragen. Ik vind echter dat Duitsland een heel bewuste politieke keuze maakt: Atomausstieg en overschakelen op duurzame energie. Die keuze is een politieke. Die wordt niet gemaakt op basis van een economische berekening. Zeker na Fukushima ... Sorry, ik bedoel Fukushima. Fukushima werd door de heer De Vries geciteerd. Zeker na Fukushima zijn ze tot de conclusie gekomen dat er niet echt een sluitende technische oplossing is voor atoomenergie. Mede daarom maken ze die energiewende voluit. U hoort aan mij dat ik daar met een zekere bewondering over spreek. Dat Duitsland daarmee niet alleen maar economisch verstandige beslissingen neemt, lijkt mij evident.

Mevrouw Strik vroeg nog naar illegale migratie. Zij vraagt mij een waarborg te geven voor derdelanders in buurlanden van de Europese Unie, als ik haar goed begrijp. Het gaat dan met name om Marokko. Het blijft een heel pijnlijke zaak. Ik zal het rapport dat mevrouw Strik mij heeft gegeven met aandacht lezen. Wij proberen met Tunesië, Egypte en Marokko mobiliteitspartnerschappen af te spreken. Met Marokko zijn die gesprekken nagenoeg afgerond. Daar zitten ook afspraken in over verbetering van het asielbeleid, het faciliteren van legale migratie en het bestrijden van illegale migratie. Wij nemen deel aan die mobiliteitspartnerschappen. We zullen op dit punt ook beter met Marokko gaan samenwerken. Het signaal dat wij bereid zouden zijn om derdelanders uit Marokko dan maar in Nederland op te vangen, zou ik namens de Nederlandse regering niet willen afgeven. Dat heeft namelijk een gigantische aanzuigende werking. Of heb ik u verkeerd begrepen?

Mevrouw Strik (GroenLinks): Ik wil spaarzaam zijn met mijn interrupties, maar dit moet ik toch even rechtzetten. Dat was helemaal niet mijn vraag. Er wordt vanuit de Unie druk gezet op de buurlanden om de grenscontroles beter op orde te hebben. Er wordt geprobeerd om terugnameovereenkomsten te sluiten. Dat alles heeft als effect dat die grenzen inderdaad dichtgaan. Er zijn echter geen bijbehorende asielprocedures. Migranten die daar vast komen te zitten, hebben geen enkele bescherming. De EU heeft ten aanzien van die landen veel onderhandelingsmacht. Ik zou zeggen: zet die dan ook in om voorwaarden te stellen aan de manier waarop daar met migranten wordt

omgegaan, zeker waar het gaat om refolement, de vluchtelingenrechtelijke bescherming.

Minister Timmermans: Ja, maar binnen bepaalde grenzen. Dit zal geen onderdeel worden van de mobiliteitspartnerschappen die we sluiten, althans niet in de vorm van afdwingbare afspraken. Het is wel degelijk onderwerp van discussie dat Marokko en andere landen voor die mobiliteitspartnerschappen een fatsoenlijk asielbeleid voeren ten aanzien van derdelanders. Dat is zeker. Je kunt echter niet de verantwoordelijkheid voor de behandeling van die mensen op de schouders van de Europese Unie leggen. Die ligt toch echt bij Marokko. Het is echter wel degelijk zo dat we dat als onderwerp van discussie zien. Ik zal me ook nog eens laten bijpraten over de manier waarop we dat in de richting van Marokko misschien beter kunnen doen dan we nu doen.

Mevrouw Strik (GroenLinks): Daar zou ik graag over geïnformeerd worden.

Minister Timmermans: Daar zal ik mevrouw Strik dan ook over informeren. Ik ben door mijn stapeltje heen. Ik hoop dat ik niemand tekortdoe.

De voorzitter: Dat is heel mooi. Dank u wel. We gaan nu pauzeren, omdat we anders een aantal flauwvallers in deze zaal hebben. Het is 19.30 uur. We gaan pauzeren tot 20.15 uur voor het diner. U hebt dus drie kwartier de tijd. De doorloop komt inmiddels uit tot na 0.30 uur vannacht. Ik geef u dat maar vast in overweging. U kunt zich dan voorbereiden op de wijze zelfbeperking in de tweede termijn en het debat dat we daarna nog met de bewindslieden van Economische Zaken hebben.

**

De voorzitter:
De vergadering wordt van 19.35 uur tot 20.15 uur geschorst.

De voorzitter: Dames en heren. Wij gaan verder met de tweede termijn van de Kamer. Het woord is aan de heer Van der Linden, met de mededeling dat ik voor een ieder maximaal vijf minuten heb gereserveerd.

**

*N

De heer Van der Linden (CDA): Voorzitter. Ik dank de minister voor zijn uitstekende betoog, zijn uitstekende analyse en de beantwoording van de meeste vragen. Het verdient navolging in het kabinet en de politiek om dit soort aan de ene kant gepassioneerde en anderzijds gedegen en beargumenteerde betogen te houden over Europa. Het geeft meer rust bij burgers als zij zien waarvoor wij het allemaal doen.

Ik sluit mij aan bij wat de minister heeft gezegd over Kroatië. Ik ben zelf rapporteur geweest voor de toetreding van Kroatië tot de Raad van Europa. Ik heb vanwege Tudjman die stemming ook

twee keer opgehouden, maar ik ben buitengewoon ingenomen met het feit dat Kroatië lid wordt van de EU en ook laat zien het land een heel constructieve rol in de regio kan spelen: reconciliation in plaats van confrontation. Ik sluit mij ook aan bij de opmerking dat we niet moeten vergeten wat er allemaal is bereikt. De minister heeft de betekenis van de uitbreiding in brede zin, niet op het punt van de materiële aspecten, maar vooral van de immateriële aspecten aangegeven. Eén van de grootste uitdagingen is gelegen in hoe wij het onderliggende wantrouwen, het gebrek aan vertrouwen, weer herstellen. De minister noemt dat een politiek probleem -- ik ben dat met hem eens -- dat te maken heeft met beeldvorming. In deze tijd is beeldvorming helaas heel vaak bepalend voor opvattingen van mensen. Het valt mij daarbij op, niet in dit huis, dat mensen die geen ervaring hebben met de materie van een bepaald land, er nooit zijn geweest en zich ook niet in de materie hebben verdiept, heel vaak de meest stellige opvattingen hebben. Ik vind het een plezierig genoegen dat in dit huis op grond van inhoud en argumenten wordt gedebatteerd.

Wat betreft de economische groei benadruk ik dat hervormingen en solidariteit aan elkaar zijn gekoppeld, maar wel in die volgorde. Economische groei is absoluut noodzakelijk, zeker voor het oplossen van de dramatische ontwikkeling op het gebied van de jeugdwerkloosheid. We dreigen te maken te krijgen met een verloren generatie. Het betekent tegelijkertijd dat wij geen economische groei kunnen sorteren zonder hervormingen. Des Pudels Kern in de komende periode is wat er in Frankrijk gaat gebeuren. Ik maak mij er grote zorgen over dat het hervormingsproces in Frankrijk nog niet is begonnen, vrees ik. Dat heeft een grote impact op de verhouding tussen Frankrijk en Duitsland en dus op het functioneren van de gehele EU.

Dan een opmerking over de geopolitiek. De minister heeft daar veel aandacht aan besteed, zowel in de Staat van de Unie als in zijn inleiding. Sprekend over geopolitiek hebben wij het over meer dan alleen economie en grondstoffen. Dan hebben wij het ook over de verantwoordelijkheid en de opdracht waarvoor Europa staat in het buitengebied van de EU. Daarom deel ik de opvatting dat de grootste urgentie is gelegen in het herstellen van de weffouten in de EMU. Het is van het grootste belang dat daar vaart achter wordt gezet. Dat leidt tot een grotere mate van stabiliteit. De rente die wij krijgen van de desbetreffende landen is overigens een veelvoud van de rente die wij betalen op de staatsschuld. We hebben wat dat betreft tot nog toe een heel voordelige deal gedaan. Leidt dit niet tot een vorm van *raison d'être* van de EU, voor de Europese samenwerking? Leidt dit niet als vanzelfsprekend tot meer en verdergaande Europese samenwerking op het gebied van het buitenlands beleid, veiligheid en defensie? Hoe staat de minister daar tegenover? Wat mijn fractie betreft is dat een vanzelfsprekendheid. Als wij het hebben over minder Europa, zeg ik: ja, dat kan en moet, maar tegelijkertijd moet er meer Europa komen op die terreinen. Als wij het hebben over

geldverspilling, dan blijf ik mijn stokpaardje berijden. De grootste geldverspilling vindt plaats door het feit dat wij geen Europese gemeenschappelijke defensie hebben. Er vindt een enorme verspilling plaats in de lidstaten doordat wij dat niet op een betere manier weten te organiseren. Met minder kunnen we meer doen. Ik wil hier uitgesproken hebben dat de CDA-fractie voor een sterke defensie is en voor het nemen van onze verantwoordelijkheid in gebieden waar de belangen van Europa liggen, zowel op het gebied van de waardenbeleving als op het gebied van de welvaart en het welzijn. Waar die zaken in het geding zijn, moeten wij onze verantwoordelijkheid nemen. Wat betreft het draagvlak sluit ik mij graag aan bij de heer De Vries. Ik heb gepleit voor Europa als vak binnen het onderwijs. Mensen weten daar heel weinig van. Ik zou ook graag zien dat er wat meer geld komt voor excursies naar Straatsburg, maar er valt ook zelf iets te doen. Ik help één keer per jaar de Moral European Parliament van de provincie Limburg organiseren, de mooiste provincie van Nederland uiteraard. Dat is een excursie van middelbare scholieren van 20 tot 25 jaar naar Straatsburg. Zij organiseren die, maar ik help ze erbij en de excursie wordt gefinancierd door de provincie Limburg en het bedrijfsleven. Degenen die naar Straatsburg zijn geweest, zijn voor het leven Europeaan, enkele uitzonderingen daargelaten. Ik prijs mij gelukkig dat nogal wat leden van de politieke partijen hier die ook lid zijn van de Parlementaire Assemblee ook contact met die studenten hebben gehad. Ik denk dat iedereen kan bevestigen dat zij buitengewoon goed geïnformeerd en geëquipeerd worden tijdens die werkbezoeken.

De voorzitter: Dat belooft wat voor de toekomst, al die Limburgse Europeanen, mijnheer Van der Linde.

*N

Mevrouw Broekers-Knol (VVD): Voorzitter. Ik dank de minister voor zijn soms bevlogen, heel helder en enthousiast betoog over Europa. Ik vind dat heel belangrijk, want met dit betoog van de minister komt er een positieve impuls over van Europa en het belang van Europa. Minstens zo belangrijk vind ik dat de minister de zaken die hier vandaag zijn besproken serieus neemt en dat hij de negatieve dingen ook ziet. De minister gaat enorm zijn best doen om die negatieve dingen zoveel mogelijk in goede banen te leiden. Ik complimenteer de minister daarmee.

Op een aantal vragen is de minister nog niet helemaal ingegaan, maar dat weet de minister misschien zelf ook wel. Ik heb gevraagd naar een scenario als Italië en of Frankrijk onderuitgaan en hoe dat er dan uitziet. Ik denk dat de minister daar op dit moment moeilijk antwoord op kan geven, maar misschien wil hij er iets over op schrift zetten. Ik vraag hem in ieder geval om schriftelijk terug te komen op de vragen die ik namens mijn fractie heb gesteld over de verantwoording door de toezichtspoot van de ECB in de richting van het Europees Parlement. Dat geldt ook voor de vraag in

hoeverre eventueel nationale parlementen en nationale regeringen erbij zijn betrokken en wat dit betekent voor de ECB als geheel. Ik heb daar nog niet echt antwoord op gekregen. Het zijn misschien heel technische vragen, maar ook met het oog op de tijd verzoek ik de minister om de vragen die ik onder punt zes van mijn betoog heb gesteld, schriftelijk te beantwoorden.

Ik had ook nog gevraagd naar het opnemen van de onafhankelijke Board of Auditors in het ESM-verdrag. Wij hebben daar al eerder over gesproken en dat is niet gebeurd bij de totstandkoming van het ESM-verdrag. Ik zou nog graag van de minister willen vernemen hoe hij daartegenover staat en of hij mogelijkheden ziet om toch nog een wijziging in het ESM-verdrag aangebracht te krijgen om de onafhankelijke Board of Auditors wel voor elkaar te krijgen. Wij denken dat dit heel belangrijk is. Daar zou ik graag nog een antwoord op krijgen in de tweede termijn van de minister.

De Europese begrotingscontroleur is even aan de orde geweest. Wij hebben daar nadere vragen over gesteld. Wat doet die persoon precies? Misschien kan de minister daar nog iets dieper op ingaan.

Ook het schaliegas is aan de orde geweest. Mijn fractie heeft het schaliegas in de VS juist aan de orde gesteld met het oog op de betekenis daarvan voor de veiligheid van Europa. Ik herhaal mijn vraag en ik hoop dat de minister daar nog een antwoord op kan geven. Moet het Europese buitenlandbeleid zich niet bekommeren om de vitale belangen van Europa? En wat meent de minister dat hij kan doen om ervoor te zorgen dat mevrouw Ashton en zijn collegaministers die vitale belangen weten te formuleren en daar eventueel een actieplan voor weten te ontwerpen?

*N

De heer Marcel de Graaff (PVV): Voorzitter. Ik begin mijn betoog in tweede termijn met het bedanken van de minister van Buitenlandse Zaken voor zijn beantwoording in eerste termijn. Ik heb inderdaad op een aantal vragen een antwoord gekregen. Ook ik was onder de indruk van de bevlogenheid van minister Timmermans, maar ik heb daar wel een kritische blik op. Pubermeisjes zijn immers ook verliefd op loverboys. Zo lijkt het af en toe ook te zijn met de verhouding tussen Nederland en de Europese Unie. Ik heb daar dus mijn scepsis bij.

Ten eerste ga ik in op de stereotypen waar de minister over sprak. De minister heeft een heel verhaal opgehangen aan de stereotypen over de noordelijke landen en de zuidelijke landen. Ik wil daar heel ver afstand van nemen, want dat is niet de kern van de gedachtegang van onder andere de PVV. Waar het ons in de basis om gaat, zijn de economische structuurverschillen. Die economische structuurverschillen vormen de basis voor vaststelling of bepaalde landen samen een muntunie kunnen vormen of niet, en of die muntunie duurzaamheid kent. Het grote probleem met de euro is dat er grote structuurverschillen zijn

tussen noordelijke en zuidelijke landen. Zelfs als je de zuidelijke landen samen neemt, is het economische structuurverschil nog steeds dusdanig dat je kunt twijfelen of dat haalbaar is. Voor de noordelijke landen ligt dat veel gunstiger. Als je dat weet, en je de minister vervolgens hoort zeggen dat hij de loonkosten in Nederland eigenlijk liever wat lager zou zien, dan begin je spanning te voelen in zijn betoog. Gezien de structuurproblemen in de zuidelijke landen, moeten de loonkosten daar substantieel veel, veel, veel lager willen ze daar concurrerend gaan worden en opnieuw in een positie komen waarin ze kunnen concurreren, gegeven het type productie dat daar wordt gedraaid. Dat punt kwam onvoldoende naar voren in het betoog van de minister, waardoor hij in mijn beleving enigszins bleef hangen op de stereotypering en op een enigszins naïeve kijk op een en ander. Daar zit echt een fundamenteel probleem.

Je kunt natuurlijk proberen om de zuidelijke landen in het sociaaleconomische stramien en keurslijf van het noorden te krijgen. Daarbij speelt het punt van het vertrouwen dat de minister naar voren bracht: heb je er vertrouwen in dat dat lukt? Zal die economische structuuromslag lukken? Dat is volgens mij de echte kern van het probleem. Ik krijg daar graag een antwoord van de minister op. Wij zijn daar heel kritisch op. Wij geloven er niet echt in, maar wellicht heeft de minister goede argumenten om aan te tonen dat het daar wel gaat lukken.

Mijn tweede punt is Cyprus en de Eurosystem Household Finance and Consumption Survey. De minister is op Cyprus ingegaan, maar ik heb meerdere landen genoemd. Cyprus kan onvergelijkbaar zijn, maar dan hebben we nog Italië, Spanje, Duitsland en België. Die landen hebben ook allemaal veel hogere gezinsvermogens dan Nederland. De minister wil zaken uitleggen aan de Nederlandse burger, maar dit is een punt dat heel moeilijk is uit te leggen.

Ten derde noem ik een punt waarop ik geen antwoord heb gehad, namelijk de conditionaliteit met betrekking tot financiering van Egypte, en de mensenrechten daar.

Ook op mijn vierde punt heb ik geen antwoord gehad. Dat is de eventuele toetreding van Turkije tot de Europese Unie en het ongelooflijk grote probleem van de mensenrechten dat daar nog steeds speelt.

Mijn vijfde en laatste punt is de immigratie en de radicalisering van islamitische jongeren. Kijk naar een land als Frankrijk. Misschien dat de minister in die sfeer de bedoeling van mijn opmerkingen kan zien. Radicale buitenlandse imams worden daar niet alleen niet meer toegelaten; men gaat nu zelfs zo ver om radicale buitenlandse, door Saudi-Arabië gefinancierde imams uit te zetten. Die vormen namelijk een van de grote motoren achter de radicalisering van de jongeren. In die zin is er dus wel degelijk een relatie tussen immigratie en radicalisering, ook van gewoon in Nederland woonachtige, geboren en getogen islamitische jongeren die niet geïntegreerd zijn vanaf het moment dat ze geboren werden.

Daarop zou ik graag nog een reactie krijgen van de minister.

*N

De heer De Vries (PvdA): Voorzitter. Ook ik bedank de minister voor zijn beantwoording. Ik was zeer onder de indruk van de eerste woorden die hij sprak en die naar mijn smaak de essentie aangeven van waar Europa over gaat. Verder was natuurlijk zijn hele betoog van een voortreffelijk gehalte. Nogmaals mijn grote dank daarvoor. Ik heb een paar korte puntjes.

Ten eerste ben ik blij dat de minister nog eens gaat kijken naar het dossier over publieksvoorlichting en het faciliteren van bezoeken. Ik denk dat dit van groot belang is. Het lijkt een kleinigheid, maar kleinigheden kunnen uiteindelijk het verschil maken.

Ten tweede heeft de minister gesproken over de finaliteit, die, zoals ik betoogde, niet gezocht moet worden in institutionele vormgeving maar in waarden. Ik begrijp dat de minister het daar in belangrijke mate mee eens is. We streven niet naar een Verenigde Staten van Europa in de zin van een Verenigde Staten van Amerika, maar het zal iets sui generis zijn. Dat zullen we in de loop der jaren wel merken. Ik hoop dat we dat allemaal nog kunnen meemaken.

Ten derde wil ik over de Staat van de Unie nog zeggen dat het dit keer een prachtig document was dat op een heldere manier markeerde waar de minister voor staat. Ik moet wel zeggen dat het mij, na het doorworstelen van alle Staten van de Unie in de laatste dertien, veertien jaar, erg opviel dat er vroeger veel ruimere informatie verstrekt werd over wat er op de verschillende dossiers gebeurt. Eerlijk gezegd mis ik dat wel een beetje, omdat het heel nuttig is om eens terug te kijken. Wat gebeurde er bijvoorbeeld in die-en-die jaren op het gebied van werkgelegenheid? Die documentatie is belangrijk voor Kamerleden om van tijd tot tijd het dossier weer eens ordelijk voor zich te krijgen. Ik vraag de minister dus om te overwegen of in de rapportage in de komende jaren wat meer kan worden ingegaan op de zaken die in de verschillende Raden behandeld worden en de voortgang die daarbij wordt gemaakt.

De minister heeft iets gezegd over de positie van de ECB. De heer De Graaf heeft mij daar ook op ondervraagd in eerste termijn. Informatie geven ja, maar we kunnen niet ontkennen dat de ECB bijna in politiek vaarwater terecht is gekomen en zelfs door zijn ingrepen de politiek in Europa op een gegeven moment een finale wending gaf. Hoe dat verder moet, is niet helemaal duidelijk. Ik zou het jammer vinden als een bank een zelfstandige speler in het politieke discours wordt. Misschien is dat een punt waarop we moeten letten.

Ook is mij opgevallen dat de minister het, naar ik meen, wel eens was met mijn observatie dat de Europese Commissie in een iets bescheidener rol terecht is gekomen. Ik weet niet of dat goed is voor de Unie. Ik heb de Commissie altijd gezien als het dienstbare apparaat dat steun moet geven aan de andere instellingen, maar er tegelijkertijd ook voor

moet zorgen dat er initiatieven worden genomen. Ik weet niet of men daar de laatste tijd wel aan toekomt. Nogmaals: het klinkt uit mijn mond misschien bijzonder, omdat ik het aantal initiatieven liever zou terugdringen dan uitbreiden.

De minister heeft gezegd -- ik citeer zijn woorden -- dat, als de mensen niet zien wat de Europese Unie presteert, het niets wordt. Mensen moeten dat zien. Dat was voor mij een hoofdpunt om te spreken over twee aanliggende punten: de werkgelegenheid en de belastingproblematiek. Ik was met de belastingproblematiek al een tijdje bezig, samen met mevrouw Sent. Ik werd vorige week dus aangenaam verrast, al was het voor mijzelf wat lastig, door een initiatief van de heer Van Rompuy. Hij zocht plotseling de limelights met de verklaring dat we 1.000 miljard aan niet-geïnde belastingen hebben. Misschien is het niet 1.000 miljard; misschien is het maar 500 miljard of 100 miljard. Dit zijn echter bedragen die de hele economische crisis in de schaduw stellen. Ik zou het dus ontzettend goed vinden als de Europese Commissie en de regeringen die daarmee te maken hebben, vooruit geranseld werden. Ik weet niet of Nederland in de positie is om dat te doen, maar ik zou het wel willen. Ik meen dat wij ook in deze Kamer een rapportage nodig hebben over wat nu precies de inzet van de Nederlandse regering is en waar men mee bezig is. Daartoe heb ik een motie gemaakt.

*M

De voorzitter: Door de leden Klaas de Vries, Van der Linden, Strik, Thom de Graaf, Elzinga, Broekers-Knol en Kuiper wordt de volgende motie voorgesteld:

De Kamer,

gehoord de Algemene Europese beschouwingen,

overwegende dat naar schattingen van de voorzitter van de Europese Raad het totale bedrag aan niet-afgedragen belastingen, waaronder belastingfraude, binnen de Unie 1.000 miljard euro bedraagt;

overwegende dat de berichtgeving hierover de geloofwaardigheid van de belastingheffing bij burgers en bedrijven die wel belasting betalen, ondermijnt en dat het om bedragen gaat die in het licht van de huidige crisis veel problemen zouden kunnen oplossen;

constaterende dat de Europese Raad zich op de komende vergadering over deze problematiek zal buigen, dat vijf grote lidstaten het initiatief hebben genomen om belastingfraude te bestrijden, en dat Nederland zich inmiddels bij dit initiatief heeft aangesloten;

verzoekt de regering, te bevorderen dat nu metterdaad tot een geloofwaardige Europese aanpak van dit probleem wordt gekomen en de Kamer voor of bij de indiening van de begroting

voor volgend jaar te informeren welke stappen zij hiertoe heeft gezet, dan wel zal zetten, en welke voortgang er in Europees verband wordt geboekt,

en gaat over tot de orde van de dag.

Zij krijgt letter B (33551).

**

Mevrouw Strik (GroenLinks): Ik heb een korte vraag over deze motie. In de motie staat "niet-afgedragen belastingen, waaronder belastingfraude". Verstaat u onder het niet afdragen van belasting ook belastingontduiking en -ontwijking?

De heer De Vries (PvdA): Ja. Ik denk dat de heer Van Rompuy dat ook bedoelt, want hij noemt een bedrag van een onwaarschijnlijke omvang. 1.000 miljard is een zo hoog bedrag dat wij dat helemaal niet meer kunnen begrijpen. Daaronder valt natuurlijk ook het dossier belastingfraude. Ik zou willen dat het kabinet ons rond de indiening van de begroting goed en omvattend inlicht over de positie die het in het Europese overleg inneemt. Verder zou ik willen dat het kabinet, vanwege beschoorndheid over de eigen positie, niet nalaat om dingen op de agenda te zetten. Het kan best zijn dat Nederland, zoals staatssecretaris Weekers gisteravond zei, geen problemen heeft op dit gebied, dat wij dit allemaal transparant doen en dat er verdragen voor zijn die iedereen kan afsluiten. Dat kan allemaal best, maar ik vind dat wij ons open moeten stellen voor die discussie in Europees verband en dat wij die discussie ook verder moeten brengen. Mijn grootste probleem met Europa is niet dat men niet voldoende nota's maakt, maar dat men niet voldoende tempo maakt.

Dat geldt evenzeer voor de werkgelegenheid. Ook op dat gebied denk ik dat de meesten van ons -- dat blijkt ook uit de interventies -- zich afvragen of Europa niet erg traag is om te onderkennen welke gevolgen optreden door alles wat zij zelf aan beleid oplegt. Ook daarvan zeg ik niet dat de regering dat morgen allemaal anders moet doen, maar samen met een aantal collega's verzoek ik de regering om de Kamer daarover in te lichten en ervoor te zorgen dat wij rond de indiening van de begroting beschikken over een document waarin wij kunnen zien wat er op deze punten gebeurt.

*M

De voorzitter: Door de leden Klaas de Vries, Van der Linden, Strik, Thom de Graaf, Broekers-Knol, Kuiper en Elzinga wordt de volgende motie voorgesteld:

De Kamer,

gehoord de Algemene Europese beschouwingen,

overwegende dat veel lidstaten van de Europese Unie zich vanwege de financieel-economische crisis

genoopt zien over te gaan tot ingrijpende bezuinigingen en lastenverzwaringen;

overwegende dat in veel landen sprake is van een verontrustend snel gestegen en stijgende werkloosheid, in het bijzonder bij jongeren;

overwegende dat hierdoor in een aantal landen ingrijpende en soms ontwrichtende sociale gevolgen optreden;

verzoekt de regering, de Kamer voor of bij de indiening van de begroting voor volgend jaar in te lichten over de wijze waarop in Unieverband getracht is en wordt om deze sociale gevolgen voor zover mogelijk het hoofd te bieden of te mitigeren, en daarbij ook aandacht te geven aan de Nederlandse inzet op dit punt,

en gaat over tot de orde van de dag.

Zij krijgt letter C (33551).

**

De heer De Vries (PvdA): Ik dank de minister nogmaals voor de beantwoording. Ook de collega's hebben gezorgd voor een buitengewoon interessant debat vandaag. Ik denk dat de focus die wij nu hebben gehad op constructief bezig zijn met Europa het komende jaar wel uit ons werk zal blijken.

*N

De heer Elzinga (SP): Voorzitter. Ook ik dank de minister voor zijn antwoorden, waarin hij is ingegaan op de belangrijkste thema's die ik in eerste termijn aan de orde heb gesteld: vertrouwen, economisch beleid, sociale gevolgen, Europese waarden, de democratie in het bijzonder, en de Raad van Europa, zij het heel beperkt. Wij hebben de meeste onderwerpen tot in detail besproken, mede dankzij een ruimhartig beleid op het gebied van interrupties. Ik denk dat dit onze discussie heeft geholpen en dat wij nu inderdaad beknopt kunnen zijn.

Aan een enkel onderwerp hebben wij slechts geraakt. Ik wil dus nog een aantal vragen opnieuw aan de orde laten komen in drie verkoepelende punten. Het eerste punt is het ver Vrouwen in relatie tot het economisch beleid, de sociale gevolgen en de mogelijkheden die de EU zou hebben om een schild te zijn tegen de sociale ontwrichting als gevolg van economische globalisering, in plaats van onderdeel van het probleem te zijn, zoals de minister aangaf. Over de Maastrichtcriteria hebben wij uitgebreid gesproken en worden wij het waarschijnlijk niet helemaal eens. Ik heb erop gewezen dat het stringente begrotingsbeleid en de bezuinigingen diensengevolge ook volgens Eurocommissaris Andor ernstige gevolgen hebben voor de werkgelegenheid en inkomens van met name de armste Europeanen. Daarop krijg ik alsnog graag een reactie. Met die gedachte in het achterhoofd vind ik werkelijk dat de motie over de jeugdwerkloosheid die collega De

Vries heeft ingediend en die door mij van harte is ondersteund, een hoge prioriteit verdient.

In mijn eerste termijn gaf ik al aan dat belastingontwijking door bedrijven veel landen in grote problemen kan brengen. Daarom steun ik ook de andere motie van collega De Vries met overtuiging. Mede naar aanleiding van de interruptie van mevrouw Strik over die motie, geef ik aan dat ontwijking volgens mij de bulk van het probleem uitmaakt. Daarom zie ik graag een constructieve bijdrage van Nederland in die discussie. Dat is wel noodzakelijk. Ik vroeg in dat verband ook om een reactie op de promotie van ons aantrekkelijke fiscale klimaat in het buitenland door onze staatssecretaris van Financiën. In verband daarmee hadden wij een debatje over de verantwoordelijkheid van de landen in Noord-Europa voor de macro-economische onevenwichtigheden. Wij spraken over de loonstijging in Duitsland, die hier volgens de minister niet mogelijk zou zijn. Ik zei al dat ons overschot op de betalingsbalans groter is dan in Duitsland. Ook is onze werkloosheid op dit moment lager dan in Duitsland. De staatsschuld in Duitsland bedraagt 76% en is daarmee juist groter dan bij ons. Ik vraag de minister dus om een heroverweging van zijn standpunt.

Het tweede punt is het democratische tekort of de democratische vervreemding in relatie tot de lidstaatcontracten, die geen contracten mogen worden genoemd. Het zijn volgens de minister geen echte contracten, maar politieke afspraken. Betekent dit dat er geen juridische basis nodig is? Ik had daarover een vraag gesteld en krijg daarop graag nog een reactie. Ik had in dat verband ook vragen over ons arbeidsmarktbeleid. Kan dit nu wel of niet in deze politieke afspraken worden gevat? Of gaat de Europese Unie daar niet over? Waar houdt de bemoeienis van Brussel met de belastingwig op arbeid precies op?

Het derde punt is de mogelijke verdragswijziging. Die is wel of niet aan de orde. Ik citeer in dit verband minister Wim Duisenberg. Hij zei altijd dat onze monetaire soevereiniteit precies 30 seconden lang duurt en dat wij daarna de Duitsers volgen. Waar haalt deze minister het optimisme vandaan dat hij gelooft dat hij dit keer minister Schäuble toch kan ompraten, nu die klip-en-klaar zegt dat een bankenunie een nieuw verdrag vergt? Wat kan Timmermans wat Duisenberg niet kon? Graag krijg ik hierover uitleg. In relatie daarmee vermeld ik ook nog de opmerking van minister Dijsselbloem van Financiën in deze Kamer, namelijk dat hij als voorzitter van de eurogroep nooit een ander standpunt zou verkondigen dan als minister en dat hij die petten goed uit elkaar zou kunnen houden. Ik meen dat hier al geciteerd is dat hij gezegd zou hebben dat de verdragswijziging noodzakelijk is, als Duitsland dat zegt.

Mijn allerlaatste puntje is een oproep voor extra aandacht voor onze waardenunie, de Raad van Europa. Ik had daar een paar vragen over gesteld en graag krijg daar een antwoord op van de minister.

*N

De heer Thom de Graaf (D66): Voorzitter. Ik zeg minister Timmermans hartelijk dank voor zijn uiteenzettingen, deels in antwoord op vragen en opmerkingen van de zijde van de Kamer en deels ook los van die vragen en beschouwingen. Het leek erop dat de minister de gelegenheid te baat nam om ons, ongeacht de bijdragen, een aantal mededelingen te doen. Dat is op zichzelf prima. Vandaag bleek, net zoals uit de visie op de Staat van de Unie, dat deze minister zeer persoonlijk zijn stempel drukt op het Europabeleid van dit kabinet. Ook al zijn wij het niet op alle fronten eens, toch zien wij met plezier dat wij een echte minister van en voor Europa hebben.

Wij hebben gediscussieerd over de demos en de manier waarop wij het vertrouwen van de burgers in Europa wat meer kunnen herstellen. Ik geloof dat de minister en mijn fractie het op dat punt zeer eens zijn. Wij zullen dit op veel verschillende manieren moeten proberen te doen. De heer Van der Linden zei terecht dat beeldvorming hierin ongelooflijk belangrijk is. Dat is de werkelijkheid van alledag, maar dat betekent ook dat er een zware verantwoordelijkheid ligt bij politici, volksvertegenwoordigers op gelijke voet met bewindslieden. Af en toe is er moed voor nodig om tegen beelden in te gaan en daarin voorop te lopen.

Dit brengt mij op de discussie over de visie. Wij gaan die nu niet uitvoerig nog een keer voeren. Ik heb wel de indruk dat het v-woord "visie" een beladen term is geworden. De minister en de heer De Vries refereerden in dezen aan een uitspraak van Helmut Schmidt. Ik herinner mij overigens dat de heer Schmidt zo'n anderhalf jaar geleden zijn zorgen uitsprak over de ontwikkelingen binnen de Unie. Hij sprak van een "Abbau der Demokratie". Hij zei overigens ook dat hij bezorgd was dat de Europese Unie zou verworden tot een armzalige statenbond. Hij is iemand van hoge leeftijd, maar visie is hem niet fataal geworden. Als hij een dokter heeft, is dit wel een heel goede dokter met visie.

De minister formuleerde zelf dat hij een zondaar was. Ik nodig hem graag uit -- ik doe dat meestal niet -- om toch door te gaan met zondigen. Ik meen dit overigens in alle ernst. Nederland en Europa hebben belang bij en behoefte aan Europeanen die niet te voorzichtig zijn en bereid zijn over de crisis van nu en de stappen van de komende jaren heen te kijken en te zeggen welke weg Europa zal moeten bewandelen. Zij moeten niet een blauwdruk voor het einde ontwerpen, maar wel de koers beschrijven die wij moeten volgen. Ik vraag de minister -- zeker deze minister -- om niet beschroomd te zijn en de behoedzaamheid af en toe te laten varen. Ik begrijp dat het uit diplomatieke overwegingen belangrijk is voor een klein land om niet te veel voorop te lopen, maar ik geloof oprecht dat minister Timmermans een van die Europeanen is die bij kan dragen aan de toekomst van Europa. Ik zou liever niet willen dat hij zijn licht onder de korenmaat zet.

Ik heb nog twee korte opmerkingen. Hebben wij wel of geen verdragswijziging nodig? Ik

heb in een interruptiedebatje in de eerste termijn de woorden van minister Dijsselbloem nog eens aangehaald. De heer Elzinga had het daar net ook al even over. Minister Timmermans zei dat de Duitsers de ene dag dit zeggen en de andere dag dat. Ik constateer nu dat het Nederlandse kabinet op dit punt, namelijk of wij tot een beperkte verdragswijziging zullen moeten overgaan, niet gelijklopend denkt en ik zeg het nu netjes. Ik hoop dat de opmerking van de minister, namelijk dat dit het regeringstandpunt is en dus niet datgene wat de heer Dijsselbloem zei, snel uit de wereld kunnen hebben. Ik nodig het kabinet via de minister graag uit om een gezamenlijk kabinetsstandpunt hierover in te nemen.

Ik kom nu op de contracten. Wij moeten niet te lang bij het woord "contract" blijven stilstaan, maar ik wil ook voorkomen dat wij -- om nog een Duitse term te gebruiken -- aan "Etikettenschwindel" doen. Er is gesproken over contracten. Het begrip "contract" is breed. Dat kan politiek-bestuurlijk en juridisch worden uitgelegd. Van Rompuy stelt zich nadrukkelijk voor dat de nakoming van afspraken moet worden afgedwongen en gewaarborgd. Zo kunnen bijvoorbeeld nationale bijdragen aan de begrotingscapaciteit worden verhoogd in geval van niet-nakoming. Dat zijn echt contractuele afspraken met verplichtende werking. Ik wil het woord "contract" nu dus niet te gemakkelijk weggooien.

De heer Kuiper zal zo meteen nog een motie indienen die ik medeondertekend heb. Ik wil de nadruk leggen op die motie. Die gaat over de wens om alle wettelijke verplichtingen die wij in de afgelopen jaren of decennia zijn aangegaan in goedkeuringswetten over de informatieplichten en over de rechten en bevoegdheden van het parlement en om alle verschillende onderdelen van Unieverdragen en andere Europese besluitvorming handzaam bij elkaar te brengen in een soort algemene regel. Die kan dan elke keer worden aangevuld als nieuwe verdragen ook nieuwe goedkeuringswetten betekenen, met nieuwe afspraken tussen parlement en de regering. De wens is om dit alles bij elkaar te zetten. Dat is geen nieuwe wetgeving die nieuwe verplichtingen in het leven roept, maar wel een mooi algemeen overzicht. Wij hebben daar dringend behoefte aan, niet alleen voor onszelf, maar ook voor de burgerij. Dan kent men meteen de positie van het Nederlandse parlement over de Europese besluitvorming.

*N

Mevrouw Strik (GroenLinks): Voorzitter. Ik sluit mij graag aan bij alle complimenten die aan de minister zijn gegeven. Ik dank hem hartelijk voor de beantwoording. Het is heel fijn om te merken dat de minister Europa echt in zijn vingers heeft. Hij durft het aan om de historische en de huidige waarde van Europa te benoemen. Het gaat alleen een beetje mis met het benoemen van de toekomstige waarde van de Unie. Op dat vlak neemt de minister een terughoudende houding aan en komt de meer pragmatische minister weer naar

voren die vooral niet op de zaken wil vooruitlopen. Dat is jammer, want net als de heer De Graaf denk ik dat de minister er heel goed toe in staat is om juist een punt op de horizon te zetten, te schetsen welke mogelijkheden er kunnen zijn en om aan te geven hoe Europa het best tot zijn recht zou kunnen komen.

De minister schetst graag tegenstellingen. Het is of-of. Hij zegt: geen verdragsherziening, want wij moeten nu urgente problemen oplossen; geen referendum, want dat maakt burgers niet betrokken bij de Unie; niet meer democratische waarborgen, want er kan nu al meer. Mijn fractie denkt dat er voor de verbetering van de werking van en het draagvlak voor de Unie veel verschillende registers tegelijkertijd moeten worden opengetrokken. Er moet dus zowel hard gewerkt worden aan problemen, maar ook geschetst worden hoe de Unie toekomstbestendig wordt. Op die manier kun je juist burgers inzicht geven en de regie voeren. Burgers kunnen zich dan afvragen of zij de ontwikkeling kunnen ondersteunen en hun stem daaraan willen geven.

De premier noemde het beginnen van een gesprek over verdragswijzigingen het opentrekken van een can of worms. Die beeldspraak is niet heel smakelijk. Ik vind vrees sowieso niet de beste raadgever. Als je iets wilt veranderen, moet je daarvoor ten strijde trekken, in je eigen ideeën geloven en steun gaan werven. Ik heb de motie van de heer De Vries ook medeondertekend. Nederland kan daar al meteen goede sier mee maken wat betreft belastingontduiking, want ik denk dat dit burgers erg zal aanspreken. Dan zal Nederland echter inderdaad de hand in eigen boezem moeten steken, want het kan niet zijn dat dit op Europees niveau wordt opgelost, maar dat alle lidstaten tegelijkertijd de mogelijkheid behouden om hun vestigingsklimaat te beschermen. Het zou echter een goede zaak zijn om daarmee niet alleen de Zuid-Europese landen te beschermen, maar ook de ontwikkelingslanden, zoals ik ook al in mijn eerste termijn heb aangegeven.

Ik ben het eens met de minister dat nationale parlementen ook nu al veel meer gebruik kunnen maken van de bevoegdheden die horen bij hun controlerende rol. Ik ben ook heel blij dat sinds kort de Raadsdocumenten beschikbaar worden gesteld aan de Kamer. Ik vermoed daarin echt de hand van de minister, want tot op dit moment was het heel moeizaam. Het maakt ons duidelijk op welke manieren we de onderhandelingen moeten beoordelen en hoe we daarop moeten ingaan.

De minister heeft niet duidelijk geantwoord op de vraag wat het beste antwoord is op het gebrek aan draagvlak en op de Eurosceptis. Dat kan ook niet in één antwoord worden gevat. Wel noemt hij de exercitie van bezinning op de taakverdeling. Ik ben heel blij dat de minister wat dat betreft nadrukkelijk alle scenario's openhoudt. Je kunt dan echter niet uitsluiten dat er uitkomt dat op bepaalde gebieden Europa toch echt meer bevoegdheden zou moeten krijgen, dus niet alleen binnen de huidige verdragsrechtelijke kaders, maar eventueel ook binnen toekomstige. Ik denk dat het op den duur zeker niet meer houdbaar is om ten

aanzien van economisch beleid en buitenlandbeleid unanimititeit te eisen en het EP geen instemmingsrecht te geven.

Ik heb eerder gewezen op de angst dat juist zaken als sociale normen en milieunormen bij een dergelijke exercitie weleens door de mand zouden kunnen vallen doordat sommige lidstaten het ook kunnen gebruiken of aanwenden om ergens vanaf te komen. Ik refereer hierbij graag aan een speech die de minister eerder in Londen heeft gehouden. Daarin brak hij een lans voor een Europa dat -- de heer Elzinga zei het ook al -- een beschermend schild is voor mensen die bang zijn voor de globalisering omdat hun plaats op de arbeidsmarkt wordt bedreigd. Daarom vraag ik de minister om bij die exercitie aan die beschermende functie van Europa recht te doen, dus om in ieder geval Europa niet te laten zeggen: handen af van de sociale normen, de milieunormen en de toekomstige generaties.

Ik ben blij met de toezegging van de minister dat hij gaat onderzoeken op welke manier de Europese Unie bij de transitielanden, de buurlanden, meer de nadruk kan leggen op het belang van naleving van de mensenrechten van migranten. Op dit moment exporteert het Europese nabuurschapsbeleid de rule of law. Dan kan het niet zo zijn dat we de facto die landen stimuleren om de mensenrechten van een specifieke groep te schenden, alleen om ons te vrijwaren van ongewenste migranten of vluchtelingen. Ik kijk graag uit naar informatie daarover.

Ik heb nog geen antwoorden gekregen op mijn vragen over Syrië, het Midden-Oosten en de ontwikkelingslanden. Ik vroeg om een integrale visie met een antwoord op de vraag of het geheel aan Uniebeleid die landen daadwerkelijk in staat stelt om zich zelfstandig te ontwikkelen. Ik kan me prima voorstellen dat we een en ander nog schriftelijk tegemoet kunnen zien.

*N

De heer Kuiper (ChristenUnie): Voorzitter. Ook ik voeg me bij de complimenten die al aan de minister zijn gegeven. Het patroon van de complimenten is ook al ongeveer eenduidig: we hebben genoten van het verhaal van de minister, maar tegelijkertijd hebben we ons hier en daar afgevraagd waar het antwoord precies zat op vragen die gesteld zijn.

Ik heb mijn bijdrage nu helemaal gericht op de rol van het nationaal parlement, omdat ik geloof dat dit de tijd is, ook in het licht van discussies over het Europees semester, om elkaar daarover eens heel goed in de ogen te kijken. Ik heb bijvoorbeeld nog niet helemaal een antwoord gekregen op de vraag wat de minister ervan vindt dat de Raad van State spreekt over een parlementair niemandsland als het gaat over het stabiliteitsverdrag, met name het Europees semester. Maar goed, dat doet niet af aan de waardering van de benadering en van de eerlijkheid van de vragen die op tafel komen. Ik ben blij met wat is gezegd over de bevoegdheidsverdeling. Er komt een brief, een nieuwe benadering, een initiatief om te bekijken wat bij de lidstaten hoort. Dat heeft helemaal onze

sympathie. We rekenen erop dat we daar nog verder over komen te spreken. Dat geldt ook voor die lastige vragen die hier aan de orde zijn geweest, over de gedeelde bevoegdheden en de manier waarop je daarmee omgaat.

Het is ons erom te doen de burger betrokken te krijgen. Ik geloof echter werkelijk dat het ook te maken heeft met het in positie zetten van het nationale parlement. Dat is toch de eerste politieke gemeenschap van burgers. Vandaaruit wordt uiteraard ook gekeken naar Europa. Ik behoor tot een partij die Europese samenwerking belangrijk vindt. We hebben vandaag ook echt van harte ingestemd met de toelating van Kroatië als nieuw lid van de Europese Unie. Begrijp me dus goed. Ik geloof echter wel dat het nu nodig is om te spreken over de rol en bevoegdheden van nationale parlementen. Ik heb als analyse en visie gegeven dat het met het Verdrag van Lissabon toch nog onvoldoende gewaarborgd is, terwijl wel de suggestie is gewekt dat het goed zou worden geregeld. De intentie is er.

Terecht is gezegd dat het parlement dan zelf ook het nodige moet doen. Dat moeten we ook doen. Als ik de geluiden zo hoor, dan denk ik dat we elkaar er na vandaag nog weleens goed over zullen aankijken en zullen bekijken wat wij daar nog meer aan kunnen doen. Het viel me bijvoorbeeld op dat in het Reglement van Orde van de Eerste Kamer helemaal niets staat over de regeling van Europese aangelegenheden. We zouden daarover misschien eens moeten nadenken. We hebben een brief gekregen van het Ierse voorzitterschap met het verzoek aan het parlement om een Europadag te houden. Ik weet niet precies wat daarmee wordt bedoeld, maar het lijkt me een tijdsinvestering in Europese wet- en regelgeving.

We moeten ook de instrumenten evalueren die we hebben. Daarbij vind ik passen dat we een goed overzicht hebben over alle regelingen die er zijn en over de inlichtingen die het parlement van de regering mag verwachten, en dat we weten hoe dat precies zit. Ik heb dat niet zomaar gedaan. Deze Kamer heeft in 2000 de motie-Jurgens aangenomen. Die ging onder meer over de implementatie van EU-regelgeving in onze Grondwet. Ze ging breder ook om de vraag hoe de staatsorganen en staatsinstituten in Nederland de veranderingen absorberen en daar vorm aan geven. In het advies dat daarop is geschreven, onder andere door Leonard Besselink en professor Kummeling, werd aangegeven dat het nodig en belangrijk is om het goed te rubriceren, om er een goed overzicht over te krijgen, ook omdat uit diverse goedkeuringswetten weer diverse regelingen voortvloeien. Ik vind het nodig dat we daarvan een stand van zaken krijgen. De minister heeft gezegd dat de regering geen behoefte heeft aan een wet. Dat is ook niet de bedoeling. Het eerste waaraan ik denk, is: laat eens bekeken worden hoe het zit en hoe de grondslagen ervan er precies uitzien. Dat helpt ons, de Eerste Kamer, enorm om er verder mee te komen. In Duitsland geeft het Bundesverfassungsgericht aan welke inlichtingen het parlement zou moeten krijgen als het gaat om Europese regelgeving. Het gaat dus

niet per se om een wet. Het gaat om een overzicht van regelingen. Mijn collega De Graaf heeft dit ook al aangeduid. Ik heb daarover een motie, die ik namens ons wil indienen.

De voorzitter: Eerst heeft de heer De Vries een interruptie.

**

De heer De Vries (PvdA): Misschien kan ik beter eerst naar de motie luisteren, voorzitter.

De voorzitter: Ook goed.

**

*M

De voorzitter: Door de leden Kuiper, Thom de Graaf, Strik en Elzinga wordt de volgende motie voorgesteld:

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat verplichtingen van de regering en bevoegdheden van het parlement in het kader van besluitvormingsprocedures over Europese aangelegenheden verspreid liggen in diverse regelingen en afspraken;

overwegende dat met het oog hierop reeds eerder is gepleit voor een algemene wettelijke regeling (Europawet) waarin verplichtingen en bevoegdheden voortvloeiende uit de goedkeuringswetgeving ter zake van Europese verdragen, dan wel andere Europese besluitvorming, worden bijeengebracht, aangevuld en geconsolideerd;

verzoekt de regering, de mogelijkheden van een dergelijke regeling te onderzoeken en over bruikbaarheid, mogelijke inhoud en vorm te rapporteren en in overleg te treden met het parlement,

en gaat over tot de orde van de dag.

Naar mij blijkt, wordt de indiening ervan voldoende ondersteund.

Zij krijgt letter D (33551).

**

De heer De Vries (PvdA): Ik wil de heer Kuiper toch graag nog een vraag voorleggen. Hij verzoekt de regering om de mogelijkheden van een dergelijke regeling -- kennelijk verwijst hij naar een Europawet -- te onderzoeken en over de bruikbaarheid, mogelijke inhoud en vorm te rapporteren en in overleg te treden met ons. Nu is mijn opvatting dat het parlement zelf moet uitmaken hoe het door de regering over onderwerpen wil worden gerapporteerd. In veel procedures is dat vastgelegd. Ik vind de referentie aan de activiteit van de heer Jurgens niet zo geloofwaardig omdat wij sinds een aantal jaren met geheel nieuwe procedures te maken hebben, die

naar mijn smaak duidelijk zijn. Ik zou graag willen weten waarom de heer Kuiper er niet de voorkeur aan geeft om eerst in eigen huis te inventariseren wat wij als mogelijkheden zien of gebruiken om inlichtingen in te winnen, voordat wij aan de regering vragen om ons daarover in te lichten. Het parlement hoort zijn eigen inlichtingenplicht in te vullen.

De heer Kuiper (ChristenUnie): In deze motie worden twee dingen genoemd: de inlichtingen van de zijde van de regering en de bevoegdheden van het parlement. Ik ben blij met de interventie van de heer De Vries. Natuurlijk hebben wij ons eigen huiswerk te maken en dat moeten wij doen. Het gaat mij om alles wat in verdragen vastligt, de verhouding van de regering tot het eigen parlement, en in andere besluitvormingsprocedures. Wij hebben nu het Europees semester. Wij voeren een discussie over de vraag wanneer het parlement daarin een rol speelt. Ik zou het perspectief van de regering daarop willen horen. Ik begrijp niet wat erop tegen is om dat met de diverse regelingen in de hand in een overzicht aan ons te geven. Dan hebben wij ons huiswerk te doen. Wat is erop tegen om de regering te vragen die dienst voor ons te verrichten?

Mevrouw Broekers-Knol (VVD): Ik ben het eens met de heer De Vries, maar dat is niet de reden waarom ik hier sta. Ik sta hier om naar voren te brengen dat met een Europawet waarin die bevoegdheden en regelingen allemaal vastliggen, zoals de heer Kuiper beoogt, alles in beton wordt gegoten. Wij hebben de afgelopen tien jaar gezien dat er heel veel dingen veranderen. Dat betekent dat, wanneer er nieuwe plannen komen, zoals het ontstaan van een bankenunie, de Europawet misschien weer moet worden gewijzigd. Ik vind het een sympathieke gedachte dat de heer Kuiper wil weten hoe het precies allemaal zit en waar alle verantwoordelijkheden liggen. Ik verwijs hem overigens naar het Verdrag van Lissabon, waar veel in staat. Ik wil graag een reactie op mijn opmerking dat je moet uitkijken dat je allerlei zaken niet dusdanig in beton giet dat er een onwerkbare situatie ontstaat. Dat is ook de reden waarom mijn fractie deze motie niet heeft ondertekend.

De heer Kuiper (ChristenUnie): Ik doe een beroep op mevrouw Broekers om de motie nog eens goed te lezen. In het dictum wordt het woord "wet" helemaal niet genoemd. Wat zij betoogt, willen wij helemaal niet.

Mevrouw Broekers-Knol (VVD): De heer Kuiper heeft mij de motie alleen maar mondeling toegelicht. Ik heb die niet gelezen. Het feit blijft staan dat, wanneer je in een Europawet allerlei zaken echt vastlegt, je daarmee een kader hebt geschapen en dat de Europawet zal moeten worden gewijzigd zodra er iets nieuws komt of veranderd wordt.

De heer Kuiper (ChristenUnie): Het woord "Europawet" staat niet in het dictum. Ik haal een historisch voorstel aan uit 2002, dat in een advies aan de regering is gedaan.

Mevrouw Broekers-Knol (VVD): Dat is jaren geleden. Sindsdien is er wel wat gebeurd in Europa.

De heer Kuiper (ChristenUnie): Wij hebben contact gehad met de auteur, die zei dat hij nog steeds helemaal achter dit idee stond.

De heer De Vries (PvdA): Dat is wel relevant, maar niet doorslaggevend. De heer Kuiper doet in de motie het verzoek aan de regering om de mogelijkheden van een dergelijke regeling te onderzoeken. Dat kan niet anders zijn dan de Europawet die hij eerder noemt. Mag ik de heer Kuiper iets in overweging geven? Zou het niet verstandig zijn dat wij, voordat wij aan de regering vragen een oordeel te geven hoe het verder moet, eerst in huis een inventarisatie maken, die vervolgens met elkaar bespreken en als dat nodig is aan de regering vragen om daarover haar licht te laten schijnen? Dat lijkt mij beter dan nu iets aan de regering te vragen dat over onze bevoegdheden gaat. Het parlement hoort zelf te definiëren wat nodig is en wij kunnen dat ook nog opzoeken voor zover dat in regelingen is vastgelegd.

De heer Kuiper (ChristenUnie): De motie is nu ingediend, maar ik wil met de mede-indiener in overleg treden over wat de heer De Vries precies van ons vraagt. Dat zullen wij hem laten weten.

*N

De heer De Lange (OSF): Voorzitter. Graag dank ik de minister voor zijn uitgebreide toelichting en voor zijn antwoorden op vele, zij het niet alle vragen. Er is uitgebreid gesproken over moral hazard, over het broze vertrouwen dat de burgers hebben in de Europese processen en over de noodzaak om dat vertrouwen, dat helaas verloren is gegaan, te herwinnen. Bij die discussie zijn heel veel verschillende problemen aan de orde geweest die allemaal een rol hebben gespeeld bij het verlies van het vertrouwen. Ik ga al die overwegingen niet herhalen. Een belangrijke vraag is hoelang dat herwinnen van vertrouwen gaat duren. Omdat een deel van het wantrouwen dat heerst veel te maken heeft met de geschiedenis van Europa, lijkt het mij dat je in veel opzichten al gauw moet denken aan een termijn van een volle generatie. Zoveel tijd zal naar mijn schatting nodig zijn om het vertrouwen in de processen in Europa en in al datgene waarvoor Europa wil staan, op een goede manier terug te krijgen.

Een ander onderwerp is de vraag of er wel of geen verdragswijziging nodig is voor bijvoorbeeld de bankenunie. De minister heeft betoogd dat dit in elk geval om een langdurig proces zou gaan. Ik ben dat met hem eens. Om die reden moet worden gekeken in hoeverre binnen de huidige wet- en regelgeving voortgang kan worden gemaakt. Dat is een heel begrijpelijk standpunt. Aan de andere kant

hebben wij onlangs gediscussieerd met minister Dijsselbloem. Hij meldde ons op de vraag in hoeverre zijn voorzitterschap van de eurogroep en het feit dat hij minister van Financiën is misschien strijdig met elkaar waren, dat het onvoorstelbaar zou zijn dat hij als voorzitter van de eurogroep en als minister van Financiën andere standpunten naar voren zou brengen in dit huis. Als hij dat al deed, moesten wij hem onmiddellijk ter verantwoording roepen. Nu ik de minister van Binnenlandse Zaken heb gehoord en mij goed herinner wat de minister van Financiën te zeggen had, kan ik niet anders dan constateren dat er binnen de regering op dit punt kennelijk twee verschillende meningen leven. Dat lijkt mij voor de presentatie en voor het broodnodige terugwinnen van het vertrouwen van de burger geen goede zaak. Ik hoor graag de reactie van de minister.

Ik heb de uitspraken van Eurocommissaris Olli Rehn aangehaald over het depositogarantiestelsel. Ik heb de minister gevraagd om hoeveel garantie dat ongeveer zou gaan. De minister is niet op dat punt ingegaan en ik zal hem niet met dezelfde vraag vermoeien. Ik heb het sommetje zelf gemaakt op de achterkant van een envelop. Als wij uitgaan van een redelijke aanname, komt er heel snel uit dat het depositogarantiestelsel in zijn totaliteit neerkomt op een bedrag van minimaal 1000 miljard euro. Dat is in een andere context een onvoorstelbaar groot bedrag. Van dat bedrag komt ongeveer 50 miljard euro voor rekening van Nederland en dat komt bovenop het bedrag van 150 miljard euro dat al aan garanties gegeven is. Dat lijkt een heel zorgwekkende ontwikkeling. Mijn indruk is dat de heer Rehn niet alleen voor zijn beurt heeft gesproken, maar ook niet zo goed heeft gerekend. Ik hoor graag de mening van de minister.

We hebben vanavond drie moties voorgelegd gekregen. Mijn fractie zal de beide moties van de heer De Vries steunen. We beraden ons nog over de motie van de heer Kuiper.

De voorzitter: Het woord is aan de minister voor de dupliek. Zou ik hem mogen vragen, de nog gestelde vragen staccato te beantwoorden, zonder verdere uitweidingen? Bij voorbaat dank.

**

*N

Minister Timmermans: Ik zal mijn best doen om aan uw verzoek te voldoen, voorzitter.

De heer Van der Linden begon met Kroatië. Die opmerkingen laat ik nu even voor wat ze zijn, want daar hebben we het uitvoerig over gehad. Hij ziet het gemeenschappelijk buitenlands en veiligheidsbeleid als vanzelfsprekend. Ik deel zijn visie en geef daartoe een concreet voorbeeld, waarvan ik weet hoezeer hem dat bezighoudt. Wij zijn bezig om na te denken over de toekomst van ons veiligheidsbeleid, inclusief de positie van de Nederlandse krijgsmacht daarin. Bij alle plannen die mijn collega-minister Hennis ontwikkelt, komt ze telkens weer tot dezelfde conclusie: we moeten meer samen doen met onze Europese partners. Op

nationaal niveau gaan we erg zuinig om met onze defensie-uitgaven. Als je de collectieve Europese defensie-uitgaven qua output vergelijkt met de Amerikaanse defensie-uitgaven qua output, dan zie je een gigantische discrepantie. Ik kan vandaag geen cijfer noemen, maar het is duidelijk dat alle Europese defensiebegrotingen bij elkaar nog niet de helft opleveren van de Amerikaanse defensiebegroting, terwijl de totale Europese begroting groter is dan de Amerikaanse begroting. Bovendien gaat de capaciteit per lidstaat door de bezuinigingen in bijna alle lidstaten zover omlaag dat een complete defensie-inspanning in de toekomst alleen nog maar internationaal mogelijk is, waarmee het een incentive is voor Europese samenwerking.

De heer Van der Linden (CDA): Het laatste is een positief bijeffect van de financiële crisis. In de WEU hebben we destijds de rapporten aan de orde gehad. Het was 18%. Hoe ze eraan komen, weet ik niet, maar laat het dan 25% zijn. Er is dus een wereld te winnen bij samenwerking.

Minister Timmermans: Zeker. Ik ben dat zeer met de heer Van der Linden eens, ook in de context van wat mevrouw Broekers vermeldde over de grote geopolitieke uitdagingen die op Europa afkomen, omdat duidelijk is dat de Amerikanen meer dan in het verleden hun veiligheidsinspanningen zullen concentreren op de Indische Oceaan en de Zuid-Chinese Zee. Ze vinden dat Europa meer haar eigen boontjes zal moeten doppen. Het is niet voorspelbaar of voorzienbaar dat de defensiebegrotingen in de EU-lidstaten fors zullen stijgen. Ik sluit helaas niet uit dat het laten toenemen van de onveiligheid in onze omgeving een uitkomst kan zijn, als we niet in staat zijn over onze eigen schaduw heen te stappen. Als we dat laatste wel doen, dan kan er een collectieve Europese veiligheidspolitiek ontstaan die ertoe leidt dat we ook in onze eigen omgeving, zoals de VVD-fractie wenst, onze veiligheid kunnen verbeteren.

Ik was de heer Van der Linden nog een antwoord schuldig op het punt van de Benelux. De Benelux is voor mij een heel belangrijk politiek instrument. Iedereen die denkt dat je wel dat politieke instrument kunt blijven inzetten, om tegelijkertijd de Beneluxorganisatie te ontmantelen, wil ik die illusie ontnemen. Dat is misschien aardig als intellectuele exercitie, maar ik verzeker de Kamer dat onze Beneluxpartners dat heel anders zullen interpreteren, namelijk als: Nederland heeft geen belangstelling meer in de Benelux. We hebben de Benelux meer nodig dan ooit tevoren. De Benelux functioneert goed als collectief instrument binnen de EU, maar ook bijvoorbeeld bij de bezuinigingen op mijn eigen apparaat. We zijn hard aan het werk met gezamenlijke locaties voor Beneluxambassades. Ik noem een concreet voorbeeld: België is een nieuwe kanselier aan het bouwen in de Democratische Republiek Congo, waar het traditioneel een grote aanwezigheid heeft. Ik ben van plan in de Belgische kanselarij ruimte te huren. Dat is voor Nederland een stuk goedkoper dan een eigen gebouw. Daarvoor is de Benelux ook

nodig. Wat parlementariërs doen met het Beneluxparlement moeten ze zelf weten. Ik vind het wel een kwestie van fatsoen dat je dat eerst bespreekt met je collega-parlementariërs, maar daar heeft de Tweede Kamer in meerderheid anders over beslist. De Beneluxorganisatie -- het gaat daarbij overigens om een verdrag dat net nieuw is -- kan leaner and meaner, maar het opdoeken van het secretariaat leidt ertoe dat die taken elders moeten worden belegd en dus geld kosten, en het zou een signaal naar onze Beneluxpartners zijn dat ik niet voor mijn rekening wil nemen. Ergens hoop ik dat ik steun van deze Kamer krijg voor dat voornemen.

De heer Van der Linden (CDA): Ik heb op dat punt geen motie willen indienen, hoewel dat wel een mogelijkheid was geweest. Ik heb wel de opvattingen van de andere fracties gevraagd, die de motie overbodig hadden moeten maken. Mag ik uit het stilzwijgen van de andere fracties opmaken dat zij de mening van de minister en andere sprekers delen?

Minister Timmermans: "Wie zwijgt stemt toe" zal ik niet voor mijn rekening nemen. Dat gaat wat te ver. Maar ik heb de positie van het kabinet willen markeren, in reactie op een aantal opmerkingen van de kant van de Kamer.

Wat is het scenario als Frankrijk en Italië onderuit gaan? Onze hele inzet is er natuurlijk op gericht om dat te voorkomen. Er is geen enkele indicatie dat ze onderuit gaan. In Frankrijk bestaat een sterke behoefte aan het nu eindelijk beginnen met echte hervormingen. We zien in Italië veel politieke drukte, maar echte hervormingen hebben al plaatsgevonden. Italië laat wat het begrotingstekort betreft een gunstiger beeld zien dan Nederland, iets wat we wel eens vergeten. Ook in die zin is het handig om over en weer stereotiepe beelden te bestrijden. Op Europees niveau zijn structurele maatregelen genomen die in Italië effect kunnen hebben. President Hollande is gecommitteerd aan Europese afspraken. Ik weet, hem persoonlijk kennend, dat hij die graag wil invoeren, maar hij mag daar nu wel eens een begin mee gaan maken. Misschien mag ik me die opmerking veroorloven. In Italië zie je al wel vooruitgang. Daar zou de politieke crisis een probleem kunnen veroorzaken, maar ik heb op dit moment geen enkele indicatie dat zich dat gaat voordoen.

Ik kom toe aan de verantwoordingsrelatie tussen de ECB als toezichthouder en het Europees Parlement of nationale parlementen. In eerste termijn heb ik al gezegd dat dat is geregeld in de ECB-verordening. Daarnaast hebben nationale parlementen op uitdrukkelijk verzoek van de Nederlandse regering extra controlebevoegdheden. Ze krijgen naast het stellen van vragen ook het recht om de voorzitter van de Supervisory Board uit te nodigen voor een hoorzitting. Wat de taakverdeling betreft tussen het toezicht van de ECB en de nationale toezichthouders als het gaat om kleine banken, merk ik op dat de ECB altijd kleine banken ter verantwoording kan roepen. Waar

de ECB dat nodig vindt, kan ze altijd ingrijpen. Dan kunnen kleine banken bij nationale toezichthouders worden weggehaald en naar de ECB worden toegetrokken. Er is een vraag gesteld over de voortgang van de bankenunie en het resolutiemechanisme. Ik ben daar optimistisch over. De lidstaten zijn daaraan gecommitteerd. De noodzaak daarvan is hartstikke helder. We verwachten een spoedige afronding van het akkoord over het Europees banktoezicht. Inwerkingtreding door de ECB medio 2014. Dan het resolutiemechanisme, dat ook van belang is. Maar kwaliteit en zorgvuldigheid gaan boven snelheid. Nogmaals: ook de bijdrage van de private sector is cruciaal. Dit kan niet alleen op de belastingbetaler worden afgewend.

Wanneer komt een directe bankenherkapitalisatie uit het ESM tot stand? Het operationele karakter daarvoor wordt op dit moment uitgewerkt door de ministers van Financiën van de eurogroep. Het parlement wordt nauw op de hoogte gehouden van deze besprekingen, via de geannoteerde agenda en verslagen. De resultaten verwachten we in juni, zoals al eerder door de Europese Raad is vermeld. Verder is er een vraag gesteld over de eurozonekamer. De opsomming uit de Staat heb ik niet uitputtend willen herhalen. We kunnen bestaande instrumenten beter benutten. Aanvullende stappen binnen het verdrag zijn mogelijk, met grotere betrokkenheid van de nationale parlementen. Er is een aanbeveling uit het recente EU-trendrapport 2013 van de Algemene Rekenkamer over de beperkte invulling van ESM Board of Auditors. Wij hebben hierop uitgebreid gereageerd. Misschien moet ik die reactie nog eens toesturen aan mevrouw Broekers, dan heeft zij het complete beeld daarvan.

De heer De Graaff wijst terecht op economische structuurverschillen tussen Noord- en Zuid-Europa. Zoals ik in mijn eerste termijn heb aangegeven, hebben die inderdaad erg veel te maken met de te gemakkelijke aanname dat er convergentie zou plaatsvinden tussen Noord en Zuid. Als Gordon Gekko niet de baas was geworden in de financiële wereld -- greed is good -- als dat niet was begonnen in Amerika, hadden wij in Europa misschien nooit de bankencrisis gehad. Dit wordt veroorzaakt door hubris, menselijke overmoed, hebzucht. Het zijn echt heel fundamentele menselijke drijfveren. In onze joods-christelijke-humanistische cultuur hebben wij altijd geprobeerd die in te perken, maar periodiek hebben wij die niet onder controle. Een daarvan is hebzucht en dat is ons nu weer overkomen. Dat ligt aan de basis van de crisis en niet de euro of de Europese Unie. Het is de hebzucht in het financiële systeem. Bankiers en andere financiële bazen dachten oneindig rijk te kunnen worden met een casinovorm van kapitalisme. Dat heeft ons diepe ellende gebracht. Vervolgens is de crisis nadat hij in de VS is begonnen -- over deleveraging gesproken, kijk eens naar de Verenigde Staten -- overgeslagen naar Europa. Die crisis heeft aan het licht gebracht dat wij in de afgelopen twintig jaar zeker in Zuid-Europa veel te weinig structurele hervormingen

hebben doorgevoerd, in slaap gesust door een relatief lage rentestand. In Noord-Europa zijn wij in slaap gesust door de relatief te hoge koopkracht in het zuiden, zo zeg ik tegen de heer Elzinga. Hij heeft gelijk dat wij laks geweest zijn, omdat het zo gemakkelijk was om op die manier een overschot op de betalingsbalans te realiseren. Iedereen in het zuiden wilde onze Philips televisies hebben en wilde onze producten kopen. Er zat aan beide kanten een compliciteit in. Laten wij daar ook eerlijk over zijn. Wij moeten genezen van de hebzucht en wij moeten het beter organiseren. De heer De Graaff zegt dat die discrepantie onoplosbaar is. Ik ben dat niet met hem eens. Ik denk dat die discrepantie overbrugbaar is. Het zal lang duren, het zal pijn doen, zeker in het zuiden, maar ik wil mij er samen met mijn collega's in het kabinet voor inzetten dat die discrepantie wordt opgelost. Het verder losmaken van de verbanden in Europa leidt naar de smaak van het kabinet niet tot het gewenste resultaat. De heer De Graaff heeft echter volkomen gelijk als hij wijst op de zeer grote structuurverschillen tussen noord en zuid.

De heer Marcel de Graaff (PVV): Ik dank de minister voor het antwoord op deze vraag. Hij refereert aan de hebzucht en ik refereer aan Friedrich Engels die in Ludwig Feuerbach en het einde van de klassieke filosofie in de socialistische traditie zegt: de motor van de geschiedenis is hebzucht en zucht naar macht. In die zin is het misschien interessant om op te merken dat alle vooruitgang uiteindelijk weer daarop teruggaat. Wellicht kan de minister daarover iets zeggen?

De minister wil graag de structuurverschillen overbrugd zien en zegt dat dit lang kan gaan duren. Wij weten echter ook dat onder druk alles vloeibaar wordt. Dat betekent dus dat er heel veel druk zal moeten worden uitgeoefend. Dat roept de vraag op, in hoeverre dan soevereiniteit van natiestaten echt onder druk komt te staan en of er toch sprake zal zijn van enige mate van dictatuur. Ik vind dat een groot zorgpunt. Ik zou graag zien dat de minister dit punt adresseert.

Minister Timmermans: De heer De Graaff citeert Friedrich Engels. Laat ik nu eens heel iemand anders citeren: Shimon Peres, de president van Israël. Ik hoorde hem ooit zeggen: de motor van menselijke vooruitgang is ontevredenheid, ongemak, je bent gewoon ergens niet blij mee. Dan wil je het oplossen en zo vind je dingen uit. Ik vond dat een meer aansprekend beeld dan het beeld van Friedrich Engels. Misschien draaf ik nu door, dat accepteer ik meteen, maar als wij terugkijken naar de situatie in de jaren tachtig van de vorige eeuw, zien wij dat wij ons economisch handelen te veel hebben losgekoppeld van de moraliteit. Het vergroten van welvaart en inkomen hebben wij als doel op zich gezien. Wij zijn losgeraakt van wat mensen als Adam Smith en John Steward Mill altijd in een moreel kader hebben geplaatst: economische activiteiten en het economisch handelen. Misschien dat wij ons als westerse samenleving daarop zouden moeten bezinnen; een

bezigging die nu pijnlijk noodzakelijk wordt vanwege de crisis waarin wij zitten.

De heer De Graaff maakte ook een opmerking over de conditionaliteit ten aanzien van Egypte. Egypte voldoet niet aan de conditionaliteit. Egypte is nog steeds niet in staat gebleken om met het IMF tot afspraken te komen en dus worden die 4,5 miljard aan potentiële leningen nog steeds niet verstrekt. Ik maak mij heel veel zorgen over de situatie in Egypte. Die is ontzettend fragiel. De heer De Graaff kan erop rekenen dat wij die conditionaliteit goed in gaten zullen houden.

Het kabinet is voorstander van toetreding van Turkije tot de Europese Unie, indien Turkije bereid en in staat is om te voldoen aan de criteria van de Europese Unie. Ik denk dat de heer Van der Linden wel eens gelijk zou kunnen krijgen met zijn opmerking dat er een moment zou kunnen komen waarop Turkije bereikt wat het land wilde bereiken met het toetredingsproces, namelijk de transformatie van het land zelf in economisch en maatschappelijke zin, en zegt: dank u wel, Europese Unie, maar wij hebben u niet meer nodig. Dat risico lopen we. Sommigen zullen dat niet erg vinden, anderen wel, maar dat is de situatie van vandaag en waarschijnlijk van overmorgen.

De heer De Graaff heeft nog gevraagd naar de radicale imams. Ik dacht dat ik daarop had geantwoord. Onze samenleving moet zich inderdaad echt bezinnen op de vraag, waarom het een stel gevaarlijke mannen lukt om jonge mensen die in dit land zijn geboren en die zich om de een of andere reden hier niet thuis of op hun gemak voelen, zo te hersenspoelen dat zij bereid zouden zijn om zich gewelddadig tegen hun eigen land en hun eigen samenleving te keren. Ik vind dat wel een bezinningsvraag, voorzitter. Ik ben het zeer met de heer De Graaff eens dat wij daarover niet naïef moeten zijn en dit soort radicale imams uit onze samenleving moeten weren. Dat is ook het beleid van de Nederlandse regering.

De heer De Vries zoekt de finalité politique in waarden. Dat ben ik zeer, zeer met hem eens. De heer Elzinga en anderen hebben daarop gewezen. Het moet ons toch pijn doen dat in dit stadium van de Europese integratie de Europese Unie voor heel veel Europeanen niet meer datgene is dat ons bevrijd heeft van om de dertig jaar oorlog tussen Europese volkeren, maar dat de Europese Unie vandaag vaak wordt gezien als een instrument van onzekerheid, als een instrument dat mensen hun rechten lijkt af te nemen, dat mensen lijkt te leiden naar minder werk, minder kansen, etc. Dat moet ons allen een zorg zijn. Wij moeten dat beeld kunnen keren, niet met retoriek maar met feiten. Wij moeten laten zien waar en hoe de Europese Unie kan leveren voor de Europese bevolking. Wij moeten dus breken met de praktijk van de afgelopen dertig jaar dat wij veel beloven en vervolgens veel minder waarmaken. Wij moeten de vicieuze cirkel op die manier doorbreken. Dat is de finalité politique. Ik zeg dit ook tegen de heer De Graaff. De finalité politique zit niet in structuren, in politieke instellingen en in de verhoudingen tussen de instellingen in Brussel en de lidstaten, maar in de resultaten van de Europese samenwerking die

"gewone" mensen kunnen zien en voelen. Voor hen doen wij het. Wij doen het niet voor onszelf en al helemaal niet voor de "Brussels bubble" als ik hem zo mag noemen.

Met de eerste motie van de heer De Vries op stuk letter B wordt de regering verzocht te bevorderen dat nu metterdaad tot een geloofwaardige aanpak van het probleem van de belastingfraude wordt overgegaan en de Kamer te informeren welke stappen zij daartoe heeft gezet.

Ik zie die motie als ondersteuning van het beleid. Ik zal de Kamer inderdaad informeren over de stappen die wij gaan zetten. De heer De Vries sprak over bedragen die Van Rompuy genoemd zou hebben en die ik niet kan valideren. Dat maakt eigenlijk ook niet zo veel uit. Zelfs al was het maar één miljard, dan is dat een miljard dat onttrokken wordt aan sociale voorzieningen, aan investeringen in de economie en aan de mogelijkheid om ons onderwijs te versterken.

Wij moeten dat niet laten gebeuren. Het pad dat door een aantal leden van deze Kamer wordt gevolgd, kan rekenen op steun van het kabinet.

In motie 33551, C vraagt de Kamer om voor de begroting voor volgend jaar te laten zien wat de regering doet op het gebied van de sociale gevolgen. Op dit moment zet het kabinet dat allemaal op een rij. Collega Asscher is daarmee druk doende. Ik hoop dat wij dat nog voor de zomer aan de Kamer kunnen sturen. De Kamer kan vervolgens bezien of zij dat al dan niet bij de begrotingsbehandeling wil betrekken. Het is ook een wens van de Tweede Kamer en daaraan voldoet het kabinet graag. De sociale dimensie van de Europese Unie moet in de brief van het kabinet duidelijk worden geadresseerd. Daarmee bedoel ik niet dat de Europese Unie zich moet gaan bemoeien met sociale stelsels. Ik doel op het sociale schild dat Europa tot stand brengt als het goed presteert, op stimulering van de groei en op het voorkomen van sociale dumping.

De heer De Vries zegt dat de informatie in de Staat van de Unie vroeger veel uitgebreider was. Ik kan mij voorstellen dat aan het slot van wat wij nu hebben een lijst wordt toegevoegd met links naar documenten inclusief een beschrijving van de onderwerpen die deze betreffen. Op basis daarvan kan de heer De Vries aangeven welke documenten hij nog wil hebben. Hij kan die zelf dan ook gewoon aanklikken op de iPad waarmee de leden hier werken zodat iedereen gelijk toegang heeft tot die documenten. Dat is misschien een goede tussenweg.

De heer De Vries heeft gezegd dat de bank geen zelfstandige speler mag worden in het politieke discours. Ik zeg het graag als volgt. Wij mogen niet de politieke verantwoordelijkheid voor afspraken over onze monetaire unie afschuiven op een bank die daarvoor niet in het leven is geroepen. Ik hoop dat ik zo goed formuleer wat de heer De Vries volgens mij zei. Als het niet lukt om de politieke zaakjes te regelen waar zij geregeld horen te worden, is het unfair om stilzwijgend de ECB te belasten met een taak waarvoor deze niet is opgericht. Op dat punt is waakzaamheid geboden.

De heer Elzinga sprak over Eurocommissaris Andor. Welke Eurocommissaris moet ik citeren: Andor die het ene zegt of Rehn die het andere zegt. Het kan niet alle twee want de een zegt "pas op, niet bezuinigen, want dat heeft sociaal onwenselijke gevolgen" en de ander zegt "niet over de 3% heen gaan". Ik zou zeggen: Commissie, kom eens met een eensluidende positie. Toen ik in Griekenland was, zag ik mensen in Athene spullen halen uit de vuilcontainer omdat zij dingen niet meer kunnen betalen. De heer Elzinga hoeft mij dus niet te vertellen dat de sociale consequenties van het beleid heel zwaar zijn. Vasthouden aan het afgesproken pad, levert echter ook resultaten op. Zeker als deze tot economische groei leiden, zijn er misschien snelle manieren om uit de sociale ellende te komen.

Over het democratisch tekort hebben wij volgens mij uitvoerig gesproken. Ik kan alleen herhalen dat dit in mijn analyse een heel breed spectrum aan onderwerpen oplevert. Die hebben niet te maken met het ene of het andere element, maar gaan vooral over de algemene vraag: waar hebben we die Europese Unie eigenlijk voor? Het antwoord daarop kunnen wij onvoldoende helder geven. Wij worden in elk geval niet geloofd door een groot deel van de bevolking als wij zeggen dat wij de Europese Unie hard nodig hebben voor de toekomst. Dat is misschien wel de essentie van het democratisch tekort dat wij zouden moeten bespreken.

De heer Elzinga wil dat Brussel zich niet bemoeit met het arbeidsmarktbeleid. Dat is ook niet de bedoeling van de Europese Commissie of van andere Europese instellingen. Hij vraagt mij hoe ik Duitsland denk om te praten. De heren De Lange en De Graaf zeiden dat het kabinet daarover verdeeld was. Als de heer Dijsselbloem zegt "als Duitsland een verdragswijziging wil, dan komt er een verdragswijziging", dan is dat een feit waarmee ik het niet oneens ben. Ik zeg echter dat het op dit moment beter is om niet te streven naar verdragswijziging en te proberen om zonder verdragswijziging hetzelfde te bereiken. Als Duitsland en andere lidstaten vervolgens insisteren dat er toch een verdragswijziging moet komen, dan komt die er ook. Zo is het. De Nederlandse regering zou die echter liever niet zien. Als de heer Dijsselbloem zegt dat als Duitsland een verdragswijziging wil, die er ook komt, dan is dat een feit. Dat poets ik ook niet weg. Ik zie het alleen liever anders.

De heer Elzinga (SP): De minister zegt dat het niet zijn bedoeling is of de bedoeling van Brusselse instanties om het arbeidsmarktbeleid voor Nederland te bepalen of in die contracten te stoppen. In de communicatie over het Europees semester heeft Brussel echter wel aanbevelingen op dat punt gedaan aan ons. Kennelijk ziet de Europese Commissie dat dus toch net een beetje anders.

Minister Timmermans: Nee, dat ben ik niet met de heer Elzinga eens. De Commissie maakt een analyse. De Commissie, het IMF en vele andere

zeggen al vele jaren dat wij hervormingen moeten doorvormen op onze huizenmarkt, met name wat betreft de hypotheekrentesystematiek. Eindeloos veel jaren heeft de Nederlandse politiek gezegd: dat willen we niet, dat doen we niet, we kiezen voor andere prioriteiten. Dat was onze soevereine keuze. Die instellingen, waaronder de Europese Commissie, hadden daarmee niets te maken. Haar kan echter niet het recht ontzegd worden om die analyse te maken en die conclusie te trekken. Dat betekent helemaal niet dat de beleidsvrijheid wordt ingeperkt. Zo zit het ook met deze aanbeveling. Nu ook weer zijn aanbevelingen gegeven over onze huizenmarkt en op andere terreinen. Het is aan onszelf om te bepalen of wij daarmee al dan niet iets willen doen.

De heer Elzinga (SP): Dat komt dus absoluut niet terug in de contracten, althans niet als wij dat niet willen.

Minister Timmermans: Precies, niet als wij dat niet willen. De heer De Graaf vroeg trouwens ook naar die contracten. Ik begrijp zijn frustratie en zijn zorg en de wijze waarop hij die verwoordde. Onze inzet blijft gericht op niet-juridischbindende afspraken, ook in de Europese Raad van juni. Wij vinden namelijk dat de bevoegdheid van de Europese Unie niet op deze manier mag worden uitgebreid. Er moeten wel afspraken gemaakt kunnen worden zodat er aanbevelingen kunnen worden gedaan, maar geen juridisch bindende contracten. De Nederlandse regering is daarvan geen voorstander.

De heer Elzinga zei ook dat ik te weinig heb gezegd over de Raad van Europa. Ik dacht dat ik daarop was ingegaan in mijn eerste termijn. Mijn waardering voor de Raad van Europa is groot. De waardering binnen de Raad van Europa van de PVV-fractie voor mijzelf was indertijd niet zo groot, maar mijn waardering voor de Raad van Europa was wel groot.

De heer Thom de Graaf citeerde Helmut Schmidt. Ik was erbij toen hij die uitspraken deed op een SPD partijcongres, vanuit een rolstoel. Het was een van de meest indrukwekkende optredens die ik heb gezien. Ik zeg dat ook tegen de heer De Graaf. Inderdaad was het hele punt van Helmut Schmidt: verliezen wij niet uit het oog waar het echt om gaat in Europa? Hij zei dat met name voor een Duits publiek. Hij heeft gevochten in de oorlog en heeft van nabij meegemaakt hoe Europeanen elkaar naar de straat vlogen. Hij zei: moeten wij Duitsers niet oppassen dat wij op basis van ideeën over financiële degelijkheid zoveel schade aanrichten elders dat wij de lange termijnvisie over het doel en de opzet van de Europese integratie uit het oog verliezen? Ik ben dat zeer met hem eens. Daarom ben ik mijn betoog begonnen met onze eigen historische ervaring. Als er in Nederland ergens behoefte aan is, dan is het wel aan kennis van onze eigen geschiedenis en die van de Europese integratie. Natuurlijk accepteer ik dat de Tweede Wereldoorlog voor de jongste generatie geen levende zaak meer is en behoort tot de geschiedenis.

Die collectieve Europese zelfmoord in het midden van de vorige eeuw is wel de basis waarop wij ons mensenrechtenbeleid en ons Europese integratiebeleid en de waarden die wij daarna hebben uitgebouwd, hebben gegrondvest. Dat mogen wij nooit verloren laten gaan. De prijs die wij betalen als wij dat verloren laten gaan, is zoveel hoger dan de prijs van deze eurocrisis. Laten wij dat nooit vergeten!

Mevrouw Strik vindt dat ik iets te veel verleden bespreek en iets te weinig toekomst. Dat mag zo zijn, maar het verleden is voor mij heel erg bepalend voor de toekomst die wij samen uitstippelen: nooit meer terug naar dat Europa.

Mevrouw Strik (GroenLinks): Ik corrigeer de minister even, want ik sprak juist mijn waardering uit voor het aangeven van de historische waarden. Ik zei er wel bij dat de minister dit wat mij betreft ook mag doen ten aanzien van de toekomst.

Minister Timmermans: Dat wil ik ook heel graag doen ten aanzien van de toekomst, maar ik denk, voorzitter, dat wij daarover regelmatig met uw Kamer komen te spreken. Ik probeer nu ook een beetje rekening te houden met de stijgende frustratie bij de voorzitter.

Er is gevraagd om een integrale visie op Syrië, het Midden-Oosten en de OS-landen. Ik kan deze Kamer doen toekomen wat ik daarover aan de Tweede Kamer stuur. Misschien kan ik zo de vragen van mevrouw Strik beantwoorden zonder er nu hier uitvoerig op in te gaan. Ik zal goed nagaan wat de Kamer al heeft en wat niet. Ik zal de Kamer doen toekomen wat ik met de Tweede Kamer heb besproken.

Wat de motie van de heer Kuiper betreft opereer ik volgens het adagium van de SP in de campagne tegen de Europese grondwet: weet waar je ja tegen zegt. Ik weet absoluut niet waar ik ja tegen zeg bij deze motie. Ik heb twee smaken. De heer Kuiper geeft mij de tijd om er nog eens goed naar te kijken, om te proberen te begrijpen waarover het gaat, zodat ik mij daarover kan verstaan met mensen die dit mogelijk wel kunnen doorgronden. Als hij dit geduld niet kan opbrengen, moet ik de aanneming van de motie ontraden. Ik wil er graag naar kijken, maar ik ga geen wettelijke regeling voorstellen.

De heer Kuiper (ChristenUnie): Ik kan u wel helpen en u ook buiten de vergadering nog van informatie voorzien.

Minister Timmermans: Graag. Dan wil ik er ook naar kijken, maar mijn principe blijft dat de Kamer zelf moet aangeven welke informatie zij wenst. Het is niet de plicht van het kabinet om aan de Kamer aan te geven hoe het kabinet ten opzichte van de Kamer de informatieverplichting moet vervullen. Naar mijn beste weten is in het Verdrag van Lissabon en in de memorie van toelichting precies aangegeven hoe de verhoudingen op welke onderwerpen liggen. Als dat niet klopt, hoor ik het graag, maar vooralsnog is dat de stand van zaken.

De heer De Lange heeft gevraagd hoe lang het herwinnen van vertrouwen gaat duren. Welnu, ik denk dat dit een heel langdurige zaak wordt. Het vertrouwen, niet alleen in het Europese project, maar -- mag ik weer in Rousseau-termen spreken? -- in het sociaal contract waarop onze samenlevingen zijn gebaseerd, heeft door deze crisis een flinke knauw gekregen. Daar komen de hele energierevolutie, de enorme geopolitieke verschuivingen in de wereld en de veranderingen in de machtsverhoudingen in de wereld tussen continenten nog eens bij. Dat vertrouwen herstellen is een zaak van lange adem.

Voorzitter. Wij kunnen dat vertrouwen herstellen, in samenwerking met uw Kamer, door dit soort debatten. Ik vind het persoonlijk een genoegen om met u over dit soort onderwerpen een hele dag te kunnen debatteren. Ik heb er zelf van genoten en ik wil uw Kamer danken voor de inspirerende bijdragen.

De beraadslaging wordt gesloten.

De voorzitter: Ik dank de minister van Buitenlandse Zaken voor zijn bijdrage in dit debat, sinds vanmorgen half elf. Wij hebben er bijna 12 uur aan besteed; zeer veel dank.

Wij zullen volgende week over de moties stemmen, zodat de fracties nog intern beraad kunnen plegen. Ik schors de vergadering voor een heel klein ogenblik, want de minister en de staatssecretaris van Economische zaken zitten al in de startblokken.

**

De vergadering wordt enkele ogenblikken geschorst.

*B

!Begrotingsstaten Economische Zaken

Aan de orde is de behandeling van:

- het wetsvoorstel Vaststelling van de begrotingsstaten van het Ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie (XIII) voor het jaar 2013 (33400-XIII).

De beraadslaging wordt geopend.

De voorzitter: Ik heet de minister en de staatssecretaris van Economische Zaken van harte welkom. Vanaf deze plek wil ik graag de staatssecretaris van harte gelukwensen met haar verjaardag vandaag, en haar nog vele gezonde en gelukkige jaren toewensen.

In de eerste termijn van de Kamer is het woord aan de heer Reuten, die trouwens ook vandaag jarig is. Dat moet ook in de Handelingen! Mijnheer Reuten, ik wens ook u van harte geluk, en evenzeer nog vele goede en gezonde jaren in het verschiet.

**

*N

De heer Reuten (SP): Voorzitter. Collega Smaling begeleidt deze week promotieonderzoekers in Tanzania. Hij zou in dit debat het woord voeren, maar nu het onlangs naar vandaag verschoven is, vervang ik hem en maak daarbij dankbaar gebruik van zijn voorbereiding en zijn teksten.

Allereerst dank ik de bewindslieden voor de uitvoerige memorie van antwoord. Mijn fractie kan daarmee grotendeels uit de voeten, maar er zijn er een aantal zaken die nog opheldering vergen. Ik zal ze in zes punten kort aflopen. Paginaverwijzingen zijn naar de memorie van antwoord.

Het eerste punt is de wereldvoedselvoorziening. Op de vraag of Nederland hierin een meer leidende rol zou moeten vervullen werden ontwijkende antwoorden gegeven. Ik verwijs naar pagina 6. Mag mijn fractie hieruit concluderen dat Nederland dus geen leidende rol ambieert op dit gebied?

Het tweede punt betreft de schaalvergroting. Hier zweemt de beantwoording naar gelatenheid (pagina 8-9). Begrijpt mijn fractie goed dat we hebben te accepteren dat het aantal boerenbedrijven verder daalt, dat de megastallen en gestapelde superkassen het landschap bepalen, dat er straks geen koe meer in de wei staat en dat de steeds groter wordende supermarkt aan de rand van de stad de kleine winkeltjes in het centrum failliet laat gaan? Wij lezen namelijk twee antwoorden, die beide ontwijkend zijn. Het eerste is: schaalvergroting vanwege efficiency is nou eenmaal al een tijd aan de gang. Het tweede is: de provincie gaat er over.

Maar met zo'n defaitisme wordt toch geen leiding gegeven aan een land dat nieuwe kleur op het gezicht nodig heeft? Dit is een Smalingiaanse uitdrukking.

Ten derde de Oost-Europese arbeidskrachten. Ik richt mij hiervoor graag tot de minister, omdat het niet alleen gaat om werknemers, maar ook om de concurrentievoorwaarden tussen bedrijven. Op pagina 9 meldt de regering slechts dat Oost-Europese arbeidskrachten een nuttige bijdrage leveren aan de werkzaamheden in de land- en tuinbouw. Dat doen zij inderdaad, maar de vraag was of dit als een autonoom proces moet worden beschouwd en of het wenselijk is. De Europese Unie maakt zich wel druk over open grenzen en arbeidsmigratie, maar niet over de uiteenlopende sociale effecten die dit heeft. Het WRR-rapport "In betere banen" wijst hier ook op. Wat zijn bijvoorbeeld de binnenlandse werkgelegenheidseffecten wanneer deze arbeidsmigratie doorzet? In Groningen verwacht men veel werkgelegenheid in de Eemshaven, maar de vervuilde kolencentrale van RWE zal straks voornamelijk worden bevolkt door Poolse en Hongaarse werknemers. Dat zijn hardwerkende mensen, die de bedrijven en de schatkist miljoenen opleveren, maar hier zit een andere zijde aan. Neem de Nederlandse bloembinders die vorige week op straat zijn gezet; vervangen door goedkopere Oost-Europese arbeiders. In mijn tekst staat "werknemers", maar ik gebruik de ruimere term "arbeiders". Ondernemers rekenen zich rijk en

slaan de handen ineen met Oost-Europese uitzendbureaus, die de arbeiders ook nog ondermaats huisvesten. Voor Nederlandse lager opgeleiden is er zo steeds minder werk. Dat laat hen, maar ook de schatkist niet onberoerd. Hoe beziet de regering deze ontwikkeling? Ik voeg hieraan toe dat het ons niet slechts gaat om die arbeiders, maar ook om de concurrentie tussen bedrijven en de bescherming van bonafide en welwillende bedrijven. Als het gaat om werknemers, is het een kwestie voor de Arbeidsinspectie. Er zijn echter ook Europese regels in het geding, waarvan soms wordt afgeweken door uitzendbureaus van zogenaamde "zelfstandigen". Ik hoor graag van de minister wat daaraan op Europees niveau wellicht te doen is.

Mijn vierde punt betreft de intensieve dierhouderij. Wij constateren dat de regering vooralsnog tegenstribbelt als het gaat om het onderwerp "minder dieren". Mijn fractie ziet met belangstelling uit naar de in de memorie van antwoord aangekondigde stappen op dit terrein. Vooral een zin op bladzijde 10 boeit ons: "Mocht de mestverwerking onvoldoende van de grond komen, dan wil ik alsnog door middel van een stelsel van dierrechten een grens stellen aan het aantal te houden dieren." Wat moet er nu precies gebeuren, wil het kabinet dit stelsel invoeren? Is de staatssecretaris van oordeel dat er sowieso eerst moet worden geïnvesteerd in mestverwerkingscapaciteit, waar bijvoorbeeld in Brabant veel verzet tegen is?

Mijn vijfde punt is de toekomst van de Nederlandse landbouw. De regering merkt daarover op bladzijde 17 op: "De ruimtelijke inpassing van bedrijven in het landelijk gebied voldoet aan de maatschappelijke wensen." De vraag is: hoe stelt de regering die vast?

Het zesde punt is duurzame energie. Op dit vlak zijn veel zinvolle vragen gesteld door de GroenLinks-fractie. Ik concentreer me op één terrein: de windenergie. De regeringsdoelstelling om de hoeveelheid duurzame energie naar 16% te stuwen, steunt de SP-fractie. Maar wij zouden van de regering graag een korte uiteenzetting horen, of ontvangen, over windenergie. Wij vrezen dat Wind op Land te snel wordt doorgedrukt, wat zal leiden tot een onaanvaardbare aantasting van het landschap. Drie rijen windmolens langs de kust van de Noordoostpolder zullen het uitzicht bederven. Een enorme batterij windmolens in de Drentse Veenkoloniën, van Veendam tot Emmen, zal het fraaie open landschap gaan ontluisteren. Nemen we hierover niet te snel besluiten? Is de afweging met Wind op Zee, eventueel wat dichterbij de kust, met daarnaast zonne-energie, wel adequaat gemaakt? Wat kunnen we leren van België, dat veel sterker dan wij een integrale benadering heeft gekozen en overweegt om vanuit een kunstmatig eiland op zee te gaan werken, waar ook de getijdenwerking een rol speelt? Levert zo'n plan, samen met de technologische sprongen vooruit, geen voortschrijdend inzicht dat kan voorkomen dat die windreuzen midden in ons dichtbevolkte land komen te staan?

Tot slot. Mijn fractie vraagt zich af of de regering er goed aan doet om zo veel regie uit handen te geven. De visie die uit de memorie van antwoord opstijgt is er een van: wij zijn een kleine, faciliterende overheid; burger en bedrijf weten wat het beste voor henzelf is, en wat er nog te bewaken valt, decentraliseren we zo veel mogelijk naar provincie en gemeente. De realiteit is dat provincies hun taken heel verschillend oppakken: je hebt veel sluimerende honden, een paar blaffende honden zoals Groningen, Gelderland en Zuid-Holland, maar alleen Noord-Brabant maakt de indruk een bijtende hond te zijn. Ook dit is weer Smalingiaans. De tendens is: verordeningen niet scherp formuleren en een terughoudende handhaving; en vooral: veel overlaten aan gemeenten. Het takenpakket voor gemeenten is enorm toegenomen, maar de budgetten niet. Heel veel gemeenten zitten al met de handen in het haar vanwege grondexploitaties met dieprode cijfers. Wat beoogt het Rijk met decentraliseren, zonder de condities te creëren waardoor de taken ook adequaat kunnen worden uitgevoerd?

Na lezing van de memorie van antwoord blijft bij mijn fractie het gevoel hangen dat de regering onambitieuze uitgaat van de handhaving van de status quo in de landbouw, verandering op haar beloop laat of de verantwoordelijkheid elders neerlegt. Graag horen wij of de regering dit zelf ook zo ziet. Wij zien uit naar de antwoorden van de bewindslieden.

De voorzitter: Het was zo Smalingiaans, dat er maar één voetnoot onder de tekst stond.

**

*N

Mevrouw Vos (GroenLinks): Voorzitter. Een collega en de staatssecretaris die vandaag jarig zijn; dat is toch wel bijzonder. Wij vieren het feestje zelfs in de avond, en ook dat is een bijzondere gebeurtenis.

Mijn fractie is in ieder geval blij dat wij nu kunnen spreken over de begroting van Economische Zaken. Wij danken het kabinet, de staatssecretaris en de minister, voor de uitgebreide beantwoording van onze schriftelijke vragen. Naar aanleiding daarvan willen wij een aantal nadere vragen stellen, vooral over de doelmatigheid en kwaliteit van het beleid, en over de inzet van begrotingsmiddelen om doelen te realiseren.

Allereerst heb ik een aantal vragen voor de minister van Economische Zaken over het energiebeleid. Ik zal daarbij ingaan op de reactie van het kabinet op de motie-Strik c.s., ingediend door mijn collega bij de algemene politieke beschouwingen van december 2012, met de steun van velen in deze Kamer.

Een belangrijk doel bij het energiebeleid is natuurlijk om te komen tot 16% duurzame energie in 2020. In de schriftelijke beantwoording schrijft het kabinet dat die doelstelling haalbaar is met de beschikbaar gestelde financiële middelen en instrumenten. Het noemt ook diverse onderzoeken, onder andere dat van het Planbureau voor de Leefomgeving en het ECN. Het zegt dat met name

de SDE-plus het kabinet in staat zal stellen om die doelen te realiseren.

De SDE-plus is een instrument dat veel mogelijkheden biedt. Toch is mijn fractie wat minder optimistisch. Wij lezen de rapporten van de genoemde instituten wat anders. Je moet namelijk werkelijk alles uit de kast halen om een kans te maken om dit doel te realiseren, en het moet allemaal meezitten. Zo royaal zitten we er dus allemaal nog niet in. Daar hoor ik graag nog een reactie op van het kabinet. Dat geldt overigens ook voor de SDE-plusregeling. Die is er nu natuurlijk op ingezet dat de subsidie allereerst naar de goedkoopste technieken gaat. Dat betekent dat wij toch een aantal kritiekpunten hebben.

Zal dit niet leiden tot een grootschalige inzet van biomassa en veel bijstook bij fossiele-elektriciteitscentrales? Kan de minister uitsluiten dat hij met deze SDE-plussubsidie in feite oude kolencentrales langer aan het werk houdt door dat bijstoken lekker te ondersteunen? Kan de minister al helemaal uitsluiten dat het mogelijk is dat zo'n oude centrale zelfs wordt omgebouwd tot een biomassacentrale, zoals Delta van plan is? En welke kwaliteitseisen stelt het kabinet aan biomassa die in aanmerking komt voor deze SDE-plusregeling?

Wind op Zee valt voorlopig buiten de boot bij de regeling, want dit is te duur. Onderzoek laat echter zien dat, om die doelstelling in 2020 te halen, windenergie uiteindelijk wel degelijk een noodzakelijk onderdeel van de regeling is. Gezien het feit dat je minstens een jaar of zeven nodig heb om dat soort parken te realiseren, is de vraag of de minister niet echt tempo moet gaan maken om er te komen. Is het kabinet bereid om al snel te beginnen met de aanbesteding van Wind op Zee, bijvoorbeeld volgend jaar? Er is overigens al een aantal projecten waar vergunningen voor verleend zijn. Daarbij is financiering echter nog een probleem. Is de minister bereid hier snel stappen in te zetten, zodat we kunnen beginnen met het bouwen van Wind op Zee?

In 2020 wordt een tekort verwacht aan duurzame energie in Europa ten aanzien van de hoeveelheid die nodig is om de doelen te realiseren. Dat zal betekenen dat de prijzen door schaarste hoger worden. Gokken dat we het straks wel gaan realiseren met hulp van andere Europese landen zou nog wel eens moeilijk kunnen worden. Het maakt duidelijk dat Nederland hier zelf flink in zal moeten investeren.

Ik heb nog één vraag over de werking. Het lijkt er nu op dat deze SDE-plussubsidie vooral terecht komt bij grote energieleveranciers en technieken die al bijna rendabel zijn. Dat roept de vraag op of de minister hiermee zijn innovatieagenda gaat realiseren en of hij juist ook meer toekomstgerichte innovaties op deze manier gaat stimuleren. Kleinschaliger technieken kunnen wel degelijk van groot belang zijn als je ze op heel grote schaal toepast. Betekent het dat deze technieken nu buiten de boot zullen vallen? Ik denk bijvoorbeeld aan een initiatief als zonnecollectoren op zwembaden. Als je dat op alle zwembaden in Nederland doet, geeft dat een enorme boost. Ook denk ik aan iets als zonthermische werking. Dit

type initiatieven lijkt nu buiten de regeling te vallen, of in ieder geval moeilijk in aanmerking te komen. Is de minister bereid hier alsnog naar te kijken?

Ook zou ik de minister willen vragen om ons inzicht te geven in hoe die SDE-plusregeling daadwerkelijk tot een energietransitie gaat leiden. Laat ons zien hoe deze vergoedingen van de SDE-plus op langere termijn worden ingezet. We kunnen dan ook zien wat er in 2020 daadwerkelijk gerealiseerd wordt en hoe de minister daarbij anticipeert op innovaties en toepassingen van innovaties. Graag krijg ik daar inzicht in voor de wat langere termijn tot 2020.

Ik vraag ook speciaal aandacht voor het belang van coöperatieven van burgers op dit vlak. Dat doe ik omdat het draagvlak en de betrokkenheid van burgers gewoon cruciaal is. De minister werkt aan een salderingsregeling, die een cruciaal onderdeel vormt van het regelen van mogelijkheden voor burgers. Wij hebben vernomen dat er op dit moment wordt gedacht aan vrij krappe gebieden waarbinnen saldering haar werk zal doen. Ik vraag de minister of hij bereid is toch ook naar ruimere gebieden te kijken, om daarmee bijvoorbeeld ook gezamenlijke windenergieprojecten mogelijk te maken. En is de minister bereid om ook te kijken naar een differentiatie tussen zon en wind in dit verband? Binnen die saldering is juist voor een windmolenpark een hogere korting op de energiebelasting nodig. Van de minister zou ik graag een reactie willen op deze vragen.

Ook zou ik aandacht willen vragen voor warmtebeleid. Een groot deel van het energieverbruik, namelijk 60%, betreft warmtegebruik. Duurzame warmte is dus erg belangrijk. Het valt sinds 2012 onder de SDE. Is het kabinet bereid dit te evalueren, zoals afgesproken? En wil het kabinet ook beleid rond restwarmte ontwikkelen? Er wordt jaarlijks namelijk een equivalent van 15 miljard kuub gas weggegooid. Dat is hetzelfde als het totale huishoudelijke gasverbruik in Nederland. Wil de minister toezeggen dat hij op dat vlak beleid gaat maken en dat hij doelstellingen zal formuleren om het verspillen van deze restwarmte aanzienlijk te verminderen?

Ik zou het kabinet willen vragen hoe het de Europese verplichting van een jaarlijkse energiebesparing van 1,5% wil invullen. De minister is daarop ook al ingegaan in antwoord op onze schriftelijke vragen. Hij zegt dat dit in beeld komt. Dat betekent naar mijn idee dat we er nog niet zijn. Dus wat gaat hij doen?

Ik zou een dringend beroep op de minister willen doen om in ieder geval één maatregel te nemen. Zorg dat het energielabel er komt, dat het verplicht wordt en dat het gehandhaafd wordt. In heel Europa is het namelijk ingevoerd en werkt het, maar in Nederland liggen we al dwars vanaf het moment dat het in 2005 werd ingevoerd. Nederland zegt gewoon dat het niet gaat handhaven. Dat betekent natuurlijk een onvermijdelijke boete van Europa. Waar het echter werkelijk om gaat, is dat op deze manier een enorm potentieel aan

energiebesparing in woningen, kantoren en gebouwen blijft liggen. Het energielabel helpt daar namelijk bij. 30% van het energieverbruik in woningen en gebouwen kan budgetneutraal worden ingelost. Zeker in tijden van crisis zal dit een enorme impuls geven aan de bouwrijverheid. Kortom: waar wacht de minister op? Doe het, en geef een tijdpad aan voor hoe die investeringen in woningen, gebouwen en kantoren in de komende twintig jaar worden gestimuleerd.

Met al die nieuwe kolen- en gascentrales die gepland staan, voorzien wij een enorme overcapaciteit aan energieopwekking in Nederland. In 2020 is tweeënhalf keer zoveel vermogen opgesteld als nodig is voor de piekvraag. We zijn daarmee in een heel andere situatie beland. Een aantal jaren geleden dachten we nog dat de oude kolencentrales dicht zouden gaan. Doordat schaliegas in de Verenigde Staten de kolen verdringt, zien we dat daarvandaan zeer goedkope kolen worden geïmporteerd. Daardoor worden juist de oude kolencentrales langer opgehouden. Ook de sector zelf voorziet hierin grote problemen, en zelfs mogelijk faillissementen van nieuwe centrales.

De langdurige inzet van kolencentrales, zelfs met voorrang, heeft zeer negatieve gevolgen voor het klimaatbeleid. Wat gaat het kabinet hieraan doen? Gaat u de kolenbelasting omhoog brengen? Gaat u zich inzetten voor een verhoging van de prijs van emissierechten, de ETS, zodat er weer een prikkel ontstaat om andere vormen van energie in te zetten? Minister Timmermans heeft hier vanmiddag aangegeven dat ook hij het Europese energie- en klimaatbeleid als een gigantische opgave ziet, waarin een actieve inzet van Nederland van belang is. Hij gaf ook aan dat Duitsland vooroploopt waar het gaat om duurzame energie, en dat Duitsland daarvan straks, wanneer we een aantal jaren verder zijn, zal profiteren. Graag hoor ik de visie van de minister op dat punt.

Ik heb overigens begrepen dat de minister enthousiast is over schaliegas. Hij onderzoekt natuurlijk wel degelijk de mogelijkheden en de mogelijk schadelijke effecten. Graag hoor ik op dat punt wat schaliegas naar zijn idee gaat betekenen voor het totale energiebeleid.

Ten slotte heb ik nog een vraag voor de minister over de schriftelijke reactie op de motie-Strik. Wij zijn hem daar zeer erkentelijk voor. We moeten echter ook zeggen dat we die reactie mager vinden. De minister geeft een opsomming van verschillende beleidsinstrumenten en doelstellingen, maar hij geeft geen inzicht in het concrete, samenhangende energieverduurzamingsbeleid. Daar vroeg collega Strik juist aandacht voor. Zij vroeg aandacht voor het feit dat verschillende beleidsinstrumenten en financiële regelingen elkaar tegen kunnen werken, en zij vroeg om inzicht daarin. Een voorbeeld: hoe verhoudt zich het energieverduurzamingsbeleid tot de stevige uitbreiding van de capaciteit van fossiele energieproductie in Nederland en het ontstaan van overcapaciteit? Hoe ziet de minister de verhouding tussen grootschalige centrale energieopwekking, en decentrale opwekking van duurzame energie? Welke keuzes maakt de minister in dit verband

waar het gaat om de inzet van beleid en financiële middelen? Hoe past een beleid ten aanzien van schaliegas daarin? Hoe passen kortingen op de energieheffing voor grootverbruikers en glastuinbouw in een energieverduurzamingsbeleid? Over energiebesparing schrijft de minister vrijwel niets, terwijl daar een enorme winst te halen valt. Ik heb zojuist al een aantal vragen over deze kwesties gesteld. Wij zien in de beantwoording van het kabinet graag ook deze elementen terugkomen. Wij verzoeken de regering op dat punt nog een aanvulling te geven op de beantwoording van de motie.

Ik heb ook een aantal vragen aan de staatssecretaris als het gaat om het natuurbeleid. Ik dank haar voor de eerder gegeven antwoorden. Het is goed dat het kabinet 200 miljoen extra gaat investeren in de EHS ten opzichte van de bezuinigingen die het vorige kabinet heeft ingezet. Dat waarderen wij, al is nog steeds sprake van een forse bezuiniging op dit beleid. Wij maken ons grote zorgen over de ontwikkelingen in de intensieve veehouderij, zeker in gebieden waar veel intensieve veehouderij zit en waar nog steeds groei plaatsvindt, en de toenemende druk op natuur en milieu in die gebieden. Wij zien daar voortdurende risico's voor de volksgezondheid. We zien schade aan natuur en milieu, bodem, grond- en oppervlaktewater, en dierenwelzijn. Een gebied als de Peel in Brabant neem ik even als voorbeeld. De depositie van stikstof daar is vele malen groter is, ongeveer vijf keer zoveel, dan wat de natuur kan verdragen. We weten het allemaal, al jaren, maar toch is het aantal dieren in de Peel sinds de jaren negentig alleen maar toegenomen; sinds 2002 een toename van 15%. We hebben ooit allemaal prachtige dierrechten opgekocht na de varkenspest. Dat heeft veel belastinggeld gekost, maar dit is volledig te niet gedaan, meer dan dat, door de groei van het aantal dieren in deze gebieden. Wat gaat de staatssecretaris daaraan doen? Zij komt met het instrument Programmatische Aanpak Stikstof (PAS). We wachten daar al jaren op, maar wordt dit de oplossing? GroenLinks vreest van niet. In de berekeningen wordt ervan uitgegaan dat de verdeling van dieren over Nederland gelijk blijft, ook in een gebied als de Peel. Maar het aantal dieren daar groeit voortdurend. We zien een toestroom naar de concentratiegebieden, omdat de sterke bedrijven daar nu eenmaal zitten. De PAS zoekt de oplossing in techniek, maar voegt ten aanzien van de bestaande technieken en de instrumenten die al in het generieke beleid zitten niet zo heel veel toe. De bijdrage aan de stikstofreductie zal landelijk niet meer dan 7% zijn als gevolg van de programmatische aanpak, en voor de Peel ongeveer 10%. Er wordt ook nog van uitgegaan dat dit allemaal voor 100% gaat werken en dat er geen dieren meer bijkomen. Hoe denkt de staatssecretaris met dit beleid, dit kleine stukje winst, de gigantische schade aan natuur en milieu die daar plaatsvindt, binnen afzienbare tijd te reduceren? Bovendien mag de helft van de milieuwinst worden gebruikt voor investeringen in nieuwe bedrijven, nieuwe bedrijvigheid waaronder de intensieve veehouderij. Graag een toelichting op

de aanpak via de PAS, die overigens ook nog wordt gebruikt om eerdere uitbreidingen waarvoor in feite geen vergunning was verleend, gelegitimeerd te legaliseren. Hoe gaat de staatssecretaris op die manier een bijdrage leveren aan de instandhoudingsdoelen van Natura 2000?

Hoe rijmt de staatssecretaris de gedwongen verkoop van gronden door Staatsbosbeheer met haar extra inzet voor de EHS, voor natuurbeheer, voor de kwaliteit van natuur? Gebieden waar jarenlang gigantisch in is geïnvesteerd worden verkocht, zonder dat er garanties zijn dat de natuurkwaliteit daar overeind blijft.

Dan de nieuwe natuurwet die eraan komt. Wij zijn daar ongelooflijk benieuwd naar. Zal deze natuurwet voorzien in een integrale visie op natuurbescherming, inclusief voldoende ecologische en juridische waarborgen, ook met het oog op Europeesrechtelijke verplichtingen, inclusief actieve herstelmaatregelen voor de natuur? Duidelijkheid over deze waarborgen, en over actieve herstelmaatregelen kan een bijdrage leveren aan de vermindering van de jurisdisering van het natuurbeschermingsrecht. En dat zou ons een lief ding waard zijn. Hoe gaat de staatssecretaris het Initiatief Mooi Nederland, van PvdA, D66 en GroenLinks, opnemen in de nieuwe natuurwet?

Ik heb een aantal vragen gesteld over de realisatie van zeer belangrijke doelen van het beleid en de inzet van middelen daarvoor. Wat ons betreft noodzaakt deze crisis tot zeer doelgericht beleid, gericht op structurele oplossingen. Wij kunnen het ons niet langer permitteren tijd en geld te verspillen. Wij kunnen het ons niet langer permitteren grondstoffen en natuur te verspillen. Ik wacht met belangstelling op het antwoord van het kabinet.

*N

De heer Koffeman (PvdD): Voorzitter. Ik zal mij in mijn bijdrage beperken tot de dieren.

In ons land worden in totaal op elk willekeurig moment meer dan 115 miljoen dieren gehouden in de veehouderij voor de productie van voedsel onder vaak erbarmelijke omstandigheden; een kort en ellendig leven. Dieren zijn zodanig doorgefokt op productietekenen dat zij allerlei aangeboren gebreken en gezondheidsproblemen hebben. Jaarlijks worden meer dan 500 miljoen plofkoppen geslacht die gefokt zijn op extreme groei waardoor hun lichaam uitgeput raakt, er vocht in de buikholte ontstaat, botten te zwak zijn om het gewicht te dragen, de dieren ernstige blaren hebben aan hun voetzolen, doordat ze hun hele leven slijten in hun eigen uitwerpselen en de dieren uiteindelijk niet meer kunnen lopen en door hun poten zakken. Dat is in strijd met de wet, maar het is aan de orde van de dag.

De enige reden voor deze wijze van productie is geld. Om economische redenen mishandelen we dieren levenslang en gunnen we ze niet meer dan een marginaal bestaan. Daar moet en kan nu een eind aan komen. Maar zelfregulering in een land dat 70% van zijn vlees exporteert, ontslaat de overheid niet van haar verplichting tot

zorgvuldige regulering van houderijsystemen en handelsnormen. 50 miljoen kilo verdacht rundvlees en een NVWA die kampt met ernstige ondercapaciteit!

Naast reëel toezicht op voedselstromen moet ook de houderij worden gereorganiseerd. Dikbilrunders worden voor de productie van vlees zodanig doorgefokt dat zij niet meer op een natuurlijke wijze kunnen bevallen en een keizersnede, een vergaande ingreep, de enige oplossing vormt. We zijn het met elkaar eens dat we geen honden meer moeten fokken met aangeboren afwijkingen, maar wanneer gaat de staatssecretaris het fokken van productiedieren met aangeboren afwijkingen verbieden? Door de doorfok bestaat voorts ook een verhoogd risico op misvormde kalveren. Net als bij plofkoppen kan het lichaam het gewicht in veel gevallen niet aan. Melkkoeien zijn gefokt op een extreme melkproductie, die gemiddeld op 8.000 liter per jaar ligt, met uitschieters naar 12.000 liter. Om aan deze productie te voldoen, moet een koe elk jaar een kalf krijgen, dat vervolgens zonder moeder opgroeit en wordt vetgemest. Een melkkoe produceert zoveel melk dat zij alleen met een uitgebalanceerd dieet en veel krachtvoer een korte tijd gezond kan blijven, terwijl ze letterlijk opbrandt. In de praktijk betekent dit dat een koe ziek wordt als zij alleen gras eet. De koe is verworden tot een levende melkmachine, zonder dat er enig respect is voor de natuurlijke behoeften van een koe.

Hoe heeft het zover kunnen komen? De Commissie-Wijffels stelde al in haar rapport uit 2001 over de toekomst van de veehouderij dat "het oprekken van de productieve capaciteit van dieren tot een niveau waar het welzijn en de weerstand tegen ziekten wordt aangetast niet aanvaardbaar is." In 2010, drie jaar geleden, zou de veehouderij er totaal anders uit moeten zien. Niets is minder waar. Allesbehalve dat hebben we zien gebeuren. Opeenvolgende kabinetten gaven juist alle ruimte voor verdere intensivering, weg van het rentmeesterschap. Geld is niet het probleem bij de vergroening van de productiewijze. We kunnen juist ontsnappen aan de marginale productiewijze en overgaan tot een kwaliteitsproductie die de prijs van het product hoger maakt.

Dieren worden nog steeds aangepast aan een huisvestingssysteem, waarin ze het meest productief kunnen zijn ten behoeve van economische processen. De dieren ondergaan ook ingrepen, zodat zij elkaar of zichzelf geen schade kunnen toebrengen. Daarnaast krijgen dieren nog pijnlijke ingrepen te verwerken ten behoeve van identificatie of wensen van de verwerkende industrie.

Snavels worden weggekapt, 15 miljoen varkens worden op zeer jonge leeftijd gecoupeerd zonder verdoving en nog steeds worden elk jaar bijna 4,5 miljoen mannelijke biggen gecastreerd. Per jaar worden 2 miljoen kalveren op uiterst pijnlijke wijze onthoofd. In 2001 had er al een verbod op het toepassen van pijnlijke ingrepen voor pluimvee moeten zijn. Dit verbod is telkens uitgesteld, waardoor het verbod pas in 2021 zal ingaan. Dat is

twintig jaar later dan gepland! Ook een verbod op koudmerken is al in 1996 aangekondigd en zou per 1 september 2001 ingaan. Ik wil graag van de staatssecretaris weten of zij van plan is het verbod te gaan instellen en dit ook vast te leggen in de Wet Dieren.

Van het totale aantal dieren in de veehouderij wordt minder dan 2% biologisch gehouden. Die dieren ondergaan geen pijnlijke ingrepen en zijn niet extreem doorgefokt op een hoge productie. Voorgaande kabinetten hebben doelstellingen gesteld voor het totale biologische landbouwareaal of voor het marktaandeel aan biologische producten. Er zijn echter nog steeds geen doelstellingen gesteld voor het aandeel aan biologische veehouderijen of het aantal biologisch gehouden dieren. Ik vraag de staatssecretaris om daar verandering in te brengen. Is de regering bereid om doelstellingen te formuleren en ook stimulansen in te voeren om die doelstellingen te behalen? Graag een reactie.

Nederland is de slager en de melkboer van Europa, en is binnen Europa ook de grootste exporteur van miljoenen levende dieren. Met name kippen worden massaal levend getransporteerd. De transporten duren extreem lang en dieren staan zonder voedsel en water in overvolle veewagens waar ze niet normaal in kunnen gaan liggen of staan. We moeten onszelf de vraag stellen waarom we nog steeds internationale diertransporten hebben. Is een goedkoop slachthuis duizenden kilometers verderop in Parma gerechtvaardigd voor het gesleep met dieren die toch al een heel akelig leven hebben gehad? Elk jaar komen tientallen miljoenen plofkippen aan op het slachthuis met geroken poten en vleugels, doordat ze onder hoge tijdsdruk worden gevangen in stallen, in krappe kratten worden geduwd en vervolgens via een kantelmachine op de lopende band worden gegooid. Het is wettelijk verboden om kreupele kippen op transporten te zetten, maar het wordt niet door de Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit gecontroleerd en het is de praktijk van alledag. Er is geen dierenarts aanwezig bij het inladen en uitladen van de kippen. Het gaat om 250 miljoen kippen per jaar en er zijn in 2011 maar 70 controles geweest door de NVWA. Er is niet meer capaciteit. Ik wil graag weten of de staatssecretaris ervoor gaat zorgen dat er meer controles komen en dat ook de aanwezigheid van een dierenarts verplicht wordt.

De staatssecretaris heeft de belangrijke taak om burgers weer vertrouwen te laten krijgen in de overheid, een overheid die staat voor volksgezondheid, voor een leefbaar platteland, voor het algemeen belang en voor de bescherming van kwetsbare waarden zoals het milieu en dierenwelzijn. Het is tijd dat deze staatssecretaris laat zien dat gedogen niet meer van deze tijd is, zeker nu de coalitiepartner, de partij van de minister, adverteert met de slogan dat er meer begrip voor slachtoffers moet komen en daders harder aangepakt moeten worden. Pak de daders aan, toon medeleven met de slachtoffers. Wat let u, zo vraag ik de staatssecretaris. Ik krijg graag een reactie met concreet zicht op concrete controle en

handhaving, waarbij het toezicht op adequaat niveau wordt gebracht.

Intensivering en marginalisering, dat is de trend in de Nederlandse veehouderij. Er zijn minder bedrijven gekomen maar het aantal gehouden dieren in Nederland bleef steeds ongeveer gelijk. Dit betekent dat het aantal dieren per bedrijf is toegenomen. Als de dierenrechten wegvallen, zal dat nog veel verder toenemen. Ten opzichte van 2000 heeft vooral in de geiten- en varkenshouderij een dramatische intensivering plaatsgevonden, met een verdubbeling van het aantal dieren per bedrijf. Daarmee is ook het aantal megastallen fors gestegen. In 2000 waren het er 411 en in 2009 al 813.

Naast dierenleed brengt de veehouderij ook aanzienlijke problemen met zich mee voor de volksgezondheid. Mensen die in de buurt wonen van veehouderijen hebben last van fijnstof, endotoxinen, uitbraken van zoönosen en stank. We hebben ten tijde van de Q-koortsepandemie kunnen zien hoe ziekten van dieren op mensen kunnen overslaan. Tienduizenden mensen raakten besmet, 4000 mensen raakten chronisch ziek en ten minste 25 mensen overleden. Naast de Q-koorts hebben uitbraken van vogelgriep en varkenspest voor miljoenen slachtoffers gezorgd. Op welke termijn moet er sprake zijn van een antibioticavrije productie, zoals wordt aangegeven in het Innovatieprogramma Antibioticavrije Ketens? Kan de staatssecretaris aangeven of het systeem van registratie van antibiotica zodanig in elkaar zit dat er geen sprake meer kan zijn van illegale handel en toediening? In hoeverre heeft de NVWA te allen tijde inzicht in het systeem van registratie en kan zij op basis hiervan handhaven? Welke reductiedoelstellingen worden er gesteld in deze kabinetsperiode?

De Nederlandse veehouderij veroorzaakt talloze maatschappelijke problemen. De kosten voor dierziekteproblemen, milieuvervuiling, volksgezondheid en dierenwelzijn zijn enorm. En de mate van wetsovertreding is vrijwel nergens zo hoog als in de veehouderij, zo kunnen we zelfs met veel te weinig toezichthouders en een overmaat aan zelfregulering vaststellen. Zolang we blijven inzetten op de massaproductie met overvolle stallen zullen de risico's voor de volksgezondheid en de aantasting van het milieu en het dierenwelzijn niet drastisch in te perken zijn. Inzetten op luchtwassers in potdichte stallen en intensivering zijn een vorm van pleisters plakken. Voor een veehouderij die relatief gezien een klein economisch belang vertegenwoordigt, namelijk 0,6% van het bnp, staan de maatschappelijke kosten in geen verhouding. Alleen al de varkenssector kost de maatschappij volgens het Instituut voor Milieuvraagstukken al minstens 1,3 miljard per jaar. Dat is 13 keer meer dan landbouwschade door in het wild levende dieren, waarover vandaag zo veel ophef werd gemaakt.

De discussie over de verduurzaming van voedsel wordt door de voorstanders van intensivering steeds verengd tot een discussie over het verduurzamen van de huidige voedselproductie. Daarmee laten zij de lange termijn, het ethisch

besef en een kritische blik op onze eigen consumptie buiten beschouwing. Het is in het belang van onze planeet en al zijn bewoners dat we conservatieve krachten niet de regie geven over ons voedsel. We leven met miljarden mensen en een kwetsbaar ecosysteem op een kleine planeet en we zagen aan de tak waarop we gezamenlijk zitten. Die ene aarde, daar hangt onze gezamenlijke toekomst en die van onze kinderen van af. We zullen onze hulpbronnen eerlijk moeten delen. De voetafdruk die de gemiddelde Nederlander achterlaat is enorm, en verdrukt de behoeften van anderen. We gebruiken meer dan twee keer zo veel landoppervlak als de gemiddelde aardbewoner. Nederland komt helaas ook voor in de top tien van meest vervuilende landen ter wereld. Op de stikstofkaart van Europa zie je dat Nederland de schandvlek van Europa is. Een vijfde tot een derde van de milieudruk van elke Nederlandse consument wordt veroorzaakt door onze voedselkeuzes.

De feiten spreken voor zich: er is een grote winst te boeken wanneer er minder vlees gegeten zou worden. Maar er rust een taboe op het beïnvloeden van consumenten tot duurzaam koop- en consumptiegedrag. Je mag wel zeggen: laat de auto een dagje staan. Of: de auto kan best een dagje zonder jou. Maar een dagje zonder vlees, daar rust een taboe op. Het doorbreken van het taboe op overtuigende vermindering van vleesconsumptie en andere dierlijke eiwitten moet de de hoogste urgentie hebben. De uitstoot van CO₂ door de veehouderij is wereldwijd 40% groter dan die van alle alle verkeer en vervoer samen. 80% van het landbouwareaal in de wereld wordt ingenomen door of ten behoeve van de veehouderij. Bijna de helft van de wereldgraanoogst wordt opgeslokt door de veehouderij en voor een groot deel omgezet in mest, die tot onoverkomelijke problemen leidt. Terwijl de wereld honger lijdt, worden de wereldgraanoogsten opgeslokt voor de vleesconsumptie.

Het is helaas niet zo dat de Nederlandse consument een wezenlijke verandering op dat punt tot stand kan brengen, want wij exporteren 70% van onze productie van dierlijke eiwitten. Als opkomende economieën als Brazilië en India hetzelfde consumptiepatroon aan de dag zouden leggen als wij, zouden er vier aardbollen nodig zijn. Wat gaat de staatssecretaris doen om de Nederlandse vleesconsumptie te verminderen en die binnen de grenzen van de draagkracht van de aarde te brengen? Maakt zij de transitie van dierlijke eiwitten naar een meer plantaardig eetpatroon tot kabinetsprioriteit?

Ten slotte. Het failliet verklaarde bedrijf van Willy Selten in Oss heeft 50 miljoen kilo vlees verdacht gemaakt door niet te traceren vleesverwerking. 50 miljoen kilo, dat is 3 kilo per Nederlander, een enorme dreun voor het vertrouwen in de Nederlandse voedselveerzekering. Dat kan anders en dat moet anders. De NVWA is uitgekleeft tijdens voorgaande kabinetten. Wat wil en kan de staatssecretaris doen aan de capaciteit van de NVWA om de voedselveiligheid te waarborgen? Is zij bereid om te komen tot een uitbreiding van die

dienst, die zo onder druk is gezet tijdens de afgelopen kabinetten? Ik overweeg een motie in tweede termijn.

*N

Minister Kamp: Voorzitter. Ik dank de leden voor hun gedegen inbreng. Ik feliciteer de heer Reuten graag met weer een verjaardag en ik wens hem nog vele gezonde en gelukkige jaren toe. Het is fijn voor de staatssecretaris en mij om bij deze dubbele verjaardag hier met u allen aanwezig te mogen zijn. Dat doet ons veel plezier.

Uit de schriftelijke inbrengen en de inbrengen die wij nu hebben mogen vernemen, heb ik opgemaakt dat er brede steun bestaat voor het beleid dat wij hebben voorgesteld. Op een aantal punten zijn de woordvoerders ingegaan. Van onze kant zullen wij ook graag een bijdrage leveren aan de behandeling van de begroting van Economische Zaken voor het jaar 2013.

Ik heb kunnen vaststellen dat de Kamer heeft ingestemd met alle ramingen die wij hebben opgegeven en alle budgetten waar wij om hebben gevraagd. Dat doet ons veel genoegen. Als bewindslieden van Economische Zaken realiseren wij ons dat wij een aantal economische problemen hebben op te lossen in Nederland, maar zijn wij ons ook zeer bewust van de goede uitgangspositie die wij hebben. Ons land is een van de twintig sterkste economieën van de wereld. Wij zijn de vijfde exporteur van de wereld. De sector waarvoor staatssecretaris Dijksma in de eerste plaats verantwoordelijkheid draagt, is zelfs de nummer twee exporteur van de hele wereld. Nederland is qua concurrentiekracht het vijfde land in de wereld. Wij hebben dus echt een heel goede uitgangspositie.

Wij zien de problemen die er zijn, maar wij zien ook hoe wij die problemen kunnen oplossen. Ik zal daar niet uitgebreid op ingaan, maar even kort aangeven wat ons streven is. Ons eerste streven is om noodzakelijke hervormingen te realiseren voor de arbeidsmarkt, de woningmarkt, de zorg en de pensioenen. Daarnaast streven wij ernaar om het verdienvermogen van Nederland te versterken. Dat doen wij door ons generieke bedrijfsbeleid en door het beleid gericht op topsectoren, in het bijzonder om innovatie te stimuleren. Verder zorgen wij ervoor dat de overheidsuitgaven gesaneerd zullen worden. Dat is zeer belangrijk om de basis voor onze economie gezond te houden. Wij versterken de financieringsmogelijkheden voor het bedrijfsleven door direct garanties te bieden en door kredieten zelfs met coaching aan te bieden. Wij zorgen er ook voor dat er een zodanige wisselwerking tussen institutionele beleggers, banken en kabinet is, dat de pensioenbesparingen die in Nederland worden gerealiseerd, in grotere mate dan nu ten goede kunnen komen aan de Nederlandse economie. Ten slotte zorgen wij voor een vermindering van de regeldruk. Dat is de afgelopen drie jaar al gelukt: de regeldruk is met 11% verminderd. Onze ambitie voor de komende jaren is om een nog grotere vermindering van de regeldruk te realiseren. Dat is zeer gunstig voor het

bedrijfsleven en daarmee voor de werkgelegenheid in ons land.

De heer Reuten heeft aangegeven dat hij op een aantal punten een reactie wenst. Die zullen wij graag geven. Van mijn kant zal ik eerst ingaan op hetgeen hij heeft gezegd over de werkgelegenheid en de Oost-Europese arbeidskrachten, waarvan hij vaststelt dat zij in Nederland actief zijn en dat zij nog steeds ons land binnenkomen vanuit Oost-Europa. De heer Reuten weet net zo goed als ik dat dat gegeven er nu eenmaal is. Wij zijn onderdeel van de Europese Unie. Daar hebben wij veel belang bij en veel voordeel van. Een van de gevolgen van het feit dat wij deel uitmaken van de Europese Unie is dat onze mensen vanuit Nederland overal in Europa kunnen gaan studeren, werken of wonen, maar dat geldt natuurlijk ook voor de andere mensen in Europa. Zij kunnen naar Nederland komen. Wij hebben er ook geen probleem mee als zij hier komen werken. Als de verhoudingen normaal zijn, kunnen de Nederlandse arbeidskrachten de concurrentie met arbeidskrachten uit het buitenland goed aan. De werkgevers van mensen die uit het buitenland naar Nederland komen, hebben zich ook te houden aan het minimumloon en de cao-verplichtingen. Die gelden net zo goed voor mensen uit Oost-Europa als voor Nederlanders, maar Nederlanders hebben natuurlijk het voordeel dat zij het land kennen, dat zij in allerlei circuits zitten, dat zij al een woning hebben en dat zij de taal spreken. Als je voldoende opgeleid bent, als je een opleiding hebt waar je iets mee kunt in Nederland, als je bereid bent om aan te pakken en het geld voor je werkgever waard te zijn, kun je de concurrentie met arbeidskrachten uit andere landen aan.

Ik denk dat wij op dat punt nog een aantal verbeteringen kunnen doorvoeren. Daar zijn wij ook mee bezig. Wij werken aan verbeteringen voor de arbeidsmarkt. Wij werken bijvoorbeeld aan het Techniekpact. Daarmee willen wij bereiken dat de aansluiting tussen onderwijs en arbeidsmarkt veel beter wordt dan tot nu toe het geval is, met name voor de technische beroepen. De Kamer zal bewindslieden dit vaker hebben horen zeggen, maar de manier waarop wij het nu organiseren, met drie ministeries, intensieve betrokkenheid van de werknemers en werkgevers en intensieve betrokkenheid van de regio's, die voor de arbeidsmarkt van het grootste belang zijn, is echt een heel nieuwe aanpak. Die zullen wij het komende jaar volhouden. Binnenkort, volgende maand, zullen wij met het Techniekpact naar buiten komen en duidelijk maken dat dit een succes zal worden. Daarmee wordt de positie van Nederlandse werknemers verder versterkt.

Uiteindelijk is het dan aan iedereen om de kansen die er zijn, te pakken. Als er in het noorden van ons land, in Groningen, grote bouwprojecten zijn en je bent ijzervlechter of je hebt een ander bouwkundig beroep, dan heb je daar grote mogelijkheden. Als daar straks centrales geëxploiteerd moeten worden, als er werk is in grote energiegebruikende industrieën en als je in het noorden woont, dan heb je dus de kans om die banen te krijgen. Ik denk dus dat het aan de

mensen in het gebied zelf is om de mogelijkheden die er zijn, te benutten. Als er in een bepaald gebied te weinig mogelijkheden zijn, moeten zij bereid zijn om naar een ander gebied te gaan waar meer mogelijkheden zijn. Die mobiliteit op de arbeidsmarkt is van groot belang. Ik zie dus de instroom van Oost-Europese arbeidskrachten, maar ik zie ook de mogelijkheden om daar als land van te profiteren. Aan de ene kant krijg je immers mogelijk arbeidskrachten die je in Nederland niet hebt. Aan de andere kant kunnen degenen die een baan zoeken in Nederland omdat zij geen werk hebben, door die instroom zien dat het werk er wel degelijk is. Zij kunnen die kansen zelf benutten, in plaats van ze door anderen te laten benutten.

De heer Reuten (SP): Regels zijn regels en Europese regels zijn Europese regels. Het is altijd moeilijk vast te stellen hoeveel malafide praktijken er precies zijn, want er is een grijs gebied. Dat weten wij niet precies, maar wij krijgen regelmatig indicaties. Er zijn twee zaken. Ten eerste zijn er uitzendbedrijven c.q. bedrijven die zich niet aan de cao-afspraken houden. In beginsel zou de Arbeidsinspectie daarop moeten toezien. Als zij genoeg menskracht heeft, kan zij dat. Ten tweede zijn er buitenlandse uitzendbureaus die het spelen via de band van de zelfstandigere arbeidskrachten. Dat is een heel moeilijk terrein. Ik zou met name op dit punt graag van de minister weten wat wij hier op Europees niveau aan kunnen doen. Ik neem aan dat de richtlijnen daarvoor veranderd zullen moeten worden. Ik spreek deze minister en niet zonder meer de minister van Sociale Zaken daarop aan omdat het ook gaat om de concurrentie tussen goedwillende bedrijven en bedrijven die gebruikmaken van malafide praktijken. Dan worden de goedwillende bedrijven die kant op geduwd.

Minister Kamp: De overweging van de heer Reuten is ook geheel mijn overweging. Het gaat erom, de goedwillende bedrijven, ondernemers en werknemers te beschermen. Dat doen wij ook. Voor controle op uitbetaling van het minimumloon hebben wij onze eigen inspectie, de Inspectie SZW. Deze werd door de heer Reuten nog even aangeduid met de oude naam "Arbeidsinspectie"; tegenwoordig heet het de Inspectie SZW. De sociale partners zien toe op de naleving van de cao's, want cao's zijn privaatrechtelijke overeenkomsten tussen sociale partners. Wij zien als kabinet ook goede mogelijkheden om samen te werken in onze controle op uitbetaling van het minimumloon en hun controle op de naleving van de cao's. In het kader van het sociaal akkoord zijn daarover ook afspraken gemaakt.

Schijnzelfstandigheid doet zich ook voor. Wij hebben dat recentelijk in beeld gebracht met onderzoek. Wij hebben nu afspraken gemaakt tussen verschillende ministeries over een effectieve aanpak hiervan.

Voor schijnconstructies geldt hetzelfde. Mijn collega's van SZW en van Veiligheid en Justitie en ikzelf zijn zeer gemotiveerd om dat te doen. Wij zijn daar systematisch mee bezig. Dit geldt voor de malafide uitzendbureaus. Destijds heb ik als

minister van Sociale Zaken een project opgezet dat met evenveel enthousiasme door mijn opvolger, de heer Asscher, is overgenomen. In mijn nieuwe functie ondersteun ik hem ook daarin. Wij pakken malafiditeit aan en wij doen dat om bonafiditeit, zoals de heer Reuten zegt, juist te ondersteunen. Wij zien wat er misgaat en dat pakken wij aan. Een aantal dingen gaat ook goed. Mensen vanuit Oost-Europa brengen hier wat extra's. Zij komen hier op een goede plek in de samenleving terecht in verschillende delen van het land. Als er mensen komen hier banen te vervullen, zijn die banen er dus. Wat houdt ons dus tegen om die banen zelf in te vullen? Dit was mijn reactie op het eerste punt dat de heer Reuten naar voren heeft gebracht.

Hij sprak ook over duurzame energie. Hij wil een korte uiteenzetting krijgen over windenergie. Ik zal die graag geven. Wij zijn van mening dat windenergie een mogelijkheid is om duurzame energie op te wekken die in Nederland zeker benut moet worden. Wij doen dit al op vrij grote schaal. Wij deden dit al honderden jaren geleden, maar doen het nu op een andere manier. Het opwekken van duurzame energie door wind op zee en wind op land is een goed onderdeel van een mix, maar wij gokken daar niet alleen op. Wij vinden dat bij het produceren van duurzame energie vele mogelijkheden moeten benutten. Windenergie hoort daar ook bij. Wij hebben afspraken gemaakt met de provincies over wind op land. De provincies hebben aangegeven wat ze kunnen en hoe ze dat willen verdelen. Wij zijn het daar met hen over eens geworden en zullen dat samen met hen realiseren. De provincies dragen de eerste verantwoordelijkheid voor de ruimtelijke inpassing. Die taak nemen zij zeer serieus. De provincies zullen dus de plannen sturen die er op dat gebied zijn. Zij geven aan waar het volgens hen wel en niet kan. Vervolgens wordt er bij het verlenen van een vergunning naar de ruimtelijke inpassing gekeken. Wij zijn via onze eigen bevoegdheid betrokken bij grotere projecten. Daarbij kijken wij ook in grote mate naar de landschappelijke en ruimtelijke inpassing. Wind op land is iets nieuws in het landschap, maar het is niet overal een verbetering in het landschap. Het kan echter heel goed met grootschalige andere infrastructuur gecombineerd worden. Voor plekken waar dat niet kan, is er extra aandacht nodig, om ervoor te zorgen dat je wel van de voordelen profiteert, maar de nadelen zo laag mogelijk laat zijn.

Wind op zee speelt ook een rol. Nederland heeft al een aantal windmolens op zee. Andere landen hebben dit ook. Een tweetal grootschalige windparken op zee is al toegezegd. Daar is al veel geld voor beschikbaar gesteld. Ik praat dan niet over tientallen of honderden miljoenen, maar echt over miljarden. Die parken zullen nog gerealiseerd worden. Ik denk dat er nog meer wind op zee nodig zal zijn. Ik kom daar zo bij de beantwoording van de vragen van mevrouw Vos nader op terug.

De heer Reuten noemde ook de mogelijkheid van wind op zee, maar wat dichterbij het land. Net zoals de heer Reuten vind ik dit een serieuze mogelijkheid. Vandaar dat wij nu in beeld

aan het brengen zijn waar dat precies op welke wijze en op een verantwoorde manier gerealiseerd zou kunnen worden. Dat zal onderdeel zijn van de totale mix.

De heer Reuten vraagt zich af of wij te snel besluiten nemen. Met name voor de wind op zee vind ik dat een terechte opmerking, net als de andere opmerkingen van de heer Reuten overigens. Als je op dit moment besluit tot wind op zee -- mevrouw Vos zei dat je zeven jaar verder bent voordat die windmolens draaien -- neem je nu een besluit op basis van de huidige techniek, terwijl die techniek zich snel aan het ontwikkelen is. Als je er een paar jaar later toe zou besluiten, kun je de molens misschien iets later laten draaien, maar dan heb je wel mogelijkheden om de kosten te drukken en om een hoger rendement te realiseren. Wij zijn dus aan het zoeken naar een goed evenwicht tussen snelheid, beheersing van kosten en het verkrijgen van een zo hoog mogelijk rendement. De komende tijd zullen wij daar nog druk mee bezig zijn, met name in verband met het energieakkoord waar de SER op dit moment aan werkt.

De heer Reuten en de andere woordvoerders weten dat het kabinet de SER om advies heeft gevraagd over duurzame energie en de toekomst van de energiewinning en -opwekking in Nederland. De SER wil dat graag doen in de vorm van een akkoord, waarbij alle natuurorganisaties, de werknemers- en werkgeversorganisaties, de grotere energieproducerende bedrijven, de beheerders van de elektriciteitscentrales dus, en de grote energieconsumerende bedrijven -- die wij gelukkig ook nog hebben in Nederland -- worden betrokken. De SER werkt nu samen met diverse ministeries aan een totaal energieplan. Wij proberen het daarin met z'n allen eens te worden over de richting van de energieproductie en -consumptie in de komende tientallen jaren. Wij proberen bovendien zowel op de langere termijn als op de kortere termijn tot afspraken te komen, waarbij de verschillende initiatieven zich onderling kunnen versterken in plaats van elkaar het leven moeilijk te maken. Het overleg in de SER loopt goed. Er wordt goed samengewerkt. Natuurlijk moeten er op een gegeven moment keuzes gemaakt worden en dan komt het erop aan of je ook echt samen tot conclusies kunt komen. Ik heb goede hoop dat dit lukt. Ik zal op een aantal punten wat terughoudend zijn in mijn antwoord. Dat doe ik niet om zaken vooruit te schuiven, maar om recht te doen aan het overleg dat nu binnen de SER plaatsvindt. Mijn conclusies en opvattingen zijn mogelijk van belang, maar het is zeker van belang als je met een groot aantal partijen tot die conclusies kunt komen.

De heer Reuten zegt dat wij veel kunnen leren van België. Dat ben ik met hem eens. Wij kunnen van alle landen leren, zoals andere landen misschien iets van ons kunnen leren. In het begin heb ik al gezegd wat de huidige positie van Nederland is. Daar kijken heel veel landen met belangstelling naar, kan ik de heer Reuten verzekeren. Hij zegt dat de Belgen dit allemaal meer integraal benaderen. Dat waag ik te betwijfelen. De wijze waarop wij omgaan met

energie, is uitzonderlijk integraal. Zeker de aanpak met een energieakkoord in SER-verband en onze instrumenten van de SDE-plusregeling en de SDE-plusheffing zijn bij uitstek onderdeel van een integrale aanpak. Ik gun de Belgen dat zij van onderdelen van ons beleid kunnen leren, zoals wij graag van hen leren.

Mevrouw Vos staat niet zo te juichen over het halen van de 16%-doelstelling als zij vermoedt dat het kabinet staat te juichen. Wij staan daar niet echt over te juichen. Op dit moment wekken wij 4,25% duurzame energie op en gebruiken die ook, terwijl wij de doelstelling hebben om in 2020 op 14% te komen, althans volgens de richtlijn van de Europese Unie die voor ons geldt. In het regeerakkoord staat dat wij er zelfs 16% van maken. Wij zien dat dit absoluut niet vanzelf gaat, maar wij zien ook dat het mogelijk is. Het kabinet denkt dat wij die uitdaging aan moeten gaan, omdat het belang van duurzame energie zo groot is. Ik hoef mevrouw Vos niet te vertellen wat precies de achtergrond is waarom dit zo belangrijk is. Ik hoop dat mevrouw Vos van mij aanneemt dat ik ervan overtuigd ben dat dit van groot belang is. Wij gaan daar echt alles aan doen. Om in zeven jaar tijd van 4,25% naar 16% te gaan, is een zeer grote opgave. Wij hebben aangegeven hoe wij dat kunnen bereiken en hoe de duurzame energieopwekking ongeveer verdeeld moet worden. Wij hebben berekend wat dit allemaal gaat kosten. In de begroting en in de meerjarenbegroting is er ook een dekking voor die kosten. Wij denken dat wij hiermee in staat zijn om dit te realiseren. Het is doorgerekend door het Planbureau voor de Leefomgeving en door ECN. Beide instanties hebben gezegd: wat je wilt, is nogal wat, maar het kan wel. Wij gaan daar nu ons best voor doen.

Mevrouw Vos heeft op onderdelen daarvan nog aanvullende opmerkingen gemaakt. Zij liet zich kritisch uit over biomassa. Als de Europese Unie in de richtlijn vastlegt dat Nederland 14% moet halen en dat kernenergie niet onder duurzame energie valt en wind, zonnecellen, aardwarmte en biomassa wel bij duurzame energie horen, dan is dat zo. Mevrouw Vos zal het dan met ons eens zijn dat wij moeten proberen om wat is vastgelegd, op een evenwichtige manier uit te voeren. Het is niet zo dat we alles op biomassa zetten of dat we kritiekloos zijn wat biomassa betreft. Natuurlijk moet de biomassa ook duurzaam geproduceerd zijn. We zijn ons daarvan zeer bewust. We willen ook niet dat biomassa gaat overheersen. Biomassa kan worden gebruikt voor het bijstoken in kolencentrales, mits dat op een verantwoorde manier gebeurt, zoals in Nederland zeker mogelijk is. Bij oude centrales gaat het wat makkelijker. Nieuwe centrales moeten eerst een aantal jaren indraaien voordat ze bijstook kunnen realiseren. Als het echter eenmaal zover is en zeker als het zou kunnen worden gecombineerd met het afvangen van CO₂, dan heb je een moderne wijze van productie, dan kun je door de combinatie van bijstoken van biomassa en afvangen van CO₂ tot een heel toekomstgerichte, duurzame productie komen. Ik zei al dat biomassa niet het enige is

waarop we gokken, maar die kan wel onderdeel zijn van een grote mix.

Mevrouw Vos vroeg of ik wilde uitsluiten dat grote kolencentrales worden omgebouwd tot biomassacentrales, zoals DELTA van plan is. Ik wil dat niet uitsluiten. Ik wil afwachten hoe de situatie op de markt zich zal ontwikkelen en hoe de afspraken eruit gaan zien in het kader van het energieakkoord in SER-verband. Hoe het zich in de markt gaat ontwikkelen, zien we als volgt. We denken dat we in Nederland in een luxe situatie zitten. Waar andere landen zich druk moeten maken over de vraag of ze wel voldoende capaciteit hebben om elektriciteit te produceren, zitten wij in de gelukkige situatie dat er bij een vraag van 23 gigawatt een productie is van 27 gigawatt en dat er daarnaast nog 4 gigawatt in aanbouw is. Binnen een periode van drie jaar zullen we dus 31 gigawatt aan productievermogen hebben, terwijl er een vraag is van 23 gigawatt. Dan heb je de mogelijkheid om het geheel te bezien. Wat voor capaciteit hebben we? Waarover kunnen we misschien afspraken maken met Duitsland? En als we in Nederland te veel capaciteit hebben, hoe kan er dan een keuze worden gemaakt? Die keuze moet niet door het kabinet of de overheid worden gemaakt. Die keuze moet worden gemaakt door degenen die in een marktomgeving investeren en exploiteren. Zij moeten bezien hoe die markt zich ontwikkelt en hoe de prijzen zijn. Zij zijn ook gebonden aan de door de overheden gestelde regels. Binnen die omgeving moeten zij hun eigen keuzes maken. Wij denken dat die keuzes op een verantwoorde wijze zullen worden gemaakt, zeker als daarover in het kader van het energieakkoord afspraken kunnen worden gemaakt.

Mevrouw Vos (GroenLinks): Ik wil twee vragen aan de minister stellen. Natuurlijk is ook biomassa nodig. Daar gaat het niet om. Ik wil echter het volgende aan het kabinet vragen. De minister komt met een mooie subsidieregeling, de SDE-plusregeling. Het zou zonde zijn als al die middelen die extra op tafel komen en door burgers worden opgebracht, vooral zullen worden ingezet voor het gebruik van biomassa waarmee oude kolencentrales dan veel langer kunnen produceren. Ik noem dat geen innovatieve en vernieuwende duurzame ontwikkeling. Dat het een beetje moet, alla, maar als het een heel grote betekenis gaat hebben binnen dat SDE-pluspakket, dan is dat volgens mij niet de duurzame innovatie waar we voor zouden moeten staan. Mijn volgende vraag betreft toch die grote overcapaciteit aan fossiele energie die we in Nederland aan het creëren zijn. Als ik het zo hoor, dan is de minister daar wel blij mee. Hij zegt dat het aan de markt is om keuzes te maken. Het lijkt me dat hier juist de overheid en de gezamenlijke Europese overheden gericht zullen moeten kiezen hoe ze de energiemarkt gaan reguleren en hoe ze ervoor gaan zorgen dat we alle belangrijke maatschappelijke doelstellingen realiseren en we straks niet een markt hebben waarop ongelofelijke hoeveelheden kolenenergie geproduceerd worden, wat op dit moment het geval lijkt te zijn.

Minister Kamp: Dat laatste is in mindere mate het geval dan mevrouw Vos denkt. We hebben tussen de 60% en 70% productie van elektriciteit door middel van gas. Er is in Nederland dus geen massieve kolenproductie. Er zijn wel veranderingen gaande in de wereld als gevolg van het schaliegas dat in Amerika beschikbaar is. Daardoor gaan er minder kolen daarnaartoe en is er meer van beschikbaar. Dat komt elders op de markt en de prijs gaat naar beneden. Op een gegeven moment zal de gasprijs zich weer stabiliseren. Dat zal dan ook weer effect hebben op kolen. Wij kunnen natuurlijk zelf regels maken voor kolen. Dat doen we ook. Die hebben we ook. Er zijn niet alleen milieuregels, maar op dit moment is er ook nog een kolenbelasting. Er wordt dus zeker niet kritiekloos naar kolen gekeken.

Ik denk echter niet, zoals mevrouw Vos, dat de oplossing wat betreft de elektriciteitsproductie is dat de overheid alles gaat reguleren. We hebben er destijds juist voor gekozen om daarvoor markten te laten ontstaan. Daar mogen we ook blij mee zijn. De bedrijven zijn van de overheden overgenomen, waardoor er heel veel geld voor overheden beschikbaar is gekomen. Vervolgens hebben bedrijven besloten om al dan niet te investeren en, als ze gingen investeren, om dat in kolen, gas of iets anders te doen. Dat maken ze allemaal zelf uit. Het gevolg van al die door bedrijven genomen beslissingen is dat we op dit moment geen capaciteitsprobleem hebben in Nederland. We hebben capaciteit over. Er komt zelfs nog meer capaciteit beschikbaar, weliswaar niet zo veel als mevrouw Vos zei, maar er is wel te veel capaciteit. Dat geeft dan weer de mogelijkheid om er keuzes in te maken en om ontwikkelingen te beïnvloeden. Ik denk dat we er erg blij mee moeten zijn.

We zitten dus in de luxe positie dat we hebben wat nodig is, dat we bij kunnen sturen en dat we er ook nog eens in SER-verband met elkaar over kunnen praten hoe dat het beste kan worden gedaan. Uiteindelijk blijft overeind dat de eindbeslissingen over de elektriciteitsproductie niet door de overheid moeten worden genomen maar door de partijen die het geld in de productie steken. Uit de ontwikkelingen van de laatste jaren blijkt dat dit de goede keuze is geweest.

Mevrouw Vos (GroenLinks): Eén vraag dan nog. Ik voorzie ten minste één groot probleem. Een enorme hoeveelheid goedkope kolen uit de Verenigde Staten komt naar Europa, omdat men daar nu volop in het schaliegas zit en dus die kolen niet nodig heeft. Het komt hier allemaal op de markt. Ik hoor overal dat dit ertoe leidt dat energieproducenten denken: ha, lekker goedkoop, ik ga mijn kolencentrales weer eens even flink laten draaien. En ik hoor dat gascentrales op dit moment eerder worden afgeschakeld. Kortom, we komen in een situatie dat uiteindelijk toch de goedkoopste brandstof wordt ingezet om maar lekker elektriciteit te produceren, met alle gevolgen voor het milieu van dien. Op dat punt zeg ik: hier moeten de overheden in Nederland en Europa ingrijpen, hier moet iets gebeuren. Wat gaat de minister doen om ervoor te zorgen dat die ontwikkeling niet doorzet?

Gaat hij de kolenbelasting verder verhogen? Gaat hij een flinke impuls geven aan het emissierechtensysteem, samen met zijn Europese collega's? Ik acht dit een ongewenste ontwikkeling. De markt zelf corrigeert het nu niet. De markt zelf neemt volgens mijn fractie verkeerde beslissingen.

Minister Kamp: Die laatste conclusie deel ik niet. Mevrouw Vos vroeg wat wij eraan gaan doen. Als je elektriciteit produceert met kolencentrales, zeker met oude kolencentrales, dan stoot je zeer veel meer CO₂ uit dan als je energie produceert met gascentrales, zeker met de moderne gascentrales die in Nederland beschikbaar zijn en de komende tijd nog extra beschikbaar komen. Om dat goed te laten functioneren, moeten de goede keuzes worden gemaakt, ook vanuit milieuoogpunt. Wat betreft de productietechniek is het belangrijk dat er een goed Europees systeem voor handel in CO₂-rechten is: het ETS, het European Trade System. Dat moet goed functioneren. Ik ben van mening dat een scherpe CO₂-doelstelling, ondersteund door een goed werkend Europees handelstelsel, de beste lijn is. Op dit moment is de prijs voor de CO₂-rechten te laag. Het ETS functioneert niet goed. Daarom zal Nederland Europees Commissaris Oettinger sterk ondersteunen in zijn streven om het ETS wel goed te laten functioneren. We zetten ons daarvoor in bij de Europese Commissie. We zetten ons daarvoor in bij de landen in onze omgeving, onze buurlanden. We zullen dat ook in Europees verband, met de 27 landen van de Europese Unie gezamenlijk, nastreven. We willen onze doelstelling voor duurzame energie voor 2020 halen. We willen ook dat de toekomstige doelstellingen zo veel mogelijk op CO₂ worden gericht, en andere doelstellingen eventueel ondersteunend daaraan. We zullen het vanuit de overheid ertoe leiden dat de elektriciteitsproductie in de toekomst zodanig zal zijn dat die ook voor mevrouw Vos aanvaardbaar zal zijn. Dat betekent een groter aandeel duurzame energie. En voor zover de fossiele brandstof wordt aangewend, zullen we dat zodanig doen dat de CO₂-uitstoot daarvan zo laag mogelijk is. Dat is het streven van het kabinet en dat doet het met grote overtuiging.

Mevrouw Vos is volgens mij te kritisch en te somber over de SDE-plusregeling. Zij denkt dat die regeling zal inhouden dat wij vooral biomassa gaan ondersteunen, maar dat is echt niet het geval. De SDE-plusregeling ziet er juist op dat iedereen die initiatieven heeft die mogelijkheden mag aandragen, of dat nu gaat om energieopwekking door het gebruik van het inkomende en uitgaande water van de Oosterschelde of om vergisting, aardwarmte, windmolenparken of zonne-energie. Op grond van die aanvragen kunnen wij besluiten om subsidie toe te kennen. Die regeling houdt in dat wie het minste geld nodig heeft, de grootste kans krijgt op subsidiëring.

Mevrouw Vos zegt dat dit ertoe zal leiden dat het geld vooral naar biomassa gaat. Dat is vorig jaar, in 2012, niet gebleken. Dit jaar zijn wij ook met de eerste ronde van de SDE-plusregeling aan de gang en daaruit blijkt dat er 105 grote zonneprojecten zijn voorgesteld, 3 grote

windmolenprojecten, 21 vergistingsinstallaties, 25 biomassaketels en 12 geothermieprojecten. Er blijkt een heel breed scala aan voorstellen te zijn gedaan. Wij zien hetzelfde beeld als vorig jaar. Wij hebben inmiddels voor 1,3 miljard euro aan projecten voorgedragen gekregen. Dat betekent dat er nog 1,7 miljard euro in de loop van dit jaar kan worden vergeven. Wij hebben er vertrouwen in dat ook bij het resterende deel van de 1,7 miljard euro een breed scala aan voorstellen zal worden gedaan, zodat wij de komende jaren veel innovatie en kostenbeheersing krijgen en een bredere duurzame-energieopwekking, waardoor wij minder kwetsbaar zijn als er op onderdelen tegenvallers zijn.

Mevrouw Vos zegt dat er een tekort aan duurzame energie in Europa wordt voorzien. Ik zie dat nog niet direct. Zweden zit al bijna aan 50% duurzame energie, in Duitsland gaat het snel vooruit evenals in Nederland: in zeven jaar tijd van 4% naar 16% als het gaat zoals wij wensen. Dat betekent dat er flinke groei zit in de duurzame energie. In Duitsland is het zelfs zo dat er op de dagen waarop de zon schijnt en het waait, meer duurzame energie wordt geproduceerd dan het hele land, alle huishoudens, bedrijven en instellingen, met elkaar kunnen consumeren. Uit de zon en de wind komt dan in Duitsland meer dan de totale vraag. In Duitsland houdt men ook een aantal centrales draaiende, dus dat betekent dat er vaak een forse overproductie is in Duitsland. Die elektriciteit wordt dan afgezet in de buurlanden en dat gaat regelmatig voor een negatieve prijs. Zij produceren die stroom, zij leveren die uiteindelijk aan Polen, Tsjechië of Nederland en zij moeten er ook nog geld bijleggen.

Er is op het punt van duurzame-energieproductie heel veel gaande in Europa. Wij zullen met elkaar moeten proberen om dat in goede banen te leiden en vooral om de manier waarop wij stimuleren realistisch te laten zijn. In Duitsland heeft men op dit moment al voor 600 miljard euro subsidie voor duurzame energie gegeven. Dat zijn bedragen die uiteindelijk door de afnemers van die energie moeten worden opgebracht. Het is heel verstandig om niet alleen te kijken naar duurzame energie, maar ook naar de portemonnee van de mensen die dat allemaal moeten opbrengen. Dat is precies wat wij doen met onze SDE-plusregeling. Wij proberen duurzame energie breed gevarieerd, toekomstgericht maar voor een zo laag mogelijke prijs te realiseren. Ik hoop dat ik voldoende ben ingegaan op de innovatie. Juist door de SDE-plusregeling kom je aan bod voor subsidie als je innoveert en voor lage kosten duurzame energie kunt produceren. Daarvan gaat een enorme prikkel uit voor innovatie. Onze SDE-plusregeling staat innovatie niet in de weg. Integendeel: onze SDE-plusregeling is juist één grote innovatiemachine.

Mevrouw Vos (GroenLinks): Het is goed om te horen dat de minister zegt dat er heel breed en op heel veel wordt ingezet. Kan hij voor deze Kamer inzichtelijk maken hoe hij de inzet van de SDE-plusgeldten ziet voor de komende jaren tot aan 2020 en hoe hij anticipeert op innovatie op dat

vlak? Voor het bedrijfsleven is het van groot belang dat er duidelijkheid komt over de stappen en het pad dat het kabinet bewandelt bij de inzet van deze SDE-plusgeldten. Kan de minister het inzicht in die stappen verstrekken?

Minister Kamp: Zeker. Wij hebben al aangegeven hoe wij die 16% willen bereiken en hoe volgens ons de verdeling over de verschillende vormen van duurzame energie eruit zal zien. Die informatie is al een keer bij de Kamer gekomen. Ik ben graag bereid om ieder jaar bij de begroting inzicht te geven in de ontwikkeling. Ik kan alleen niet voorspellen wat het in 2014, 2015 of 2016 gaat worden, omdat het juist de bedoeling is dat er met innovatie allerlei nieuwe dingen opkomen. Er kunnen dus verschuivingen plaatsvinden. Biomassa kan bijvoorbeeld minder interessant worden en wind op zee interessanter of er kunnen vernieuwingen bij aardwarmte zijn, waardoor wij die beter kunnen benutten. Hoe wij uiteindelijk het SDE-plusgeld gaan besteden, hangt dus af van de resultaten van de innovatie en de voorstellen die worden gedaan. De hoofdlijn voor de periode tot 2020 heb ik al geschetst. Jaarlijks doe ik verslag aan de Kamer over de ontwikkelingen. Als ik een trend bespeur die interessant is voor de Kamer, zal ik zeker niet nalaten om die bij de begroting aan de Kamer te melden.

Het bedrijfsleven stelt zeer op prijs dat wij een concreet doel voor 2020 hebben neergezet, dat wij daar het geld bij hebben gelegd en dat wij nu samen in SER-verband proberen breed gedragen afspraken over het energieakkoord te maken.

Mevrouw Vos (GroenLinks): De minister kan wel degelijk op basis van alle kennis over ontwikkelingen op duurzame-energiegebied aangeven wat de verwachtingen zijn, welke vormen van duurzame energie zich zullen ontwikkelen in de komende jaren, hoe hij daarop SDE-plusgeldten zal inzetten en welke innovaties hij verwacht. Daarnaast vind ik het een belangrijk punt dat hij ook aangeeft dat hij SDE-plusgeldten, die bijvoorbeeld in een beginfase hard nodig zijn, gaat afbouwen voor bepaalde ontwikkelingen als die vrijwel rendabel zijn. Volgens mij kan de minister net iets meer bieden dan wat hij net heeft gezegd, namelijk om het van jaar tot jaar te bekijken.

Minister Kamp: Ik kan het niet anders zeggen dan ik het heb gezegd. Voor zover wij nu informatie hebben over hoe de mix eruit zal zien, heb ik die gegeven. Dat is doorgerekend door het Planbureau voor de Leefomgeving en het ECN. Ik kan het niet mooier maken dan dat. Ik kan van jaar tot jaar aangeven hoe het zich in de praktijk ontwikkelt. Ik kan niet voorspellen wat de innovatie de komende jaren zal zijn, maar als ik daarin een trend bespeur, zal ik de Kamer dat zeker laten weten. Met de hoofdlijn die wij al hebben gegeven, met de informatie van jaar tot jaar en met mijn bereidheid om trends aan te geven, informeer ik de Kamer volgens mij optimaal.

De heer Koffeman (PvdD): Ik ben blij met de optimistische geluiden die de minister laat horen op het gebied van duurzame-energieontwikkeling, maar gisteravond zei professor Rotmans in Tegenlicht dat wij in de lijst van 25 landen die zich bezighouden met duurzame-energieontwikkeling en innovatie op dat gebied, de laatste plaats innemen. Dat is toch niet acceptabel of in lijn met wat minister Kamp net zei, namelijk dat wij zo'n geweldige voorhoedepositie nastreven?

Minister Kamp: Stel dat wij de slechtste zouden zijn, dan is het heel goed dat wij nastreven om het beter te gaan doen. Dat lijkt mij op zichzelf prima. Wij zijn natuurlijk niet de slechtste. Als voorbeeld noem ik wind op zee, een van de grote vernieuwingen van de laatste jaren.

We krijgen dus elektriciteit die op zee wordt geproduceerd. We hebben daar op land geen last van, maar we kunnen er wel van profiteren. Er staat geen windmolen op zee of de mast komt uit Nederland. De verdeelkap die erbovenop zit, komt ook uit Nederland. Ik denk dat een kwart van alle investeringen in heel Europa in windmolenparken op zee uit Nederland komt. De machines die in China zonnecellen produceren, komen uit een fabriek in Vaassen. Op het punt van innovatie is er dus een enorme power in Nederland. Onze hightech industrie heeft breed gezien een sterke positie in de wereld. Dat blijkt uit het feit dat Nederland de vijfde exporteur ter wereld is. We innoveren, we hebben een grote concurrentiekracht en we kennen een hoge arbeidsproductiviteit. Het verhaal dat wij het slechtste jongetje van de klas zijn, is bij mij aan dovemansoren gericht.

De heer Koffeman (PvdD): De minister probeert het nu te beredeneren. Maar mocht het zo zijn dat de gegevens van professor Rotmans objectief zijn en ik stuur ze hem toe, dan wil hij daar nog eens naar kijken?

Minister Kamp: Ik kijk en luister naar iedere professor die wat zegt of schrijft. Als daaruit voor ons iets te leren is, zullen we dat zeker niet nalaten. Dat is juist het kenmerk van de Nederlandse overheid: we kijken naar de dingen die niet goed gaan, die we proberen te verbeteren. Daardoor heeft Nederland een heel hoog voorzieningenniveau. Ik noem als voorbeeld de leveringszekerheid van elektriciteit. Waar andere landen te weinig capaciteit hebben, hebben wij te veel capaciteit. Waar andere landen vaak uitval hebben, hebben wij juist voortdurend gegarandeerde levering van gas en elektriciteit, waar andere landen vaak voor een groot deel afhankelijk zijn van vloeibaar gemaakt aardgas hebben wij een leidingnet waarop ieder huishouden in Nederland is aangesloten. Ons elektriciteitsnet en ons gasnet zijn bijna perfect, en 95% van de Nederlanders is aangesloten op internet. Laten we ook kijken naar wat we al bereikt hebben en laten we vanuit een positie van kracht de dingen die nog beter moeten gaan aanpakken.

Mevrouw Vos wees op de initiatieven wat lokale energie betreft. De coöperaties van burgers

moet je stimuleren en de saldering moet ruimhartig worden ingevuld. Met mevrouw Vos vind ik dat de lokale energieopwekking en de betrokkenheid daarbij van burgers van groot belang is. Daarmee produceer je immers ook weer duurzame energie, maar je kunt de mindset van mensen veranderen: ze zijn bezig met energie, energiebesparing en kostenbeheersing en willen daaraan zelf een bijdrage leveren. Ik sta dus zeer positief tegenover lokale energieopwekking. In het regeerakkoord staat ook dat we dat gaan bevorderen; mevrouw Vos refereerde daaraan. Ik heb met de SER de volgende afspraken gemaakt. Al ons voorwerk hebben we gedeeld met de SER, die nu bekijkt hoe een mogelijk akkoord eruit kan zien en hoe de lokale energie daarin een plaats kan vinden. Ik denk dat het netjes is om dat nu af te wachten en ruimte te bieden aan de SER.

Mevrouw Vos liet zich positief uit over warmte. Als je elektriciteit produceert, komt daar warmte bij vrij die vaak verloren gaat. Dat is waar, maar dat geldt voor een auto, airco of verwarming. Gelukkig hebben we in ons land veel warmtekracht. We kunnen dan gelijktijdig van een installatie de elektriciteit en de warmte gebruiken. Dat zou eerder meer dan minder moeten, wat ik zeer met mevrouw Vos eens ben. Maar zij weet ook dat, als je in Groningen warmte produceert, je dat niet naar de Randstad kunt brengen. In de buurt van Assen is de warmte dan inmiddels wel verdwenen. Je moet proberen de warmte in te zetten op de plaats waar ze geproduceerd wordt. Wij zorgen ervoor dat de mogelijkheden optimaal worden benut en we proberen meteen te verkennen hoe met nieuwe technieken het gebied waarover de warmte kan worden benut, kan worden vergroot. Ik ben zeer gemotiveerd om de warmtemogelijkheden alle aandacht te geven. Vandaar dat in de SDE-plusregeling warmte is opgenomen, naast elektriciteit en gas.

Als liberale politicus zou het misschien beter zijn om het wat meer oneens te zijn met mevrouw Vos, maar dat lukt me ook niet op het punt van energiebesparing. Zij wenst de 1,5% energiebesparing gerealiseerd gezien, waarbij zij het energielabel noemt. Ik ben het zeer met mevrouw Vos eens dat we die 1,5% moeten gaan realiseren, al was het maar omdat het in de Europese richtlijn staat. Wij werken er hard aan om dat voor elkaar te krijgen. Op het punt van energiebesparing hebben we met name in de industrie al veel gedaan. Weer 1,5% daarbovenop leggen is nogal wat. Van alles op dit terrein vind ik energiebesparing het meest aantrekkelijk en wezenlijk. Ik ben zeer gemotiveerd om de uitdaging die in de Europese richtlijn zit, om te zetten in beleid.

Mevrouw Vos wil daar het energielabel graag bij betrekken. Iedereen in Europa heeft dat volgens haar voor elkaar, behalve Nederland. Dat was, denk ik, een grapje van mevrouw Vos, want er zijn maar drie landen in Europa die de richtlijn op het punt van energiebesparing al helemaal hebben ingevoerd in hun wet- en regelgeving. Een daarvan is Zweden, dat dat ook nog eens zonder sancties heeft gedaan. Juist dat land lijkt het meest

succesvol. Wij gaan door met het energielabel. Het vorige kabinet heeft al een voorstel gedaan aan de Kamer om het energielabel te implementeren, maar helaas heeft de Tweede Kamer dat verworpen, zodat het de Eerste Kamer niet heeft bereikt. We zullen met nieuwe voorstellen komen en we zullen er daarbij voor zorgen dat van ervaringen elders in Europa optimaal wordt geprofiteerd. Ik denk dat energiebesparing in de bebouwde omgeving, waarvoor het energielabel een hulpmiddel is, de aandacht verdient waarom mevrouw Vos vraagt. In het kader van het SER-akkoord is daarvoor grote aandacht, ook vanuit het ministerie van Wonen en Rijksdienst. Er is al een initiatief voor een fonds genomen. We zijn aan het kijken waar we de regelgeving kunnen veranderen om dat proces te ondersteunen. Ik ben ervan overtuigd dat energiebesparing in de bebouwde ruimte, met gebruikmaking van het energielabel, een belangrijk onderdeel van het SER-akkoord zal gaan worden, aannemende dat dat akkoord tot stand zal komen.

Mevrouw Vos geeft aan dat dat een impuls kan geven aan de bouwmarkten. Dat ben ik met haar eens. Als we erin slagen om daar tot een opzet te komen waardoor je via veranderingen in gebouwen en een andere manier van omgaan met energie in woon- en andere gebouwen tot besparingen kunt komen -- daar zit heel veel werk aan vast -- dan kunnen we dat in deze tijd heel goed gebruiken.

De voorzitter: Hoelang denkt u nog nodig te hebben?

**

Minister Kamp: Ik ben bijna klaar.

Wij nemen op dit moment geen initiatieven wat schaliegas betreft. Ik ben van plan om schaliegas -- dat is eigenlijk gewoon gas, maar het zit in een andere steensoort -- zakelijk te gaan beoordelen. Als we het gaan winnen, gaan we eerst kijken wat de effecten daarvan zijn, welke risico's er zijn en hoe je die kunt beperken. Als we dat in beeld hebben en als we denken dat proefboringen verantwoord mogelijk zijn, dan gaan we proefboringen mogelijk maken. Als dan blijkt dat er gas is, dan kunnen we op grond van alle informatie die we dan verzameld hebben besluiten of we het gaan doen. We hebben in ons land al heel veel conventioneel gas beschikbaar. Schaliegas is daar een interessante aanvulling op, maar niet meer dan dat. Schaliegas komt namelijk in veel kleinere hoeveelheden uit de winningsputten. Ik denk aan een verschil tussen 30.000 kuub per dag en een miljoen kuub per dag. Het gas levert per jaar naar schatting 2 tot 4 miljard kuub op, terwijl wij op dit moment een productie van 50 miljard kuub aan conventioneel gas hebben. Het is interessant maar in de dagelijkse praktijk in de Nederlandse situatie veel minder interessant dan sommigen denken.

Mevrouw Vos sprak over de motie van mevrouw Strik. Zij vindt de reactie van het kabinet op die motie nogal mager. Dat ben ik niet met haar eens. Met die motie vroeg mevrouw Strik om inzicht in de energiezaken in Nederland. Wij hebben

dat niet alleen in woorden maar zelfs in cijfers heel nauwkeurig aangegeven. Mevrouw Vos heeft daaraan een heleboel andere vragen gekoppeld. Zij vraagt hoe wij de capaciteit van fossiele energieproductie zien. Zij sprak over overcapaciteit, over de verhouding tussen de opwekking van duurzame energie en de opwekking van fossiele energie. Hoe past schaliegas daarin? Hoe passen kortingen op de rekeningen van grootverbruikers daarin? Zij sprak ook over de glastuinbouw. Als uit de tweede termijn blijkt dat mevrouw Vos wil dat ik op al haar vragen inga, zal ik dat met alle plezier doen. Het zal een half uurtje kosten om die vragen de aandacht te geven die zij verdienen. Samenvattend wil ik in algemene zin zeggen dat wij ervan overtuigd zijn dat wij in Nederland het accent moeten verschuiven van fossiele energie naar duurzame energie, dat wij alles uit de kast halen om dat zo snel en zo grondig mogelijk te doen en dat wij dat heel graag doen in internationaal verband en wel zodanig dat wij onze werkgelegenheid niet aantasten. Het heeft geen zin dat wij allerlei maatregelen nemen waardoor de fabrieken naar andere landen verdwijnen, de productie gewoon doorgaat en de mensen in Nederland werkloos worden. Wij proberen het zowel in nationaal als in internationaal verband zodanig te doen dat het én voor het milieu én voor de energiezekerheid én voor de werkgelegenheid met elkaar in balans is.

Ik kijk even of er nog andere dingen zijn, voorzitter. Mogelijk kan mijn bijdrage in eerste termijn voldoende zijn. Ik ben blij dat de jarige staatssecretaris vandaag ook aanwezig is om de andere onderwerpen te bespreken.

De voorzitter: Misschien dat zij nog net binnen haar verjaardag antwoord kan geven op de resterende vragen.

**

*N

Staatssecretaris Dijkema: Voorzitter. Dat is een bijzondere ambitie die u mij voorlegt. Ik wil natuurlijk graag proberen om daaraan tegemoet te komen. Ook ik wil de medejarige feliciteren.

Ik wil mijn beantwoording in vier blokjes vormgeven. Allereerst de toekomst van de landbouw, inclusief schaalgrootte, mestbeleid en de PAS. Verschillende leden hebben daarover vragen gesteld. Het tweede blokje betreft de discussie over dierenwelzijn. Daarbij komen ook ingrepen en dergelijke aan de orde. Het derde blokje gaat over voedsel en over het vertrouwen in voedsel, en last but not least wil ik ingaan op het natuurbeleid.

Gezien de tijd lijkt het mij verstandig om lange inleidingen achterwege te laten. Ik wil wel een paar opmerkingen maken over hoe u het beleid voor de komende jaren moet zien. Nederland is een grote speler bij de export van agroproducten. Wij zijn na de Verenigde Staten maar liefst de tweede exporteur ter wereld. Ik ben daar trots op. Dat zal niet iedereen zijn, maar ik vind het wel fair om dat hier in uw midden te zeggen. Het is niet vanzelfsprekend dat wij dat zijn en blijven. Verschillende leden hebben terecht aangegeven dat

wij voor een aantal flinke vraagstukken staan in een moeilijke economische situatie. De vraag is wat onze ambitie is. Je kunt een wereldspeler willen zijn op het gebied van export, maar wij willen ook graag een wereldspeler zijn op het gebied van verduurzaming van de agrosector. De sector moet werken aan groene groei met een sterke maatschappelijke binding en borging. Daarbij hoort verduurzaming van de productie, oog voor mens, dier, natuur en milieu. Wij moeten die verduurzaming ook echt concreet gaan invullen. Dat kunnen wij bijvoorbeeld doen met hulp van de vergoeding van het gemeenschappelijk landbouwbeleid, door terugdringen van het antibioticagebruik en door verbetering van het dierenwelzijn. Dat zijn flinke uitdagingen, maar wel uitdagingen waarvan ik denk dat wij die aankunnen.

De heer Koffeman heeft gevraagd of wij bereid zijn om het marktaandeel van het biologisch areaal verder te formuleren en of wij stimulansen willen invoeren om doelen op dat terrein te bereiken.

Verduurzaming is echt een belangrijke opgave voor zowel het kabinet als voor de sector. Wij zien gelukkig dat het marktaandeel van de biologische sector sterk groeit. Ook in Europees verband wordt de biologische sector steeds meer geïntegreerd in een marktgerichte benadering. Wij moeten bijvoorbeeld via de topsectoren inzetten op verdere groei. Daarover overleggen wij met de sector en wij zullen extra onderzoeksmiddelen inzetten om dat voor elkaar te krijgen.

Mevrouw Vos vroeg naar de stand van zaken rondom de PAS. Uw Kamer wacht al heel lang op het wetsvoorstel. Het is hard nodig dat het er komt. Het is onze ambitie om de PAS op 1 januari te laten ingaan. Misschien mag ik bescheiden vragen om uw hartelijke medewerking in dezen want dan zou dat misschien kunnen lukken? Wij hebben recent nog bestuurlijk overleg gehad met de provincies en de waterschappen en wij hopen voor de zomer het wetsvoorstel bij de Tweede Kamer te kunnen indienen. Ondertussen vraagt mevrouw Vos zich af of die Programmatische Aanpak van de Stikstof de juiste antwoorden geeft op de problemen van vandaag. Zij vroeg of niet te veel schade gewoon doorloopt. De PAS leidt tot een landelijke daling van de stikstofuitstoot. Daardoor ontstaat ontwikkelruimte. Wij willen het land niet op slot zetten, want dan hebben wij een groot probleem. De PAS heeft niet als doel dieren aantallen te reguleren. Ik zal straks nog ingaan op de vragen over de schaalgrootte. De PAS is bedoeld om stappen vooruit te zetten die gericht zijn op natuurdoelen, op een substantiële daling van de stikstofuitstoot en op slimme herstelstrategieën. Er wordt ook ontwikkelruimte geboden aan ondernemers, maar die is wel begrensd. Ik verwacht dat dit wetsvoorstel wel degelijk een belangrijke rol kan spelen op dit onderwerp.

Een aantal leden heeft gesproken over een tweetal andere indringende onderwerpen: de schaalgrootte en mestproblematiek. Ik wil niet zeggen dat zij mij met deze onderwerpen in staatsrechtelijke verwarring brengen, maar wel in

een wat lastige positie. Ik heb namelijk de Tweede Kamer beloofd om de komende maanden met een voorstel te komen voor deze twee onderwerpen en dat eerst daar te bespreken. Ik hoop dat u het mij niet kwalijk neemt dat dit nog niet in de begroting zat die inmiddels feitelijk in werking getreden is. Ik wil de tijd tussen de afgelopen maanden en nu gebruiken om mij echt te kunnen verdiepen in dat onderwerp. Het debat in de Tweede Kamer over de mestwetgeving is al een stukje gevorderd. Ook hier in deze Kamer komt een wetsvoorstel op dat terrein in discussie. Niet de omvang van de veestapel, maar het realiseren van de Europese milieunormen staat voorop. Wij streven naar verplichte mestverwerking voor alle veehouders met een overschot. Het realiseren van mestverwerking is eigenlijk een voorwaarde voor verantwoorde groei. Dat is dus een collectieve opgave voor de sector. Als die mestverwerking niet voldoende van de grond komt, is sturing door middel van dierrechten nodig. Daarover neem ik eind van dit jaar een besluit, mede op basis van beleidsevaluaties ex ante die het Planbureau voor de Leefomgeving zal uitvoeren. Het systeem is zodanig vormgegeven dat wij daarmee de sector de gelegenheid bieden om via mestverwerking de milieudoelen te halen. Wij hebben echter ook een stok achter de deur. Op het moment dat men de afspraken niet nakomt, moeten wij onze verantwoordelijkheid nemen en zelfstandig via die rechten het beleid gaan organiseren. Dat is op één punt alvast een vooruitblik.

Dan het punt van de schaalgrootte. Daarover zijn in de schriftelijke vragen duidelijke vragen gesteld. De heer Reuten noemde de beantwoording "wat omzichtig". Ik hoop dat hij niet bedoelt dat hij geen antwoord kreeg. In april of mei van dit jaar zal het kabinet zijn reactie op het rapport van de Gezondheidsraad naar de Tweede Kamer sturen. Daar zal ook de discussie gevoerd worden over een gebied als de Peel en de verantwoordelijkheden van provinciale besturen in relatie tot de gezondheid van omwonenden en maatschappelijke acceptatie van de intensieve veehouderij. Het lijkt mij goed om daarop niet vooruit te lopen. Ik ga ervan uit dat wij die discussie voluit zullen voeren.

Ik kom als vanzelf bij het blokje dierenwelzijn. De heer Koffeman heeft daarover concrete vragen gesteld. Hij heeft gevraagd wat ik ga doen op het punt van de ingrepen bij dieren. Hij noemde in dat verband het jaartal 2021 en sprak de verwachting uit dat het veel eerder geregeld zou zijn. Zoals bekend, heeft de Tweede Kamer een motie aangenomen met het verzoek om de zaak naar voren te halen. Dat overleg met de sector loopt. Ik ben dat overleg gestart. Ik verwacht zeer binnenkort met nieuws daarover te komen. Op grond van de Wet dieren zal ik met een regeling komen voor de beperking van de ingrepen bij dieren. Dat punt komt dus vanzelfsprekend nog terug. Ik heb heel goed het signaal begrepen van een meerderheid van de Kamer dat 2021 gevoelsmatig gelijk staat aan Sint-Juttemis. Daarop wil men niet wachten; het moet eerder. Met die boodschap ben ik op pad gegaan.

De heer Koffeman vraagt waarom er nog steeds internationale dierentransporten plaatsvinden. Nederland is een groot voorstander van beperking van het transport van dieren tot acht uur. Ik heb dat al meermalen sinds mijn aantreden bij de Landbouwrapad en de Europese Commissie aan de orde gesteld. Helaas is er nog geen meerderheid voor dit standpunt in de Europese Unie. Dat neemt niet weg dat wij op dat onderwerp gewoon blijven doorzetten en ervoor zorgen dat het op de agenda staat.

In relatie tot de dierentransporten noemde de heer Koffeman specifiek kippen maar hij had ook andere diersoorten kunnen noemen. Bij de dierentransporten is borging van dierenwelzijn het uitgangspunt. Dat is nadrukkelijk de verantwoordelijkheid van transporteurs. Eigenlijk is het systeem nu zo geregeld dat de NVWA controleert op dat systeem van de transporteurs. Daarmee kunnen zij in principe risicogericht handhaven. Ik heb al eerder gezegd dat indien blijkt dat deze kwaliteitssystemen niet functioneren, wij daarvoor verantwoordelijkheid zullen moeten nemen. Dat kan betekenen dat de controle niet meer bij de sector zelf zal liggen, maar bij de overheid. Dat is zeker een optie, maar wel gebaseerd op de plaats waar de grootste problemen zitten, want: if it ain't broke, don't fix it.

Het punt van de antibiotica schaar ik ook maar even onder dierenwelzijn hoewel de noodzaak van het terugdringen van het antibioticagebruik in de veterinaire sector heel veel te maken heeft met volksgezondheid en met resistentie. De doelstelling is 70% reductie in 2015 ten opzichte van het jaar 2009. Eigenlijk is al voldaan aan de reductiedoelstelling voor dit jaar. Die was 50% ten opzichte van 2009. Ik ben dus minder somber dan de heer Koffeman vond dat ik moet zijn. Ik vind dat grote stappen gezet worden op dat dossier. Inmiddels weten wij dat de sector bereid is om lijsten met veelgebruikers te overleggen aan de NVWA. Daarmee kunnen we nog beter vormgeven aan het risicogericht handhaven. De heer Koffeman stelt op termijn een antibioticavrije productie voor. Ik moet daarover eerlijk zijn: dat is een illusie. Net als bij mensen kunnen dieren ziek worden. Er zal altijd, ook in de toekomst, antibiotica gebruikt worden om ziektes te bestrijden. Nu wordt echter soms op voorhand antibiotica gebruikt. In het terugdringen daarvan worden grote stappen gezet. Dat geldt ook voor het bestrijden van illegale handel en toediening. Ik kan een half uur uitweiden over wat er op dat punt gebeurt, maar dat zal ik niet doen. In elk geval wordt met het OM flink aan de weg getimmerd, wat recent is gebleken uit acties die ook in de media kwamen.

Ik kom te spreken over het volgende blokje: voedsel. De heer Reuten heeft gevraagd of Nederland nog een leidende rol wil spelen in het verbeteren van de wereldvoedselvoorziening. Het antwoord op die vraag is: ja, heel graag. Eigenlijk doet Nederland veel meer dan menigene weet. Nederland is een belangrijke partner van de VN voedsel- en landbouworganisatie en speelt een grote rol in de verdere ontwikkeling van de uitvoering van mondiale afspraken. Een van de

onderwerpen is de climate smart agriculture. We proberen echt om zuinig om te gaan met grondstoffen en om maximalisatie van de oogst verder aan te jagen. Samen met andere landen wordt als aanjager opgetreden. Van 9 tot 13 september wordt via de Global Ocean Actions Summit in Den Haag de rol van oceanen voor de voedselzekerheid en de duurzame economische groei nadrukkelijk op de kaart gezet. Vanzelfsprekend kan een delegatie uit uw midden daarbij aanwezig zijn. Dat wordt een heel bijzonder spektakel. We zetten graag de Nederlandse kennis en kunde van ons agrarisch bedrijfsleven en onze kennisinstellingen in. De topsectoren tuinbouw en uitgangsmaterialen maar ook agro en food hebben de ambitie om aan verduurzaming van de ketens wereldwijd bij te dragen.

De heer Koffeman heeft gevraagd wat ik wil en kan doen om de vleesconsumptie te verminderen. Hij sprak in dit verband over een taboe. Dieetpatronen en keuzes zijn en blijven een verantwoordelijkheid van consumenten. In de eerdere debatten heb ik gezegd dat wij twee dingen tegelijk moeten doen. Vanuit de westerse wereld ligt er de opgave om verantwoordelijkheid te nemen voor een zorgvuldig gebruik van grondstoffen. We willen echter ook in de zeer nabije toekomst 9 miljard monden voeden. Die twee dingen moeten samen kunnen gaan. Ik heb eerdere voorstellen voor een vleestax afgewezen omdat ik oprecht niet geloof dat je daarmee mensen kunt overtuigen. Als je vindt dat mensen moeten overwegen om eens een dag iets anders te eten, dan moet je ze intrinsiek overtuigen aan de hand van informatie. Dat verschilt echt van het afdwingen met negatieve prikkels. Het debat daarover moeten wij voeren en ik vind het verstandig om dat op deze manier te doen.

De heer Koffeman heeft terecht, onder verwijzing naar de recente discussie over de fraude met paardenvlees -- of rundvlees; het is maar hoe je het wilt zien -- erop gewezen dat het hard nodig is dat burgers vertrouwen in de overheid. Ik zou daaraan toevoegen: en in de voedselketen als geheel.

Wij hebben een aantal maatregelen aangekondigd om de fraudeurs aan te pakken. Ik noem: hogere boetes, effectievere controle en grotere inzet van bestuurlijke maatregelen, waardoor je bedrijven bijvoorbeeld sneller kunt stilleggen. Daarnaast speelt een discussie die veel meer op de lange termijn is gericht, namelijk over de vraag hoe je de voedselketen kunt beschouwen. Waar zitten de zwakke schakels en is daaraan wellicht iets te doen? Om dat laatste te realiseren heb ik samen met het bedrijfsleven de Taskforce voedselvertrouwen ingesteld. Voor de zomer komen wij met een plan van aanpak. Ik hoop oprecht dat dit een bijdrage kan leveren, want dat is zeker nodig; daarover zijn wij het zeer eens.

De heer Koffeman heeft ook gevraagd naar de mogelijkheid om de NVWA zo sterk mogelijk te laten opereren. Hij had daar ook enkele oordelen over. Die laat ik voor zijn rekening, maar ik denk wel dat het van belang is om vast te stellen dat wij moeten inzetten op een efficiënt en adequaat

controle- en handhavingsbeleid en dat wij ook opnieuw moeten nadenken over onze handavingsstrategieën. De inspecteur-generaal gaf daar recentelijk nog een voorbeeld van. Op het moment dat je merkt dat er grondstoffen -- zoals het zo mooi heet -- paardenvlees in dit geval, massaal vanuit een deel van de wereld misschien deze kant op komen, ben je misschien ook nieuwsgierig naar het antwoord op de vraag wat daar dan mee gebeurt. Dit is een nieuwe manier van kijken naar wat er op de voedselmarkt gebeurt, maar hoogstwaarschijnlijk wel een zeer noodzakelijke manier. Wij maken extra middelen vrij. Ook op dit punt geldt dat wij versterkt willen inzetten op bestuurlijke handhaving en op verzware van boetes en straffen. Pak de daders, bescherm de slachtoffers: zeker!

Ik kom op het natuurbeleid. Dit kabinet heeft een grote ambitie op het gebied van het natuurbeleid, zoals mevrouw Vos terecht heeft aangegeven, waarbij wij niet steeds over onze schouder willen terugkijken, maar vooral vooruitkijken. Mijn inzet is om te komen tot een robuuste ecologische hoofdstructuur. Misschien kunnen wij het beter een nationaal natuurnetwerk noemen, want dat spreekt meer tot de verbeelding. Verder zetten wij in op het goed beheren en vooral ook aanwijzen van Natura 2000-gebieden. Ik ben voornemens om voor de zomer in drie tranches -- eindelijk zeg ik erbij -- 90 gebieden aan te wijzen. Wij moeten ook onze slag slaan op het gebied van de biodiversiteit. Als het aan mij ligt doen wij dat slim, samen en snel. Dat kan ook, want wij werken met heel veel partijen aan dezelfde doelstellingen. Wij proberen echt op dit onderwerp een brede coalitie te smeden van partijen die onze inzet delen. Wij organiseren ook een natuurtop. Ik weet niet of u 22 juni vrij hebt in uw agenda, maar u bent van harte uitgenodigd. Daar zullen wij niet alleen maar aan de mensen in het land laten zien hoeveel mooie dingen er gebeuren, maar zullen wij ook met heel veel betrokkenen spreken over het beleid voor de komende jaren, want dat moet een inclusief beleid zijn. Het is geen Haags tekentafelverhaal. Het moet een verhaal van de betrokken mensen zijn.

De waarde van natuur en biodiversiteit is niet altijd in geld uit te drukken. Wij moeten beschermen en beheren, maar ook genieten, zeg ik erbij. Dat laatste delft nog wel eens het onderspit. Ik heb zojuist al het een en ander gezegd over de visie die wij hebben op de ecologische hoofdstructuur. Het moet een robuust netwerk zijn. In het regeerakkoord hebben wij het geformuleerd als "een plus". Ik overleg op dit moment met de provincies over de wijze waarop wij dit voor elkaar gaan krijgen.

Mevrouw Vos heeft mij gevraagd hoe het zit met een ander actueel onderwerp, te weten de gedwongen verkoop van grond door Staatsbosbeheer. Er is bij de start van dit kabinet inderdaad weer 200 miljoen bij gekomen, maar de taakstelling voor Staatsbosbeheer lag er nog en die ligt er nog steeds. Die kan door grondverkoop worden ingevuld. Ik ben niet principieel tegen grondverkoop, maar ik ben wel tegen uitverkoop. Staatsbosbeheer heeft voor de eerste tranche

gronden in Overijssel een voorstel gedaan. Geen van de gronden die van dit voorstel deel uitmaken, ligt binnen de ehs; dat geldt ook voor de toekomst. Wij gaan ook geen grond verkopen waarvan wij later zeggen dat wij die achteraf gezien misschien nodig hadden gehad om dat robuuste nationale natuurnetwerk te realiseren. Het gaat dus vooral om landschapselementen en over hoekjes; gronden die over waren bij ruilverkaveling. De wettelijke bescherming van de Flora- en faunawet blijft van toepassing. De gemeente is natuurlijk verantwoordelijk voor het bestemmingsplan en de gemeente Hellendoorn heeft mij al laten weten niet van plan te zijn om de bestemming te wijzigen. Dit is wel een politiek en maatschappelijk zeer gevoelig voorstel. Om die reden heb ik in de Tweede Kamer afgesproken dat wij nu alleen de eerste tranche van de verkoop, die al op internet was ingezet, uitvoeren. Daarna gaan wij evalueren wat de verkoop heeft opgebracht op het punt van bestemming en opbrengst. Wij proberen daarmee inzichtelijk te krijgen wat nu het effect is van wat wij doen. Ik ben wel van mening dat wij er niet van kunnen uitgaan dat gronden die verkocht worden, meteen hun natuurbestemming verliezen. Ik merk dat dit nog wel eens heel snel gebeurt in het debat. Veel agrariërs en particulieren willen, al dan niet in collectieven, ook gronden verwerven met een groene bestemming als doel. Daar is natuurlijk helemaal niets mis mee. Als wij zeggen dat de natuur van ons allemaal is, kan het niet zo zijn dat dit alleen maar geborgd is wanneer bijvoorbeeld Staatsbosbeheer of een andere terrein behorende organisatie daarvoor verantwoordelijkheid draagt.

Mijn laatste punt betreft de nieuwe Natuurwet. Mevrouw Vos vroeg hoe het daarmee staat. In het regeerakkoord hebben wij opgenomen dat het wetsvoorstel dat nu bij deze Kamer ligt, maar dat controversieel was verklaard, zal worden aangepast. Een aantal onderwerpen is van belang. Wij willen onze internationale doelen en afspraken halen, maar met een echt inhoudelijk doel, namelijk bij te dragen aan de biodiversiteit. Daarnaast geldt dat vermindering van de regeldruk een belangrijk aanknopingspunt is. Ik heb de Tweede Kamer gemeld dat wij de nota van wijziging van het wetsvoorstel zo mogelijk voor de zomer van 2013 zullen toesturen. Daarbij zal ik natuurlijk ook op zoek gaan naar een breed draagvlak. Daarmee zou ik willen eindigen. Er is een initiatief van verschillende partijen, waaronder die van mevrouw Vos, die met een nota zijn gekomen getiteld Mooi Nederland. Het is op zichzelf genomen ontzettend belangrijk dat partijen initiatieven tonen, maar tegelijkertijd zullen wij op zoek moeten naar breed draagvlak voor wetgeving. In dit huis weet u dit volgens mij echt als geen ander. Ik heb onmiddellijk gezegd dat dit mijn doel is. Ik zou dolgraag dat wij de polarisatie op het onderwerp natuurbeleid echt beëindigen. Dit betekent dat wij met een wetsvoorstel voor natuurbescherming naar de Kamer moeten komen waar breed politiek en maatschappelijk draagvlak voor is, zodat wij niet iedere keer zodra er een nieuw kabinet aantreedt, de behoefte hebben om op dit onderwerp met een nieuw wetsvoorstel te komen. Misschien is dat

idealistisch. Het is al middernacht geweest, en misschien denkt u nu: wij dromen al een beetje. Maar het zou wel echt geweldig zijn als dit lukt. Daarom doe ik ook op uw Kamer een beroep om gezamenlijk te bezien wat nu de mogelijkheden zijn om dit mooie land te beschermen, om ook ondernemers en anderen daarin een plek te bieden, en te komen tot een robuust natuurbeleid. Dit moet wel zodanig zijn dat komende generaties, in ieder geval ook mijn kleinkinderen, zullen zeggen: zij hebben toen iets goeds gedaan en ze waren het nog met elkaar eens ook. Wat zou dat mooi zijn.

De voorzitter: Ik kijk nu even naar de collega's. Ik moet u zeggen dat ik een beetje ontstemd ben, in de zin dat wij in deze Kamer de afspraak hebben dat wij beleidsdebatten plannen met bepaalde aantallen: drie in het voorjaar, drie in het najaar. Mij was verteld dat er was gevraagd om een kort debat over de begroting van Economische Zaken. Inmiddels zijn wij meer dan twee uur aan de gang met dit debat, dus dat kun je geen kort debat meer noemen. Bovendien is een van de aanvragers er niet. Deze werd goed vervangen door de heer Reuten, maar het was toch verbazingwekkend, omdat mevrouw Vos en de heer Smaling de aanvragers van het debat waren. Gelet op de uitgebreide antwoorden die al in de schriftelijke ronde zijn gegeven en nu ook weer door de minister en staatssecretaris in dit mondelinge debat, wil ik de Kamer voorstellen om het voor vandaag hierbij te laten. Wij zitten al dertien uur op een stoel, mijn achterwerk is inmiddels een plank. Ik wil niet zeggen dat dit het belangrijkste en doorslaggevende argument is, maar de Arbeidsomstandighedenwet mag hier ook best wel bij worden gehaald. Ik vraag de collega's om hun medewerking, zodat het debat hiermee kan worden afgerond.

**

De heer Koffeman (PvdD): Voorzitter. Ik wil graag een motie indienen, wat mij betreft in een derde termijn of op een ander tijdstip.

De voorzitter: Als de andere collega's ermee instemmen dat er nu nog een motie wordt ingediend, kan daarop nog een korte reactie komen en zullen wij dit debat daarna sluiten. Akkoord?

Mijnheer Koffeman, u kunt nu uw motie indienen.

**

*N

De heer Koffeman (PvdD): Voorzitter. Een heel korte introductie op mijn motie. Wij hebben het er al over gehad: het land is echt geschokt door de massaliteit waarmee de voedselvoorziening verdacht is gemaakt. De capaciteit van de NVWA is in de afgelopen jaren drastisch teruggebracht. De staatssecretaris heeft gezegd dat zij de kwalificatie daarvan voor mijn rekening laat. Dat begrijp ik, maar ik wil graag de toezegging van het kabinet dat de NVWA substantieel zal worden versterkt. Daarover wil ik een motie indienen.

De voorzitter: Door de leden Koffeman, Reuten, Vos en Strik wordt de volgende motie voorgesteld:

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

overwegende dat de ontdekking van 50 miljoen kg. rundvlees die mogelijk vermengd is met paardenvlees, het vertrouwen in de Nederlandse voedselproductie ernstig geschaad heeft;

overwegende dat de opsporings- en handhavingscapaciteit van de NVWA sterk is teruggelopen onder invloed van de bezuinigingen van achtereenvolgende kabinetten;

overwegende dat adequate wetshandhaving van cruciaal belang is voor het vertrouwen in de voedselproductie;

verzoekt de regering te komen met een plan van aanpak tot substantiële versterking van de NVWA,

en gaat over tot de orde van de dag.

Naar mij blijkt, wordt de indiening ervan voldoende ondersteund.

Zij krijgt letter F (33400-XIII).

Wij zullen volgende week over deze motie stemmen, zoals te doen gebruikelijk. Wij vragen de staatssecretaris nu om een reactie. Wil de staatssecretaris de tekst nog hebben, of heb ik die voldoende helder voorgelezen?

**

*N

Staatssecretaris Dijkzma: U hebt de tekst voldoende helder voorgelezen. Ik wil twee dingen over deze motie zeggen. We krijgen natuurlijk onmiddellijk een discussie over de vraag wat een "substantiële versterking" is. Ik vraag de heer Koffeman of hij bereid is om deze motie aan te houden. Wij doen namelijk wat hij vraagt. Naar aanleiding van de recente schandalen en ontwikkelingen komen wij met een voorstel om effectiever aan de slag te kunnen met de toezichtstrategieën en de focus van de NVWA. Als dat plan er eenmaal is en de heer Koffeman dat niet genoeg vindt, tref ik hem hier ongetwijfeld opnieuw.

De beraadslaging wordt gesloten.

De voorzitter: Ik constateer dat de heer Koffeman zijn motie aanhoudt, in afwachting van de ontwikkelingen.

Op verzoek van de heer Koffeman stel ik voor, zijn motie (33400-XIII, letter F) aan te houden.

**

Daartoe wordt besloten.

De voorzitter: Mag ik aannemen dat door de debaters met de begrotingswet kan worden ingestemd, ook door de heer Koffeman?

Ik constateer dat de heer Koffeman een aantekening wil.

Wij gaan niet stemmen. Ik stel voor om het voorstel te aanvaarden, met een aantekening van de heer Koffeman van de Partij voor de Dieren.

**

Daartoe wordt besloten.

De vergadering wordt gesloten.

Sluiting: 0.10 uur.